

ISSN: 2757-699X

JOURNAL OF ACADEMIC TOURISM STUDIES

AKADEMİK TURİZM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Volume / Cilt : 6
Number / Sayı : Special Issue / Özel Sayı
Year / Yıl : 2025

JOURNAL OF ACADEMIC TOURISM STUDIES

AKADEMİK TURİZM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

YIL/YEAR: 2025 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: ÖZEL SAYI/SPECIAL ISSUE

9. Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresi Özel Sayısı

Special Issue of the 9th International West Asia Congress of Tourism Researches

Abstracting and Indexing / Taradığımız İndeksler: Academic Resource Index, Directory of Open Access Scholarly Resources, Directory of Research Journals Indexing, Electronic Journals Library, WorldCat, EuroPub Database, Eurasian Scientific Journal Index, Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg, Asos Index, J-Gate Indexed, Universitätsbibliothek Leipzig, Wildauer Bücher+E-Medien Recherche-Tool, The Sustainable Tourism Gateway, Bilgindex, WZB Berlin Social Science Center, Türkiye Turizm Dizini, Advanced Sciences Index, Beluga-Catalogue of Hamburg Libraries, CAB Abstract & CABI Full Text, Cosmos, Crossref.

Dergideki tüm yazıların her türlü hukuki sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

All legal responsibility of all articles in the journal belongs to the author(s).

ISSN : 2757-699X
Yıl / Year : 2025
Cilt / Volume : 6
Sayı / Issue : ÖZEL SAYI / SPECIAL ISSUE

JOURNAL OF ACADEMIC TOURISM STUDIES

AKADEMİK TURİZM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

DERGİ HAKKINDA / ABOUT JOURNAL

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

Sayı Editörü / Issue Editor

Doç. Dr. Hacer ARSLAN KALAY

Editörler / Editors

Doç. Dr. Hacer ARSLAN KALAY

Doç. Dr. Sağbetullah MERİÇ

Doç. Dr. Songül DÜZ ÖZER

Doç. Dr. Sedat ŞAHİN

Dr. Ali Selçuk CAN

Dizgi ve Sekreteryä / Layout and Secretariat

Arş. Gör. Serkan ROL

Journal of Academic Tourism Studies (JATOS) dergisi uluslararası, hakemli ve bilimsel bir dergi olup yılda 2 sayı olarak yayımlanmaktadır. Ancak gerekli durumlarda özel veya ek sayılar da yayımlanabilmektedir. JATOS dergisi turizme dair akademik çalışmalar için bir platform oluşturmayı ve bu sayede kamuoyu ile bu çalışmalarını paylaşmayı amaçlamaktadır. JATOS; turizm alanında Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanmış, alana katkıda bulunmayı amaçlayan, araştırmaya dayalı özgün ve bilimsel çalışmaları yayımlamaktadır (jatosjournal.org).

Journal of Academic Tourism Studies (JATOS) is an international, peer-reviewed and scientific journal and is published twice a year. However, special or additional issues can be published when necessary. JATOS aims to create a platform for academic studies on tourism and to share these studies with the public. It publishes original and scientific studies based on research, prepared in Turkish and English languages in the field of tourism, aiming to contribute to the field (jatosjournal.org).

Yayın Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI

Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Füsün BAYKAL

Ege Üniversitesi

Prof. Eka DEVIDZE

University of Georgia

Prof. Dr. Gözde EMEKLİ

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem TUNA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Nuray TÜRKER

Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ

Anadolu Üniversitesi

Prof. P. Senthil KUMARAN

Manipal Academy of Higher Education

Prof. Dr. Erol DURAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Meryem SAMIRKAŞ KOMŞU

Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Öznur BOZKURT

Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Nurhan KESKİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri ÇELİK

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Bu Sayının Hakem Kurulu / Referee Board of This Issue

Prof. Dr. Nuray TÜRKER
Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Ceren AVCI
rnak niversitesi

Doç. Dr. inuen OKAT
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Fazıl KAYA
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Günseli GÜÇLÜTÜRK BARAN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Necati CZRELOULLARI
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GLL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri ELK
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar CEYLAN
Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Ufuk ELYT
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Ali EN
Selçuk Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Caner GÜÇLÜ
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Cesim BEHREMEN
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Fatih ALAEDDNOLU
Atatürk Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Gökhan KADIRHAN
rnak niversitesi

Dr. r. Üyesi Gülsen AYHAN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dr. r. Üyesi İrfan BAYTAR
Mu Alparıan Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Pelin KOÇ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Sedat ELK
rnak niversitesi

Dr. r. Üyesi Tolga KORKUSUZ
Ağrı İbrahim en Üniversitesi

Dr. r. Üyesi Umut GÜLERYÜZ
Bitlis Eren niversitesi

r. Gör. Dr. Tayfun ÖZTÜRK
Artvin oruh niversitesi

r. Gör. Dr. Emre KARADUMAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ayenur SEZGN ZRL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Eşref AY
Anadolu Üniversitesi

Dr. Gürkan AYBEK
Akdeniz Üniversitesi

VOSviewer Analizi ile Şarap Turizmi Araştırmalarına Bütüncül Bir Bakış

1

A Holistic Perspective on Wine Tourism Research Through VOSviewer Analysis

Adem ADEMOĞLU

Araştırma Makalesi, ss. 1-22, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.82992>

Kültür Turizmi Destinasyonunda Kimler Turizm Gelişimini Destekliyor?

23

Who Supports Tourism Development in Cultural Tourism Destinations?

Aysun KAYA ve Sedat ÇELİK

Araştırma Makalesi, ss. 23-34, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.83033>

Dijital Dönüşüm ve Akıllı Uygulamalar Üzerinden Avrupa'da Kırsal Turizme Bakış

35

A Perspective on Rural Tourism in Europe Through Digital Transformation and Smart Applications

Emre ATABERK ve Füsün BAYKAL

Araştırma Makalesi, ss. 35-48, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.83067>

Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Mutfak Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Sorunları: Hakkâri İlinde Nitel Bir Araştırma

49

Occupational Health and Safety Problems of Kitchen Employees in Food and Beverage Businesses: A Qualitative Study in Hakkâri Province

Berfin ELMAS DEMİRALP ve Berkant KIYKAÇ

Araştırma Makalesi, ss. 49-64, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86506>

Sanatçı Gözüyle Bitlis İlinin Tarihi ve Turistik Mekanları

65

Historical and Touristic Places of Bitlis Province Through the Artist's Eyes

Ümit ÖZKANLI ve Tuba ŞEVGİN

Araştırma Makalesi, ss. 65-76, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86579>

Adıyaman'ın İnanç Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi

SWOT Analysis of Faith Tourism Potential of Adıyaman

77

Güray KARACIL

Araştırma Makalesi, ss. 77-90, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86752>

Konaklama İşletmelerinde Etik Liderlik, Örgütsel Bağlılık ve Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Relationship Between Ethical Leadership, Organizational Commitment and Performance in Accommodation Businesses

91

Yiğit FAKABASMAZ ve Hüseyin ÖZDEMİR

Araştırma Makalesi, ss. 91-108, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86777>

Tarihi ve Kültürel Miras Olarak Van Ernis Köy Enstitüsünün Bütüncül Koruma ile Turizme Kazandırılması

Introducing Van Ernis Village Institute as a Historical and Cultural Heritage to Tourism Through Holistic Protection

109

Yaşar SUBAŞI DİREK

Araştırma Makalesi, ss. 109-127, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86811>

Kültürel Miras Kapsamında Ahlat Müzesindeki Haçkarlar

The Khachkars in the Ahlat Museum within the Scope of Cultural Heritage

128

Hüseyin ŞAN, Yalçın KARACA ve Mehmet KULAZ

Araştırma Makalesi, ss. 128-142, <http://dx.doi.org/10.29228/jatos.86840>

VOSviewer Analizi ile Şarap Turizmi Araştırmalarına Bütüncül Bir Bakış

A Holistic Perspective on Wine Tourism Research Through VOSviewer Analysis

Adem ADEMOĞLU^a

^a Doç. Dr., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gaziantep, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9649-2019

Özet

Araştırmanın amacı, Web of Science (WoS) veri tabanında şarap turizmi alanında yayımlanmış bilimsel yayınların bibliyometrik yapısını ortaya koymak ve alandaki araştırma eğilimlerini ağ haritaları aracılığıyla görselleştirmektir. Araştırma kapsamında, WoS veri tabanında “wine tourism”, “oenotourism”, “wine routes” ve “winescape” anahtar kelimeleriyle yapılan tarama sonucu 01 Ocak 1995–13 Mayıs 2025 yılları arasında yayımlanan makaleler analiz edilmiştir. VOSviewer yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen bibliyometrik analiz ile yıllık yayın eğilimleri, anahtar kelime sıklıkları, en çok atıf alan çalışmalar, yazarlar, dergiler, kurumlar ve ülkeler arasındaki atıf ilişkileri ve iş birlikleri görsel olarak haritalanmıştır. Analiz sonuçları, şarap turizmine yönelik akademik ilginin özellikle 2000’li yılların başından itibaren artmaya başladığını ve 2008 sonrasında belirgin bir yükseliş yaşandığını göstermektedir. En üretken yazarların genellikle İspanya, Avustralya ve İtalya kökenli akademisyenler olduğu belirlenmiştir. En çok atıf alan derginin Tourism Management, en fazla yayın yapan derginin ise Sustainability olduğu tespit edilmiştir. Anahtar kelime analizinde “wine tourism” ifadesine ek olarak “experience” (deneyim), “sustainability” (sürdürülebilirlik), “local culture” (yerel kültür) ve “gastronomy” (gastronomi) gibi kavramların da sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Ülke bazlı analizde ise en fazla yayının Avustralya, İspanya ve ABD tarafından üretildiği ortaya konmuştur. Ortaya çıkan ağ haritaları sayesinde şarap turizmi alanındaki bilimsel üretimin gelişim süreci, entelektüel yapı ve akademik iş birlikleri kapsamlı bir şekilde görselleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, şarap turizminin artan akademik önemini ve sürdürülebilirlik, kültürel miras ve deneyim temelli seyahat gibi kavramlara yönelik ilginin giderek güçlendiğini göstermektedir. Bu çalışma, şarap turizmi literatürüne bütüncül bir bakış sunan öncü bibliyometrik araştırmalardan biri olma niteliği taşımakta olup hem kuramsal hem de uygulamaya dönük çeşitli katkılar sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şarap turizmi, Özel İlgi Turizmi, Ağ Analizi, VOSviewer.

Abstract

The aim of the study is to uncover the bibliometric structure of academic publications in the field of wine tourism indexed in the Web of Science (WoS) database and to visualize research trends in the field through network maps. Within the scope of the research, articles published between January 1, 1995, and May 13, 2025, were identified using the keywords “wine tourism,” “oenotourism,” “wine routes,” and “winescape” in the WoS database. The bibliometric analysis was conducted using VOSviewer software, allowing for the visual mapping of annual publication trends, keyword frequencies, most cited works, leading authors, journals, institutions, and countries, as well as the citation relationships and collaboration networks among them. The analysis results indicate that academic interest in wine tourism began to increase significantly in the early 2000s, with a noticeable surge after 2008. It was found that the most prolific authors were mainly scholars from Spain, Australia, and Italy. Tourism Management was identified as the most cited journal, while Sustainability was found to be the most productive in terms of the number of publications. Keyword analysis revealed that in addition to the term “wine tourism,” concepts such as “experience,” “sustainability,” “local culture,” and “gastronomy” were frequently used, reflecting the multidimensional nature of the field. Country-based analysis showed that the highest number of publications originated from Australia, Spain, and the United States. Through the network maps generated, the development trajectory of scientific production in the field of wine tourism, as well as its intellectual structure and academic collaborations, were comprehensively visualized. The findings demonstrate the growing academic significance of wine tourism and the increasing attention being paid to themes such as sustainability, cultural heritage, and experience-based travel. This study represents one of the pioneering bibliometric investigations offering a holistic view of the wine tourism literature and aims to provide both theoretical contributions and practical insights for future research and applications.

Keywords: Wine tourism, Special Interest Tourism, Network Analysis, VOSviewer.

Önerilen Atıf:

Ademoğlu, A., (2025). VOSviewer Analizi ile Şarap Turizmi Araştırmalarına Bütüncül Bir Bakış. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 1-22.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.07.2025
Kabul Tarihi 20.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Sorumlu Yazar

Adem ADEMOĞLU
adem.ademoglu@gibtu.edu.tr

1. GİRİŞ

Turizm sektörü, ekonomik kalkınma, yerel kültürlerin korunması ve destinasyonların tanıtımı açısından küresel ölçekte stratejik bir alan olarak değerlendirilmektedir (UNWTO, 2023). Söz konusu bu sektör, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla küresel düzeyde önemli bir hizmet sektörü olarak varlığını sürdürmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızla gelişen iletişim ve ulaşım olanakları, bireylerin daha çeşitli ve kişiselleştirilmiş seyahat deneyimlerine yönelmesine neden olmuş, bu durum da turizmde kitlesel anlayıştan uzaklaşarak daha tematik ve niş alanlara yönelimi beraberinde getirmiştir (Hall vd., 2000). Bu dönüşüm süreci, alternatif ve özel ilgi turizmi türlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamış; ekoturizm, sağlık turizmi, gastronomi turizmi ve şarap turizmi gibi alanlar giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Yılmaz ve Akay, 2020; Aktop vd., 2023; Süer ve Keskin, 2023).

Özellikle son yıllarda dikkat çeken özel ilgi turizmi türlerinden biri olan şarap turizmi (wine tourism), hem kırsal kalkınmaya ekonomik bağlamda katkı sağlaması hem de kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından stratejik bir öneme sahiptir (Fernández Portela ve Vidal Domínguez, 2020; Peco-Torres vd., 2021; Cimini ve Moresi, 2022; Carlsen ve Charters, 2006). Şarap turizmi; şarap üretim merkezlerini ziyaret, bağ turları, şarap tadım etkinlikleri, yerel mutfak deneyimleri ve bölgesel festivaller gibi çeşitli unsurları bünyesinde barındıran çok boyutlu bir turizm türüdür (Wen ve Leung, 2021; Getz, 2000; Hall vd., 2000). Bu yönüyle yalnızca şarabın tanıtımı ve pazarlanmasına katkı sunmakla kalmamakta; aynı zamanda destinasyonların özgün kimliklerinin güçlendirilmesine, istihdamın artmasına ve sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanmasına da destek olmaktadır (Salami-Adesanya ve Fernández-Olmos, 2025; Carlsen ve Charters, 2006).

Uluslararası literatürde şarap turizmi hem akademik çevreler hem de uygulayıcılar tarafından artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Özellikle şarap üretiminin yoğun olduğu Avrupa, Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Okyanusya gibi bölgelerde şarap turizmine dair birçok ampirik ve kuramsal çalışma yapılmıştır (Martínez-Falcó vd., 2024; Getz ve Brown, 2006; Bruwer ve Alant, 2009; Alonso Ugaglia ve Peres, 2017; Alonso ve Liu, 2010; Alonso ve Liu, 2011). Bu çalışmalar; tüketici davranışları, destinasyon pazarlaması, deneyimsel turizm, sürdürülebilirlik, kültürel miras ve kırsal kalkınma gibi geniş bir konu yelpazesinde şarap turizmini incelemektedir. Ulusal literatürde şarap turizmi alanında WoS veritabanından elde edilen verilerle yapılmış bazı bibliyometrik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak şarap üretimi ve turizmi bağlamında bazı bölgesel çalışmaların yapıldığı görülmekle birlikte, alanın bibliyometrik yönüyle ele alındığı sistematik analizlerin sınırlı olduğu dikkati çekmektedir (Nebioğlu ve Eren, 2019; Karabulut ve Akyürek, 2022; Kasaroğlu, 2021; Şahin ve Yılmaz, 2022; Keskin vd., 2023). Bu durum, şarap turizminin akademik gelişim çizgisini bütüncül bir bakışla değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, kendisinden önceki araştırmalara dayansa da bazı yönlerden önceki çalışmalardan farklılık göstermektedir. İlk olarak, araştırma kapsamında kullanılan arama kelimeleri, şarap turizmi konusunu her yönüyle kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu bağlamda, WoS veritabanında; "Wine Tourism*", "Oenotourism*", "Vineyard Tourism*", "Wine Route*", "Wine Experience*" gibi anahtar kelimelerle detaylı bir tarama yapılmıştır. Kapsayıcılığı arttırmak amacıyla arama kategorisi başlık (title) yerine konu (topic) olarak belirlenmiştir. Ayrıca, "touris*" şeklinde yıldızlı arama kelimeleri kullanılarak WoS veritabanında yapılan aramalarda "tourism, tourist, touristic" kelimeleri de dahil edilerek daha kapsamlı bir arama gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 01.01.1995 ile 13.05.2025 tarihleri arasında yayımlanmış tüm çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma çerçevesinde SSCI, SCI Expanded, A&HCI ve ESCI indekslerinden alınan verilerle yayımlanmış 1.316 makale belirlenmiş ve tüm makaleler analiz edilmiştir. Bu analizler, WOSviewer programı ile gerçekleştirilmiş olup, yayın yılı, anahtar kelimeler, en fazla yayın yapan ve atıf alan yazarlar, dergiler, üniversiteler, ülkeler gibi parametreler üzerinden incelenmiştir. Kapsamlı bir şekilde yapılan bu çalışmanın, şarap turizmi alanındaki literatüre önemli katkılar sunduğu ve gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Araştırmanın özgün katkısı, şarap turizmi literatürüne yönelik kapsamlı ve güncel bir bibliyometrik

değerlendirme sunarak hem akademik hem de sektörel paydaşlara stratejik bilgiler sağlamaktır. Ayrıca, çalışma sonucunda elde edilen bulguların, gelecekte şarap turizmi üzerine yapılacak araştırmalara yön verici nitelikte olması ve yeni araştırma boşluklarının belirlenmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR

2.1. Şarap Turizmi

Turizm sektörü, küresel düzeyde ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilmekte ve giderek çeşitlenen tüketici talepleri doğrultusunda sürekli bir dönüşüm geçirmektedir (Getz ve Brown, 2006). Son yıllarda bireylerin daha otantik, deneyim odaklı ve tematik seyahat biçimlerine yönelmesi, kitlesel turizmden uzaklaşarak özel ilgi turizmi türlerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Hall vd., 2000). Bu gelişmeler doğrultusunda şarap turizmi, gastronomi, kültür, kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik (Duarte Alonso vd., 2020) gibi pek çok disiplini içinde barındıran çok boyutlu bir özel ilgi turizmi türü olarak dikkat çekmektedir.

Şarap turizmi; şarap üretimi yapılan bölgelerdeki bağların, şaraphanelerin ve şarap müzelerinin ziyaret edilmesini, şarap tadım etkinliklerine katılmayı, şarap üretim süreçlerinin deneyimlenmesini ve bu bağlamda yerel kültürle etkileşim kurulmasını kapsayan bir turizm faaliyetidir (Duarte Alonso ve Liu, 2010; Gómez-Carmona vd., 2025; Getz, 2000; Hall vd., 2000). Aynı zamanda yerel mutfak kültürü ile bütünleşen şarap deneyimleri, destinasyonun kimliğine katkıda bulunarak turistlerin daha anlamlı ve bütüncül bir deneyim yaşamalarını sağlamaktadır. Şarap turizmi, özellikle kırsal bölgelerde ekonomik çeşitliliği artırarak yerel istihdam olanakları yaratmakta ve tarım-turizm entegrasyonuna olanak sunmaktadır (Carlsen ve Charters, 2006; Bruwer ve Alant, 2009; Carollo vd., 2022; Santos vd., 2019).

Uluslararası literatürde şarap turizminin gelişimi özellikle Avrupa (Fransa, İtalya, İspanya), Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi şarap üretimiyle öne çıkan ülkelerde hız kazanmıştır (Getz ve Brown, 2006). Söz konusu bu ülkeler şarap rotaları, bağ yolu festivalleri, tadım merkezleri, butik oteller ve gastronomi deneyimleri gibi çeşitli uygulamalarla şarap turizmini sistemli bir şekilde destinasyon pazarlama stratejilerine entegre etmişlerdir (Martínez-Falcó vd., 2024). Bu süreçte tüketici motivasyonları, destinasyon tercihi, deneyim kalitesi, memnuniyet ve sadakat gibi konular üzerine çok sayıda akademik araştırma yürütülmüştür.

Şarap turizmi, ziyaretçilere yalnızca fiziksel bir seyahat deneyimi değil; aynı zamanda kültürel ve duyuşsal bir deneyim sunmaktadır (Carvalho vd., 2021). Turistler, şarap üretiminin yapıldığı bağlarda doğayla iç içe zaman geçirmenin yanı sıra, şarabın tarihsel ve kültürel arka planını da öğrenme fırsatı elde etmektedirler. Bu yönüyle şarap turizmi, destinasyonun otantik değerleriyle bütünleşen bir turizm türüdür. Ayrıca bu turizm türü, sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu bir şekilde geliştirildiğinde çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan dengeli kalkınma fırsatları yaratmaktadır (Santos vd., 2021).

Türkiye bağlamında şarap turizmi henüz kurumsal düzeyde gelişim göstermemiş olmakla birlikte, özellikle Ege Bölgesi'nde (Urla, Şirince), Trakya'da (Tekirdağ, Şarköy) ve Kapadokya'da (Nevşehir, Ürgüp) bu turizm türüne yönelik çeşitli girişimler mevcuttur. Bu bölgelerdeki şarap üreticileri, butik işletmeler ve yerel yönetimler aracılığıyla şarap turizmini canlandırmak amacıyla festivaller, tadım günleri, bağ turları ve bağ rotaları gibi etkinlikler düzenlemektedir (Akyürek, Karabulut ve Özdemir, 2024; Karabulut ve Akyürek, 2022). Ancak bu girişimlerin sürdürülebilirliği, tanıtım etkinliklerinin yaygınlaştırılması, altyapı yatırımları ve yasal düzenlemeler gibi faktörlerle yakından ilişkilidir.

2.2. Şarap Turizmi Konusunda Bibliyometrik Çalışmalar

Turizm çalışmalarında bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki akademik üretimi nicel ve görsel biçimde incelemek, yayın eğilimlerini, iş birliklerini, etki düzeylerini ve kavramsal yapılarını ortaya koymak amacıyla sıkça kullanılan bilimsel bir yöntemdir (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik analizler; yazar, dergi, ülke, anahtar kelime ve atıf verileri gibi unsurlar üzerinden yapılan taramalarla, ilgili literatürün yapısal haritasını oluşturmakta ve araştırmacılara alanın gelişim süreci hakkında derinlemesine bilgiler sunmaktadır. Bu yöntem, özellikle hızla büyüyen ve disiplinlerarası niteliği olan alanlarda, akademik bilgi üretiminin sistematik şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Şarap turizmine olan akademik ilginin son yıllarda artış göstermesi, bu alandaki yayınların sistematik olarak analiz edilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur. Bibliyometrik analizler, belirli bir konu başlığı altında yayımlanmış bilimsel yayınların nicel ve görsel yollarla analiz edilmesini mümkün kılan ve literatürün yapısını, gelişim eğilimlerini, araştırma boşluklarını ve akademik etki düzeylerini ortaya koyan bilimsel bir yöntemdir (Gómez-Carmona vd., 2025, Martínez-Falcó vd., 2024). Özellikle turizm gibi disiplinlerarası alanlarda, araştırma konularının yönelimlerini ve bilimsel katkıların dağılımını incelemek amacıyla bibliyometrik analizlere başvurulmaktadır.

Şarap turizmi üzerine yapılan bibliyometrik analiz çalışmalarının sayısı oldukça sınırlıdır. Literatürde yer alan erken dönem çalışmalarda genellikle içerik analizi temelli yaklaşımlar tercih edilmiş, ancak daha yakın tarihli araştırmalarda yazılım destekli görselleştirme teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Söz gelimi, Getz ve Carlsen (2008), şarap turizminin literatürdeki yerini kavramsal olarak irdelemiş ve disiplinin gelişim yönlerini analiz etmiştir. Martínez-Falcó vd., (2024), İspanya örneğinde şarap turizmiyle ilgili akademik çalışmaları derinlemesine incelemişlerdir. Bu tür çalışmalar, genellikle sınırlı sayıda yayın üzerinden gerçekleştirilmiş olup, küresel düzeyde bütünsel bir çerçeve sunamamaktadır. Ayrıca Ferreira vd., (2022) gerçekleştirdikleri çalışmada, Scopus veri tabanındaki şarap turizmi literatürünü analiz ederek temel araştırma eğilimlerini ve öne çıkan ülkeleri belirlemiştir. Benzer şekilde, Silva vd., (2021) Avrupa bağlamında şarap turizmi çalışmalarını incelemiş ve sürdürülebilirlik temasının öne çıkan araştırma alanlarından biri haline geldiğini ortaya koymuştur. Özellikle üzüm ve şarapta bulunan fenolik bileşiklerin biyolojik açıdan incelenmesine (Aleixandre-Tudo vd., 2019) yoğunlaşmış veya coğrafi olarak belirli alanlarla sınırlandırılmıştır; söz gelimi, Aleixandre vd., (2013) Latin Amerika üzerine gerçekleştirdiği çalışma bu durumu yansıtmaktadır. Mota vd., (2020) çalışması, şarap sektöründe sosyal ve bölgesel etmenlerin performans üzerindeki etkilerini analiz ederek, önceki çalışmaların yeterince ele almadığı performans kriterlerine önemli katkılar sunmaktadır.

Bibliyometrik analizlerde sıklıkla kullanılan yazılımlardan biri olan VOSviewer, atıf analizleri, yazar iş birlikleri, ülke ağları, anahtar kelime kümelenmeleri ve tematik yoğunluk haritaları gibi çok sayıda görsel ve analitik çıktıyı kullanıcıya sunmaktadır (Van Eck & Waltman, 2010). Bu tür yazılımlar, araştırmacıların alandaki öncü yazarları, yüksek etkili dergileri, araştırma kümelerini ve dönemsel değişimleri analiz etmelerine olanak tanır. Ancak şarap turizmi literatürünün bu araçlarla sistematik şekilde incelendiği çalışmaların sayısı hâlâ sınırlıdır.

Türkiye özelinde şarap turizmi konusundaki bibliyometrik çalışmalar oldukça az sayıdadır. Karabudak ve Yavuz (2020), Türkiye'deki şarap rotalarını tanımlayan uygulamalı bir değerlendirme sunarken; Kasaroğlu vd., (2021) ise şarap turizmi temalı bağ rotaların oluşturulmasına yönelik çalışma gerçekleştirmiştir. Bu durum, alandaki araştırma boşluklarını ortaya koymak açısından önemlidir. Yılmaz ve Şahin-Yılmaz (2023) çalışmalarında, 2002-2023 yılları arasında turizm literatüründe şarap turizminin gelişim sürecini ortaya koymak amacıyla, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde konu ele alınmıştır. Ayrıca ulusal düzeyde, şarap turizmine yönelik akademik yayınların genellikle gastronomi veya kırsal turizm bağlamında ele alınması, konunun özgünlüğünü azaltmakta ve disiplinlerarası bir bütünlükten uzaklaştırmaktadır.

Bu çalışma, 1995–2025 yılları arasında Web of Science (WoS) veri tabanında şarap turizmi alanında yayımlanan bilimsel yayınları kapsayan, alan yazında sayıca ve içerik bakımından daha

önce yapılmamış bir bibliyometrik analiz sunmayı hedeflemektedir. Elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiş; yazarlar, dergiler, anahtar kelimeler ve ülke iş birlikleri gibi kategorilerde elde edilen sonuçlar görselleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, yalnızca şarap turizmi literatürünün gelişim çizgisini ortaya koymakla kalmayacak; aynı zamanda gelecekteki araştırmalara yön gösterecek stratejik bilgiler sunacaktır.

3. YÖNTEM

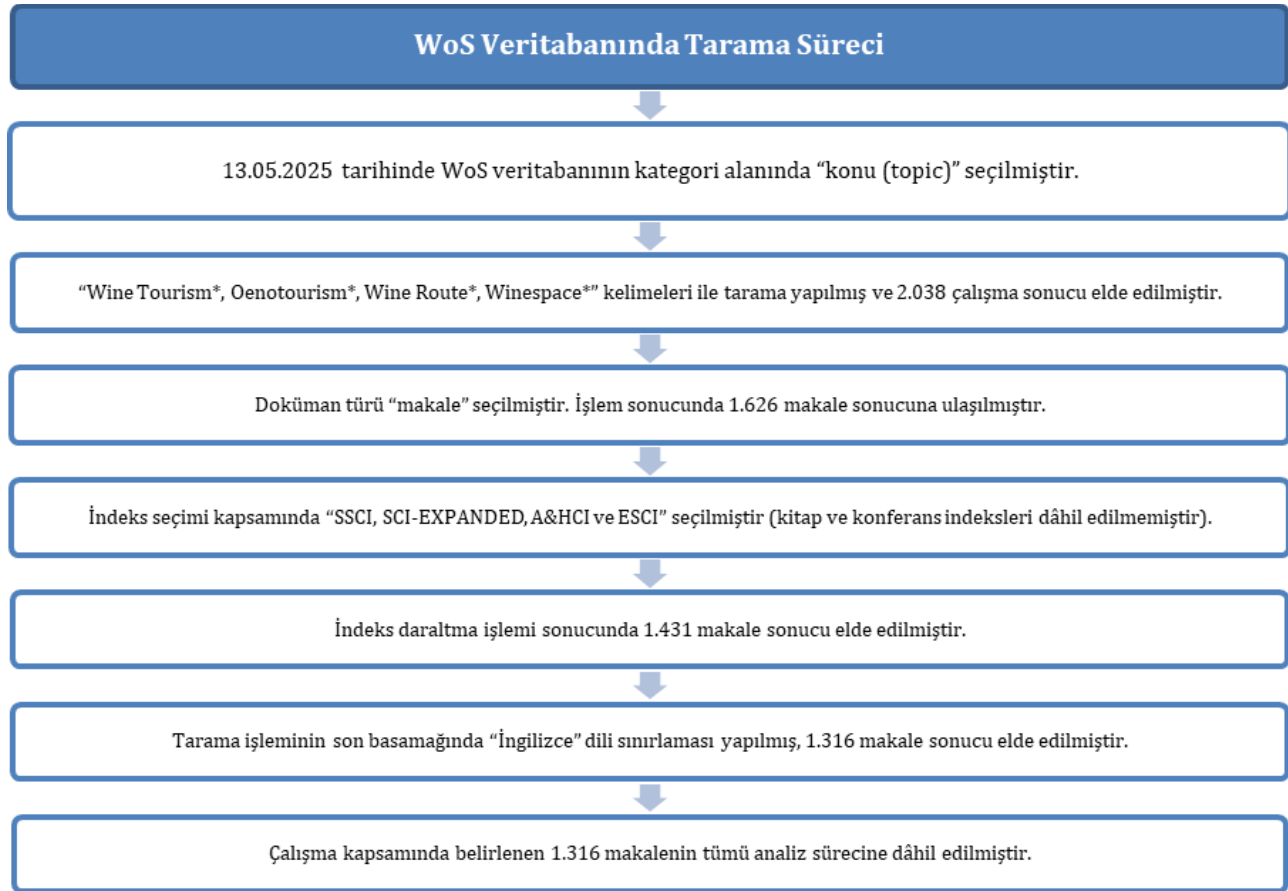
Araştırmanın amacı ve önemi, şarap turizmi alanında yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik bir yaklaşımla sistematik biçimde analiz edilmesidir. Bibliyometrik analiz, bilimsel literatürdeki eğilimleri ve yapısal ilişkileri nicel veriler aracılığıyla inceleyen, atıf ilişkileri, anahtar kelime birliktelikleri ve yayın performans göstergeleri gibi ölçütlere dayanan bir yöntemdir (Ellegaard, 2018). Bu bağlamda çalışma, Web of Science (WoS) veri tabanında 1995-2025 yılları arasında yayımlanan şarap turizmi odaklı bilimsel yayınları inceleyerek, alandaki gelişim sürecini, eğilimleri, iş birliği ağlarını ve öne çıkan tematik kümeleri VOSviewer yazılımı aracılığıyla görselleştirmeyi hedeflemektedir. Araştırma, şarap turizmi üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımını, en çok yayın yapan yazar ve kurumları, ülkeler arasındaki iş birliklerini ve en sık kullanılan anahtar kelimeleri tespit ederek; bu alandaki bilimsel üretimin mevcut durumu hakkında bütüncül bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu analiz, gelecek dönem araştırmaları için yönlendirici ve stratejik veri sağlamayı hedeflemektedir.

Şarap turizmi, son yıllarda gastronomi turizmi, kırsal kalkınma ve sürdürülebilir destinasyon yönetimi gibi birçok tematik alanla kesişen çok yönlü bir araştırma sahası hâline gelmiştir. Buna karşın, alanyazında bu temaya yönelik yapılan akademik çalışmaların genel bir dökümünü sunan, kapsamlı ve sistematik analizlere duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu çalışma, şarap turizmi literatürünü bibliyometrik bir perspektiften inceleyen özgün bir katkı sunması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, kullanılan VOSviewer yazılımı, araştırmalar arasındaki ilişkileri ağ haritaları üzerinden görselleştirerek; alanın tematik yoğunluklarını, bilgi kümelenmelerini ve bilimsel iletişim biçimlerini daha anlaşılır kılmaktadır. Böylelikle, araştırmacılar, politika yapıcılar ve uygulayıcılar açısından şarap turizmi alanındaki bilgi birikiminin yönünü ve potansiyel araştırma boşluklarını daha net şekilde görebileceklerdir. Bu yönüyle çalışma, sadece mevcut literatürün bir analizini sunmakla kalmayıp, gelecek çalışmalara yön verebilecek stratejik bilgiler de sunmaktadır. Özellikle disiplinlerarası bir yaklaşımla turizm, tarım, kültürel miras ve ekonomi gibi alanlarla ilişkili şarap turizmi çalışmalarına katkı sağlayacak yeni araştırma fırsatları doğurması beklenmektedir.

Araştırmanın veri kaynağı: Bu araştırmanın veri kaynağını, uluslararası düzeyde kapsamlı ve güvenilir bibliyografik veri sunan Web of Science (WoS) akademik veri tabanı oluşturmaktadır. WoS, çok disiplinli yapısı ve yüksek etki değerine sahip dergileri içermesi nedeniyle, bilimsel yayınların analizinde sıklıkla tercih edilen başlıca kaynaklardan biridir. Araştırmada, özellikle Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) kategorilerine dâhil dergilerde yayımlanmış olan makaleler dikkate alınmıştır. Veri seti oluşturulurken, 13 Mayıs 2025 tarihinde WoS veri tabanında sistematik bir tarama gerçekleştirilmiştir. Taramada “wine tourism”, “enotourism”, “vineyard tourism” ve benzeri kavramlar anahtar kelime olarak kullanılmış ve yalnızca makale (article) türündeki yayınlar değerlendirmeye alınmıştır. Tarama sonucunda elde edilen veri kümesi, yinelenen kayıtlar, özet bildiriler ve konferans notları gibi çalışmalardan arındırılarak temizlenmiş ve analiz için uygun hâle getirilmiştir. Toplanan bibliyografik veriler, yazar adları, yayın yılı, yayımlandığı dergi, anahtar kelimeler, kurum ve ülke bilgileri gibi temel unsurları içermektedir. Elde edilen bu veri kümesi, VOSviewer bibliyometrik analiz yazılımı aracılığıyla işlenmiş ve analiz edilmiştir. Böylece alandaki yayın üretimi, araştırma iş birlikleri, tematik eğilimler ve anahtar kelime kümelenmeleri görsel haritalar aracılığıyla detaylı biçimde ortaya konmuştur. Bu veri kaynağı sayesinde, şarap turizmi literatürünün yıllar içindeki evrimi ve araştırma yapılarındaki dinamikler hem nicel hem de görsel düzeyde kapsamlı bir biçimde analiz

edilmiştir. Bu da çalışmaya, mevcut literatürün değerlendirilmesinde güçlü ve geçerli bir temel sunmuştur.

Araştırmanın veri analizi: Bu çalışmada, şarap turizmi alanında yayımlanan akademik yayınların yapısal özelliklerini, eğilimlerini ve tematik yönelimlerini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, büyük ölçekli akademik verilerin sistematik biçimde değerlendirilmesine imkân tanıyan, sayısal temelli bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntemin uygulanmasında, özellikle yazarlar arası iş birlikleri, ülke ve kurum dağılımları, en çok atıf alan yayınlar, anahtar kelime analizleri ve konu başlıklarına göre kümelenmeler incelenmiştir. Analiz sonuçlarının görsel olarak sunulmasında VOSviewer yazılımından yararlanılacaktır. VOSviewer, bibliyometrik veri kümeleri arasında bağlantı kurma, iş birliği ağlarını görselleştirme ve tematik yapıları haritalama konusunda oldukça güçlü bir analiz aracıdır. Program, özellikle anahtar kelime eş birliktelikleri (co-occurrence), yazar iş birliği ağları (co-authorship), atıf analizleri (citation analysis) ve bibliyografik eşleşmeler (bibliographic coupling) gibi bibliyometrik analiz tekniklerinin uygulanmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 1. WoS Veritabanında Tarama Süreci

Çalışmada şarap turizmi ve alt bileşenleri konusundaki makaleler yıllara, anahtar kelimelere, yazarların, dergilerin, üniversitelerin makale ve atıf sayılarına göre tabloleştirilmiş ve haritalandırılmıştır. Ayrıca yazarların, dergi ve üniversitelerin ortak atıf durumlarına ilişkin haritalandırma yapılmıştır.

Tablo 1. Tarama Özeti

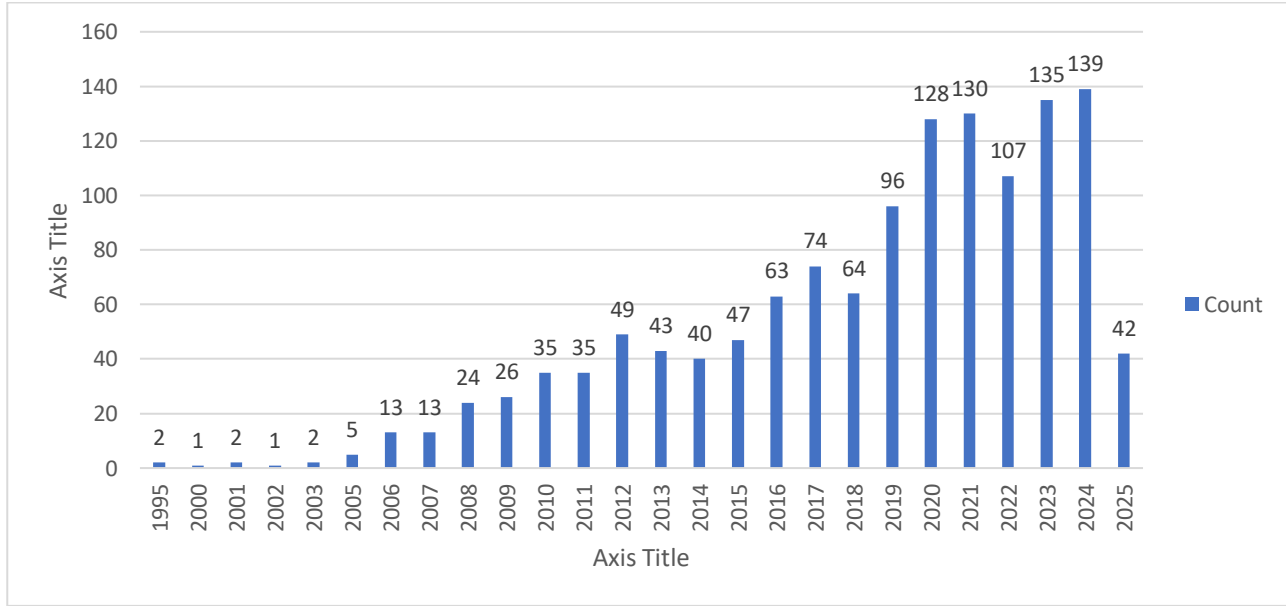
Anahtar Kelimeler	Alan	Doküman Türü	İndeksler	Dil	Toplam
"Wine Tourism*, Oenotourism*, Wine Route*, Winespace*"	Topic	Journal Article	SSCI, SCI-EXPANDED, A&HCI, ESCI	English	1.316

Çalışmanın şarap turizmi konusundaki makaleleri belirleme sürecinde ele aldığı yaklaşım yönünden diğer çalışmalardan farklı olduğu, 01.01.1995 yılından 13.05.2025'e kadar bu alandaki tüm

makaleleri kapsadığı için hem güncel bilgi sunan bir çalışma olduğu hem de özgün bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada ortaya konan yöntem ve araştırma bulgularının gelecekte yapılacak olan şarap turizmi konusundaki çalışmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma ikincil verilere dayalı bir araştırmadır. Bu nedenle çalışmada Etik Kurul Onay Belgesine gerek duyulmamıştır.

4. BULGULAR

Çalışma çerçevesinde WoS veritabanında belirli anahtar kelimelere ve birtakım kıstaslara dayalı olarak belirlenen 1.316 makale incelemeye tabi tutulmuştur. Şekil 2’de, 1995–2025 yılları arasında Web of Science veri tabanında yayımlanan şarap turizmi temalı makalelerin yıllara göre dağılımı sunulmaktadır. Verilere göre, şarap turizmi konusundaki akademik üretim 2000 yılına kadar oldukça sınırlı kalmış, bu dönemde yılda yalnızca 1–2 makale yayımlanmıştır. 2005 yılından itibaren ise belirgin bir artış eğilimi gözlemlenmekte olup, 2010 yılına gelindiğinde bu sayı 35’e ulaşmıştır. 2018 yılında yayımlanan 96 makale ile önceki yıllara göre önemli bir sıçrama yaşanmış, bu eğilim 2019 (128 makale) ve 2020 (130 makale) yıllarında da devam etmiştir. 2021 yılında bir miktar azalarak 107’ye düşen yayın sayısı, 2022’de yeniden artarak 135’e, 2023 yılında ise 139 ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu durum, şarap turizmi alanındaki ilginin giderek arttığını ve konunun akademik çevrelerde daha fazla araştırma konusu haline geldiğini göstermektedir. 2025 yılına ait verilerin henüz yıl tamamlanmadan derlendiği göz önünde bulundurulduğunda, 42 makale ile yıl sonu itibarıyla sayının artması olasıdır. Yayın sayılarındaki bu yükseliş, şarap turizminin yalnızca turizm endüstrisi içinde değil; aynı zamanda sürdürülebilirlik, kırsal kalkınma, yerel ekonomi, gastronomi ve deneyim odaklı turizm gibi disiplinler arası alanlarda da giderek artan bir araştırma konusu haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

4.1. Anahtar Kelime Analizi

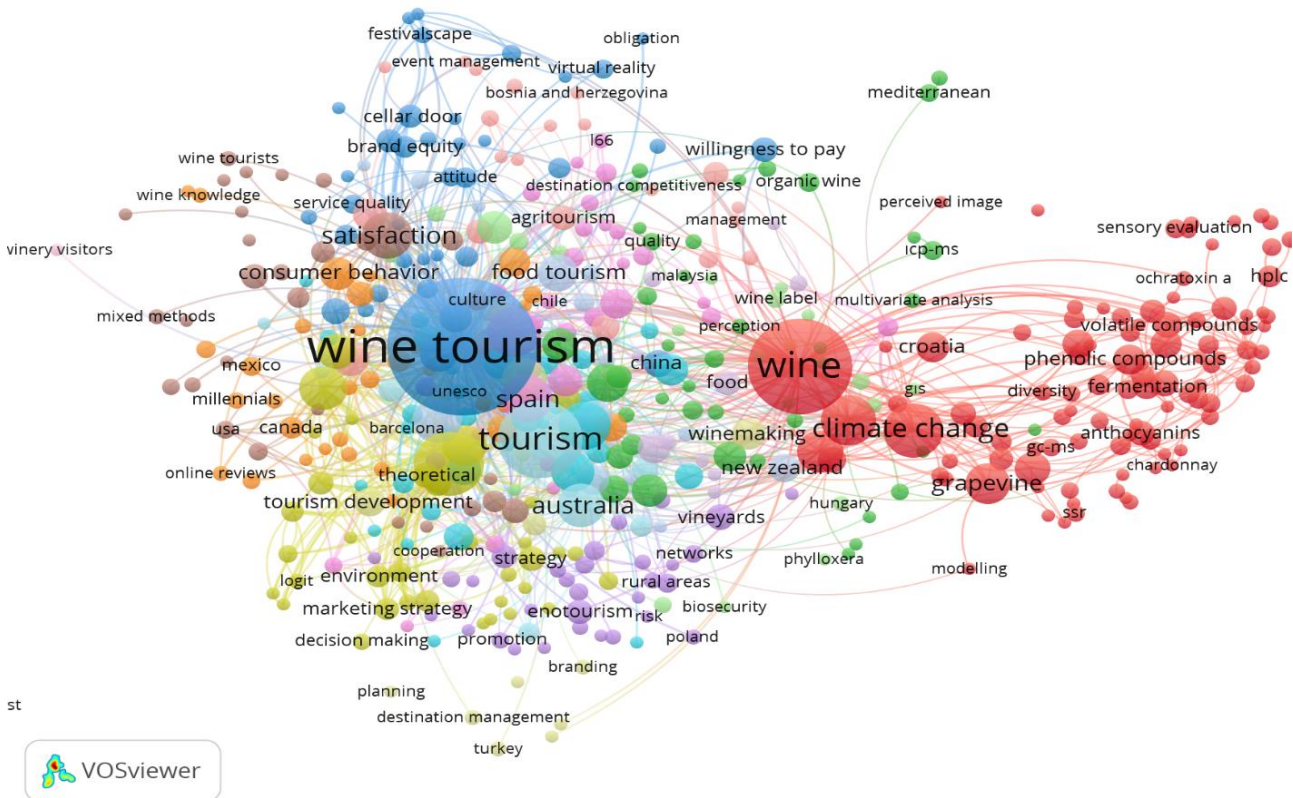
Şarap turizmi konusunda yayımlanmış makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimeler tespit edilmiştir. Öne çıkan ilk 10 anahtar kelime Tablo 2 ve Şekil 3’te detaylı olarak sunulmuştur. Anahtar kelime analizine ilişkin bulgular, şarap turizmi literatürünün tematik yapısını ve gelişim yönelimlerini ortaya koymaktadır. Yapılan analizde en sık kullanılan anahtar kelimenin “wine tourism” (n=334) olduğu görülmektedir. İkinci sırada yer alan “wine” (n=109) kelimesi, şarap turizmi araştırmalarında ürün odaklı bakış açısının da güçlü bir şekilde var olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı sıklıkta kullanılan üçüncü anahtar kelime olan “tourism” (n=109), şarap turizminin daha geniş bir turizm literatürüyle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Tablo 2. En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	n	Anahtar Kelimeler	n
Wine tourism	334	Spain	37
Wine	109	Sustainability	35
Tourism	109	Consumer behaviour	33
Wines	64	Marketing	33
Satisfaction	40	Wine industry	33

Kaynak: Yazar tarafından yapılan analiz çalışması ile derlenmiştir.

Anahtar kelimeler analiz edildiğinde, şarap turizmi literatüründe yazarların çalışmalarını belirli tematik kavramlar etrafında şekillendirdikleri ve bu doğrultuda ortak bir terminoloji geliştirdikleri görülmektedir. Özellikle "wine tourism", "wine" ve "tourism" gibi temel kavramların yüksek sıklıkta kullanılması, bu alanın kavramsal olarak olgunlaştığını ve çalışmalarda belli bir yönelimin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Kelime ağı içerisinde öne çıkan bir diğer kavram olan "sustainability" (n=35), şarap turizmi literatüründe sürdürülebilirlik temalarının giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla "sustainability" anahtar kelimesinin sıkça kullanılması, literatürde şarap turizminin sadece ekonomik getirileriyle değil, aynı zamanda sürdürülebilir turizm politikalarıyla olan ilişkisinin de tartışıldığını göstermektedir.

Şekil 3. Anahtar Kelime Ağ Haritası

4.2. Yazar Üretkenlik ve Atıf Analizi

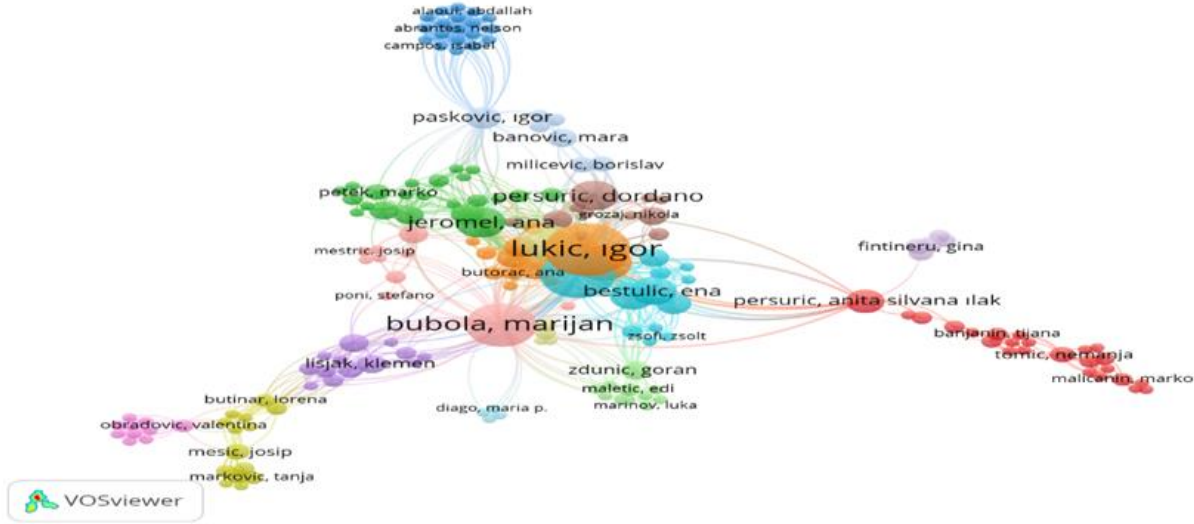
Bu bölümde, Web of Science (WoS) veri tabanında şarap turizmi alanında en çok yayın yapan ve en fazla atıf alan ilk 10 araştırmacıya ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, literatürde üretkenlik ve etki düzeyinin her zaman örtüşmediği görülmektedir. Nitekim en fazla yayın sayısına sahip olan yazar ile en çok atıf alan yazarların sıralamaları birbirinden farklılık göstermektedir. Bu durum, akademik üretimin nicel yoğunluğu ile nitel etkisi arasındaki farkı ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Tablo 3. En Çok Makalesi Olan ve En Çok Atıf Alan Yazarlar

Sıra	En Üretken Araştırmacılar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Araştırmacılar	Atıf Sayısı
1	Alonso, Abel Duarte	49	1	Bruwer, Johan DW	1312
2	Lukic, Igor	33	2	Alonso, Abel Duarte	745
3	Radeka, Sanja	26	3	Lukic, Igor	595
4	Bubola, Marijan	23	4	Gross, Michael J.	564
5	Bruwer, Johan DW	22	5	Yuan, Jingxue (Jessica)	531
6	Kastenholz, Elisabeth	18	6	Brown, Graham	505
7	Plavsa, Tomislav	16	7	Sparks, Beverley	470
8	Horvat, Ivana	15	8	Brown, G.	466
9	Marco Lajara, Bartolome	14	9	Getz, D.	466
10	Bressan, Alessandro	14	10	Bubola, Marijan	457

Kaynak: Yazar tarafından yapılan analiz çalışması ile derlenmiştir.

Listeye göre, Alonso, Abel Duarte 49 makale ile şarap turizmi alanında en üretken yazar konumundadır. Alonso'nun çalışmaları, genel olarak şarap turizminin sosyo-ekonomik etkileri, kırsal kalkınma ve tüketici davranışları üzerine yoğunlaşmakta; bu durum onun çok sayıda yayına imza atmasını mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda Alonso, 745 atıf ile en çok atıf alan ikinci araştırmacı olarak da dikkat çekmektedir; bu da üretkenliğin yanında önemli bir etki düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bruwer, Johan DW, 22 makale ile en üretken beşinci yazar olmasına rağmen, 1312 atıf ile literatürde en fazla etki yaratan araştırmacı konumundadır. Bruwer'un çalışmaları özellikle tüketici segmentasyonu, şarap rotaları ve şarap turizmi destinasyonlarının pazarlanması gibi alt başlıklarda yoğunlaşmakta ve bu tematik odak sayesinde yüksek düzeyde atıf almaktadır. Bu durum, Bruwer'un literatüre katkısının daha derin ve etkili olduğunu göstermektedir. Üçüncü sıradaki Lukic, Igor hem üretkenlik hem de atıf sayısı bakımından ön sıralarda yer almakta (33 makale, 595 atıf) ve şarap turizmi alanında çift yönlü bir akademik etki ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Yazar Ağ Haritası

4.3. Makale Atıf Analizi

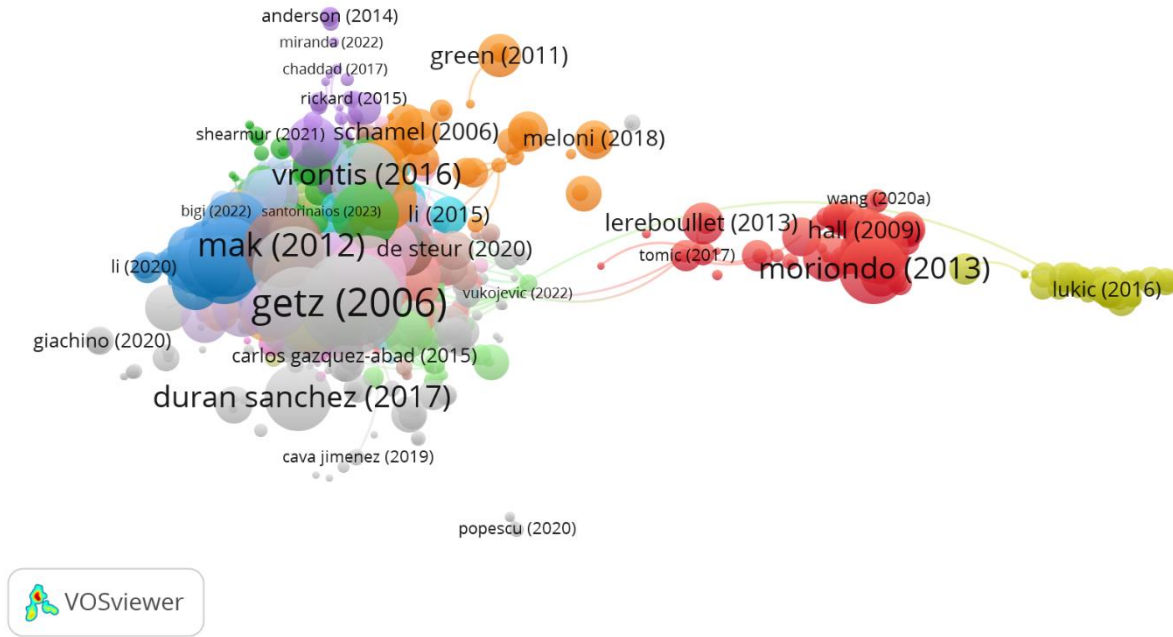
Şarap turizmi literatüründe en çok atıf alan 10 makalenin değerlendirildiği Tablo 4'e göre, alanın entelektüel temellerini oluşturan ve sonraki çalışmalara yön veren öncü yayınlar öne çıkmaktadır. Listenin başında yer alan Getz (2006) çalışması, 466 atıfı ile en çok referans gösterilen yayın olup şarap turizmini deneyim odaklı bir turizm biçimi olarak ele almaktadır. Bu çalışmanın yüksek atıf sayısı, kavramsal çerçeve oluşturmadaki gücünü ve literatüre yön verici etkisini açıkça ortaya koymaktadır. İkinci sıradaki Charters (2002), 389 atıfı ile şarap turizminin pazarlama ve tüketici

davranışı açısından ele alınmasının önünü açan nitelikli bir araştırmadır. Charters, şarap tadımı deneyimi ile destinasyon imajı arasındaki ilişkiyi kurarak şarap turizminin destinasyon yönetimi bağlamında önemini vurgulamıştır. Üçüncü sırada yer alan Sparks (2007) ise 379 atıfla, ziyaretçi motivasyonları ve hizmet kalitesinin şarap turizmi deneyimi üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve bu yönüyle tüketici odaklı yaklaşımların literatürdeki yerini güçlendirmiştir. Özellikle Getz (2006) ve Charters (2002) gibi çalışmaların ağ analizlerinde güçlü bağlantı noktaları olarak öne çıktığı ve farklı araştırmacılar arasında entelektüel bir köprü görevi gördüğü Şekil 5'teki ağ haritası ile de desteklenmektedir.

Tablo 4. En Çok Atıf Yapılan Makaleler

Sıra	Makale	Atıf Sayısı	Sıra	Makale	Atıf Sayısı
1	Getz, 2006	466	6	Bruwer, 2003	282
2	Charters, 2002	389	7	Mason, 2012	281
3	Sparks, 2007	379	8	Bruwer, 2009	258
4	Gross, 2008b	302	9	Yuan, 2008b	215
5	Mak, 2012	283	10	Bjork, 2016	199

Kaynak: Yazar tarafından yapılan analiz çalışması ile derlenmiştir.

Şekil 5. Makale Ağ Haritası

4.4. Dergi Yayın ve Atıf Analizi

Şarap turizmi literatüründe yer alan yayınların yayımlandığı akademik dergiler ile bu dergilerin atıf performansları Tablo 5'te detaylı olarak sunulmuştur. Verilere göre, en fazla makale yayımlayan dergiler ile en çok atıf alan dergiler arasında belirgin bir farklılık gözlemlenmektedir. Bu durum, bazı dergilerin üretim odaklı bir yayın politikası izlerken, bazılarının ise daha az sayıda fakat daha yüksek etkili çalışmalar yayımladığına işaret etmektedir. Yayın sayısına göre ilk sırada yer alan International Journal of Wine Business Research (105 makale), şarap turizmi özelinde odaklanmış disiplinler yaklaşımı ile alandaki araştırmalara yoğun katkı sağlamaktadır. Bunu Sustainability (81 makale) ve British Food Journal (47 makale) takip etmekte, bu da şarap turizminin yalnızca turizm değil, sürdürülebilirlik ve gıda kültürü bağlamında da ele alındığını göstermektedir.

4.5. Kurum (Üniversite) Üretkenlik ve Atıf Analizi

Şarap turizmi alanında en çok yayın yapan kurumlar listesi, araştırma üretkenliğinin coğrafi olarak oldukça çeşitlendiğini göstermektedir. En yüksek yayın sayısına sahip kurum olan Institute of Agriculture Tourism Porec'in (76 makale) ile listenin başında yer alması, Hırvatistan'ın bu alandaki akademik katkısını öne çıkarırken; Avustralya merkezli Edith Cowan University, Curtin University ve University of Adelaide gibi kurumların üst sıralarda bulunması, kıtanın şarap turizmi araştırmalarında baskın bir üretim merkezine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ağ analizine dayalı görsel haritada dikkat çeken en önemli bulgulardan biri, bu üretken kurumların tamamının yüksek bağlantı yoğunluğuna sahip olmadığıdır. Diğer yandan, University of Adelaide ve Edith Cowan University gibi kurumlar sadece yüksek üretkenlikleriyle değil, aynı zamanda geniş akademik iş birliği ağlarıyla da dikkat çekmekte, bu durum söz konusu kurumların bilimsel etkisini artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ağ yapısındaki bu farklılıklar, şarap turizmi literatüründe sadece yayın sayısının değil, aynı zamanda bilimsel bağlantıların da araştırma ekosistemindeki merkezîyet düzeyini belirlediğini ortaya koymaktadır.

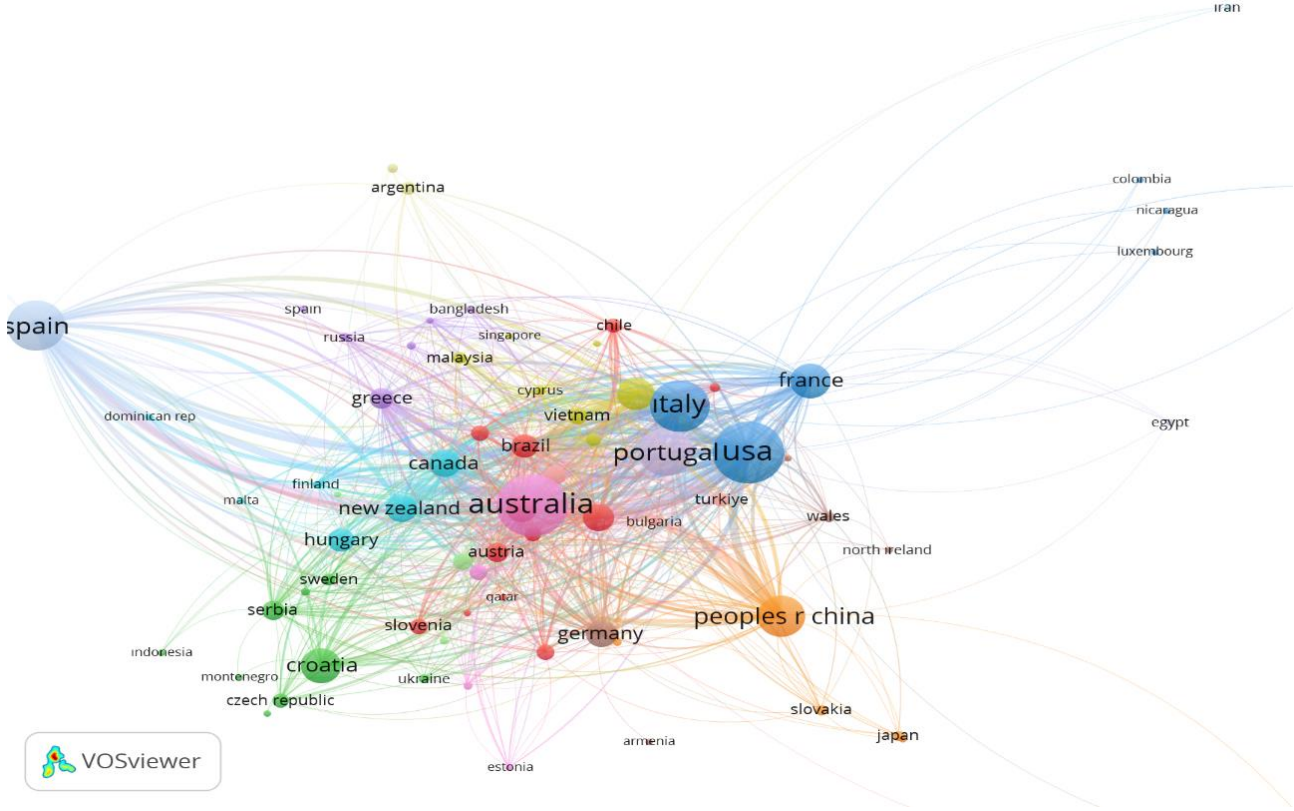
Tablo 6. En Çok Hazırlayan ve En Çok Atıf Yapılan Kurumlar (Üniversite)

Sıra	En Üretken Kurumlar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Yapılan Kurumlar	Atıf Sayısı
1	Institute of Agriculture Tourism Porec	76	1	University of Adelaide	1833
2	Edith Cowan University	60	2	University Of South Australia	1768
3	University of Zagreb	53	3	Edith Cowan University	1352
4	Universidade De Aveiro	50	4	Institute of Agriculture Tourism Porec	1034
5	University Of Adelaide	48	5	Curtin University	926
6	State University System of Florida	45	6	Lincoln University	719
7	Curtin University	41	7	Griffith University	609
8	California State University System	31	8	Texas Tech University	601
9	University Of South Australia	30	9	University Queensland	537
10	University Of Tras Os Montes Alto Douro	29	10	University Udine	501

Kaynak: Yazar tarafından yapılan analiz çalışması ile derlenmiştir.

Şarap turizmi literatüründe kurumlar arası iş birliğini ve akademik etkileşim yoğunluğunu ortaya koyan ağ analizi sonuçları, alanın belirli merkezler etrafında kümелendiğini ve bu merkezlerin bilgi üretimi ve yayılımında kilit roller üstlendiğini göstermektedir. Şekil 7'de yer alan ağ haritası incelendiğinde, University of Adelaide, Edith Cowan University ve University of South Australia gibi yüksek atıf alan Avustralya merkezli kurumların merkezî konumda yer aldığı, bu kurumların farklı coğrafyalardan çok sayıda akademik kurumla güçlü iş birlikleri geliştirdiği görülmektedir.

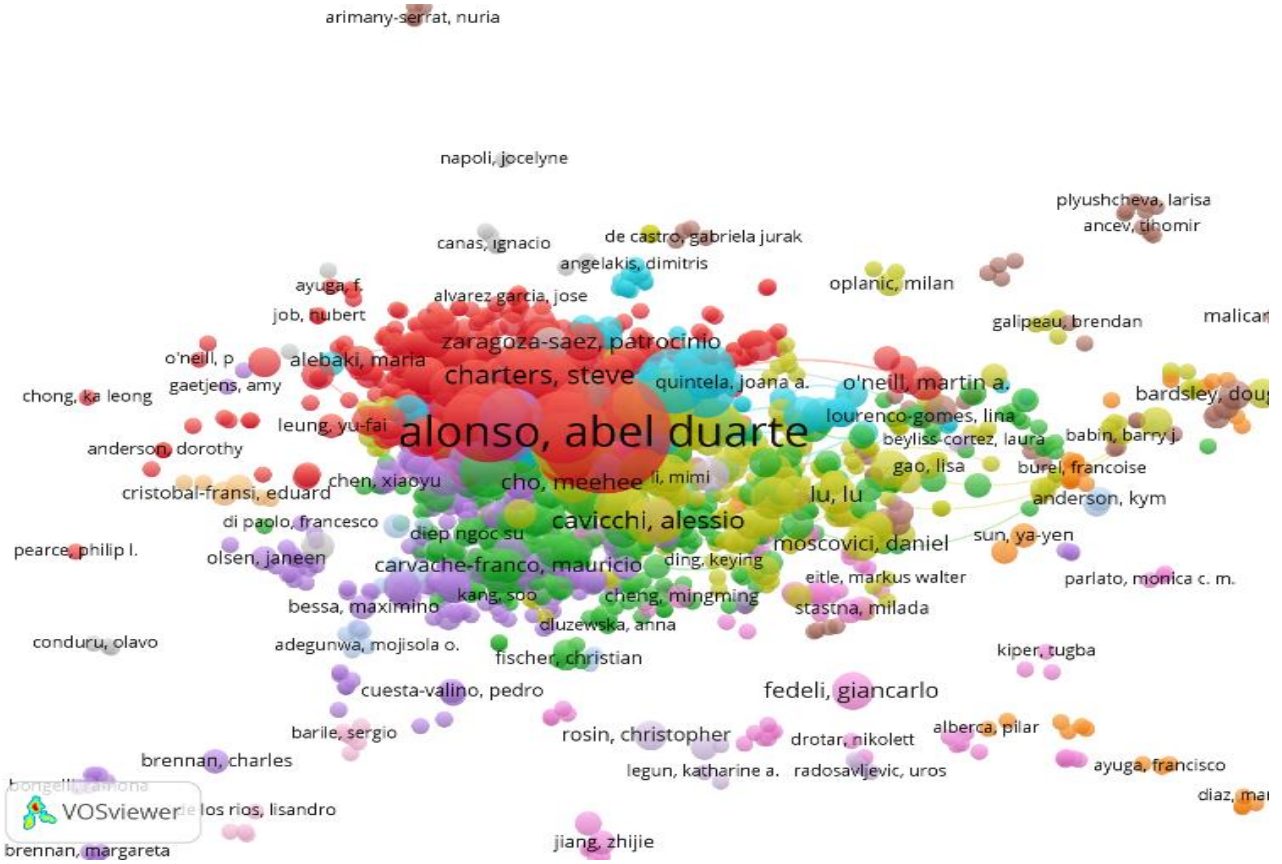
akademik etki liderliğini de sürdürürken, ABD 4999 atıfla ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, iki ülkenin hem nicelik hem de nitelik açısından şarap turizmi literatürüne önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Avrupa ülkeleri arasında İtalya (3084 atıf), İspanya (2621 atıf) ve İngiltere (1971 atıf) önemli akademik merkezler olarak öne çıkarken, Portekiz ve Fransa gibi ülkeler de yüksek atıf sayılarına ulaşarak bölgesel çalışmaların uluslararası yankısını göstermektedir. Çin (1485 atıf) ve Kanada (1450 atıf) gibi yükselen araştırma merkezleri, şarap turizmi alanında küresel bilgi akışına katıldığını ve etkilerini artırdığını ortaya koymaktadır.

Şekil 8. Ülke Ağ Haritası

4.7. Yazar İşbirliği Analizi

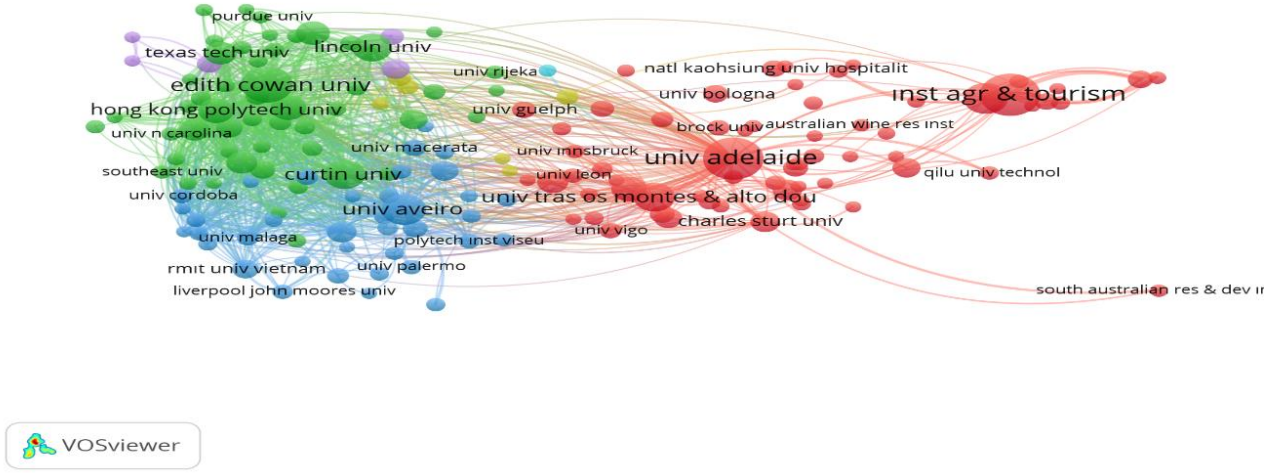
Şarap turizmi alanındaki yazar iş birliği ağı incelendiğinde, araştırmacılar arasında yoğun ve çeşitli iş birliklerinin varlığı açıkça görülmektedir. Görselde renklerle ayrılan farklı kümeler, belli araştırma gruplarının veya ortak çalışma ağlarının varlığını göstermektedir. Özellikle ağın merkezinde yer alan Alonso ve Abel Duarte gibi yazarlar, diğer pek çok araştırmacıyla bağlantılı olarak ağı çekirdek unsurlarını oluşturmaktadır.

Şekil 9. Yazar İşbirliği Ağ Haritası

4.8. Kurum (Üniversite) İşbirliği Analizi

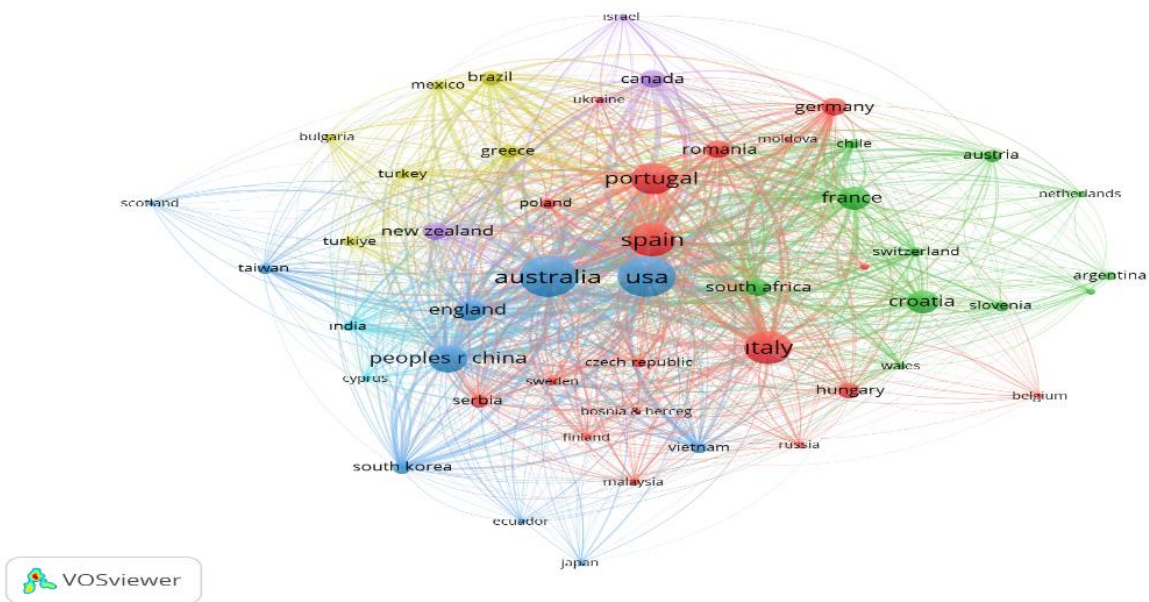
Şarap turizmi konusunda hazırlanan makalelerde kurumların işbirliği incelendiğinde en az 5 makalede işbirliği yapmış olan 164 kurum olduğu tespit edilmiştir. Şekil 10'da, şarap turizmi alanında en çok yayın yapan kurumlar (üniversiteler) arasındaki işbirliği ağı görselleştirilmiştir. VOSviewer programı kullanılarak oluşturulan bu haritada, kurumlar arası ortak yayınlara dayalı bağlantılar ve kümeler renklerle temsil edilmiştir. Haritada özellikle University of Adelaide, Edith Cowan University, Curtin University, University of Aveiro ve University of Trás-os-Montes e Alto Douro gibi kurumların merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir. Kırmızı küme ağırlıklı olarak Avustralya merkezli üniversiteleri temsil ederken, yeşil ve mavi kümeler farklı kıtalardaki işbirlikçi üniversiteleri göstermektedir. Bu işbirliği ağı, şarap turizmi konusunda uluslararası akademik etkileşimin yoğun olduğunu ve disiplinler arası çalışmaların desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 10. Kurumların İşbirliği Haritası

4.9. Ülke İşbirliği Analizi

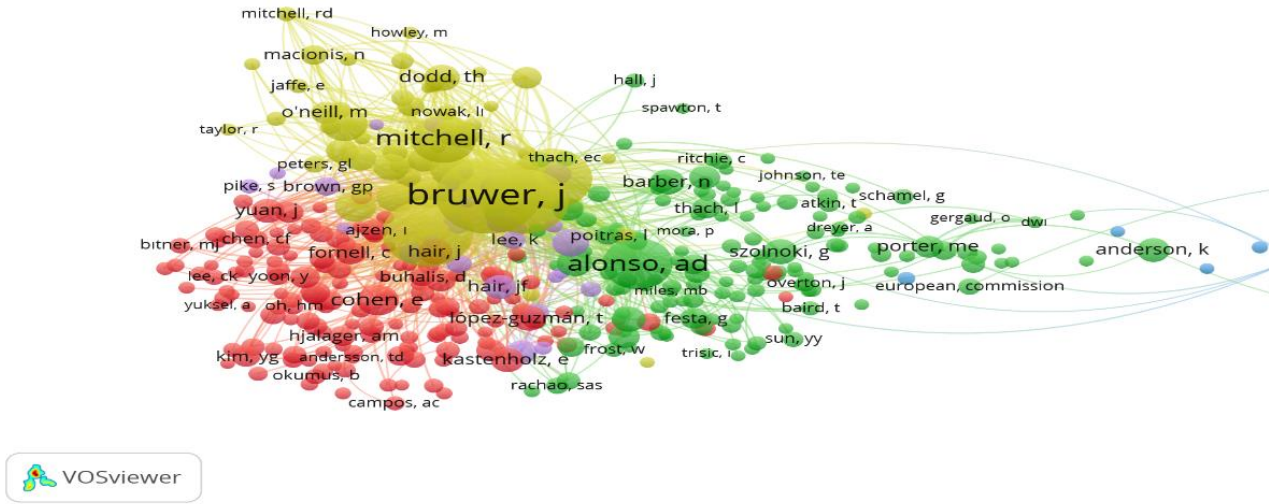
Ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise en az beş yayında ortaklık yapan 50 ülkenin olduğu anlaşılmıştır. Şarap turizmi alanında ülkelerin işbirliği düzeyi kümeler olarak Şekil 11’de sunulmuştur. Şekil 11’de verilen görselde farklı renkler ve bağlantılar dikkat çekmektedir. Belirli bir renkle tanımlı olan ülkelerin araştırmacıları sıkı şekilde işbirliği gerçekleştirmektedir. Söz gelimi; en fazla işbirliği yapan ülkeler sıralamasında ilk sırada yer alan Avustralya’daki yazarlar, mavi renkteki ABD, Çin, Güney Kore, İngiltere, İspanya gibi ülkelerin yazarları ile güçlü işbirlikleri yapmaktadır. Benzer şekilde ABD ise mavi renkte Avustralya, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin yazarları ile yazarları ile işbirliği yaptıkları görülmektedir. Türkiye’deki yazarlar, sarı renkteki bağlantılı ülkeler olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Portekiz gibi ülkelerin yazarları ile şarap turizmi konusunda güçlü işbirlikleri yapmaktadır.

Şekil 11. Ülkelerin İşbirliği Haritası

4.10. Yazar Ortak Atıf Analizi

Şarap turizmi konusunda en çok atıf alan ve bağlantı düzeyi en yüksek araştırmacılar belirlenmiş ve Şekil 12’de görselleştirilmiştir. Analiz çerçevesinde, analize giren toplam 42.115 araştırmacı olduğu, en az 20 atıf alan 446 yazar olduğu anlaşılmış ve yapılan analiz sonucunda program yedi küme üretmiştir. Birinci küme 149 araştırmacının bulunduğu kırmızı küme, ikincisi 148 araştırmacının olduğu yeşil kümedir. Üçüncü küme 62 araştırmacının bulunduğu mavi küme, dördüncü küme 59 araştırmacının olduğu sarı kümedir. Beşinci küme 28 araştırmacının olduğu mor kümedir. Kümeler içerisinde toplam atıf sayısı ve bağlantı gücü açısından sarı kümenin yazarları öne çıkmaktadır.

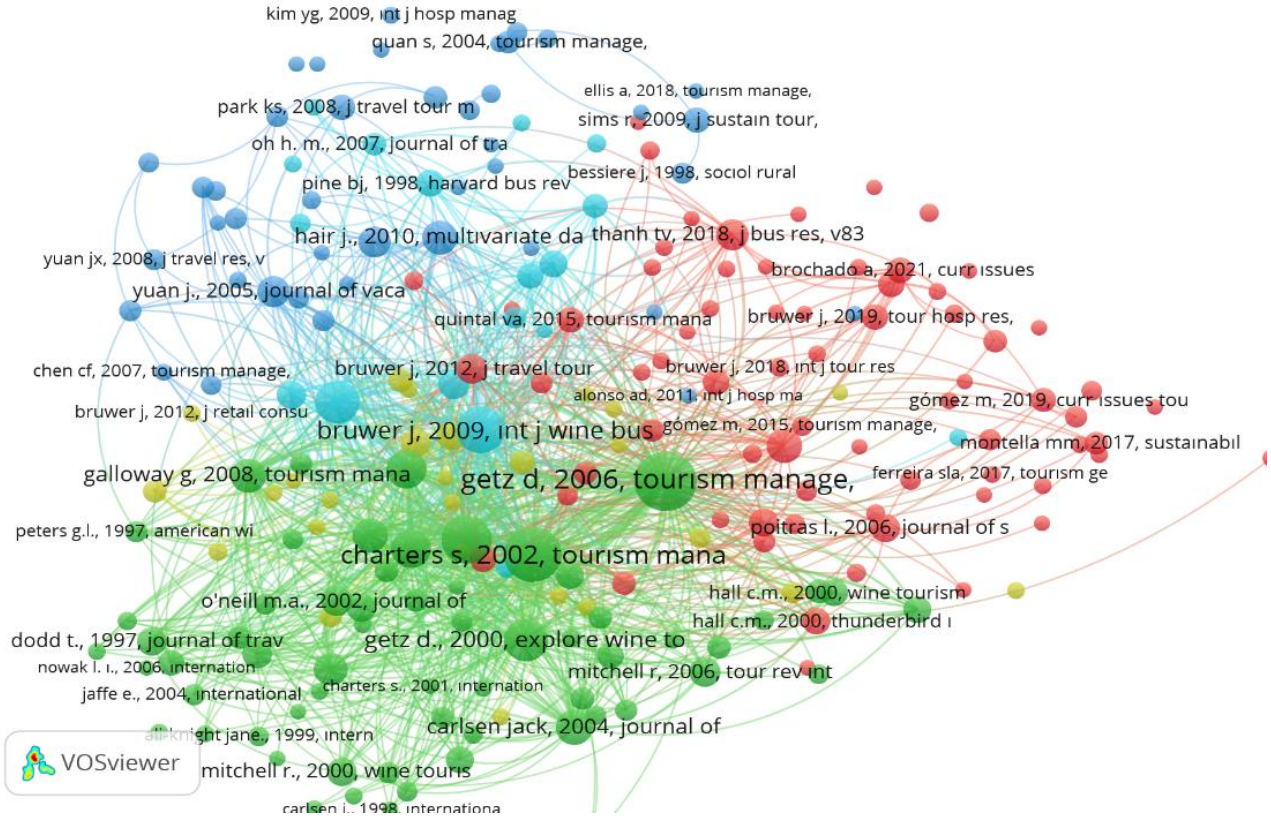

Şekil 12. Yazar Ortak Atıf Ağ Haritası

Sarı kümenin en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atıf 994, bağlantı gücü 27.771) “J. Bruwer”dir. Kırmızı kümenin en çok atıf alan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atıf 158, bağlantı gücü 4.521) “E. Cohen”dir. Mavi kümenin en çok atıf alan ve bağlantı güç düzeyi en yüksek yazarı (atıf 271, bağlantı gücü 4.049) “G.V. Jones”dir. Yeşil kümenin en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek yazarı (atıf 455, bağlantı gücü 11.256) “Ad. Alonso” iken, mor kümenin (atıf 125, bağlantı gücü 3.747) “M. Gómez” dir.

4.11. Makale (Referans) Ortak Atıf Analizi

Makalelerin ortak atıf ilişkisini gösteren analiz sonucu Şekil 13’de verilmiştir. Sonuca göre 65.507 ortak atıftan en az 20’sinin olduğu toplam 242 makale belirlenmiştir. Analiz neticesinde altı renkte birbirinden farklı kümeler ortaya çıkmıştır. Makale ortak atıf ağında kırmızı küme 71 makale, yeşil küme 62 makale, mavi küme 42 makale, sarı küme 26 makale, mor küme 23 makale ve turkuaz küme 18 makaleden oluşmuştur. Şekil 13’de kırmızı olarak görünen kırmızı bağlantılı araştırmacı grubu kendi aralarında ortak atıflarda bulunmakta, mavi araştırmacı kümesi de kendi aralarında ortak atıflarda bulunmaktadır. Harita, her bir kümede hangi makalelerin birlikte atıf aldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

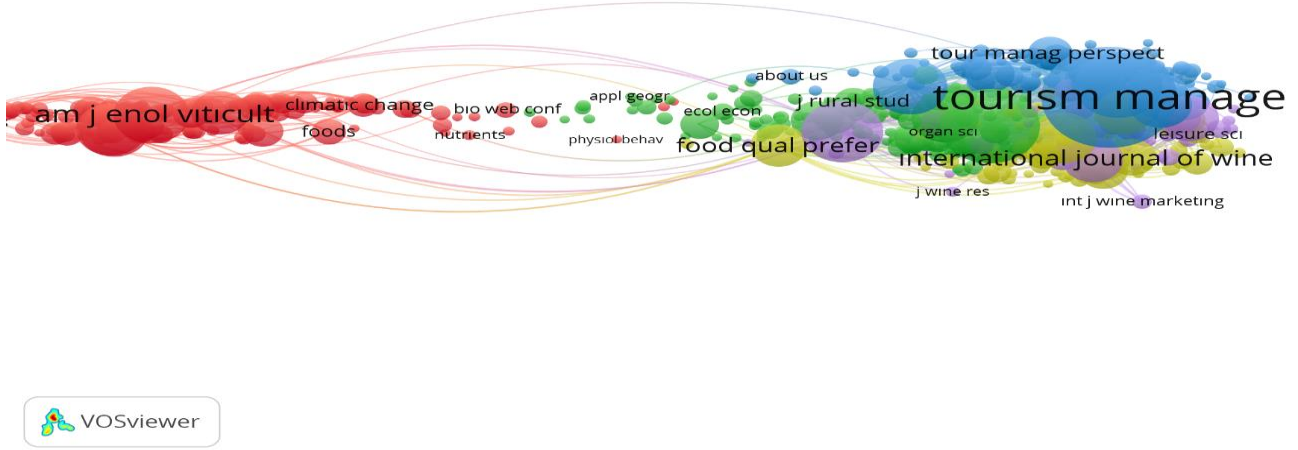

Şekil 13. Makalelerin Ortak Atıf Ağ Haritası

Sarı kümenin en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek makalesi (atıf 73, bağlantı gücü 1.390) J. Bruwer (2012) olarak bulunmuş iken kırmızı kümenin en yüksek makalesi (atıf 91, bağlantı gücü 1.410) Byrd (2016), yeşil kümenin en yüksek makalesi (atıf 280, bağlantı gücü 4.340) Getz (2006) olarak tespit edilmiştir. mavi kümenin en yüksek makalesi (atıf 79, bağlantı gücü 1.131) Fornell (1981) olduğu görülmektedir. Mor kümenin en yüksek bağlantı gücüne sahip makalesi (atıf 57, bağlantı gücü 292) Jones (2005) ve son küme olan turkuaz kümenin en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek makalesi ise (atıf 139, bağlantı gücü 2.634) B. Sparks (2007) olarak belirlenmiştir.

4.12. Dergi Ortak Atıf Analizi

Şarap turizmi konusunda en fazla atıf alan ve bağlantı gücü en yüksek dergiler belirlenmiştir. Şekil 14’te ortak atıf yapılan dergilerin ağ haritası görselleştirilmiştir. Toplamda 27.226 dergiden en az 20 atıfta bulunulan 549 dergi tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucu beş farklı renkte küme elde edilmiştir. Dergi ortak atıf ağında kırmızı küme 166 dergiden, yeşil küme 147 dergiden, mavi küme 99 dergiden, sarı küme 84 dergiden, mor küme 53 dergiden oluşmuştur. Şekil 12’de aynı renk grubu içinde yer alan dergiler görülmektedir. Haritada renk kümeleri içindeki dergiler ilgili konuda yapılan çalışmalarda ortak atıf almaktadır. Bu dergilerin başında 3.351 atıf sayısı ve 157.411 bağlantı gücüyle “Tourism Management” dergisi gelmektedir. Listede yer alan diğer beş dergi ise “International Journal of Wine Business Research” (atıf 1.820, bağlantı gücü 82.689), “Annals of Tourism Research” (atıf 1.411, bağlantı gücü 68.904), “Journal of Wine Research” (atıf 1.232, bağlantı gücü 54.856), “American Journal of Enology and Viticulture” (atıf 1.046, bağlantı gücü 31.260) ve “Sustainability-basel” (atıf 1.032, bağlantı gücü 45.190) şeklinde sıralanmıştır.

Şekil 14. Dergi Ortak Atıf Ağ Haritası

Çalışmadaki farklı kümeler ile renkler aracılığıyla dergiler arasındaki atıf yoğunlukları ve ilişkiler görselleştirilmiştir. Haritada mavi renkli küme turizm ve otelcilik alanındaki dergileri temsil ederken, kırmızı küme genellikle enoloji ve bağcılık temelli yayınları göstermektedir. Yeşil ve sarı kümeler ise disiplinler arası çalışmaları ve gıda, tüketici davranışı gibi temalara odaklanan dergileri içermektedir. Şekil 14, şarap turizmi araştırmalarının disiplinler arası niteliğini ve yayın yapısının çeşitli alanlara yayıldığını ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bu araştırmada, 1995-2025 yılları arasında Web of Science (WoS) veri tabanında yayımlanmış şarap turizmi konulu akademik yayınlar bibliyometrik yöntemle analiz edilmiş ve alanın mevcut durumu görselleştirme teknikleriyle ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, şarap turizmi literatürünün yıllar içerisinde artan bir ivmeyle geliştiğini göstermektedir. En fazla atıf alan ülkelerin başında Avustralya, ABD ve İtalya'nın yer alması, bu ülkelerin hem akademik üretkenlik hem de atıf etkisi bakımından alanda öncü konumda olduklarını göstermektedir. Yazar, kurum ve ülke işbirliği ağları incelendiğinde, uluslararası iş birliklerinin yoğunlaştığı ve özellikle Avrupa merkezli kümelenmelerin dikkat çektiği belirlenmiştir. Anahtar kelime analizleri, şarap turizminin sürdürülebilirlik, kırsal kalkınma ve gastronomi turizmi gibi kavramlarla sıkı bir ilişki içerisinde geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar ilgili alan-yazındaki (Yılmaz ve Şahin-Yılmaz, 2023; Keskin vd., 2023) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu kapsamda, çalışma, şarap turizmi literatürünün mevcut yapısını bütüncül bir biçimde değerlendirmekte ve gelecek araştırmalar için yol gösterici bir zemin sunmaktadır.

Çalışma bulguları doğrultusunda, şarap turizmi alanında ileride yapılacak araştırmalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir. İlk olarak, literatürde deneysel ve saha temelli çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Şarap turizmine katılan turistlerin deneyimleri, memnuniyet düzeyleri ve davranış kalıpları üzerine yapılacak nitel ve nicel araştırmalar, alan yazına değerli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, şarap turizmi bağlamında ülkeler arası karşılaştırmalı çalışmalara ağırlık verilmesi, farklı coğrafi ve kültürel bağlamların etkisinin değerlendirilmesine imkân tanıyacaktır. Literatürün disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması, şarap turizmi ile ekonomi, kültürel miras, sürdürülebilirlik ve çevre politikaları arasındaki ilişkilerin daha net biçimde anlaşılmasına katkı sunacaktır. Öte yandan, yalnızca WoS veri tabanına odaklanmak yerine, Scopus, Google Scholar, TR Dizin gibi farklı veri kaynaklarının da sürece dâhil edilmesi; İngilizce

dışındaki yayınların da incelenmesi, literatür taramasını daha kapsamlı hâle getirecektir. Son olarak, zaman serisi analizleriyle literatürdeki tematik dönüşümün yıllara göre nasıl şekillendiğini ortaya koyan ileri analiz tekniklerinin kullanılması önerilmektedir.

Bu çalışmanın bazı metodolojik ve içeriksel sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanındaki yayınlarla sınırlandırılmıştır. Diğer veri tabanlarında yer alan ilgili yayınlar analiz dışında bırakılmıştır. İkinci olarak, yalnızca İngilizce dilinde yayımlanan makaleler dikkate alınmıştır; bu durum, farklı dillerdeki akademik katkıların dışlanmasına yol açmış olabilir. Ayrıca, literatür taramasında belirli anahtar kelimeler ("wine tourism", "enotourism" vb.) esas alınmış, eşanlamlı veya alternatif kavramlarla yayımlanmış çalışmalar değerlendirme dışında kalmıştır. Yöntemsel olarak ise, çalışmada yalnızca bibliyometrik analiz ve ağ görselleştirme teknikleri kullanılmış, içerik çözümlemesi, tematik analiz gibi derinlemesine analiz yöntemlerine yer verilmemiştir. Bu sınırlılıklar, elde edilen bulguların değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Aktop, S., Şanlıbaba, P. ve Güçer, Y. (2023). Grape-based traditional foods produced in Turkey. *Italian Journal of Food Science/Rivista Italiana di Scienza degli Alimenti*, 35(3).
- Akyürek, S., Karabulut, B. ve Özdemir, Ö. (2024). Şarap imalathanelerini ve üzüm bağlarını ziyaret eden turistlerin deneyimleri: Urla (İzmir) örneği. *Kent Akademisi*, 17(2), 667-685.
- Aleixandre, J.L., Bordeu, E., Aleixandre-Tudó, J.L. Bolaños, M. ve Aleixandre-Benavent, R. (2013). Scientific productivity and collaboration in viticulture and enology in Latin American countries. *Ciencia e Investigación Agraria*, 40(2), 429-443.
- Aleixandre-Tudo, J.L., Castelló-Cogollos, L., Aleixandre, J.L. ve Aleixandre-Benavent, R. (2019). Unravelling the scientific research on grape and wine phenolic compounds: A bibliometric study. *Scientometrics*, 119(1), 119-147.
- Alonso Ugaglia, A. ve Peres, S. (2017). Knowledge dynamics and climate change issues in the wine industry: A literature review. *Journal of Innovation Economics*, 24(3), 105-125.
- Alonso, A.D. ve Liu, Y. (2010). Wine tourism development in emerging Western Australian regions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(2), 245-262.
- Alonso, A.D. ve Liu, Y. (2011). The potential for marrying local gastronomy and wine: The case of the southern wine region of Western Australia. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 1005-1014.
- Bruwer, J. ve Alant, K. (2009). The hedonic nature of wine tourism consumption: An experiential view. *International Journal of Wine Business Research*, 21(3), 235-257.
- Carlsen, J. ve Charters, S. (2006). Global wine tourism: Research, management and marketing. CABI.
- Carollo, A., Fong, S., Gabrieli, G., Mulatti, C. ve Esposito, G. (2022). To wine or not to wine? A scientometric approach to 65+ years of wine preference and selection studies. *British Food Journal*, 124(13), 409-431.
- Carvalho, M., Kastenholz, E. ve Carneiro, M.J. (2021). Pairing co-creation with food and wine experiences – A holistic perspective of tourist experiences in Dão, a Portuguese wine region. *Sustainability*, 13(23), 13416.
- Charters, S. ve Ali-Knight, J. (2002). Who is the wine tourist?. *Tourism Management*, 23(3), 311-319.
- Cimini, A., ve Moresi, M. (2022). Research trends in the oenological and viticultur sectors. *Australian Journal of Grape and Wine Research*, 28(3), 475-491.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Duarte Alonso, A. ve Liu, Y. (2010). Wine tourism development in emerging Western Australian regions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(2), 245-262.
- Duarte Alonso, A., Kok, S. ve O'Brien, S. (2020). Sustainable wine tourism development through the lens of dynamic capabilities and entrepreneurial action: An exploratory four-region perspective. *Tourism Recreation Research*, 45(3), 401-419.

- Ellegaard, O. (2018). The application of bibliometric analysis: disciplinary and user aspects. *Scientometrics*, 116(1), 181-202.
- Fernández Portela, J. ve Vidal Domínguez, M.J. (2020). Las rutas del vino como motores de dinamización socio-territorial: El caso de Castilla y León. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, (84).
- Ferreira, S.L., Silva, F.N. ve Moreira, J.A. (2022). Mapping wine tourism research: A bibliometric review. *Journal of Destination Marketing & Management*, 23, 100675.
- Getz, D. (2000). *Explore Wine Tourism: Management, Development & Destinations*. New York: Cognizant Communication Corporation.
- Getz, D. ve Brown, G. (2006). Critical success factors for wine tourism regions: A demand analysis. *Tourism Management*, 27(1), 146-158.
- Getz, D. ve Carlsen, J. (2008). Wine tourism among Generations X and Y. *Tourism: an international interdisciplinary Journal*, 56(3), 257-269.
- Gómez-Carmona, D., Marín-Dueñas, P.P., Correia, M.B., Escobar, M.T., deMatos, N.M.S. ve Cruces-Montes, S.J. (2025). A bibliometric analysis: Wine tourism in the sector. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 20(3) 52-78.
- Hall, C.M., Johnson, G., Cambourne, B., Macionis, N., Mitchell, R. ve Sharples, L. (2000). Wine tourism: An introduction. İçinde C.M. Hall, L. Sharples, B. Cambourne ve N. Macionis (Eds.), *Wine Tourism Around The World: Development, Management And Markets* (ss. 1-23). Oxford: Elsevier.
- Karabulut, B. ve Akyürek, S. (2022). Bağcılık ve turizm kapsamında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(2), 490-504.
- Kasaroğlu, K., Akdeniz, A., Toktaş, Y., Eris, T. ve Kömürcü, S. (2021). Ulusal alanyazında şarap turizminin değerlendirilmesi ve Türkiye şarap turizminde yeni bir ürün olarak bağ rotaları: Urla bağ yolu örnek olay incelemesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 172-194.
- Keskin, N., Elasan, S., Keskin, R. ve Keskin, S. (2023). Küresel şarap turizmi çalışmalarının bibliyometrik analizi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 4(Özel Sayı), 44-50.
- Martínez-Falcó, J., Marco-Lajara, B., Zaragoza-Sáez, P. ve Sánchez-García, E. (2024). The effect of wine tourism on the sustainable performance of Spanish wineries: A structural equation model analysis. *International Journal of Wine Business Research*, 36(1), 61-84.
- Mota, J., Moreira, A., Costa, R., Serrão, S., Pais-Magalhães, V. ve Costa, C. (2020). Performance indicators to support firm-level decision-making in the wine industry: A systematic literature review. *International Journal of Wine Business Research*, 33(2), 217-237.
- Peco-Torres, F., Polo-Peña, A.I. ve Frías-Jamilena, D.M. (2021). The effect of COVID-19 on tourists' intention to resume hotel consumption: The role of resilience. *International Journal of Hospitality Management*, 99, 103075.
- Salami-Adesanya, A. ve Fernández-Olmos, M. (2025). Wine industry business: A bibliometric analysis. *Peruvian Journal of Management*, 1(1), 51-78.
- Santos, V.R., Ramos, P. ve Sousa, B.B. (2021). Is wine tourism a niche tourism? Antecedents and consequences of wine as a niche tourism, a conceptual model. In *Advances in Tourism, Technology and Systems: Selected Papers from ICOTTS20, Singapore*, pp. 353-362.
- Santos, V.R., Ramos, P., Almeida, N. ve Santos-Pavón, E. (2019). Wine and wine tourism experience: A theoretical and conceptual review. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 11(6), 718-730.
- Silva, F.N., Ferreira, S.L. ve Moreira, J.A. (2021). A bibliometric study of wine tourism: The European context. *European Planning Studies*, 29(11), 2051-2071.
- Süer, S. ve Keskin, N. (2023). Sürdürülebilir bağ ve şarap turizmi uygulamaları. *Bahçe*, 52(Özel Sayı 1), 258-268.
- Şahin, A. ve Yılmaz, G. (2022). Local food research: A bibliometric review using Citespace II (1970-2020). *Library Hi Tech*, 40(3), 848-870.
- UNWTO. (2023). *International Tourism Highlights: 2023 Edition*. World Tourism Organization.

- Van Eck, N.J. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Wen, H. ve Leung, X.Y. (2021). Virtual wine tours and wine tasting: The influence of offline and online embodiment integration on wine purchase decisions. *Tourism Management*, 83, 104250.
- Yılmaz, G. ve Şahin Yılmaz, A. (2023). Şarap turizmi araştırmalarına bütüncül bir bakış: ağ analizi ile haritalandırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(2), 1621-1640.
- Yılmaz, İ. ve Akay, E. (2020). Özel ilgi turizminde şarap turizmi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 13(2), 83-94.

Kültür Turizmi Destinasyonunda Kimler Turizm Gelişimini Destekliyor?¹

Who Supports Tourism Development in Cultural Tourism Destinations?

Aysun KAYA^a ve Sedat ÇELİK^b

^a Ekoturizm Rehberliği Uzmanı, Şırnak, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7772-4267

^b Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Şırnak, Türkiye. ORCID: 0000-0002-4541-6355

Özet

Bir yerde turizmin gelişmesi ekonomik, sosyo-kültürel, sosyal psikolojik ve ekolojik yönde birçok olumlu/olumsuz değişimi beraberinde getirmektedir. Özellikle turizmin ekonomik katkıları nedeni ile geliştirilmek istenen turizm sektöründe yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumu, sektörün gelişmesinde etkili bir unsurdur. Turizm gelişiminin desteklenmesi karar vericilerin plan ve politika geliştirmesi ve uygulaması noktasında etkili olmaktadır. Bu minvalde, araştırmada yerel halkın turizm gelişimini desteklemelerinin demografik verilere göre değişkenlik gösterip göstermediği ve kimlerin turizm gelişimini daha çok desteklediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler anket tekniği ile Mardin yerel halkından (n:519) toplanmıştır. Elde edilen verilere paket program yardımı ile normallik, t-testi ve ANOVA testleri yapılmıştır. Analizler sonucunda turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumların; cinsiyete, turistik yere yakınlık durumuna ve eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği ancak yaş, medeni durum ve yerelde yaşam süresine göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Araştırmada çıkan sonuçlara yönelik sonraki araştırmacılara ve sektör paydaşlarına çeşitli öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demografik Değişkenler, Kültür Turizmi, Mardin, Turizm Gelişimini Destekleme.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 12.07.2025

Kabul Tarihi 01.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Abstract

The development of tourism in a place brings many positive/negative changes in economic, socio-cultural, social psychological and ecological aspects. Especially in the tourism sector, which is desired to be developed due to the economic contributions of tourism, the attitude of the local people towards tourism development is an effective element in the development of the sector. Supporting tourism development is effective in terms of decision-makers' development and implementation of plans and policies. In this context, the aim of the research is to reveal whether the support of the local people for tourism development varies according to demographic data and who supports tourism development more. Within the framework of this purpose, the quantitative research method was used. Data were collected from the local people of Mardin with the survey technique. Normality, t-test and ANOVA tests were applied to the obtained data with the help of a package program. As a result of the analyses, it was revealed that the attitudes towards supporting tourism development differed according to gender, proximity to the tourist attraction, and educational status, but did not differ according to age, marital status and length of life in the locality. Various suggestions were put forward for subsequent researchers and sector stakeholders regarding the results of the research.

Keywords: Cultural Tourism, Demographic Variables, Mardin, Supporting Tourism Development.

Sorumlu Yazar

Aysun KAYA

aysundemir0121@gmail.com

Önerilen Atıf:

Kaya, A. ve Çelik, S., (2025). Kültür Turizmi Destinasyonunda Kimler Turizm Gelişimini Destekliyor?. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 23-34.

¹ Bu araştırma Demir (2022), "Kişiliğin Turizm Gelişimini Destekleme Üzerindeki Etkisinde Duygusal Dayanışmanın Aracılık Rolü: Mardin'de Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tez verisinden türetilmiş olup Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresinde (2025) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Turizm kalkınmayı artıran, istihdam ve ekonomik bir getiri sağlayan özellikleri ile birlikte aşırı kalabalıklaşma, kirletme, suç oranlarını arttırma gibi önemli olumsuz etkileri olan bir sektördür (Moraru vd., 2021). Bu etkiler turizmin geliştiği yerlerde halkın turizme bakış açısını etkileyebilmektedir. Bu bakış açısı da aynı zamanda turizmin gelişimine etki edebilmektedir. Bu nedenle bölge insanın turizm algıları ve destekleri üzerine birçok araştırma (Andereck ve Nyaupane, 2010; Erul ve Uslu, 2022; Man Cheng vd., 2022; Ramkissoon ve Nunkoo, 2011) yapılmaktadır. Mevcut araştırmaların birçoğu çevresel, ekonomik veya sosyal etkileri incelemiştir. Fakat sakinlerin demografik özellikleri de (eğitim düzeyi, yaş, ikamet süresi, bölgeye yakınlık-uzaklık, medeni durum gibi.) turizme karşı algılarında etkili olabilmektedir (McGehee ve Andereck, 2004; Sharma ve Gursoy, 2015; Xu vd., 2016).

Bu araştırma Mardin’de yaşayan yerel halkın turizmi desteklemede demografik değişkenlerin etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Mardin ilinde de daha önceden yerel halkın turizmi desteklemesi konusunu araştıran çalışmalar (Ataman ve Özer, 2020; Cizrelioğulları, 2025; Kodaş vd., 2021) bulunmaktadır. Ancak demografik değişkenlerin dikkate alınarak yapıldığı çalışma sayısı kısıtlı düzeydedir. Bireylerin yaşı, medeni durumları, bölgedeki ikamet süreleri, bölgeye olan yakınlıkları ve eğitim durumlarının turizmin gelişimini desteklemeleri noktasında nasıl bir rol oynadığı belirsizdir. Bunun tespit edilmesi sakinlerin refahı için (Martínez-Garcia vd., 2017), turizm gelişimine daha çok destek sağlanması (Choi ve Murray, 2010; Faulkner ve Tideswell, 1997; Martínez-Garcia vd., 2017) ve ileride sektör için faydalı politika ve strateji uygulamak adına önemlidir. Ortaya çıkan sonuçlar, ildeki karar vericiler tarafından yerel halkın refahı gözetilerek değerlendirildiğinde, turizmin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Turizm Gelişimini Destekleme

Turizm, dinamik yapısıyla sürekli değişim içinde olan bir sektördür (Şenel ve Kılıç, 2023). Dolayısıyla turizmin olduğu destinasyonlarda yaşanan değişimler (olumlu-olumsuz) o bölgede yaşayan insanların turizme verecekleri desteği etkileyebilmektedir (Sharpley, 2014). Turizmin gelişimine desteğin sağlanabilmesi, bölgede yaşayan bireylerin bu gelişimi nasıl algıladıkları ile bağlantılıdır (Rasoolimanesh vd., 2015). Sakinlerin algı ve tutumları bu noktada çok önemlidir, nitekim gelişen veya gelişmeye devam eden bu sektörden en çok orada yaşayan insanlar etkilenmektedir (Easterling, 2004). Bu durumda turizm otoritelerinin, sakinlerin desteklerini alarak turizmin gelişimine odaklanmaları gerekmektedir (Erul ve Woosnam, 2021; Miller vd., 2010).

Sosyal Değişim Teorisine göre turizm gelişiminin yerel halk tarafından desteklenmesi halkın turizmi fayda-zarar açısından nasıl algıladığına bağlıdır. Sutton (1967) teoriiyi turizm açısından değerlendirirken yerel halk ile ziyaretçilerin seyahatteki karşılaşmasına odaklanır. Bu karşılaşmada ödüllendirici ve tatmin edici bir alışveriş süreci olabilir ya da ev sahibinin sömürüsüne ve ziyaretçinin şüphe ve kızgınlığına yönelik dürtüleri uyabilir ve güçlendirebilir. Bu noktada Doxey’in (1975) İrridex modeli, yerel halkın bakış açısının zamanla değişebileceğini ortaya koymaktadır. Doxey’e göre yerel halkın tutumu; coşku, ilgisizlik, rahatsızlık ve düşmanlık olmak üzere dört aşamada gelişir. Turistlerin bölgeye ilk kez gelmesi coşkuyla karşılanırken, turist sayısının artmasıyla birlikte ilgisizlik başlar. Ziyaretçi yoğunluğu yerel halkın yaşamını olumsuz etkilemeye başladığında rahatsızlık ortaya çıkar. Son aşamada ise, turistlere karşı tahammül edilemeyecek noktaya gelindiğinde düşmanlık hissi gelişir (Doxey, 1975). Turizmin devamlılığını sağlayabilmek için bölge insanın katılımının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Abdollahzadeh ve Sharifzadeh, 2014). Sürdürülebilir bir turizm için yerel halkın katılımının olması ve turizmi desteklemesi elzemdir (Moraru vd., 2021). Dolayısıyla turizm faaliyetleriyle alakalı kararlarda sakinlerin de görüşüne başvurmak ve uzlaşa sağlamak gerekmektedir (Karakaş ve Şengün, 2017). Bunun yanında toplum içindeki farklı demografik yapılarla sahip kişilerin turizme

bakış açısının değişkenlik gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle bu araştırmada turizm gelişiminin desteklenmesinde demografik farklılıkların ortaya konması amaçlanmıştır.

Cinsiyet ve Turizm Gelişimini Destekleme

Cinsiyet, yerel halkın turizme karşı algılarında etkili olabilecek demografik özelliklerdendir (Long ve Kayat, 2011; Nunkoo ve Gursoy, 2012). Daha önceden yapılan araştırmalarda cinsiyetin turizm üzerindeki etkisi ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir. Mensah, (2012) ve Rasoolimanesh vd. (2015), cinsiyetin yerel halkın turizm algılarında önemli bir etkisi olmadığını ortaya koyarken, Jani (2018) ve Nunkoo ve Gursoy (2012) erkeklerin kadınlara göre turizmi daha çok desteklediklerini ortaya koymuşlardır. Sinclair-Maragh (2017) ve Wang ve Pfister (2008) ise kadın sakinlerin turizmden sağladıkları faydalardan dolayı turizmi olumlu algılama ihtimallerinin daha fazla olduğunu belirtmektedirler.

Dolayısı ile “H1: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

Medeni Durum ve Turizm Gelişimini Destekleme

Yapılan araştırmalara göre turizm algısı ve turizmi desteklemede medeni duruma göre farklılığın değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Almeida-García vd. (2016), yaptıkları çalışma sonucunda; evli bireylerin, turizmin sağladığı çevresel ve sosyal etkileri daha olumlu algıladıklarını ve yine Türkmen ve Dönmez (2015)’in evli bireylerin turizm sektörünün sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan bekârlara göre daha olumlu yaklaştıklarını bildirmektedirler. Ancak Bhat ve Mishra (2021)’in Keşmir Bölgesi’nde yapmış oldukları çalışmada ise bekârların algılarının evlilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dolayısı ile “H2: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları medeni durum değişkenine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

İkamet Süresi ve Turizm Gelişimini Destekleme

Yerel halkın turizme duydukları algılarda ikamet süresinin etkili olduğu bazı çalışmalarda görülmüşse de bulgulara farklılık olduğu görülmektedir (Almeida-García vd., 2016; Látková ve Vogt, 2011; S. Wang vd., 2010). Bir bireyin o bölgedeki ikamet süresi ne kadar uzunsa turizm algısının daha olumsuz olduğunu (Banks,2003), bölgede kısa süreli ikamet eden bireylerin algılarının daha olumlu olduğu gözlemlenmektedir (Haley vd., 2005; Haralambopoulos ve Pizam, 1996). Fakat yerel halkın turizme karşı algılarında ikamet süresinin etkili olmadığını ortaya koyan çalışmalar da (Long ve Kayat, 2011; Wang ve Pfister, 2008) mevcuttur.

Dolayısı ile “H3: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları ikamet süresi değişkenine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

Turistik Bölgeye Yakınlık ve Turizm Gelişimini Destekleme

Bu araştırmada yerel halkın turistik bölgeye yakınlığı, coğrafi olarak bölgeye olan mesafesi anlamında ele alınmıştır. Önceki çalışmalarda, turistik bölgeye yakınlığın, bu bölgede yaşayan bireylerin turizm tutumlarını veya algılarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Fakat bu araştırmaların sonuçları farklılık göstermektedir. Weaver ve Lawton (2001) çalışmalarında bölgeye olan yakınlığın bireylerin tutumlarını anlamlı olarak açıklamadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunun aksine Jurowski ve Gursoy (2004) çalışmalarında bölgeye daha yakın yaşayanların ekonomik olarak artan giderlerden dolayı tutumlarının olumsuz olduğunu tespit etmişlerdir. Bölgeye uzak yaşayanların, turizmin iş imkanları ve eğlence vs. gibi faaliyetlere ulaşabilmeyi sağlaması açısından, Liu ve Li, (2018) Hindistan’da ve Rasoolimanesh vd., (2019)’un İran’da yaptıkları çalışmalarda hem olumlu hem de destekleyici tutumlar sergiledikleri görülmektedir.

Dolayısı ile “H4: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları turistik bölgeye yakınlık değişkenine göre farklılık göstermektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

Eğitim Düzeyi ve Turizm Gelişimini Destekleme

Yerel halkın eğitim seviyesi ve buna bağlı olarak turizme yönelik algılarını inceleyen birçok çalışma (Almeida-García vd., 2016; Látková ve Vogt, 2011; Miyakuni, 2012), eğitim seviyesi yüksek bireylerin, düşük seviyedeki bireylere kıyasla turizmi daha olumlu algıladığını ortaya koymaktadır. Yüksek eğitim seviyesine sahip olan bireylerin turizmi desteklemeleri beklenir çünkü turizmin sağladığı olumlu etkileri görüp destekleyecek, olumsuz etkileri ise desteklemeyeceklerdir (Long ve Kayat, 2011). Sinclair-Maragh (2017), eğitim görmüş bireylerin turizmi desteklemede yüksek çoğunluğu oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Dolayısı ile "H5: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları eğitim düzeyi değişkenine göre farklılık göstermektedir." hipotezi geliştirilmiştir.

Yaş ve Turizm Gelişimini Destekleme

Yapılan araştırma sonuçlarında (Bagri ve Kala, 2016; Látková ve Vogt, 2011) yerel halkın yaş durumunun turizme karşı algılarını etkileyebildiği ortaya konulmaktadır. Bu minvalde daha yaşlı bireylerin daha genç bireylere göre daha olumlu algılara sahip oldukları görülmektedir (Rasoolimanesh vd., 2015). Çünkü genç bireylerin turizmin olumsuz etkileri hakkında endişe duyduklarını belirtilmektedir (Rasoolimanesh vd., 2015). Látková ve Vogt (2011)'de yaşlı sakinlerin turizmin olumlu etkilerine daha çok odaklandıklarını belirtmektedir. Yaşlı bireylerin yönetim deneyimi, turizm alanındaki fırsatlardan daha fazla yararlanabilmeleri, yatırım yapma istekleri ve sermaye sahibi olmaları, turizmin gelişimini olumlu algılamalarına neden olabilir (McGehee ve Andereck, 2004). Bu araştırmaların tersini ortaya koyan bazı çalışmalar da vardır. Yani genç bireylerin yaşlı bireylere göre turizmin gelişimini çalışma fırsatı veya iş kurma açısından daha çok destekleri de görülmektedir (Sinclair-Maragh, 2017).

Dolayısı ile "H6: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir." hipotezi geliştirilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Mardin ilinde yaşayan yerel halkın turizmin gelişimine yönelik desteklerinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, anket tekniği ile yerel halktan veriler toplanmıştır. Araştırmanın evrenini Mardin'de yaşayan yerel sakinler oluşturmuş ve bu evrenden kolayda örneklem yöntemi ile örneklem alınmıştır. Mardin'in 2021 yılı verilerine göre nüfusu 862.757 kişidir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Örneklem büyüklüğü Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014) formülüne göre 384 olarak hesaplanmıştır. Eksik veya hatalı bilgiler doldurulacağı ihtimali dikkate alınarak 384 veri örneklem yeterliliğine sahip olmasına rağmen 548 kişiden veriler toplanmıştır. Mayıs-Haziran (2022) aylarında yüz yüze ve çevrimiçi ortamda anket tekniğiyle veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin 519'u geçerli olduğu için değerlendirmeye alınmış ve analizler yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Demir (2022)'in (Kişiliğin Turizm Gelişimini Destekleme Üzerindeki Etkisinde Duygusal Dayanışmanın Aracılık Rolü: Mardin'de Bir Araştırma) tez çalışmasının verilerinden türetilmiştir. Tezdeki amaç ve hipotezler ile bu makalenin amaç ve hipotezi birbirinden farklılık göstermektedir. Ankete katılım sağlayanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu (demografik özellikler), katılımcıların Mardin'de ikamet süresi, hangi mahallede ikamet ettiği (Mardin ile ilgili özellikleri) belirlemek için hazırlanmış sorulara yer verilmiştir. Ayrıca katılımcıların turizm gelişimini destekleme boyutlarını değerlendirebilmek için Eusébio vd. (2018) ile Çelik ve Rasoolimanesh (2021) araştırmalarından uyarlanmış tek boyut ve 5 maddelik ölçeğe yer verilmiştir. Tüm maddelere beşli likert ölçeği ile (1=kesinlikle katılmıyorum; 5=kesinlikle katılıyorum) cevap verilmesi istenmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen verilere paket program yardımı ile normallik, t-testi, ANOVA testi, faktör analizi yapılmıştır. *Anket soruları için Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 05/07/2022 tarihli 22/99 sayılı karar ile etik yönden uygun olduğu onaylanmıştır.*

3.1. Verilerin Analizi

Hipotez testlerine geçmeden önce verilerin normal dağılım değerlerine bakılmıştır. Turizm gelişimini destekleme değişkeninin çarpıklık (-,529) basıklık (,587) değerlerinin Brown (2006)'un belirttiği değerlere göre normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle hipotez testleri için parametrik testler kullanılmıştır. İki gruplu değişkenler için t-testi, 3 ve fazla grubu olan değişkenler için ANOVA analizi yapılmıştır.

Ayrıca özellikle farklılık testlerinde önemli olan etki analizi (Eta Kare-Cohen's d: η^2) yapılarak farklılığın ne kadar büyük olduğuna bakılmıştır. Cohen'in etki büyüklüğü değerleri; <0.2 ise küçük, 0.2-0.5 arasında ise orta, 0.5-0.8 arasında ise büyük, 1'in üzerinde ise çok büyük bir etki büyüklüğünü temsil eder (Can, 2016: 112).

Faktör analizi yapılırken, kümülatif değerlerin 0.30 ve üzerinde, faktör yüklerinin 0.50 ve üzerinde, KMO değerinin en az 0.50 olmasına ve Barlett test sonucunun anlamlı olmasına ve eş kökenlilik ve özdeğerin 1 ve üstü olmasına dikkat edilmiş olup varimax döndürme tekniği (Sekaran, 2003; Çelik vd., 2023) kullanılmıştır. Güvenilirlik için 0.70 ve üzeri güvenilir, 0.80 ve üzerini ise yüksek güvenilir olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2002).

4. BULGULAR

Bu bölümde, ankete katılanlara yönelik tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, t-testi ve ANOVA analizi bulgularına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

Değişken	Grup	Frekans	Yüzdelik (%)
Cinsiyet	Erkek	361	69,6
	Kadın	158	30,4
	Toplam	519	100
Yaş	18-28	170	32,8
	29-39	201	38,7
	40-50	90	17,3
	51-61	49	9,4
	62 ve üzeri	8	1,5
	Toplam	518	99,8
Medeni Durum	Evli	281	54,1
	Bekâr	238	45,9
	Toplam	519	100
Eğitim Durumu	Okur Yazar Değilim	9	1,7
	İlköğretim	128	24,6
	Lise	214	41,2
	Üniversite	160	30,8
	Toplam	519	100
Kaç yıldır Mardin'de yaşıyorsunuz?	1-10 yıl	48	9,2
	11-20 yıl	74	14,3
	21-30 yıl	191	36,8
	31-40 yıl	105	20,2
	41-50 yıl	54	10,4
	50 yıl ve üzeri	47	9,1
	Toplam	519	100

Hangi mahallede ikamet ediyorsunuz?	Turizmin yoğun olduğu	266	51,3
	Turizmin az olduğu	246	47,4
	Toplam	512	98,7

Buna göre katılımcıların %69,6'sı erkek, %30,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş durumlarından 29-39 yaş (%38,7) aralığı en yüksek, 51-61 yaş (%9,4) aralığının ise en düşük yüzdeliği aldığı görülmektedir. Medeni durumları incelendiğinde evli olanlar %54,1'i ve bekâr olanlar ise %45,9'unu oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında; %1,7'sinin okur-yazar olmadığı, %22,9'nun ilkökul mezunu, %41,2'sinin lise mezunu, %30,8'inin üniversite mezunu ve %3,3'ünün de lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir.

Ankette yer alan katılımcılara ilişkin demografik sorularla birlikte Mardin ile ilgili bazı özelliklere ait sorular da yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların Mardin'de kaç yıldır yaşadıkları sorusunun cevapları yedi farklı kategoriye ayrılmıştır. Buna göre; %9,2'si 1-10 yıl, %14,3'ü 11-20 yıl, %36,8'i 21-30 yıl, %20,2'si 31-40 yıl, %10,4'ü 41-50 arasında ve %9'i de 50 yıl ve üzerinde yaşadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Mardin'de turizmin yoğun olduğu mahallelerden %51,3 ve turizm az olduğu mahallerden %47,4 ikamet eden katılımcıya ulaşıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Turizm Gelişimini Destekleme Boyutuna Yönelik Faktör Analizi Bulguları

Faktörler	İfadeler	Bileşenler
Turizm Gelişimini Destekleme	Mardin'de turizm gelişimini destekliyorum.	,755
	Mardin'de turizm gelişimi için öneride bulunurum.	,618
	Mardin'de turizm planlamasına aktif olarak katılırım.	,846
	Mardin'de turizm projelerinin geliştirilmesine katılırım.	,861
	Mardin'de çok turist görmek istiyorum.	,722

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Faktör Analizi. KMO Örneklem Yeterliliği: ,690 Bartlett Küresellik Testi: $p < 0,05$: χ^2 : 1293,072 df: 10 Açıklanan Toplam Varyans: %58,587, Cronbach' Alfa değeri: ,79

Tablo 2 incelendiğinde turizm gelişimini destekleme boyutu ölçeğinin 5 maddesinin tek boyutunun açıkladığı toplam varyans %58,587'dir. Analiz sonuçlarına göre bu tek boyutun varyansın çoğunluğunu açıkladığı görülmektedir. Ayrıca Cronbach Alfa: ,79 değerine bakıldığında ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

4.1. Hipotez Testleri

Tablo 3. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (t-testi)

Turizm Gelişimini Destekleme	Cinsiyet	N	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	η^2
	Erkek	361	4,00	,92	4,779	1,877	0,04	0,19
	Kadın	158	3,82	1,06				

Cinsiyetin turizmi gelişimini destekleme düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t testi sonrasında kadın ve erkeklerin turizm gelişimini desteklemeye yönelik algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,04 < 0,05$, $F= 4,779$, $t= 1,877$) (Tablo 3). Ancak küçük düzeyde bir etki gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Çıkan bu sonuca göre "**H1: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir**" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması (t-testi)

Turizm Gelişimini Destekleme	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	F	t	p	η^2
	Evli	281	3,92	1,015	1,664	-,507	0,61	0,05
	Bekâr	238	3,97	,928				

Medeni durumun turizm gelişimini destekleme düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t testi sonrasında evli ve bekârların turizm gelişimini desteklemede birbirinden farklı görüşe sahip olmadığı görülmektedir ($p=0,61>0,05$, F: 1,664) (Tablo 4). Ayrıca etki düzeyde çok küçük bir düzeyde tespit edilmiştir ($\eta^2=0,05$). Çıkan bu sonuca göre “**H2: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları medeni durum değişkenine göre farklılık göstermektedir.**” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede İkamet Süresine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi)

Turizm Gelişimini Destekleme	Mardin’de yaşama süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	η^2
	1-5 yıl	23	3,86	,83472	,105	,95	0,000
	6-10 yıl	25	4,00	,82057			
	11-15 yıl	26	4,00	1,2730			
	16 ve üstü	445	3,94	,97326			
	Total	519	3,94	,97545			

Tablo 5’te turizm gelişimini destekleme düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t testi sonrasında ikamet sürelerinin turizm gelişimini desteklemeye yönelik bakış açısında farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p=0,95>0,05$). Ayrıca etki büyüklüğünün olmadığı görülmüştür ($\eta^2=0,000$). Bu sonuçlara göre “**H3: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları ikamet süresi değişkenine göre farklılık göstermektedir.**” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede Turizm Merkezine Yakınlık Özelliklerine Göre Karşılaştırılması (t-testi)

Turizm Gelişimini Destekleme	Turizm merkezine yakınlık	N	Ortalama	Standart Sapma	F	t	p	η^2
	Turizmin yoğun olduğu yerde ikamet	266	4,04	,964	-,507	2,21	0,02	0,19
	Turizmin az olduğu yerde ikamet	246	3,85	,978				

Turizm merkezine yakınlığın turizm gelişimini destekleme düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t testi sonrasında turizmin yoğun olduğu yerde ikamet ve turizmin az olduğu yerde ikamet turizm gelişimini desteklemeye yönelik bakış açısında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0,02>0,05$). Ayrıca etki büyüklüğü küçüktür (**d=0,195**). Çıkan bu sonuca göre “**H4: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları turizm merkezine yakınlık değişkenine göre farklılık göstermektedir.**” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede Eğitim Durumu Özelliklerine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi)

	Kategoriler	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	Fark	η^2
Turizm Gelişimini Destekleme	Okuryazar değil + İlköğretim	128	3,77	,99	4,060	,01	Üniversite	0.016
	Lise	214	3,93	,99				
	Üniversite	177	4,09	,91			İlköğretim	
	Total	519	3,94	,97				

Tablo 7'e eğitim durumunun turizm gelişimini destekleme düzeyleri arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($p=0,01<0,05$). Ayrıca etki büyüklüğünün ($\eta^2=0,016$) küçük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre "H5: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları eğitim düzeyi değişkenine göre farklılık göstermektedir." hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Yerel Halkın Turizm Gelişimini Desteklemede Yaş Özelliklerine Göre Karşılaştırılması (ANOVA testi)

	Kategori	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	η^2
Turizm Gelişimini Destekleme	18-24 yaş	85	4,05	,96	1,453	,215	0,011
	25-31 yaş	208	3,91	,89			
	32-37 yaş	100	3,97	1,14			
	38-44 yaş	59	4,12	,88			
	45 yaş ve üstü	66	3,75	1,02			
	Total	518	3,95	,97			

Tablo 8'de yaşın turizm gelişimini destekleme düzeylerine yönelik bir anlamlı farklılığın olmadığı görülmektedir ($p=0,215>0,05$). Ayrıca etki büyüklüğü de küçük düzeydedir ($\eta^2=0,011$). Çıkan bu sonuca göre "H6: Yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumları yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir." hipotezi reddedilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada kültür turizmi destinasyonunda yaşayan yerel halkın turizm gelişimini desteklemeye yönelik algılarının demografik değişkenlere göre farklılıkları ortaya konulmuştur. Nicel araştırma yöntemi kapsamında anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Elde edilen verilere yönelik yapılan analizler sonucunda Mardin'de turizmin gelişimini destekleyen yerel halktan kadınların erkeklere göre daha çok destek verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, turizm faaliyetlerinin (bölgeyi canlandıran, kültürel ve sanatsal unsurlar içeren) gerçekleştiği bölgelerde, kadınların bu faaliyetlerden erkeklere kıyasla daha fazla fayda sağlama ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir (Wang ve Pfister, 2008). Ayrıca, yiyecek hizmeti, hediyelik eşya ya da el sanatları gibi alanlarda aile bütçesine katkı sağlama imkânı sunması, turizmin kadınlar tarafından daha fazla desteklenmesini beklenen bir durum hâline getirmektedir (Nunkoo ve Gursoy, 2012). Bu doğrultuda, karar vericiler ve sektör paydaşları, özellikle erkeklerin desteğini çekebilecek istihdam alanları oluşturmaya yönelik stratejiler geliştirebilirler. Eğitim seviyesi ile ilgili elde edilen sonuçlar, turizm gelişimini destekleme düzeylerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan sakinlerin turizme yönelik algıları, düşük eğitim seviyesine sahip olanlara göre daha olumlu yöndedir (Almeida-García vd., 2016; Haralambopoulos ve Pizam, 1996; Hernandez vd., 1996; Teye vd., 2002). Eğitim seviyesi düşük bireylerin, turizmden doğrudan fayda sağlama veya iş bulma konusunda daha az şanslı oldukları, ayrıca turizmden kaynaklanan sosyo-kültürel değişimlere daha dirençli olup geleneksel yaşam tarzlarını sürdürmeye daha eğilimli oldukları için, bu durum turizm algılarının olumsuz olmasına yol açabilir (Almeida-García vd.,

2016). Bu bağlamda, eğitim seviyesi düşük yerli halka yönelik turizm farkındalık eğitimleri düzenlenmesi, bu kişilerin turizme daha sıcak bakmalarını sağlayabilir. Üniversiteler, bu süreçte öncülük edebilir. Araştırmanın diğer önemli sonucu turizmin yoğun olduğu yerde ikamet edenlerin turizme bakış açısının daha olumlu olmasıdır. Nitekim sosyal değişim teorisi (1992) bunu öngörmektedir, yerel halkın turizmin yoğun olduğu yerde yaşaması turizmden elde ettiği faydayı arttırarak turizme daha olumlu bakmasını sağlayabilir. Andereck ve Vogt (2000) de çalışmasında turizmin yaşam kalitesine yaptığı katkı müspetinde halkın desteğinin de arttığını belirtmiştir. Dolaylı olarak halkın turizmden fayda sağlaması yaşam kalitesine de olumlu yansıtacağından çıkan sonuç desteklenir niteliktedir. Ancak çıkan sonuç Doxey'in irridex modeline kısmen ters düşmektedir. Turizmin yoğun olduğu yerde Doxey'e göre yerel halkın düşmanca bir tavır takınması gerekirken, bu araştırmada çıkan sonuç yerel halkın daha çok desteklediğidir. Tabi tam bir karşıt durumun çıktığını söyleyebilmek için daha detaylı araştırma yapmak gerekmektedir.

Bu araştırma sonuçlarında medeni durumun, ikamet süresinin ve yaş değişkenlerinin turizm gelişimini destekleme tutumları üzerinde farklılık göstermediği görülmektedir. Analiz sonuçları medeni durumun Kuvan ve Akan (2005) ve Long ve Kayat (2011) yaptıkları araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstererek turizm gelişimini desteklemede anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Mardin'in küçük bir yerleşim yeri olması ve evli ya da bekârların benzer sosyal çevrelerde yaşamaları, aynı turizm etkilerine maruz kalmaları nedeniyle, turizmi destekleme algılarının paralel olması muhtemeldir. Ayrıca, ikamet süresinin turizmi destekleme algıları üzerinde etkili olmadığı gözlemlenmiştir; bu sonuç, Allen vd. (1993) çalışmalarına benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni, bölgedeki sakinlerin turizmden beklentilerinin, ekonomik fayda ya da turizmin topluma katkısı gibi daha belirleyici faktörler olması olabilir. Yaş faktörüne gelince, Kuvan ve Akan (2005) araştırmalarıyla tutarlı olarak, yaştan turizmi destekleme algıları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni, her yaş grubundan bireylerin turizmi benzer şekilde değerlendirebilmeleridir. Özellikle ekonomik katkılar, sosyal hareketlilik ve çevresel etkiler gibi temel unsurlar, yaş farkı gözetmeksizin herkes için önemli olabilir. Medeni durum, ikamet süresi ve yaş gibi değişkenler turizmi destekleme konusunda anlamlı bir farklılık yaratmasa da, tüm toplumsal kesimlere yönelik farkındalık eğitimleri verilerek, turizmin daha güçlü bir destek bulması sağlanabilir.

Turizm merkezine yakınlığın, turizmi destekleme üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, Jurowski ve Gursoy'un (2004) araştırma sonuçlarıyla uyumludur. Buna göre, bölgeye yakın yaşayan bireyler, turistlerle etkileşime girerek turizme karşı daha olumlu bir bakış açısı geliştirir ve turizmin gelişimini desteklerler (Jurowski ve Gursoy, 2004). Ayrıca, turizm sayesinde gelişen hizmetler, ekonomik kazançlar ve altyapı gibi unsurlar, yerel halk tarafından doğrudan hissedildiği için, bu bireyler turizmin gelişimini destekleyebilirler (Gursoy vd., 2002; Woosnam ve Aleshinloye, 2018).

Çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlara bakıldığında özel ve kamu sektöründeki karar vericilerin planlama yaparken ve uzun dönemli politika hazırlarken toplumun özelliklerini dikkate almaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Her sektörün her toplumda aynı karşılığı bulması beklenemez. Özellikle toplumu yakından ilgilendiren turizm sektörü düşünüldüğünde ciddi araştırmalar yapıp ondan sonra turizm sektörü ile ilgili kararların verilmesi gerekmektedir. Tabi bunu yaparken turizm alanının taşıma kapasitesine, sürdürülebilirliğe, halkın taleplerine, doğa ve çevreye olan etkisine hassasiyet göstererek yapılması elzemdir.

Çalışmanın sadece Mardin merkezde yapılması ve yalnızca nicel araştırma yöntemine dayandırılması, bu çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Gelecek araştırmalarda, benzer çalışmaların Mardin'in diğer ilçelerinde ve demografik özelliklerin yanı sıra kişilik özellikleri dikkate alınarak yapılması, araştırma sonuçlarına zenginlik katacaktır. Ayrıca, karma araştırma yöntemleri kullanılarak daha detaylı bilgilere ulaşılabilir. Bu çalışmada, nicel yöntemle bireylerin algılarına dair sonuçlar elde edilebilmişken, bu algıların nedenleri hakkında bilgi edinilememiştir (Sharpley, 2014). Bu sebeple, gelecekte yapılacak araştırmalarda nitel yöntemler kullanılarak elde edilen sonuçlar daha da güçlendirilebilir (Deery vd., 2012).

Kaynakça

- Abdollahzadeh, G., ve Sharifzadeh, A. (2014). Rural Residents' Perceptions Toward Tourism Development: A Study from Iran. *International Journal of Tourism Research, Int. J. Tourism Res*, 16, 126-136.
- Almeida-García, F., Peláez-Fernández, M. Á., Balbuena-Vázquez, A., ve Cortés-Macias, R. (2016). Residents' perceptions of tourism development in Benalmádena (Spain). *Tourism Management*, 54, 259-274. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.11.007>
- Andereck, K. L., ve Nyaupane, G. P. (2010). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel Research*, 50(3), 248-260.
- Andereck, K. L., ve Vogt, C. A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39(1), 27-36.
- Ataman, D., ve Özer, Ö. (2020). Mardin yerel halkının turizm algısının turizmi destekleme niyeti üzerindeki etkisi. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 2(2), 203-215.
- Bagri, S. C., ve Kala, D. (2016). Residents' attitudes toward tourism development and impacts in Koti-Kanasar, Indroli, Pattayur Tourism Circuit of Uttarakhand State, India. *PASOS Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 14(1).
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Press.
- Büyüköztürk, S. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 14.
- Can, A. (2016). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Atıf İndeksi.
- Choi, H. C., ve Murray, I. (2010). Resident attitudes toward sustainable community tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 575-594.
- Cizrelioğulları, M. N. (2025). Community displacement challenges in educational tourism. *Anatolia*, 36(1), 1-14.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. Baskı). Lawrence Erlbaum Associates.
- Çelik, S., ve Rasoolimanesh, S. M. (2021). Residents' attitudes towards tourism, cost-benefit attitudes, and support for tourism: A Pre-Development perspective. *Tourism Planning ve Development*, 1-19.
- Çelik, S., Yıldız, N., ve Altuğ, A. (2023). Kültürel değerlere yönelik farkındalık demografik değişkenlere göre değişir mi? Cizre/Şırnak'ta bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20(1), 6-23.
- Deery, M., Jago, L., ve Fredline, L. (2012). Rethinking social impacts of tourism research: A new research agenda. *Tourism Management*, 33(1), 64-73.
- Demir, A. (2022). Kişiliğin Turizm Gelişimini Destekleme Üzerindeki Etkisinde Duygusal Dayanışmanın Aracılık Rolü: Mardin'de Bir Araştırma [Yüksek Lisans]. Şırnak Üniversitesi.
- Doxey, G. V. (1975). A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants, *Methodology and Research Inferences*". in Conference Proceedings: Sixth Annual Conference of Travel, San Diego.
- Easterling, D. S. (2004). The Residents' Perspective in Tourism Research: A Review and Synthesis. *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 17(4), 45-62.
- Erul, E., ve Uslu, A. (2022). Yerel Halkın Turizm Gelişmelerini Destekleme Niyeti: Manavgat Örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 10, 610-626.
- Erul, E., ve Woosnam, K. M. (2021). Explaining Residents' Behavioral Support for Tourism through Two Theoretical Frameworks. *Journal of Travel Research*.
- Eusébio, C., Vieira, A. L., ve Lima, S. (2018). Place attachment, host-tourist interactions, and residents' attitudes towards tourism development: The case of Boa Vista Island in Cape Verde. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(6), 890-909. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1425695>
- Faulkner, B., ve Tideswell, C. (1997). A framework for monitoring community impacts of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5(1), 3-28. <https://doi.org/10.1080/09669589708667273>

- Gursoy, D., Jurowski, C., ve Uysal, M. (2002). Resident attitudes. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00028-7](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00028-7)
- Haley, A. J., Snaith, T., ve Miller, G. (2005). The Social Impacts Of Tourism A Case Study Of Bath, Uk. *Annals of Tourism Research*, 32, 347-668.
- Haralambopoulos, N., ve Pizam, A. (1996). Perceived impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 503-526. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00075-5](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00075-5)
- Hernandez, S. A., Cohen, J., ve Garcia, H. L. (1996). Residents' attitudes towards an instant resort enclave. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 755-779. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00114-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00114-X)
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=n%C3%BCfusvedil=1>
- Jani, D. (2018). Residents' Perception Of Tourism Impacts And Involvement: A Cluster Analysis Of Kılmanjaro Residents, Tanzania. *Business Management Review*, 20(2).
- Jurowski, C., ve Gursoy, D. (2004). Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 296-312. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.005>
- Karakaş, A., ve Şengün, H. İ. (2017). Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik tutumları. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15), 21.
- Kodaş, D., Öztürk, E., ve Deniz, S. (2021). Turizmin etkilerine yönelik yerel halkın algıları, turizm gelişim desteği ve yaşam tatmini ilişkisi: Mardin odaklı bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2613-2629.
- Kuvan, Y., ve Akan, P. (2005). Residents' attitudes toward general and forest-related impacts of tourism: The case of Belek, Antalya. *Tourism Management*, 26(5), 691-706.
- Látková, P., ve Vogt, A. (2011). Residents' attitudes toward existing and future tourism development in rural communities. *Journal of Travel Research*, 51(1), 50-67.
- Liu, X. (Rose), ve Li, J. (Justin). (2018). Host perceptions of tourism impact and stage of destination development in a developing country. *Sustainability*, 10(7), 1-15.
- Long, P. H., ve Kayat, K. (2011). Residents' perceptions of tourism impact and their support for tourism development: The case study of Cuc Phuong National Park, Ninh Binh province, Vietnam. *European Journal of Tourism Research*, 4(2), 123-146.
- Man Cheng, E. N., So, S. I. (Amy), ve Nang Fong, L. H. (2022). Place perception and support for sustainable tourism development: The mediating role of place attachment and moderating role of length of residency. *Tourism Planning ve Development*, 19(4), 279-295.
- Martínez-García, E., Raya, J. M., ve Majo, J. (2017). Differences in residents' attitudes towards tourism among mass tourism destinations. *International Journal of Tourism Research*, 19(5), 535-545.
- McGehee, N. G., ve Andereck, K. (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism. *Journal of Travel Studies*, 43(2), 131-140.
- Mensah, C. (2012). Residents' perception of socio-economic impacts of tourism in Tafi Atome, Ghana. *Asian Social Science*, 8(15), 274-287.
- Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K., ve Tribe, J. (2010). Public understanding of sustainable tourism. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 627-645.
- Miyakuni, K. (2012). *Residents' attitudes toward tourism, focusing on ecocentric attitudes and perceptions of economic costs: The case of Iriomote Island, Japan* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Michigan State University.
- Moraru, A.-D., Duhnea, C., Barbulescu, A., Juganaru, M., ve Juganaru, I.-D. (2021). Residents' Attitude toward tourism—do the benefits outweigh the downsides? the case of Constanta, Romania. *Sustainability*, 13, 882.
- Nunkoo, R., ve Gursoy, D. (2012). Residents' support for tourism an identity perspective. *Annals of Tourism Research*, 39(1).
- Ramkissoon, H., ve Nunkoo, R. (2011). City image and perceived tourism impact: Evidence from Port Louis, Mauritius. *International Journal of Hospitality ve Tourism Administration*, 12, 123-143.

- Rasoolimanesh, S. M., Jaafar, M., ve Ramayah, T. (2015). A revised framework of social exchange theory to investigate the factors influencing residents' perceptions. *Tourism Management Perspectives*, 16, 335-345.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business*. John Wiley ve Sons.
- Sharma, B., ve Gursoy, D. (2015). An examination of changes in residents' perceptions of tourism impacts over time: The impact of residents' socio-demographic characteristics. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20(12), 1332-1352.
- Sharpley, R. (2014). Host perceptions of tourism: A review of the research. *Tourism Management*, 42, 37-49.
- Sinclair-Maragh, G. (2017). Demographic analysis of residents' support for tourism development in Jamaica. *Journal of Destination Marketing ve Management*, 6(1), 5-12.
- Sutton, W. A. (1967). Travel and understanding: Notes on the social structure of touring. *International journal of comparative sociology*, 8, 218.
- Şenel, E., ve Kılıç, İ. (2023). Yerel halk turizmin gelişimini neden destekler? Uyarıcı-süreç-tepki teorisi*. *Turizm Akademik Dergisi*, 10(2), 251-264.
- Teye, V., Sirakaya, E., ve F. Sönmez, S. (2002). Residents' attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 668-688. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00074-3](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00074-3)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). TÜİK - Veri Portalı. Erişim tarihi: Nisan 19,2022,
- Türkmen, F., ve Dönmez, Y. (2015). Korunan alanların turizme açılmasına ilişkin yerel halkın görüşleri (Yenice Örneği). *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 189-204.
- Wang, S., Bickle, M., ve Harrill, R. (2010). Residents' attitudes toward tourism development in Shandong, China. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(4), 327-339.
- Wang, Y. (Alex), ve Pfister, R. E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47(1), 84-93.
- Weaver, D. B., ve Lawton, L. J. (2001). Resident perceptions in the urban-rural fringe. *Annals of Tourism Research*, 28(2), 439-458.
- Woosnam, K. M., ve Aleshinloye, K. D. (2018). Residents' Emotional Solidarity with Tourists: Explaining Perceived Impacts of a Cultural Heritage Festival. *Journal of Hospitality ve Tourism Research*, 42(4), 587-605. <https://doi.org/10.1177/1096348015584440>
- Xu, S., Barbieri, C., Anderson, D., ve Leung, Y.-F. (2016). Residents' perceptions of wine tourism development. *Tourism Management*, 55, 276-286.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri* (4.baskı). Detay Yayıncılık.

Dijital Dönüşüm ve Akıllı Uygulamalar Üzerinden Avrupa'da Kırsal Turizme Bakış

A Perspective on Rural Tourism in Europe Through Digital Transformation and Smart Applications

Emre ATABERK^a ve Füsün BAYKAL^b

^a Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, İzmir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3338-4798

^b Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-4599-4235

Özet

Bu çalışmanın amacı, dijital teknoloji kullanımının kırsal turizme getireceği avantaj ve dezavantajları ortaya koymak, AB'den örneklerle konuyu somutlaştırmaktır. Bu çalışma, sosyal bilimlerde nitel araştırma kapsamında hazırlanmıştır. İlgili literatürden elde edilen verilerle kuramsal temel oluşturulmuş, uygulama örnekleri çalışmaya somut bulgular sağlamıştır. Konu akışı güncel kırsal turizm, kırsal turizmde dijitalleşme, akıllı köyler ve akıllı kırsal turizm ve Avrupa örnekleri üzerinden tasarlanmıştır. Bu yönüyle çalışmanın betimsel analiz sınırları içerisinde kaldığı söylenebilir. Dijital teknolojilerin kırsal turizmi nasıl dönüştüreceği henüz tam anlaşılmış değildir. Kimilerine göre büyük kolaylıklar ve avantajlar getirecek, diğerlerine göre kırsal turizm kırsal kültürden beslenen özgünlüğünü kaybedecektir. Avrupa'da dijitalleşmiş "akıllı kırsal turizm" örnekleri İtalya, İspanya, Romanya ve Slovenya üzerinden değerlendirildiğinde; dijitalleşmenin tanıtım ve pazarlamada, yeni profilden turistleri çekmede ve yerel halkın yaşam kalitesini iyileştirmede olumlu etkilerde bulunduğu görülmüştür. Kırsal turizmde dijitalleşmenin bu olumlu etkilerini çoğaltmak, olumsuz etkiler yaratmasını önlemek için; kırsal turizmin kırsal tanıtım ve pazarlamasında, ağ kurmada, güvenliği sağlamada, turistin yer araması ve tavsiye almasında, ulaşım ve konaklamada, deneyimlerin paylaşılması ve geri dönüşlerde dijital teknolojiden yararlanmak son derece akılcıdır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kırsal Turizm, Gelecek, Fırsatlar, Endişeler.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 15.07.2025

Kabul Tarihi 19.09.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Abstract

The aim of this study is to identify the advantages and disadvantages that the use of digital technologies may bring to rural tourism and to substantiate the discussion with examples from the European Union. This study was conducted within the framework of qualitative research in the social sciences. A theoretical foundation was established through data obtained from the relevant literature, while case examples provided concrete findings. The flow of the study is organized around the topics of contemporary rural tourism, digitalization in rural tourism, smart villages and smart rural tourism, and European case studies. In this regard, the study can be considered within the scope of descriptive analysis. The transformative impact of digital technologies on rural tourism is not yet fully understood. Some argue that these technologies offer significant convenience and benefits, while others contend that digitalization may cause rural tourism to lose its authenticity, which is deeply rooted in rural culture. Evaluations of digitalized "smart rural tourism" practices in countries such as Italy, Spain, Romania, and Slovenia reveal that digitalization has had positive effects on promotion and marketing, attracting new tourist profiles, and improving the quality of life for local communities. To enhance these positive outcomes and mitigate potential negative effects, it is highly advisable to utilize digital technologies in areas such as rural tourism promotion and marketing, networking, ensuring safety, location search and recommendation systems, transportation and accommodation, as well as experience sharing and feedback.

Keywords: Smart Rural Tourism, Future, Opportunities, Concerns.

Sorumlu Yazar

Emre ATABERK
emre.ataberk@ege.edu.tr

Önerilen Atf:

Ataberk, E. ve Baykal, F., (2025). Dijital Dönüşüm ve Akıllı Uygulamalar Üzerinden Avrupa'da Kırsal Turizme Bakış. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 35-48.

1. GİRİŞ

Kırsal turizm, 21.yüzyılda küresel gelişmelerin etkisiyle “kabuk değıştirme” süreci yaşamakta, yenileyici, canlandırıcı ve dönüştürücü işlevler/roller kazanmaktadır. Bir turizm türü ve bir kırsal kalkınma aracı olarak kırsalı ilgilendiren her türlü politik kararların ve girişimlerin uygulanmasında kırsal turizme başvurulmaktadır. Turistlerin son dönemlerde kırsal turizmi tercih nedenlerinin de oldukça çeşitlenmesiyle “Yeni (İkinci) Nesil Kırsal Turizm” den bahsedilmeye başlanmıştır (Baykal, 2022: 215). Bu süreç kırsal turizmin yenilenmesi anlamına gelmektedir. Yeni nesil kırsal turizmin portföyünde “dijital teknoloji” olmazsa olmazlar arasına girmiş, dijitalleşme, kırsal turizmi dönüştürücü faktörlerden biri olmuştur. Günümüzde işletmeler, hükümetler, destinasyonlar, ekonomik sektörler ve bireylerin hepsi bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşümde üç temel güç rol oynamaktadır: Teknoloji, küreselleşme ve demografik özellikler. Bu üçünün birbirini tetiklemesiyle yeni trendler ortaya çıkmaktadır. Kişisel bilgisayarlar, çevrim içi uygulamalar, akıllı mobil telefonlar, sosyal medya vb. verilere erişimi kolaylaştırdığı gibi, iletişimi güçlendirmekte ve birçok yeni iş alanları doğmaktadır. Bugünlerde öncülerini gördüğümüz ve devrim niteliğindeki yeni gelişmelerden sanal gerçeklik, yapay zeka ve robotik, günlük hayatımızda yer almaya başlamış, turizm endüstrisinde akıllı oda ve sesli komut sistemi, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, büyük veri, blok zincir, bulut bilişim, Google haritalar, kiosk, nesnelerin interneti, optimizasyon hizmetleri, robotik teknolojiler, yapay zeka, yüz tanıma teknolojileri vd. uygulanmaya başlanmıştır. İnternet ve sosyal medya ise bilgiye erişimini kolaylaştırmakta, klasik tanıtım yöntemlerini, rehberliği ve seyahat acentelerini devre dışı bırakabilmektedir. Öte yandan 2000’li yıllarda ortaya çıkan “paylaşım ekonomisi platformları” üzerinden turistler; ev ve oda rezervasyonu, ulaştırma hizmetleri, seyahat arkadaşlığı, bisiklet, yemek, rekreasyon vd.nin paylaşımını yaparak, tüm dünyaya ulaşabilmektedirler. Gerçek dünyanın bir kopyasını oluşturan sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri ise destinasyonlara, otellere, restoranlara vb. gitmeye gerek bırakmadan deneyimlenmesini mümkün kılarak turizm sektöründe hizmetin, tanıtım ve pazarlamanın sınırlarını son derece genişletmektedir (TÜRSAB, 2019: 6-8; Aydınbaş, 2023: 31-32, 35).

Avrupa Birliği, son yıllarda dijitalleşmeyi strateji (Digital Decade Policy Programme 2030; European Strategy For Data vd.), yasal düzenlemeler (Management Security Services; Digital Services Act; Digital Markets Act vd.), fonlama fırsatları (Horizon Europe: Cluster 4; Digital Europe Programme; InvestEU Programme vd.) ve ağlarla (European Digital Innovaiton Hubs; Intelligent Cities Challenge; EU Digital Finance Platform vd.) yoğun biçimde desteklerken (URL-1), dijitalleşme; Avrupa kırsal bölgelerinin kalkınma, yeşil ve dijital dönüşümünde bir “katalizör” haline gelmiştir. Dijitalleşme ve bilgi alışverişi, akıllı köylerin ve kırsal toplulukların dijital bilgi birikiminin artırılmasına odaklanarak “AB Yeşil Mutabakatı”nın önemli unsurlarından biri olmaktadır. (European Commission, 2024: 37). Bu bağlamda kırsal alanlarda yeşil uygulamaları çoğaltmada, sürdürülebilir dijital dönüşümü kolaylaştırmada, ileri teknolojilerin benimsenmesinde ve dijital becerilerin geliştirilmesinde kırsal turizm bir araç ya da bir uygulama alanı gibi görülmektedir. Böylece hem kırsal turizmi reforme etmek hem dijitalleşme yoluyla kırsal ekonomiyi canlandırmak, hem de kent-kır arasındaki eşitsizlikleri azaltmak amacıyla önemli finansman mekanizmaları tahsis edilmekte, daha fazla yapısal fonlar ve özel programlar yanında önemli girdiler sağlayan LEADER, PRODER ve INTERREG gibi programlar yürütülmektedir. Bütün bu gelişimlere rağmen, AB’de kırsal alanlara ilişkin istatistiklerin azlığı ve dijitalleşmenin ölçülmesinin zor ve karmaşık bir değişken olması nedeniyle dijital yeniliklerin kırlara ne ölçüde girdiği, giriş hızı ve bölgesel farklılıkları tanımak kolay olmamaktadır (Alonso vd., 2024: 33-34, 36, 41). Sonuç olarak, AB örneğinde olduğu gibi refah ülkelerdeki kırsal turizm ile gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal turizm ya da az yükselteli bölgeler ile uzak dağlardaki kırsal turizmin dijitalleşme düzeyi birbirinden çok farklıdır. Nitekim bir taraftan dijitalleşmenin son aşamasında “akıllı kırsal turizm köyleri” ortaya çıkarken, diğer taraftan dijitalleşmenin hiç girmediği köyler hala çoğunluktadır. Belki de bu aşamalı dijitalleşme diyebileceğimiz süreç, kırsal turizm üzerinde dijitalleşmenin olumlu-olumsuz etkilerini görmek ve geleceğini tartışmak açısından yararlı olacaktır. Bu eşitsizliğin olumsuz tarafı ise haksız rekabete yol açmasıdır.

Bu çalışmanın ana ekseninde yer alan kırsal turizmin dijitalleşmesi, kırsal turizmde dijital teknoloji kullanımının nerelerde, nasıl olduğu ve bu sürecin nasıl işlediği, kırsal turizmde etkilerinin neler olabileceği üzerinden masaya yatırılmakta, AB'den örneklerle konu somutlaştırılmaktadır. Çalışmanın tasarımında; yeni nesil kırsal turizm dinamikleri, kırsal turizmde dijital uygulamalar, akıllı köyler ve akıllı kırsal turizm, Avrupa'dan akıllı kırsal turizm örneklerinden yola çıkılmıştır. Tartışma ve sonuç kısmında dijitalleşme sürecinin kırsal turizmde getireceği kazanımlar, fırsatlar ve yaratacağı riskler SWOT analizi ile değerlendirilmiştir.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, "dijital ve akıllı" teknolojilerin kırsal turizmle ilişkisini kurarak, bu yönde yeni yapılanmaları eleştirel yaklaşımla değerlendirmek ve AB ülkelerindeki bazı örneklerle mevcut durumu ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşabilmek için hem kırsal turizmdeki son yeniliklerin hem de kırsal bölgelerdeki dijitalleşmenin geldiği düzeyin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda tasarlanan çalışma, içeriği ve yöntemi ile sosyal bilimlerde nitel araştırma kapsamında kalmaktadır. İlgili literatürden yeni nesil kırsal turizm ve kırsalda dijitalleşme hakkındaki bilimsel yayınlar ve kurumsal belgelerden elde edilen verilerle kuramsal temeli oluşturulmuştur. Çalışmada yer alan uygulama örneklerinin de ayrı bir önemi vardır. Bu örnekler bize, akıllı kırsal turizm dönüşüm sürecinde hangi adımların atıldığını ve hangi sonuçların elde edildiğini göstermeleri açısından değerlidir. Nitel içerikli bu çalışmanın yöntemi betimsel analizdir. Böylece mevcut durumda neyin var olduğunu, neler olup bittiğini ve o süreci ortaya koymak mümkün olmuştur. Bu yöntemin sınırları içinde; ilişkisel zeminde betimlemeli, sorgulayıcı, yorumlayıcı ve eleştirel bir yaklaşım kullanılmıştır. Diğer taraftan, turizm coğrafyasında çok kullanılan bir araştırma yöntemi olan "güncel durum saptaması/örnek olay incelemesi" de bir diğer yöntemdir. Ancak, güncel bir durum olarak dijital ve akıllı kırsal turizm araştırılırken bir akıllı kırsal turizm yerleşmesinin incelenmemesi yöntemin kısmen uygulandığına işaret etmektedir.

3. KIRSAL TURİZMDE YENİLİKLER: YENİ NESİL KIRSAL TURİZM

BM Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), kırsal turizmi "ziyaretçi deneyiminin doğal çevre, tarım, günlük yaşam tarzı, kırsal kültür mirası ve ilgi çekici yerleri ziyaret etme ile bağlantılı, geniş ürün yelpazesine sahip bir turizm türü" olarak tanımlamaktadır. Kırsal peyzajlar hem doğal hem de kültürel coğrafi ortamlar olmaları nedeniyle kırsal turizmde bazen doğa, bazen de kültür baskın olabilmektedir. Sözelimi kırsal turizm, Gürcistan'da ekoturizm; Lübnan'daki dağlarda sürdürülebilir turizm; İsrail'de ise doğal alanlar ya da milli parklar içinde ve çevresinde yaşayan kırsal toplumlarla eşdeğerdir. Kırsal turizm, nüfus yoğunluğunun düşük, tarım ve ormancılık peyzajlarının baskın ve geleneksel yaşam biçimlerinin yaşatıldığı yerlerde gerçekleştiği için kırsal turizm politikalarının merkezinde altyapı ve destek hizmetlerinin iyileştirilmesi, yerel toplumların güçlendirilmesi ve yönetişimin teşvik edilmesi yer almaktadır. Öte yandan kırsal turizm, Meksika'da kırsal bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasında olumlu etkiler yaratması için planlanmaktadır. Portekiz'de kırsal kalkınmaya öncelik veren ulusal eylem planında temel araç olarak tanımlanmakta, Endonezya'da ise "turizm köyleri", toplumsal dönüşüm, köy kültürü ve sürdürülebilir ekonomi için bütünleşik kalkınma modeli olarak kabul görmektedir (UNWTO, 2023: 6, 11, 15).

Kırsal turizmde hizmetler uzman personele sahip bir turizm şirketi tarafından değil, köylüler ve çiftçiler tarafından sunulmakta, o yüzden tipik bir "aile turizmi" kimliğiyle aile işletmeciliği şeklinde yürütülmektedir. Kırsal turizm, bazen yerel el sanatlarından gücünü almakta, bazen de sergiler, halk oyunları, geçit törenleri, düğünler gibi geleneksel ve toplumsal faaliyetlerle kırsal kültür turizmine geçiş yapabilmektedir. Kırsal turizmin bir başka yönü, bağcılık, bahçecilik, çiçekçilik, hayvancılık, arıcılık, balıkçılık, ormancılık gibi tarım temelli olmasıdır ki bu durumda agroturizmle kaynaşmaktadır. Kırsal turizmi bütünleyen en önemli hizmet ürünlerinden biri; kırsal mutfaklardır ve gastronomi turizmi ile bütünleşme söz konusudur. Kısacası, korunmuş doğal ve kültürel peyzajlar, ekolojik ürünler, tarihi ve kültürel yerler ile "geleneksel" ne varsa (mimari, el

sanatları, otantik yemekler, şenlik ve festivaller gibi) turisti kırsalda etkileyen ve hafızasına yerleşen en önemli çekiciliklerdir (Petelca ve Garbuz, 2020: 128-129). Yaklaşık elli yıllık bir süreçte küresel tanınırlık ve günümüzde popüler olma düzeyine erişen kırsal turizmin bir takım zayıflama belirtileri gösterdiği, bu yüzden yeni girişimlerle “İkinci Nesil (Yeni Nesil) Kırsal Turizm” den bahsedilmeye başlanmıştır.

İkinci nesil kırsal turizm, ondan yeni beklentilerle açıklanabilir. Sözelimi ondan daha sürdürülebilir olması, ortaklıklar kurması, web tabanlı pazarlanması ve yeni ürünlerin geliştirilmesi gibi. Lane vd. nin (2022: 1-2, 7-11) öne sürdüğü üzere; ikinci nesil kırsal turizm uygulamalarıyla küçük ölçekli, yerel mülkiyetli ve merkezi olmayan yapının korunması, aynı zamanda köylere tatil yeri statüsü kazandırılmasıyla yeni avantajlar elde edilebilecektir. Bu sürecin beraberinde yerel, bölgesel ve ulusal yönetim sistemleriyle ortaklaşa yürütülen bir kırsal turizm, sürdürülebilir olabilecektir.

İkinci nesil kırsal turizmin yeni işlevleri neler olacaktır/olmalıdır? Bu soruya üçlü bir yanıt verilmektedir: (i) *Kırsalı yenileme*. Ekonomisi gerileyen ve nüfusu azalan bir kırsal yerleşmede “gençleştirme” politikaları ve programları kırsal turizmle bütünleştirildiği takdirde, nüfusun ve kırsal yaşamın yenilenmesi, kırsal gençliğin dışa göçünün azalması, toplumsal cinsiyete bakış açısının değişmesi mümkün olabilecektir. Kırsalın yenilenmesinde yerel gençler ve kadınlar kadar, kırsala yeni gelenler, çiftçiliğe yeni başlayanlar, aile çiftçiliğini sürdüren yeni nesillerin de kırsal turizmle ilgilenmesi önemli bir katkı sağlayabilecektir. Kırsalı yenileme gücü olan bir diğer grup, turistlerdir. Bizzat kendileri de “yenilenme” süreci yaşadıkları için tercihlerinde doğaya daha fazla yakın olmak, doğal peyzajların ve sessizliğin tadını çıkarmak, kırsal yaşamı deneyimlemek, yerel halk kültürüyle iç içe olmak, kırsala ve kırsal turizme yenilikler getirebilecektir. (ii) *Kırsalı canlandırma*. Kırsal turizmde yoksul ve refah düzeyi gerilemiş kırsal toplumları iyileştirme ideali doğrultusunda yönetim, yerel kapasitenin kullanımı, işbirliği, yerel yaratıcılıkların harekete geçirilmesi ve kırsal toplumun aktifleşmesi için yürütülecek programlar kırsal canlandırmaya yetecektir. (iii) *Kırsalı dönüştürme*. Yeni nesil kırsal turizmden beklenen bu yeni işlev, kırsalda hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara yol açma ihtimali olması bakımından kritik öneme sahiptir. Olumlu taraftan bakılacak olursa; sözelimi gastronomiyi ön plana çıkaran bir kırsal turizm, yeni talep potansiyeline sahip olabilecektir. Yerel organik ürünleri kullanan kırsal mutfaklar, yemek atölyeleriyle turistlere deneyimler yaşatarak, sağlıklı yaşam tarzını benimsemeyi özendirebilecek, aynı zamanda da kırsal bölgelerde organik ürünlerin yetiştirilmesini teşvik ederek tarımda bir dönüşüm yaratabilecektir. Kırsalda dönüştürmenin olumsuz yönü ise “soylulaştırma”dır ve arka plandaki aktörlerden biri de turizmdir. Kırsal turizmin kırsal yerleşme insanlarını, evlerini iyi bir fiyata satarak oradan ayrılmasına yol açtığı, yeni gelenlerin de o yerleşmeye hem oturma hem de turizm eylemiyle yeni bir kimlik verdikleri görülmektedir. Ancak, planlı, örgütlü, katılımcılıkla yönetilen ve kontrol altındaki bir kırsal turizmin soylulaştırmaya yol açmasını düşünmek yanlıştır (Baykal, 2022: 229, 230-233, 239). Kırsal turizmin kırsalda dönüştürücü gücü hakkında bir başka örnek “sosyal çiftçilik” tir. Sağlık, rehabilitasyon, eğitim ve sosyal bakım ihtiyacında olanlar, sosyal dışlanma riski taşıyanlar ve engelliler, özel çiftliklerde tarımsal işlerle yenilikçi ve dönüştürücü turizmin bireyleri olmaktadır. Dönüştürücü sosyal çiftçiliğin önümüzdeki yıllarda kırsal turizmin yeni tamamlayıcılarından biri olması beklenmektedir. Çünkü sosyal çiftçilik “win-win” mantığıyla, çiftliklerin canlanmasına ve özel ihtiyacı olanların iyileşmesine iki taraflı hizmet etme felsefesine sahiptir (Tulla vd., 2017: 30).

Günümüzde kırsal turizm pazarında rekabet, doğal güzelliklerin rekabetinden çok destinasyonların rekabetine doğru bir eğilim göstermektedir. Turistlerin kırsal turizm destinasyonları hakkında bilgi edinmesinde pazarlama kanalları arasında bugün sırasıyla akraba ve arkadaşlardan ağızdan kulağa tanıtım, sosyal medya, mikro platformlar, geleneksel medya kanalları ve seyahat acenteleri başta gelmektedir. Ağızdan kulağa tanıtım, kırsal turizmde turist-ev sahibi ilişkisinin yoğun olması nedeniyle birinci sıradadır. Öte yandan her kırsal bölgede yeni iletişim teknolojileri altyapısının yeterli olmaması nedeniyle teknolojik araçlarla tanıtım ve paylaşımlar zayıf kalmaktadır. Bu, bir eksiklik olarak görüldüğü için kırsal turizm destinasyonları ile turistler

arasında hem bilgi iletişim kanallarının yenilenmesi hem de turistlerin ilgi alanlarına göre güncellenmelerin yapılması önerilmektedir. Böylece internet teknolojisinin yardımıyla kırsal turizm destinasyonu için optimum pazarlamanın gerçekleşeceği, bu sayede popülerliğin ve rekabet avantajının artacağı ileri sürülmektedir (Cheng vd., 2022: 3, 4-6).

4. KIRSAL TURİZMDE DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL UYGULAMALAR

Avrupa Komisyonu, kırsalı yakından ilgilendiren küresel yeni gelişmeleri yönetebilmek amacıyla, 2021 yılında “Kırsal Alanlar İçin Uzun Vadeli Vizyon-2040” adı altında bir rapor hazırlamıştır. Kırsal vizyon yedi başlığa ayrılmış ve onlardan biri de “kırsalın dijital dönüşümü” başlığıdır. AB kırsalını büyük değişimlere hazır hale getirmeyi amaçlayan 2040 yılı hedefli bu yeni uzun vadeli vizyonda sürdürülebilir, yeşil ve dijital dönüşümlerle yenilenmiş, tamamlayıcı diğer turizm türleriyle entegre olmuş bir kırsal turizmin bugünden yarına kırsal sosyo-ekonomik kalkınmada daha güçlü kilit rol oynayacağını altı çizilmiştir (European Commission, 2021a, 2021b). Kısacası kırsal dijitalleşme kapsamına kırsal turizm de dahil edilmiştir. Beraberinde kırsal turizmin gelişimi için dijitalleşmenin fırsatları ve sorunları araştırılmaya başlanmıştır. O fırsatlardan biri, kırsal turizmde dijitalleşmenin akıllı, sürdürülebilir ve yüksek sosyal katılımcılıkla kırsal ekonominin büyümesini teşvik etme sürecinde çoklu kazan-kazan modelinin uygulanmasıdır. Kırsal turizmde dijitalleşmenin karakteristik özelliği, kademeli olarak ortaya çıkmasıdır ki öncelikle "internet+kırsal turizm" ikilisi önerilmektedir. Dijitalleşmenin kamusal turizm hizmetlerine entegrasyonu ise bir diğer öncelikli konular arasındadır. Sözelimi Çin'deki “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”nda kırsal turizm ile kamu hizmetlerinin dijitalleştirilmesi arasında işbirliği sistemi kurulmuş, hizmetlerde kaliteyi yükseltme, kırsal turizm arzını verimli kılma, kırsal yerleşmeleri ve turizmi sürdürülebilir ve koordineli geliştirme hedeflenmiştir (Yang vd., 2024: 1,3-5).

Kırsal turizmde işletmelerin, yerel yönetimlerin ve turistler kadar yerel halkın da dijital ihtiyaçlarının gözetilmesi, dengeli ilişkiler için “kırsal dijital inovasyon ekosistemi”ne geçilmesi önerilmektedir. Bunun için kırsalda inovasyon uygulamalarının dijitalleştirilmesi (tarım-gıda ürünlerini doğrudan pazarlama ve katma değerini artırma, çiftçi konseptinden kırsal girişimci konseptine geçme, dış pazarlara hitap eden yeni ürün ve hizmetleri oluşturma gibi) ve kırsal turizmle uyumlaştırılması çalışmaları yürütülmektedir. Ancak kırsal turizmde inovasyon, kırsal iletişim ve ulaşım altyapılarının yetersiz olması, küçük ölçek ekonomisinin inovasyona yapılacak yatırımları kısıtlaması ve işgücünün düşük vasıflı olması gibi engellerle karşı karşıyadır (Cvar vd., 2024: 14; Ankara Kalkınma Ajansı, 2016: 17, 33-34).

Dijital kırsal turizmde turistlere kişiselleştirilmiş akıllı hizmetler (yapay zekanın robot tur rehberi ve akıllı öneri sistemleri gibi) sunmanın ilk koşulu; akıllılaştırma ve otomasyon, ikincisi ise; “Karma Gerçeklik (MR)” teknolojisinin kırsal turizme sokulmasıdır. Karma gerçeklik, sanal gerçekliği ve artırılmış gerçekliği birleştirerek turistlerin gerçek dünyada dijital içerikle etkileşime girmesine olanak tanıyan ve kırsal çekicilikleri keşfetmek için daha zengin ürünler sağlayan bir teknolojik buluştur. Öte yandan blok zincir teknolojisi, dijital kırsal turizmin güvenliğini ve şeffaflığını artırmaya, turistlerin biletleme vd. işlemlerinde bilgileri doğrulamaya yardımcı olmaya başlamıştır. Özetle, dijital kırsal turizmin turistlere benzeri görülmemiş deneyimler sunarak daha akıllı, çeşitli ve sürdürülebilir bir turizm ekosistemi inşa edeceği beklentisi yüksektir (Su vd., 2023: 24, 27-28).

Sanal gerçeklik teknolojisinin kırsal turizmde kullanımlarından biri, “üç boyutlu sanal peyzaj” yaratılmasıdır. Bu sanal gerçeklik sistemi, sanal ortamda yerel çekiciliklerin tadını çıkarmak ve yerel kültürün içinde yaşamak isteyenlere hitap etmektedir. Sanal kırsal turizm merkezlerini oluşturmak üzere modelleme, haritalama, işleme gibi aşamalarda iklim, dağlar, bitkiler ve sular yeniden üretilmektedir. Sanal turizm sistemi sayesinde turistler çeşitli peyzajları görsel ve canlı şekilde görmekte, bu da turistlerde aslını görmek için merak uyandırmaktadır. Ayrıca şu anda mevcut olmayan, planlama ve inşaa aşamasındaki ziyaret merkezleri sanal turizm sistemine entegre edilerek bitmiş şekilde sunulmakta ve böylece ön tanıtımlar yapılmaktadır. Bir başka uygulamada tarihi sebeplerden dolayı hasar görmüş ya da yok edilmiş kültürel peyzajlar yeniden canlandırılmakta,

turistler için yerel tarih hakkındaki bilgiler görselleştirilmektedir. Sözelimi kırlardaki bir antik kent, sokakları, binaları ve insanları ile kültürel sanal turlara açılmaktadır (Liu, 2018: 223, 226-227).

Dijitalleşmenin kırsal turizmde ulaştığı diğer alanlar konaklama, ulaşım, tanıtım ve faaliyetlerle ilgilidir. Akıllı telefonlara yüklenen uygulamalarla (Airbnb vb.) kırsal kesimdeki evler kiraya verilebilmekte, ücretin ödenmesi için şehre gitmeye gerek kalmamaktadır. Kırsal turizmde çiftliklerde konaklamanın marka bilinirliğinin düşük olması internetin kullanımıyla ortadan kalkmakta, Google haritalar ile turistler ve çiftlik sahipleri arasında "noktadan noktaya" iletişim kurulabilmektedir. Kırsal turizm destinasyonlarına ulaşımında ise dijital teknoloji, seyahat planlaması ve gerçekleşmesinde kolaylıklar sunmaktadır. Tanıtım konusunda, mobil telefonda çekilen bir fotoğraf çevrimiçi ağlar sayesinde potansiyel müşterilerin sosyal medya hesaplarına düşmektedir. Kırsal turizme katılmak isteyenler için artık kurumsal web sitelerini ziyaret etme gerilerde kalmaya onun yerine internet ve sosyal medyadaki paylaşımlar öne geçmeye başlamıştır. Kırsal turizmde tanıtımı sağlayan faaliyetlerden biri yerel festivaller, fuarlar, şenlikler ve özel kutlama günleridir. Sosyal medya bu noktada hem düşük bütçeli hem de doğrudan turistlere ulaşan bir reklam aracı olabilmekte, böylece sosyal medya ile bilinirlik ve çekicilik açısından rekabet avantajı sağlanmaktadır (Muğan Ertuğral vd., 2022: 23; Zhu ve Shang, 2021: 2; Kumlu vd., 2019: 734-735). Kırsal turizm faaliyetlerine katılımlarda her geçen gün dijital teknoloji kullanımının payı artmaktadır. Sözelimi kırsal turizmi daha eğlenceli ve etkileşimli hale getiren define avı oyunu (geocaching), GPS özelliği olan akıllı telefonlarla çok yaygınlaşmıştır. Bu interaktif oyun, doğanın kalbinde dolaşırken bir bölgenin kültürünü ve tarihini keşfetmeye eğlenceli biçimde olanak vermekte, yürüyüş ve doğa tutkunlarının tercihi olmaktadır (Boulin, 2018: 5, 7).

"BM Turizm", *Kırsal Turizm Destinasyonları İçin Öz Değerlendirme Aracı STAR'ı* 2024 Mayıs ayında kamu yöneticilerine ve basına tanıtmıştır. Bu dijital araç, yerel kamu otoritelerinin kırsal destinasyonlarda turizm gelişim aşamalarını kendi kendine ölçmesine ve değerlendirmesine, ayrıca farklı destinasyonları kıyaslamaya olanak sağlamakta, üye devletlerin sürdürülebilir ve kapsayıcı turizm politikalarına veri ve içgörü üretmektedir. Diğer ifadelerle STAR Programı'nın kapsamında şunlar vardır: *Öz değerlendirme; Kişiyi özel öneriler; Mükemmellik karşılaştırması; Dijital veri kaynakları ve görüşleri yönetme*. Bu Program, köyleri, peyzajları, bilgi sistemlerini ve kültürel çeşitliliği hep birlikte değerlendirmekte, kırsal destinasyonlarda turizmin gelişimine yönelik yenilikçi ve dönüştürücü yaklaşımları Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile uyumlu olarak teşvik etmektedir (UN Tourism, 2024).

5. AKILLI KÖYLER VE AKILLI KIRSAL TURİZM

5.1. Akıllı Köyler

Akıllı uygulamalar, kentlerden başlayarak kırlara kadar uzanmıştır. AB, 2017 yılında "Akıllı Köy Eylemi"ni başlatmıştır. Akıllı köylerin oluşturulma stratejisinde öncelikle kırsal alanların ve köylerin farklı özelliklerini tanımak, arkasından dijital yolları aşağıdan yukarıya yerel halkla birlikte tasarlamak ve yukarıdan aşağıya köprüler kurmak yer almıştır. Bu stratejilerin uzun vadeli amacı, yalnızca kırsalın kentseli yakalaması ve aradaki dijital uçurumun kapatılması değil, kent ve kır toplulukları arasında dijital entegrasyona dayalı ortaklıkların da kurulmasıdır. Bu, kırsal bölgeleri dijital izolasyondan kurtarmak, kendi başlarına dijital aktörler haline getirmek, demektir. Bir akıllı köy yaratmanın anahtarı dijitalleşme ise, sosyal inovasyon da kırsal toplulukların canlı ve sürdürülebilir olabilmesini sağlayan akıllı düşünüş biçimidir (Baykal, 2022: 219, 225).

Dijital teknoloji kapsamında bugünden yarıya kırsal turizmi çeşitli yönlerden etkilemesi beklenen en önemli gelişmelerden biri "Akıllı Köy" konseptidir. Kırsalda dijital teknolojilerin akıllı yönetim, akıllı hizmet, akıllı yaşam, akıllı çevre, akıllı faaliyetler, akıllı tarım, akıllı ulaşım ve akıllı enerji üzerinden kırsal turizmi nasıl dönüştüreceği sorusuna; büyük avantajlar getireceği, bunun da "kırsal turizm için akıllı bir şans" olacağı yanıtı verilmektedir. Nitekim İrlanda'da nüfus azalması, sınırlı istihdam ve dışa göç gibi sorunlarla mücadele etmek üzere, kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik stratejisinde "akıllı" uygulamalara geçilmesi benimsenmiştir (Baykal, 2022: 219).

Diğer taraftan birçok kişi, kırsala tümüyle dijitalleşmeyi sokmanın kırsal turizmin büyümesini ve özgünlüğünü bozacağı, yerli halk-misafir iletişimini kısıtlayacağı, doğal-yapaya dönüştüreceği, halk kültürü ile popüler kent kültürü arasındaki çizgiyi yok edeceği endişelerini taşımaktadır. Bu görüşler bir dereceye kadar doğru kabul edilse de hem kırsal kalkınma hem de kırsal yerleşmelerin kentlerle arasındaki teknolojik uçurumun ortadan kalkması ve küreselleşmeye uyum açısından dijitalleşmenin kırlara girmesi kaçınılmaz görülmektedir. Bu durumda öne sürülen görüşlerden birinde Cvar vd. (2024: 12), dijitalleşmeyi kırsal turizme uyarlarken teknolojinin kendine özgü uygulamalarının ötesine geçilmesini sağlayacak bir stratejinin izlenmesi, toplum ve iş modelleri üzerindeki değişimin ne olabileceğinin önceden saptanması ve sürdürülebilirlik boyutunun gözden kaçırılmaması gerektiğini savunmaktadır.

Akıllı köy, iklim değişikliği ve dijitalleşme gibi 21. yüzyılın yeni zorluklarına ve fırsatlarına yanıt verebilmek amacıyla doğrudan yerel toplulukların ürettiği akıllı çözümleri, akıllı yerel inovasyonu ve akıllı deneyimleri kapsamaktadır. Akıllı köy stratejisi, katılımcı yaklaşımla yerel düzeyde tasarlanmış, kırsal halk için uzun vadeli küresel vizyon sunan ve yenilikçi çözümler getiren bir yenilikçi yerel kalkınma stratejisidir. Akıllı köyler, girişimciliği ve yerel istihdam potansiyelini artırarak ekonomik büyümenin önünü açmakta, yenilenebilir enerjinin kullanılmasına, verimli kaynak yönetimine, kaynak tüketimini azaltmaya, çevre dostu tarıma geçiş ve yeşil altyapının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Akıllı köy girişiminin en önemli yararlarından biri de erken uyarı sistemleri ile afetlere hazırlık ve müdahale için yardımcı olmasıdır (Ocsko, 2019: 6-7, 12, 17; Cömertler, 2024: 104-105).

Akıllı köyler kırsal yerleşmelerin gelişim sürecinde kooperatif ya da derneklerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. AB'nin kırsal alanlarında, sosyal yenilikler, hareketlilik, kırsal ve kentsel alanlar arasında daha güçlü bağlar ve döngüsel ekonomiyi uygulayabilmek için akıllı köy girişimi başlatılmıştır. Sürecin en kritik noktası, toplumun isteklerine, ihtiyaçlarına ve kültürel ortamlarına uyumlu olmayacak kalkınma paradigmalarını dayatmamasıdır. Kırsal toplulukların karşılaştığı zorlukları ele almak için stratejik bir yaklaşım ve akıllı çözümler kullanan akıllı köyler, "Avrupa Yeşil Mutabakatı" hedeflerini kırsal alanlarda gerçekleştirmek için önemli bir araçtır. Akıllı köyler, Mutabakat'ın uygulanmasında Avrupa'nın kentsel ve kırsal alanları arasındaki uçurumu kapatmaya yardımcı olabilir, ancak her köyün kendine özgü ihtiyaçları ve öncelikleri olduğundan aşağıdan yukarıya bir yaklaşım gerektirmektedir. Akıllı köy modelleri (akıllı tarım sistemi, akıllı eğitim sistemi, akıllı atık yönetim sistemi, akıllı su yönetim sistemi, akıllı enerji yönetim sistemi, akıllı sağlık izleme sistemi, akıllı e-yönetişim vd.) dijital platformlar, paylaşım ekonomisi, döngüsel ekonomi, kırsal turizm ve kırsal hizmetlerde sosyal yenilikler ve teknolojik başarılar arasında sinerji yaratmayı hedeflemektedir (Öztaş Karlı, 2020: 32-33-42; Ciolac vd., 2022: 9; European Commission, 2024: 7).

Akıllı köylerin Avrupa'da sayısız örnekleri vardır. Avrupa Komisyonu'nun "Akıllı Eko-sosyal Köyler" pilot projesinin raporuna göre (European Commission, 2019: 110-111), köylerin kalkınmasını amaçlayan projelerin odaklandığı alanlardan biri de turizmdir. Ayrıca bu köylerde tarım, çevre, enerji, mobilite, sağlık, eğitim, kültür ve turizm tematik alanlarında yenilikçi ve akıllı çözümler formüle edilmektedir. Akıllı köy girişimlerinde en aktif ülkelerden biri Finlandiya'dır ve sağlık, eğitim ve hareketlilik gibi temel hizmetleri geliştirmek için dijital araçlar kullanmaktadır. Slovenya, "Akıllı Köy-Yarın Projesi" adı altında sosyal inovasyon, dijitalleşme, sürdürülebilir hareketlilik ve döngüsel ekonomiye yatırım yapmaktadır. Bir diğer ilginç proje; Almanya, Fransa, İtalya, Lihtenştayn, Avusturya, İsviçre ve Slovenya'nın Alp Dağları'ndaki köylerini buluşturan "EUSALP Akıllı Köyler" projesidir. Geniş bant teknolojisinin kullanımıyla turizme hizmet edecek yerel altyapıların ve hizmetlerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Romanya'nın Maramures bölgesinde turizmi geliştirmek üzere başlatılan akıllı köy girişimleri, köylerdeki otellerin sayısını 2015-2021 arasında %188 artırmıştır. Bu artış, dijital tanıtım kampanyası sonucunda hem yabancı turistlerin ilgisinin çekilmesi hem de işletmelerin farklı finansman programlarından desteklenmesiyle ortaya çıkmıştır (Mozzillo ve Amatucci, 2024: 51).

5.2. Akıllı Kırsal Turizm Ve Dijitalleşmeden Beklenen Etkiler

Kırsal turizmin günümüzde sosyo-ekonomik kalkınmada rol oynayabilmesi için onun sosyal inovasyon unsurları ile beslenmesi şarttır. Diğer anlatımla, sosyal inovasyonlara kavuşmamış bir kırsal halk, kırsal turizme hazırlanmamış demektir ve bunun sonucunda da kırsal turizmin hem çağa ayak uydurması hem de sürdürülebilir olması beklenemez (Baykal, 2022: 225).

Günümüzde akıllı kırsal turizmin inşasında iletişim, inovasyon ve yapay zeka en önemli bileşenlerdir. İnternet teknolojisiyle doğal coğrafi ve kültürel bilgi kaynaklarını bütünleştirmek, akıllı hizmet sistemi kurmak, üç boyutlu (3B) kırsal turizm haritaları ve sanal kırsal rehber yazılımı hazırlamak, kırsal turizm rota planlaması yapmak vd. beraberinde kırsal turizmi “akıllı” dönüşüm sürecine sokmaktadır. Akıllı kırsal turizm aynı zamanda, akıllı turizm, akıllı ekonomi, akıllı çevre ve akıllı yaşamla da bütünleşmektedir. Dünyada internet teknolojisinin sürekli yenilenmesi, özellikle de yeni medya kanallarının çoğalması akıllı kırsal turizmin gelişmesinin önünü açmıştır. Hükümetlerin turizm işletmeleriyle işbirliği yaparak, ulusal ve bölgesel akıllı kırsal turizm sistemini planlaması ve inşa etmesi için beklentiler büyüktür. Politikalar, insan kaynakları, maddi kaynaklar ve finansal kaynakların hepsi koordine edilerek, kırsal kesimi canlandırmak üzere etkili ve güvenilir bir kalkınma yolu olan akıllı kırsal turizme geçiş her geçen gün artmaktadır (Zhao ve Zhang, 2021: 2-3).

Kırsal turizmde akıllı dönüşüm, *işletmeciler* açısından teknik ve sosyal açıdan inovasyon demektir. İşletmeciler dijital altyapıyı kurarak seyahat sırasında hatta öncesinde akıllı kırsal turizm web sitesine giriş yapanlara işletme ve destinasyon hakkında kapsamlı bilgiler sunabilmekte, onlara sanal turizm deneyimi yaşatmaktadır. Aynı zamanda bilet, konaklama, eğlence, ulaşım ve diğer ilgili rezervasyonların ağ üzerinden yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Akıllı kırsal turizm platformları, turizm işletmelerinin hem turistleri hem de pazarı kapsamlı şekilde tanımaları için çok önemli bir fırsat ve kolaylık haline gelmiştir. Böylece turistler tüketim seviyesine, tüketim özelliklerine ve turizm tercihlerine göre gruplara ayrılabilmekte, ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmekte, kişiselleştirilmiş ve farklılaştırılmış hizmetler alabilmekte ve tavsiyeler verebilmektedirler (Huang, 2020: 2-3).

Akıllı kırsal turizmde *turistler*; sosyal medyanın ve akıllı telefonların desteğiyle, kırsal destinasyonlar, seyahat, konaklama, aktiviteler ve hizmetler hakkında önceden araştırma yaparak ve dönüşlerinde deneyimlerini paylaşarak eski davranış kalıplarını tamamen değiştirmektedirler. Akıllı telefon, bir turistin tatil hazırlığında başkalarının deneyiminden yararlanmanın en iyi aracı ve tüm bilgilere açılan bir kapıdır. Kırsal turistlerin mobil teknolojiyi yoğun kullanması, kırsalda kendilerini de "mobil" yapmaktadır. Destinasyon uygulamaları, fotoğraf/video çekimi ve elektronik rehberler, kırsal turistin en fazla başvurduğu teknolojik olanaklardır. Cep telefonlarındaki akıllı uygulamalar, kırsal ortamlarda turist için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, bir kırsal turizm destinasyonuna ait bilgi, haritalar, yerel rehberlik, iletişim vd. açısından çok iyi tasarlanmış olmalıdır. Sosyal medya ve akıllı telefonlar yanında turist deneyimine değer katmak için Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımı zorunlu hale gelmiştir. BİT'ler, kişiselleştirmeyi ve iletişimi en üst düzeye çıkardığı için turistlerin tatil taleplerinin her aşamasında devreye girmektedir. BİT'ler aynı zamanda, kırsal alanların görünürlüğü, iletişim, turist akışlarını kontrol, ürünlerin pazarlanması ve yüksek kalitede hizmet için çağdaş bir ihtiyaçtır. Ancak yine de “doğal ve kültürel çekicilikleri kişisel deneyimlerle tanımak” kırsal turizmin temel motivasyonu olduğu için, yetişkin turistlerin destinasyonda BİT kullanımına önem vermedikleri, teknolojik donanımın onlar için kırsal destinasyon seçiminde ön planda gelmediği de görülmektedir (Ballina, 2022: 2, 12, 378).

Turizm sektöründe her geçen gün artan teknolojik yenilikler *turist rehberliği* mesleğini de etkilemeye başlamıştır. Kırsal turizmin de dahil olduğu turizm türlerinde turistlerin ziyaretleri sırasında akıllı turist rehberi mobil uygulamalarını kullanma oranı çok yükselmiştir. Ayrıca rehberler de kendi turlarında dijital ekipmanları kullanır olmuşlardır. Bunlar arasında “head set”, “sanal gerçeklik gözlükleri” ve “audio guide” başta gelmektedir (Gündüz ve Öztürk, 2021: 159).

Dijitalleşme ile akıllı kırsal turizme dönüşmenin olumlu ve olumsuz birçok etki yaratması beklenmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Dijitalleşme Sürecinin Kırsal Turizm Üzerinde Beklenen Etkileri: SWOT Analizi

Kazanılacak Güçlü Yönler	Ortaya Çıkabilecek Zayıflıklar
- Dijitalleşme, kırsal turizmi kolaylık, farklılık ve yeniliklerle zenginleştirebilecektir. - Akıllı kırsal turizm, akıllı ulaşım, akıllı tarım ve akıllı enerji ile bütünleşerek avantajlar elde edebilecektir. - Akıllı kırsal turizmin rekabet gücü yükselebilecektir. - Dijitalleşmiş kırsal turizmde faaliyetleri planlama ve uygulamalar daha sistematik hale gelebilecek ve yenileri ortaya çıkabilecektir. - Dijitalleşme, kırsal turizmin farklı ağlar içine girmesini sağlayarak iletişimini güçlendirebilecektir. - Dijitalleşme, kırsal turizm müşterilerinin memnuniyetini artırabilecektir. - Dijitalleşme, kırsal turizmde macera aktiviteleri isteyen turistlerin izlenmesini ve güvenliğini sağlayabilecektir.	- Dijitalleşme, kırsal turizmin kendine özgü olmazsa olmaz ilkelerini zedeleyebilecektir. - Dijitalleşme, kırsal turizmde yaşayarak öğrenme faaliyetlerinin yapaylaşmasına yol açabilecektir. - Dijitalleşme, kırsal turizmden “ev sahibi dostluğu” bekleyenlere yanıt vermekten uzaklaşabilecektir. - Dijitalleşme ile insan tasarrufuna giden işletmelerin özellikle bireysel ilgi ve hizmet bekleyen müşterilerinde memnuniyet derecesi azalabilecektir. - Kırsal turizmde özel ilgi/hobi gruplarının isteklerini karşılamada dijitalleşmiş standart hizmetler yeterli olmayabilecektir.
Kazanılacak Fırsatlar	Ortaya Çıkabilecek Riskler
- Dijitalleşme, kırsal turizm destinasyonunda yaşayanların yaşam kalitesini iyileştirebilecektir. - Dijitalleşme, yerel ve kamu yönetimleri ile işletmecilere faaliyetlerini ve hizmetlerini kolaylaştırma, yaygınlaştırma ve yenileme fırsatı verebilecektir. - Dijital teknolojiye bağımlı gençler, akıllı kırsal turizme ilgi duyabileceklerdir. - Dijital teknolojik tanıtımlar, kırsal turizmde farklı profillerden yeni turistik talepler yaratabilecektir. - Doğal afet, iklim değişikliği gibi kırsal turizmi tehdit edebilecek dış faktörlerin zararları dijital sistemlerle minimuma indirilebilecektir.	- Dijitalleşme, kırsal turizmde uzun vadede “kırsallıktan uzaklaşma” riski getirebilecektir. - Kendi kendine öğrenmek, kendi sınırlarını tanımak ve yüz yüze iletişime önem veren müşteri kitlesi, dijital kırsal turizmi tercih etmeyebilecektir. - Dijitalleşme, uzak dağlık bölgelere, yoksul halklara tam giremediği zaman buralardaki kırsal turizm haksız rekabete uğrayabilecektir. - Kırsalda akıllı uygulamaların çoğaldığını görenler, kentlerden koparak kırsala yerleşmeye başladıkça kırsal turizm yerleşmeleri de özgünlüğünü kaybedebileceklerdir.

Yukarıdaki SWOT analizi değerlendirildiğinde dijitalleşmiş kırsal turizm hakkında şu yorumlar yapılabilir: Dijitalleşmenin kırsal turizmi birçok açıdan güçlendireceği, turistlerin memnuniyet düzeylerini artıracığı ve yerel halkın yaşam kalitesini iyileştireceği, buna karşılık faaliyetleri yapaylaştıracığı, dostluk ilişkilerine önem verenleri uzaklaştıracığı ve standart hizmetlerin özel ilgi alanlarını daraltacağı söylenebilir.

6. AVRUPA’DAN AKILLI KIRSAL TURİZM ÖRNEKLERİ

Günümüzde kırsal turizmden en verimli yararlanmanın tek yolu olarak “Akıllı Köy Turizmi” gösterilmektedir (Ballina, 2020: 370). Bu kadar iddialı bir yaklaşımda bulunan Ballina’nın 2020’deki

bu görüşü, 2025'e geldiğimizde doğrulanmış mıdır? Bu soru, çeşitli ülkelerden akıllı kırsal turizm uygulamalarından örnekler verilerek yanıtlanabilir.

İtalya'da akıllı köylerin iyi yapılandırılması durumunda yalnızca teknolojik düzeyde değil, aynı zamanda köylerin mimarisini ve mutfak lezzetlerini keşfetmeyi ve doğada yürümeyi seven turistler için de çekici bir merkez haline gelebilecekleri ve bunun da bir dizi avantaja yol açabileceğinden hareketle ülkede tur operatörleri ve turistler için yeni hizmetler sunmak, bölgesel pazarlama operasyonlarını yürütmek, turistler arasında dijital bağlantı sistemleri kurmak, mobilite hizmetlerini yaygınlaştırmak ve arz kullanımını artırmak hedeflenmiştir. İtalya'da akıllı köylerden temel beklenti; kırsal turizm pazarının büyümesine, yaratıcı ekonominin gelişmesine, geleneğin ve toplumsal değerlerin korunmasına, altyapının iyileştirilmesine katkı vermesidir. İtalya'da bazı tarihi köyler, akıllı köylere doğru bir dönüşüm içine girmişlerdir. Akıllı köy dönüşümü, "İtalya 2025 Planı: Teknolojik ve Dijital Yenilik Stratejisi" kapsamındadır ve şimdiden hızlı bir dijital dönüşüm gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yapılan bir araştırmada, *Santa Fiora (Grosseto)* ve *Sellia (Catanzaro)* köy belediyelerinin hem akıllı köy hem de akıllı turizm hedefine ulaşmak için yaptıkları yatırımlar ve yürüttükleri projeler analiz edilmiştir. "Santa Fiora Akıllı Köy Projesi", köye bitişik Bagnolo köyündeki eski otel binasının yenilenmesiyle başlamış, yapının yüksek hızlı internetle donatılması planlanmıştır. Köyün her yerine geniş bant teknolojisinin kurulumu, belediye, kamu yönetimi ve özel şirketlerin entegre biçimde çalışabilmesini mümkün kılacaktır. Projenin ilk kısmında turist sayısının bir yıl içinde katlanarak arttığı (2022'den 2023'e %196) görülmüştür. Bu sonuç, bir köyün çekici hale getirildiğinde turist varışlarını nasıl etkileyebileceğini göstermiştir. Sellia, nüfusu az olmasına rağmen, sınırları içinde "SMOSS Müze Ağı" olarak bilinen sekiz müzeye sahip olmasıyla ünlüdür. Son yıllarda köyde başlatılan bir proje, Sellia'yı akıllı köye dönüştürmüştür. Yürütülen çalışmalar arasında, Sellia'nın merkezine üç adet "Akıllı Bank" yerleştirilmesi ilginç bir girişimdir. Güneş enerjisiyle çalışan bankalar, mobil cihazların şarj edilmesini, internete erişimi, çevresel kaynaklar hakkında bilgi edinmeyi ve geceleri aydınlatmayı sağlamaktadır. Sellia'da ayrıca vatandaşlara ve turistlere hizmet etmek üzere "Akıllı Sağlık İstasyonları" kurulumuna 2024 yılında başlanmıştır. Köye sokulan teknolojik yeniliklerden diğer ikisi, hava durumunu öğrenmeye yarayan akıllı bir cihaz ile turistlerin köyü keşfetmesine olanak tanıyan, köyü turizmde daha aktif hale getiren, bir dizi rota öneren "Sellia Rehber Uygulaması"dır. Bu projeler sayesinde Sellia, ulusal ve uluslararası medyanın dikkatini çekmiş, turist sayısı artmış ve belediye çeşitli yatırımlar için yeni fonlar kazanmış, belediye bu fonlarla tüm vatandaşlara ücretsiz wi-fi ağı oluşturmuş, sonuçta Sellia, İtalya'nın en geniş etkili ilk akıllı köyü olmuştur. Yeni işletmelerin açılması ve yeni işlerin yaratılması, Sellia halkına ekonomik ve demografik büyüme getirmiş, dijitalleşmenin etkisiyle daha fazla sosyal katılımcılık sağlanmıştır (Mozzillo ve Amatucci, 2024: 50, 54-57).

İspanya'da kırsal alanların dijitalleştirilmesi, ülkenin iç kısımlarındaki kırsal alanları büyük ölçüde etkileyen akut nüfus azalması sorununa çözüm getirmek için temel öncelik olarak kabul edilmiş, planlama, girişim ve uygulama adımları atılmıştır. Yerel yönetimlerin kamu hizmetlerini 4.0'a entegre biçimde, koordineli ve akıllı şekilde yönetebilmeleri için geliştirilen yazılım platformu, hizmetleri arasına turizmi de katmıştır. Extremadura bölgesinde "Akıllı Eyalet" adlı bir çalışmada, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki dijital uçurumu ortadan kaldırmak amacıyla, eylemler arasına akıllı turizm yönetimi de dâhil edilmiştir. Aragon bölgesindeki Borja köyünün Yerel Eylem Grubu, vatandaşlar, engelliler ve turistler için köyü tamamen dijital erişilebilir hale dönüştürmek amacıyla bir proje yürütmüşlerdir (ENRD, 2019: 1-4). Ülkede ayrıca, yeni teknolojilerin turist deneyimindeki rolünü derinleştirmeyi hedefleyen "Akıllı Turizm Destinasyonları Veri Tabanı Projesi", kırsal turizmin referans noktası olan Taramundi (Asturias) kırsal alanını da kapsamı içine almıştır. Bulgulara göre; kırsalda akıllı telefon kullanımı %90 artmıştır. Projeye göre bölgede seyahat öncesi, varış yeri ve sonrasında sosyal medya paylaşımı yoğun kullanıma sahiptir. En heyecan verici sonuçlar ise kırsal turizme yardımcı teknolojik programlarla ilgilidir ve üç tanesi öne çıkmıştır: Destinasyon uygulamaları, fotoğraf/ video çekimleri ve dijital rehberler (ses/ video). Bir diğer ilginç sonuç, kırsal turizmde konaklamanın bölgede yeni formlara kavuşmasıdır. Airbnb, HomeAway, Wimdu gibi paylaşım ekonomisi platformlarının konaklamadaki payının önemli artışlar göstermesi, turistlerin dijital teknolojiye ilgisinin bir göstergesidir. Ülkede, milenyum kuşağının

kırsal turizm istekleri ile kırsal alanlarda aktif dijital uygulamaların akıllı kırsal turizmde buluşması, başarıya giden yol olarak kabul edilmiştir (Ballina, 2020: 371, 375-377).

Romanya’da Maramures bölgesi, otantik kırsal yaşam tarzıyla uluslararası düzeyde tanınmıştır. Bölge, benzersiz oluşunu göz alıcı peyzajlara, ormanlara, kırsal konut mimarisine, dini yapılara, geleneklerini sürdüren insanlara ve halk kostümlerinin zenginliğine borçludur. Bölgenin gelecekte de orijinal kalabilmesi için “Akıllı Eko-köy” planlaması kararı alınmıştır. Maramures’le ilgili bir çalışmada turistlerin ve işletmecilerin köyler hakkındaki algısı, vizyonu ve yenilikçi sürdürülebilir kırsal turizm girişimciliğinin potansiyeli araştırılmıştır. Bu bağlamda; Botiza, Breb, Brebești, Barsana, Desed, Ieud, Sapanta köyleri seçilmiştir. Akıllı köylerin sürdürülebilir kalkınmada farklı aktörleri ve farklı teknolojileri birbirine bağlamasından hareketle, bu bütünselliğin içine turizm de katılmıştır (Ciolac vd., 2022: 3, 9, 22).

Slovenya’nın kırsal alanlarında kırsal turizmi de içine alacak şekilde dijital teknolojinin kullanımı için üç model geliştirilmiştir: (i) *Web platformu modeli*: Amaç, yerel üreticilerin ürünlerini yerel pazara sunmada dijital teknolojilerin avantajlarını kullanmaları ve çiftlik sahipleri ile gıda üreticilerini tüketicilerle buluşturmaktır. Kırsal toplumla işbirliği içinde hazırlanan web sitesinde fotoğraf ve videolarla zenginleştirilmiş biçimde kırsal alanların dijital dönüşümünün hikayesi anlatılmaktadır. Bu platformun en büyük etkilerinden biri, sürdürülebilir kırsal ekonomiyi desteklemeye ve kırsal turizmi canlandırmaya odaklanmasıdır. (ii) *KulTura modeli*: “Artırılmış Gerçeklik (AG)/VR” teknolojisini kullanmaya dayalıdır. Bu model, çevrimiçi ziyaretçilerin sanal ortamda transferleri ve “alışılmadık” bir deneyim yaşamalarını amaçlayan “Interreg Slovenya-Hırvatistan Programı” kapsamında geliştirilen bir mobil uygulamadır. Geri dönüşlere göre, ziyaretçiler bir dizi fotoğrafa bakarak gerçek ortamı hatırlamak yerine bu deneyimi canlı bir şekilde yaşamayı ve hatırlamayı çok daha etkili bulmuşlardır. Aynı zamanda bu sanal deneyimler, turistlerin o yeri yüz yüze ziyaret etme niyetlerini de artırmıştır. (iii) *Divina Wine Hub modeli*: Slovenya’nın Istria şarap üretim bölgesinde genç şarap üreticilerinin girişimiyle oluşturulmuştur. Bu model özellikle üreticilerin katılımını, şarap ürünlerinin ortak tanıtımını, ortak pazarlanmasını ve satışlarda gelişmiş bilgisayar teknolojilerinin kullanımını, sürdürülebilir ekonomik verimliliği ve işletmenin optimizasyonunu merkeze almıştır. Bu modelde sanal şarap tadımı da yapılmaktadır (Cvar vd., 2024: 15-17).

7. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Dijital teknolojilerin turizm sektöründe vazgeçilmez hale geldiği 21.Yüzyılın ilk çeyreğinde, akıllı köy, akıllı yönetim, akıllı vatandaş, akıllı yaşam, akıllı çevre, akıllı tarım, akıllı ekonomi, akıllı enerji ve akıllı hareketlilik üzerinden kırsal turizm de bu geniş ağın içine girmiştir. Hatta kırsal turizmde başarının yolu olarak “Akıllı Köy Turizmi” ne geçiş gösterilmektedir. Bu yaklaşımla Avrupa’da birçok ülkede akıllı kırsal turizm örnekleri çoğalmaya başlamıştır. Kentlerde ve kıyı turizmi destinasyonlarında turizmin dijitalleşmesini izlemek kolay olurken, kırsal turizmde dijitalleşmenin hem yeni başlaması hem aşamalı gelişmesi hem de yeterli izleme kriterlerinin olmaması nedeniyle nasıl bir dijital dönüşüm gerçekleştiğini tespit etmek o denli güç olmaktadır. O nedenle kırsal turizmde dijitalleşme hakkında daha çok beklentiler konu edilmekte ve tahminler üretilmektedir. Sözgelimi dijitalleşme kırsal turizme yeni bir kimlik kazandıracak ve büyük avantajlar getirecek, diğer görüşlere göre ise kırsalın ve kırsal turizmin özgünlüğü kaybolacak, köylerin birbirine benzemesi artacaktır. Bu iki görüşün de haklı olduğu taraflar vardır. Kırsal sosyo-ekonomik kalkınmada dijitalleşmenin ve akıllı uygulamaların önemi tartışılmaz bir gerçektir. Akıllı girişimlerin kırsal turizme girmesi engellenmemeli, ancak tümüyle ele geçirmesi ne de şüpheliye yaklaşılmalıdır. Çünkü kırsal turizmin en büyük ve ayrıcalıklı çekiciliğinde direkt ev sahibi-turist iletişimi, karşılıklı dostane ilişkiler, yerel kültürü yüz yüze deneyerek öğrenme ve farklılıkları yerinde yaşama vardır. Dijitalleşmenin kırsal turizmde hizmetleri ve aktiviteleri standart hale getireceği ve tek tipe dönüştüreceği endişesini haklı bulmamak mümkün değildir. Bu durumda kırsal turizmde dijitalleşmeyi kontrol altında tutarken olumsuz etkilerin ortaya çıkmaması için neler yapılmalıdır sorusuna birkaç öneriyle yanıt verilebilir:

- Turistin kırsal turizme katılma isteğinin ve yer seçiminin en başında, işletmecinin de tesisi yönetim ve tanıtım aşamasında; dijital teknolojiden yararlanma (tavsiye alma, ulaşım ve konaklama rezervasyonu, planlama, pazarlama, ağ kurma-katılma, güvenlik vd. konularında) vazgeçilmez olmalıdır.
- Kırsal turizm ziyaretinin sonunda turistlerin deneyimlerini paylaşması, tavsiyeler, eleştiriler ve geri dönüşler yapabilmesi için dijital teknolojiyi kullanması teşvik edilmelidir.
- Kırsal turizmi uygulama sırasında, turistlerin kalış süresi içinde dijital uygulamalar mobil telefonlarda aplikasyonlarla sınırlı olmalıdır. Buna karşılık sanal gerçeklik, otomasyonel akıllı hizmetler, robotik girişimler, sanal rehberlik vd. kısıtlanmalıdır.
- Kırsal turizmde işletmeler, yerel yönetimler, turistler ve yerel halk arasında dengeli ilişkiler için “kırsal dijital inovasyon ekosistemi” kurulmalıdır. Bunun için kırsal inovasyon uygulamalarının dijitalleştirilmesi ve kırsal turizmle uyumlaştırılması önerilebilir.

Günümüzde turistlerin yaş, cinsiyet, meslek, gelir, medeni durum, kent-kır kökeni ve eğitim durumlarına göre motivasyonları, destinasyon ve aktivite seçimleri birbirinden çok farklıdır. Kırsal turizm genellikle yetişkinlerin ve çocuklu ailelerin tercihinde olan bir turizm türüdür. Turist profilini çeşitlendirmek kırsal işletmelere verimlilik, stabilite ve rekabet üstünlüğü kazandırdığı için kırsal turizmi geliştirme politikalarında gençleri ve ileri yaşlıları da çekmek bir hedef haline getirilmelidir. Bu doğrultuda gençleri kırsalda tutabilmenin ve sadakat yaratabilmenin koşullarından biri, onlara dijital ürünlerle hizmet vermek olsa da öte yandan eski yöntemlerle (yaşlılarla sohbet çobanlarla bilgi alışverişinde bulunma ve birlikte ve yürüyüşler, tarımsal işlere katılım vd.) tanıstırarak dengeyi kurmak en akıllı çözümlerden biri olacaktır.

Kaynakça

- Alonso, N., Vicent, L. ve Trillo, D. (2024). Digitalisation and Rural Tourism Development in Europe, *Tourism & Management Studies*, 20(SI), 33-44.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2016). Ankara (TR51) Kırsal İnovasyon Yol Haritası 2017-2023, Sivil Toplum Diyalogu Ankara'da İnovasyonu Kırsala Taşıyoruz Projesi.
- Aydınbaş, G. (2023). Akıllı Turizm (Turizm 4.0) Teknolojileri Üzerine İktisadi Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği, *Journal of Tourism Intelligence and Smartness (JTIS)*, 6(1), 26-44.
- Ballina, F. J. (2020). Is There Rural Smart Tourism? A Spanish Experience, *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 42(3), 369-380.
- Ballina, F. J. D. B. (2022). Smart Concept in Rural Tourism: A Comparison Between Two Phases (2016-2019), *Revista de Economia e Sociologia Rural (RESR)*, 60(1), e234629.
- Baykal, F. (2022). Mekânlar ve Turistler İçin Yenileyici, Canlandırıcı ve Dönüştürücü İşlevleriyle İkinci Nesil Kırsal Turizm, *Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar & Güncel Araştırma ve İncelemeler* (Ed. E. Kapluhan, F. Akbaş, Ş. Demir), 215-247. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Boulin, J. L. (2018). *Les Innovations en Termes d'Activités dans le Tourisme Rural*, Université Bordeaux Montaigne, France.
- Cheng, C., Zhang, Y., Luo, S., Yang, W., Guo, Y., Yu, H. ve Kang, J. (2022). Study on the Marketing of Rural Tourism Destination Based on the Internet Perspective, *MATEC Web of Conferences*, 355, 02066, 1-7.
- Ciolac, R., Iancu, T., Popescu, G., Adamov, T., Feher, A. ve Stanciu, S. (2022). Smart Tourist Village-An Entrepreneurial Necessity for Maramures Rural Area. *Sustainability*, 14, 8914, 2-27.
- Cömertler, S. (2024). Kırsal Alanlara Yönelik Gelişmekte Olan Akıllı Paradigmalar, *Urban 21 Journal*, 2(2), 96-112.
- Cvar, N. (2024). Transformative Smart Rural Tourism in Adversity of the COVID-19 Pandemic and Beyond, *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(6), 4065.

- ENRD. (2019). *Case Study: Spanish Strategies for Digitising Rural Areas*, The European Network for Rural Development (ENRD) Contact Point, EU.
- European Commission. (2019). *Pilot Project: Smart Eco-social Villages*, Final Report, Directorate-General for DG for Agriculture and Rural Development, Brussels, Belgium.
- European Commission. (2021a). *Green Paper on Ageing: Fostering Solidarity and Responsibility Between Generations*. Brussels, Belgium.
- European Commission. (2021b). *Factsheet on a Long-term Vision for Rural Areas*. Brussels, Belgium.
- European Commission. (2024). *Report on Smart Villages Contribution to the European Green Deal, Farm to Fork and Biodiversity Strategies*, Directorate-General for Agriculture & Rural Development, Brussels, Belgium.
- Gündüz, İ. ve Öztürk, Y. (2021). Yeni Nesil Turist Rehberlerinin Dijital Pazarlamaya Bakış Açıları, 151-160, IV. Ulusal Turist Rehberliği Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-5 Kasım 2021, Mersin.
- Huang, K. (2020). A Study of Rural Tourism Promotion Based on Intelligent Tourism Platform, *Journal of Physics: Conference Series*, 1648.
- Kumlu, S.T., Altıntaş, H. ve Özkul, E. (2019). Kırsal Turizm Destinasyonlarının Tanıtılmasında Sosyal Medyanın Rolü, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 723-738.
- Lane, B., Kastenholz, E. ve Carneiro, M. J. (2022). Rural Tourism and Sustainability: A Special Issue, Review and Update for the Opening Years of the Twenty-first Century. *Sustainability*, 14(6070), 1-15.
- Liu, S. (2018). Application Research of Virtual Reality Technology in Rural Tourism Promotion, *International Workshop on Advances in Social Sciences (IWASS 2018)*, 223-227, Francis Academic Press, UK.
- Mozzillo, M. ve Amatucci F. M. (2024). Tourism in Smart Villages as an Enhancement of Rural Areas, *Turistica-Italian Journal of Tourism (TIJT)*, 33(1), 43-66.
- Muğan Ertuğral, S., Kuran, İ. ve Tekeli, H. N. (2022). Dijitalleşmenin Turizm Sektörüne Yansımaları ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 14-25.
- Ocsko, E. (2019). *Guide-Comment Devenir un Village Intelligent: Smart Rural 21*, Commission Européenne: AGRI-2019-409.
- Öztaş Karlı, R. G. (2020). Akıllı Kentlerden Akıllı Köylere, *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar* (Ed. R. Kasmov ve L. Kudumovic), 29-47. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Petelca, O. ve Garbuz, V. (2020). *Social and Economic Effects of Rural Tourism on The Development of Rural Areas*, CES Working Papers, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Centre for European Studies, 12(2), 123-143.
- Su, L., Zhu, H. ve Lyu, F. (2023). Study on the Application of Digital Rural Tourism and Immersive Technology in Hebei Province, *The Frontiers of Society, Science and Technology*, 5(16). 23-28.
- Tulla, A. F., Vera, A. Valldeperas, N. ve Guirado, C. (2017). New Approaches to Sustainable Rural Development: Social Farming as an Opportunity in Europe? *Human Geographies-Journal of Studies and Research in Human Geography*, 11(1), 25-40.
- TÜRSAB. (2019). *Turizm Sektörü Dijitalleşme Yol Haritası ve Seyahat Acentaları Dijital Dönüşüm Raporu*. Türkiye Bilişim Vakfı ve EY Türkiye Yayını.
- UN Tourism. (2024). *UN Tourism Launches Digital Self-Assessment Tool for Rural Destinations*, News Release, 8 May 2024, Madrid.
- UNWTO. (2023). *Tourism and Rural Development: A Policy Perspective* UNWTO. Member States Survey on Tourism for Rural Development. World Tourism Organization (UNWTO), Madrid.
- URL-1. European Commission. Digital Transformation, https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/digital-transformation_en (03.09.2025)
- Yang, S., Guo, W., Xu, T. ve Liu, T. (2024). Analysis on the Evolution Characteristics of Rural Tourism Public Service System from the Perspective of Digitalization-Empirical Evidence from the Silk Road Economic Belt, *Sustainability*, 16, 1-24, 8810.

- Zhao, L. ve Zhang, D. (2021). Research on the Path of Revitalizing Rural Tourism from the Perspective of Smart Tourism, *E3S Web of Conferences*, 251, 03037.
- Zhu, W. ve Shang, F. (2021). Rural Smart Tourism Under the Background of Internet Plus, *Ecological Informatics*, 65, 1-9.

Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Mutfak Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Sorunları: Hakkâri İlinde Nitel Bir Araştırma

Occupational Health and Safety Problems of Kitchen Employees in Food and Beverage Businesses: A Qualitative Study in Hakkâri Province

Berfin ELMAS DEMİRALP^a ve Berkant KIYKAÇ^b

^a Öğr. Gör., Hakkâri Üniversitesi, Çölemerik Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Hakkâri, Türkiye. ORCID: 0000-0001-6768-4353

^b Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, Çölemerik Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Hakkâri, Türkiye. ORCID: 0000-0001-6602-7546

Özet

Tüm dünyada iş sağlığı ve güvenliğinin önemi her geçen gün artmaktadır. İşletmeler açısından çok önemli bir konu haline gelen iş sağlığı ve güvenliği noktasında çalışanların bilgi düzeyinin artması ile birçok iş kazası ve meslek hastalığının önüne geçebilmek mümkün görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, Hakkâri ilinde bulunan yiyecek-içecek işletmelerinde mutfak bölümünde çalışan kişilerin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yaşadıkları sorunların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Hakkâri ilindeki yiyecek-içecek işletmelerinde mutfak departmanında görev alan aşçılar, aşçı yardımcıları vb. mutfak çalışanlarıyla yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, mutfak bölümü çalışanları iş sağlığı ve güvenliği açısından bazı sorunlar yaşamaktadır. Fiziksel, kimyasal, biyolojik, psiko-sosyal tehlikeler ve riskler söz konusu sorunlara örnektir. Çalışma, yiyecek-içecek işletmesi sahiplerine, yöneticilerine ve araştırmacılara yönelik önerilerle son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mutfak Çalışanları, İş Sağlığı ve Güvenliği, Meslek Hastalığı, Hakkâri.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 22.07.2025
Kabul Tarihi 01.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Abstract

The importance of occupational health and safety (OHS) is progressively increasing worldwide. Enhancing the knowledge level of employees in OHS, a critical issue for businesses, is considered essential to prevent numerous occupational accidents and diseases. Within this study, the aim was to examine the occupational health and safety problems experienced by kitchen staff in food and beverage establishments in Hakkâri, Turkey. To this end, semi-structured interviews were conducted and recorded with kitchen employees, including chefs and assistant chefs, working in the kitchen departments of food and beverage businesses in Hakkâri. The data obtained were evaluated using content analysis. The findings revealed that kitchen staff encounter various occupational health and safety issues, including physical, chemical, biological, and psycho-social hazards and risks. The study concludes with recommendations for food and beverage establishment owners, managers, and researchers.

Keywords: Kitchen Employees, Occupational Health and Safety, Occupational Disease, Hakkâri.

Sorumlu Yazar

Berkant KIYKAÇ
berkantkiyak@hakkari.edu.tr

Önerilen Atıf:

Elmas Demiralp, B. ve Kıykaç, B., (2025). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Mutfak Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Sorunları: Hakkâri İlinde Nitel Bir Araştırma. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 49-64.

1. GİRİŞ

Dünyada her yıl yaklaşık olarak 270 milyon insan ölümcül olan ve olmayan iş kazaları sonucu yaralanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre, dünya genelinde her yıl yaklaşık 2 milyon mesleki ölümün meydana geldiğini tahmin etmektedir ki bu oran COVID-19 salgını nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. İş kazalarının, işverenlere olan maliyetinin yanı sıra bireyler için de sosyal ve ekonomik maliyeti oldukça yüksektir. Mesleki yaralanma ve kazaların tümü, halihazırda var olan önlem ve yöntemlerin uygulanmasıyla ortadan kaldırılabilecek önlenabilir faktörlerden kaynaklanmaktadır. Birçok sanayi ülkesi, geniş kapsamlı iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemlerine sahiptir. Bunun sonucunda da gün geçtikçe kaza oranlarının azaldığı gözlemlenmiştir (Alli, 2001; Hawkins, Davis ve Kriebel, 2021; Kavouras vd., 2022).

Çalışanlar yaşamlarının yaklaşık üçte birini işyerinde geçirmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 23'e göre "Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır." (UN, 2025) Bu nedenle çalışanlar, temel insan hakkı olarak güvenli bir çalışma ortamı beklemektedir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar, hala işyerinde kötü çalışma koşullarıyla çalışmaktadır. Dünyanın her yerinde çalışanlar, son birkaç yıldır hızlı sanayileşme, teknolojik ilerleme ve küreselleşme nedeniyle çalışma ortamlarında iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi mesleki tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır (Mostafa ve Momen, 2014). Herhangi bir iş yerinde mevcut olan İş sağlığı ve güvenliği (İSG) standardı, çalışanların sağlığının ve güvenliğinin ana belirleyicisidir (Ahmad vd., 2015). Çalışanların işyerlerinde karşılaşılabilecekleri tüm riskler incelenmelidir. Böylece tehlikelerin öngörülmesi, tanınması, değerlendirilmesi ve kontrol altına alınmasını sağlanmalıdır.

Bu çalışmada Hakkâri özelinde yiyecek içecek işletmelerinde mutfak bölümündeki çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kapsamında yaşadıkları sorunlar, olası tehlikeler ve risk faktörlerini nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde incelenmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. İş Sağlığı ve Güvenliği

Çiçek ve Öçal (2016: 108), WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tarafından yapılan tanımlara dayanarak iş sağlığını, "bir bireyin sadece fiziksel değil aynı zamanda ruhen ve sosyal açılarından da tam bir iyilik halinde olmasını ve çalışanlara en iyi sağlık koşullarının sağlanarak bu durumun süregelmesi faaliyetleri" şeklinde ifade etmektedir. Sanayi devrimi sonrası çalışma koşullarındaki köklü değişimler beraberinde sorunları da getirmiştir. İnsan gücünün yerini makinaların alması, sanayi bölgelerinin oluşturulması, üretimin artması, kimyasal maddelerin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sanayi bölgelerine olan göçler beraberinde sağlıklı yaşam koşullarını da getirmiştir. Uzun çalışma saatleri, yeterli olmayan beslenme ve yorgunluk gibi olumsuzluklar ve kötü çevre şartlarının bir araya gelmesi sonucunda ise çalışan sağlığının olumsuz etkilenmesi, bulaşıcı hastalıklar ve ölümler gibi ciddi problemler görülmüştür. Söz konusu süreç, iş sağlığı ve güvenliği problemlerinin toplumsal bir problem olarak insanların dikkatini çekmede etkin rol oynamıştır (Şen, 2015: 122-123). Bu süreçle ilgili olarak, iş sağlığı ve güvenliği ayrı bir bilim ve hukuk dalı olarak şekillenmiştir. İş sağlığı ve güvenliğinin amacı, çalışanların sağlık ve güvenliklerinin korunmasıdır. İşyerlerinde bu amaç doğrultusunda gerekli önlemlerin alınması ve uygulamaların gerçekleştirilmesinin sorumluluğu işverene aittir. Bu yönde, işveren özellikle iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemelidir (Çavuş ve Akkuş, 2015: 1194).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, her yıl yaklaşık 160 milyon işçi mesleki hastalıklara yakalanmakta ve 270 milyondan fazla işçi mesleki yaralanma yaşamaktadır. Buna ek olarak, solunum sistemi hastalıkları, kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, silikozis, gürültüye bağlı işitme kaybı, mesleki zehirlenmeler ve mesleki kanserler gibi nedenlerle her yıl yaklaşık 2 milyon işçi hayatını kaybetmektedir. Dünya genelindeki işgücü kayıplarının ve mesleki hastalık/yaralanma yükünün %80'inden fazlası, eksik raporlamanın yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde

görülmektedir. Bu durum, gerçek vaka sayılarının rapor edilenlerden önemli ölçüde yüksek olabileceğine dikkat çekmektedir (Ahmad vd., 2014).

Mesleki hastalık ve yaralanmaların neden olduğu tazminat ödemeleri, iş gücü kaybı, üretimde aksamalar, yeniden eğitim giderleri, tıbbi harcamalar ve işletme itibarının zedelenmesi gibi dolaylı ve dolaysız maliyetler dikkate alındığında, bu kayıpların küresel Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yaklaşık %4'üne veya potansiyel olarak daha yüksek bir orana denk geldiği tahmin edilmektedir. Çalışanların korunmasına yönelik mevcut geleneksel önlem ve yöntemlere ek olarak, etkin iş sağlığı ve güvenliği (İSG) sistemleri, işyerlerinde ortaya çıkabilecek yeni risk ve tehlikelerin proaktif bir şekilde belirlenmesi ve yönetilmesi amacıyla sürekli güncellenen mekanizmalara sahip olmalıdır. Son on yılda, İSG'nin kapsamı, yönü ve etkisi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli ölçüde gelişmiştir (Alli, 2001).

2.2. Mutfakta İş Sağlığı ve Güvenliği

Yiyecek-içecek sektörü ticari hacmi açısından bakıldığında bugün dünyadaki en büyük sektörlerden biridir. Günümüzde 2,52 trilyon dolarlık bir pazar büyüklüğüne sahip olup, 2028 yılına kadar 4,43 trilyon dolara ulaşması beklenen hızlı bir büyüme içindedir. Sektör, dünya genelinde özellikle pandemi sonrası dijitalleşme ve tüketici davranışlarındaki değişiklikler ile yeniden şekillenmiştir. Türkiye özelinde, 100 bini aşkın işletme ve 1 milyonu aşan çalışan sayısı ile yiyecek-içecek sektörü, ülke ekonomisi için stratejik bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra hem Dünyada hem de Türkiye'de bu sektörde istihdam edilen çalışan sayısı da önemli ölçüde fazladır. TÜİK verilerine göre 2023 yılında yiyecek-içecek hizmet faaliyetlerinde çalışan sayısı 824.200 kişi olarak belirlenmiştir (TÜİK 2024; MÜSİAD, 2025).

Çalışma şartları bakımından, genellikle "az tehlikeli" sınıfta yer alan yiyecek-içecek işletmelerinde, çalışma hayatında iş kazaları ve meslek hastalıklarına sebep olabilecek birçok risk grubundan bahsedilebilir. Bunlar fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal ve ergonomik risk faktörleridir. Çalışma saatlerinin uzunluğu, ara dinlenmelerin ihlali, haftalık tatil hakkının verilmemesi, ulusal bayram ve genel tatil günlerindeki çalışmaların ücretinin verilmemesi, göçmen iş gücü, kayıt dışılık gibi konular psikososyal risklerin nedenleri arasında gösterilmektedir (EU-OSHA, 2008). Yine mutfak çalışanlarında fiziksel ve kimyasal risk faktörleri sonucu meydana gelen iş kazalarında en çok ısı yanıkları, kesici alet yaralanmaları, burkulma, incinme, ezilme ve kimyasal yanıklar görülmektedir. Ayrıca ergonomik tehlikeler de görülmektedir (Lippert, Rosing ve Tendick-Matesanz, 2020).

Dempsey ve Filliagi'nin (2006) yapmış oldukları çalışmaya göre yiyecek hizmeti sektöründe en çok bildirilen ilk üç mesleki tehlike arasında %42-%84 ile kas-iskelet semptomları bildirilmiştir. Mayhew ve Quinlan'nın (2002) yaptığı bir çalışmaya göre, mutfak bölümünde çalışanlarda en yaygın görülen iş kazaları kesici alet yaralanmaları ve yanıklar olarak gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra sırt ve alt uzuvlarda burkulma/zorlanma (genellikle elle taşıma sırasında düşme/kayma/tökezleme sonrasında) ve ciddi yanık yaralanma olayları da gözlemlenmiştir. Özellikle genç çalışanlar arasında bu kazaların daha yaygın olduğu belirtilmiştir. Ayrıca görüşme yapılan çalışanlarda acele hareket etmenin kaza olasılığını arttırdığı belirtilmiştir. Çavuş ve Akkuş (2015) ise, sektördeki farklı faaliyet alanlarına göre (havayolu, konaklama, seyahat, yiyecek-içecek, eğlence gibi) iş kazası ve meslek hastalığı geçiren ve bu sebeple yaşamlarını yitiren sigortalı sayılarını (sosyal güvenlik kurumu verilerine dayanarak) incelemişlerdir. Bu bağlamda, turizm sektöründe 2010-2013 yılları arasında toplamda 95 kişi yaşamını iş kazası sebebiyle yaşamını yitirmiştir. Esen (2025) ise, kat hizmetleri departmanı çalışanlarının, çeşitli mesleki risklere (fiziksel, kimyasal, biyolojik ve psikososyal) ve sağlık sorunlarına (kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, solunum yolu hastalıkları, dermatolojik hastalıklar, alerjiler ve psikolojik rahatsızlıklar) maruz kaldığına dikkat çekmektedir.

3. YÖNTEM

Nitel araştırma tasarımına bağlı olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın verileri, Hakkari merkez bölgesindeki ticari yiyecek-içecek işletmelerindeki mutfak çalışanlardan yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Katılımcıların seçiminde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örneklemede, konuyla ilgili yardımcı olabilecek kişi veya kişilerin tespiti ile başlayan süreç daha sonra ise ilgili kişilerden konuya katkısı olabilecek diğer kişilerin kimler olabileceğine ilişkin alınan tavsiyeler ile devam eder (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 139; Güler, 2014: 18). Bu yönde, araştırmacının kişisel ilişkilerine dayanarak belirlenen ilk katılımcının tavsiyesi ile diğer katılımcılara da ulaşılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında toplamda 5 mutfak çalışanı ile görüşülmüştür. Katılımcılardan gelen cevapların tekrara girdiği, diğer bir deyişle yeni veya farklı cevap gelme olasılığı kalmadığı noktada (veri doyum noktası, 5. görüşme) görüşme sürecine son verilmiştir (Kasapoğlu, 2015: 35).

İlgili görüşmeler, 2023 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 15 dakika sürmüş ve katılımcıların izinleri doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir. Bazı katılımcılar, ses kayıt cihazı kapandıktan sonra konuya ilişkin ilave görüşler dile getirmiştir. Bu noktalar da not tutularak kayıt altına alınmıştır. Kümbetoğlu (2015: 110) görüşme sürecinde katılımcıların endişeli hissedilebileceğine dikkat çekmektedir. Bu yönde, katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerini sağlayabilmek için görüşmelerin birçoğu katılımcıların kendi doğal iş ortamı olan yiyecek-içecek işletmelerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular ilgili literatür ve araştırma problemine bağlı olarak oluşturulmuştur. Görüşmelerde ele alınan konular şunlardır:

- Mutfak çalışanlarının genel çalışma süreçleri nasıldır?
- Mutfak çalışanlarının sağlığı mesleklerinden dolayı nasıl etkileniyor?
- Mutfak çalışanların karşılaştıkları iş kazaları ve bunların nedenleri nelerdir?
- Mutfak çalışanlarının karşılaştıkları meslek hastalıkları ve bunların nedenleri nelerdir?
- Mutfak çalışanların iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin aldıkları eğitim yeterli mi?

Tablo 1. Katılımcılara Yönelik Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcı Numarası	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Sektör Tecrübesi	Eğitim Durumu	Görevi
1	40	Erkek	Evli	12 Yıl	Lisans	Şef Aşçı
2	22	Kadın	Bekar	3 Yıl	Lise	Aşçı Yard.
3	29	Erkek	Evli	8 Yıl	Lisans	Aşçı Yard.
4	58	Erkek	Evli	30 Yıl	Lise	Şef Aşçı
5	26	Erkek	Bekar	5 Yıl	Ön Lisans	Aşçı Yard.

Tablo 1’de görüleceği üzere araştırmaya dahil edilen mutfak çalışanları, şef aşçı (2) ve aşçı yardımcısı (3) olarak çalışmaktadır. Katılımcıların 4’ü erkek 1’i kadındır. Katılımcıların yaşları 22 ile 58 arasında değişmektedir. Katılımcıların, yiyecek-içecek sektöründe sahip oldukları tecrübe yılı en az 3 yıl, en fazla ise 30 yıl olarak belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim seviyesi ise, lise ile lisans arasında farklılaşmaktadır.

Görüşmeler sonucunda, toplam 40 Word sayfasını içeren ham veri sağlanmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizinin temel amacı, toplanan verilerden anlamlı kavramsal ve ilişkisel yapılar ortaya çıkarmaktır. Bu süreçte gerçekleştirilen ana işlem, benzer veri unsurlarını belirli kavram ve temalar etrafında gruplandırarak, bu grupların

okuyucu tarafından anlaşılabilir bir şekilde yorumlanmasını sağlamaktır. Kodlama, bu amaca ulaşmak için içerik analizinin ayrılmaz bir parçası olarak işlev görmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Kodlama, açık ve eksenel olmak üzere iki düzeyde gerçekleştirilebilir. Açık kodlama, veriler üzerinde gerçekleştirilen kavramsal analizin ilk safhasını oluşturmaktadır. Araştırmacı öncelikle verileri kırmak veya açmak ile işe başlamaktadır. Açık kodlamadaki 'açık' terimi buradan gelmektedir ve amaç verilerdeki teorik olasılıkları ortaya çıkarmaktır (Layder, 2015: 97-98). Eksenel kodlama ise kısımlara ayrılan verinin, aralarındaki bağlar dikkate alınarak ilişkilendirilmesidir (Kasapoğlu, 2015: 24). Bu kapsamda veriler öncelikle açık kodlama işlemine tabi tutulmuş ve parçalara ayrılmıştır. Daha sonra ise eksenel kodlama aşamasına geçilerek ilk aşamada belirlenen kodlar arasındaki bağlar gözetilerek ana ve alt kategoriler belirlenmiştir. Araştırma sorularının kapsamına girmeyen veriler kodlama sürecine dâhil edilmeyebilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 265). Bu yönde, araştırma sorularını cevaplamayan veriler analiz dışı tutulmuştur.

Araştırmanın niteliği, tüm araştırma sürecinin açık ve ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmesiyle olanaklı hale gelmektedir (Aslan, 2011: 113). Nitel araştırmalarda toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım, 2010: 81-82). Bu kapsamda, katılımcılardan derinlemesine bilgi sağlanmıştır. Bulguların sunumunda katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Çalışmanın temel aşamaları hakkında açık bilgi verilmiştir. Ayrıca, daha sonra çalışma bulguları bir katılımcı ile paylaşılarak bulguların onayı (katılımcı teyidi) alınmıştır. Tüm bunlar, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlayan unsurlardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4. BULGULAR

4.1. Mutfakta Çalışma Süreci

Yarı-Yapılandırılmış görüşmeler kapsamında katılımcıların görüşmeye daha rahat başlamalarını ve onların bir çalışma gününün nasıl geçtiğini belirlemek amacıyla mutfakta bir günlerinin nasıl geçtiğine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Böylece, genel çalışma sürecine yönelik bilgiler de sağlanmıştır. Bu yönde, mutfak çalışanları mesai başlangıcında ilk olarak servis için ön hazırlıklara başlamaktadır. Ön hazırlık genelde, yiyeceklerin hazırlanması, doğranması, soslanması ve marine edilmesi, ekipman ve malzeme kontrolü gibi çalışmaları içermektedir:

"Ön hazırlıkta mesela işte sabah salatalar doğranıyor, mezeler hazırlanıyor, etler soslanıyor marine ediliyor, diğer ekipmanlar kontrol ediliyor hani tencereler, tavalar, yağlar, fırınlar çalışıyor mu? Çalışmıyor mu? Bunların hepsi sabah tek tek kontrol ediliyor, hepsi tamamlanıyor ondan sonra hizmete başlıyoruz biz." (K1)

"İlk geldiğimde mesela sebzeleimizi falan çıkarıyoruz, ondan sonra zaten akşamdan yıkıyor bunlar. Bunları çıkartırız, ondan sonra makinaları açarız ısınmasını bekleriz. Ondan sonra hani yavaş yavaş kahvaltıya başlarız önce elemanlar olmak üzere. Sonra diğer kahvaltıya başlarız, siparişlere." (K2)

Ön hazırlıkların tamamlanmasının ardından servis süreci başlamaktadır:

"Kısaca şöyle bir şey var, bizim çalışmalar mesela sabahları geliyoruz, eksiğimiz ne varsa akşamdan, sabah onları aldirmaya çalışıyoruz. Sabahları hazırlığımızı yapıyoruz, öğlen servisi, öğlen servisinden sonra akşam servisi var ondan sonra zaten öğle arası da müşteriler, gelenler gidenler oluyor. O şekilde çalışıyoruz. Mesela, onun dışında akşam servisi saat en geç 5'te başlıyor, 7-8, 9'a kadar da devam ediyor. O şekilde devam ediyoruz çalışmaya." (K4)

Mutfak çalışanları günde ortalama 12 saat çalışmaktadır. Ancak, bu süreç yoğun iş temposuna bağlı olarak uzayabilmektedir:

"Günde ben 8-20:00 çalışıyorum. Vardiyalı çalışıyorlar. 8-20:00 var, 10:00-22:00 var, 11:00-23:00 var, 12:00-00:00'de var yani. 8:00-20:00, 12 saat yapıyor." (K3)

“Günde normal olarak 9 saat çalışmamız lazımkken mesela şu anda 12 saat çalıştığımız oluyor, 13 saat çalıştığımız oluyor.” (K4)

“Günde 12 saat çalışıyordum. Bir restoranda 12 saat çalışıyordum. Yani, sabah 8 akşam 22:00-23:00 gibi bazen 14 saati de buluyordu.” (K5)

Katılımcılar, uzayan çalışma saatlerinin tecrübe kazanma açısından avantaj olduğunu ancak fiziksel yorgunluk yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca, yoğun çalışma saatleri fiziksel yorgunluğun yanı sıra zihinsel açıdan da çalışanları etkilemektedir:

“Yoğun çalışma saatleri bana tecrübe kazandırdı. Tecrübe kazandırdı ama tabii ki fiziken de çok yoruluyorduk.” (K5)

“Bir yorgunluk yaratıyor üstümüzde. Kafa karışıklığı bazen olabiliyor.” (K4)

4.2. Çalışanların Sağlık ve Güvenlik Açısından Karşılaştıkları Risk ve Tehlikeler

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler kapsamında katılımcılara mesleklerinin sağlık açısından değerlendirilmesine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çalışan sağlığı ve güvenliği, “iş kazaları ve meslek hastalıkları” olmak üzere iki tema altında incelenmiştir. İlk olarak iş kazaları, genel risk ve tehlikeler bakımından ele alınmıştır. Söz konusu kazaları ortaya çıkaran nedenler de belirlenmiştir. Ardından, mutfak çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği açısından karşılaştıkları “fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik, psiko-sosyal risk ve tehlikelere” ilişkin etmenler ortaya konulmuştur. Özellikle ergonomik, kimyasal ve biyolojik risk ve tehlikelerin bazı meslek hastalıklarına yol açabildiği belirlenmiştir. Söz konusu hastalıklara yönelik, kas-iskelet rahatsızlıkları, solunum hastalıkları ve cilt hastalıkları olmak üzere 3 alt tema ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Mutfak Alanında İş Kazalarına İlişkin Genel Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Yanma	Kızgın yağ, fırın	Yüksek sıcaklık nedeniyle cilt yanıkları
Kesik	Bıçak, keskin aletler, makine	Doğrama sırasında el/parmak kesikleri, tendon kesilmeleri, makineye kaptırma
Yangın	Yağlı yemekler, ocak, tava	Yağın alev alması, suyla müdahale sonucu yangın büyümesi
Elektrik	Benmari (sıcak su kabı), elektrikli aletler	Elektrik kaçağı, suyla temas sonucu elektrik çarpması
Patlama	Düdüklü tencere	Basınçlı tencerenin yanlış kullanımı sonucu patlama
Kaygan Zemin	Yağ, su, dökülen yiyecekler	Zeminde kayma sonucu düşme, yaralanma

Tablo 2’de görüleceği üzere Mutfak çalışanlarının iş ortamında genel olarak karşılaştıkları tehlike ve risklere yönelik; *yanma, kesik, yangın, elektrik, patlama ve kaygan zemin* olmak üzere 6 alt tema belirlenmiştir. Katılımcılar, en sık kızgın yağ ve fırından kaynaklı yanıklar ile bıçakla doğrama yaparken parmak veya el kesikleri gibi kazalar yaşadıklarını dile getirmiştir:

“Şimdi şöyle söyleyeyim mesela ben bu parmağımı kaptırdım makinaya hala belli işte (parmağında yara izini gösteriyor) şuradan itibaren estetikle biraz daha düzgün bir hale getirildi.

Mesela ben parmağımı kestim. İşte tendonları kesen bıçakla kesen arkadaşlar, ne bileyim ayağının üzerine bıçak düşerken sırtı ucunun ayağına batması.” (K1)

“Çok dikkat edilmesi gereken malzeme fırın. Çünkü derecesi çok yüksek 350 derecede olan bir fırında yanma ve kendini yakma ihtimalin çok yüksek ona çok dikkat edilmelidir ki çok başıma geldi çok da yandım şu anda izleri de var kolumda (katılımcı kolundaki yanık izlerini gösteriyor).” (K5)

K3, özellikle yağlı yemekler hazırlarken ortaya çıkabilecek yangın riskine dikkat çekmiştir:

“Şöyle bir şey de olabilir mesela yağlı bir yemek yaptığınızda bonfile diyeyim ya da benzer tavuk ızgarada şey tavada kaydattığınızda şöyle haşladığınızda zaten ateş direkt yağa sıçırıyor. Bu bazıları için telaş oluyor. Telaş ile hemen su atıyorlar. Su, direkt yağı tetikliyor zaten. Direkt yangına yol açıyor. Buna benzer olaylar da oldu zaten X işletmesinde ustam öyle yaptı.” (K3)

K3, mutfak alanında kullanılan araç-gereçten kaynaklanabilecek elektrik riskini şu şekilde açıklamıştır:

“Şimdi şöyle bir şey mesela mutfaklarda bazı restoranlarda var bazılarında yok. Bu benmari dediğimiz sıcak su olayı. Ona bir dikkat edilmesi lazım. O tabi elektrikle çalıştığı için elektrik ve su zaten çok tehlikeli bir şey. Bir yerde temas olursa kaçak olursa direkt suyu döktüğünüzde zaten çarpar yüksek gerilim olduğu için direkt ölüme yol açabilir.” (K3)

Mutfak alanında patlama riskini oluşturan en önemli etkenlerden biri ise kullanılan düdüklü tencerelerdir:

“Benim başıma en kötü gelen geçen sene burada düdüklü tencerenin patlaması onun görüntülerini izlemenizi istedim ama sildik onu. Çok tehlikeli durumlarda yaşadığımız oluyor.” (K1)

“Düdüklü tencere de çok dikkat edilmesi gereken bir konu. Bir gün şefimiz iş yoğunluğunda tencerenin içindeki hava tam boşalmadan kapağı açtı ve mutfakta bir patlama yaşandı. Çok şükür bize bir şey olmadı ancak tenceredeki malzeme telef oldu ve mutfak zarar gördü. Dikkat edilmesi gerekiyor düdüklü tencereye.” (K5)

İş kazalarına yönelik bir diğer tehlike ise, kaygan zemine bağlı olarak düşmelerdir:

“Özellikle kayma tehlikeleri var. Yağın yere sıçramasıyla senin kayman çok fazla büyük bir tehlike arz ediyordu. Ona da tabi ki çok fazla dikkat etmek lazım.” (K5)

“Mesela bir ayağının kayması bile insanın beyin kanaması geçirmesine yol açıyor. Bir ayak kaydığı zaman ayağının masanın altına girmesi veya sırt üstü veya yani düşerse bir anlık dikkatsizlik daha kötü sonuçlara yol açıyor.” (K4)

Tablo 3. Mutfak Alanında İş Kazalarının Nedenleri

Alt Tema	Kodlar	Açıklama
Dikkatsizlik	Odaklanma eksikliği, dikkatin dağılması, dalgınlık	Çalışma sırasında konsantrasyon kaybı, dikkat dağıtıcı unsurlar
Tedbirsizlik	Güvenlik önlemlerini almama, riskleri göz ardı etme, ihmal	Riskli davranışlar, güvenlik kurallarına uymama
Yetersiz/Yanlış Ekipman	Uygun olmayan ekipman, eksik ekipman, arızalı ekipman	İş için uygun olmayan veya yetersiz ekipman kullanımı
İş Yoğunluğu	Aşırı iş yükü, zaman baskısı, yoğun sipariş	Yoğun çalışma temposu, sipariş yetiştirme stresi
Acele ve Panik	Hızlı ve düşüncesiz hareket etme, panikleme, telaş	Aceleci davranışlar, panik anında hatalı kararlar verme
Yetersiz Çalışan Sayısı	Personel eksikliği, iş yükünü karşılayamama	İş yükünü karşılayacak yeterli personel olmaması
Eğitim Yetersizliği	İş sağlığı ve güvenliği eğitimi eksikliği, bilinçsizlik	Riskler hakkında bilgi eksikliği, güvenlik önlemlerini bilmeme

Araştırma kapsamındaki katılımcılara iş kazalarının neden yaşandığına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Tablo 3’te görüleceği üzere kazalarının nedenlerine yönelik; dikkatsizlik, tedbirsizlik, yetersiz ve yanlış ekipman, iş yoğunluğu, acele ve panik, yetersiz çalışan sayısı ve eğitim yetersizliği olmak üzere 7 alt tema belirlenmiştir. Örneğin K3 ve K4, çalışma sürecinde iş kazalarına yönelik dikkatli davranmanın önemini şöyle vurgulamıştır:

“Tabii dikkat önemli çünkü ben bir yerde şahit oldum bir arkadaşımın başına geldi; tüpten yemeği kaldırdı arkasına bakmadı arkadaşı vardı üstüne döküldü.” (K3)

“İş kazaları inan insan dikkatli olmazsa çok daha fazla kaza olur çünkü bir yanda ateş var, diğer yanda keskin bıçaklar var. Mesela bir anlık dikkatsizlikle insanın eli de kopabiliyor, bir anlık dikkatsizlikle insanın bir damarı kesilirse sakat kalabilir, bunlar çok önemli.” (K4)

K1 ve K3, mutfakta çalışma sürecinde tedbirsiz davranmanın iş kazalarına yol açtığını dile getirmiştir. K5, çalışma sürecinde yetersiz ve yanlış ekipman kullanımından dolayı yanma gibi iş kazalarının ortaya çıktığını fırın örneği üzerinden açıklamıştır:

“Mesela bizde eldiven vardı tabi normalde fırın eldivenleri var uzun koluna kadar bizde kısaydı tepsiyi çıkardığımızda pizza olsun veya herhangi bir başka tepsi olsun çıkartırken sürtüyordu. Hafif bir sürtmede de yani çok büyük yani aşırı derecede kötü yanıklar oluşturmuyordu iz de bırakıyordu. Tabi. Daha uzun olması gerekiyor eldivenlerin yanlış ekipmandan dolayı bizim başımıza geliyordu. Bazen aceleyle eldiven bile takmıyorduk. Bir bezle, bez parçasıyla falan çıkartmaya çalışıyorduk tabi bu da çok tehlikeli bir şey yapılmaması gereken bir şey. Baya tehlikesi var fırının.” (K5)

İş ve sipariş yoğunluğu, mutfak çalışanlarını acele davranışlarda bulunmaya yönlendirmektedir. Acele davranışlar ve panik sonucunda ise iş kazaları ortaya çıkmaktadır:

“Çok yoğun sipariş olduğu zamanlar panikten oluyor, fazla siparişlerin birikmesinden oluyor. Hataya sürüklüyor, bazen hızlı çalışmak, sert çalışmak hataya sürüklüyor.” (K1)

“Yoğunluk oldu mu üst üste geldiler mi mecburen yapmak zorunda kalıyorsun çünkü kısa bir sürede o yemekleri çıkarmamız lazım.” (K2)

K2, mutfakta çalışan personel sayısının da yeterli olması gerektiğine vurgu yapmıştır. K5 ise, çalışanlara yönelik iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin yetersiz olduğunu ifade etmiştir:

“Kesinlikle bir eğitimi olması lazım. Yani, eğitimsiz de o işe girmek o da bir tehlike saçıyor başlı başına. Onun eğitimini kesin görmemiz lazımdı. Tabi biz görmedik burada bizim öyle bir avantajımız yoktu işletme nedeniyle yoktu yani görmedik.” (K5)

Tablo 4. Mutfak Alanında Fiziksel Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Gürültü	Yüksek ses, makine gürültüsü	Uzun süreli maruz kalma sonucu yorgunluk, stres
Termal Konfor	Sıcakta çalışma, soğukta çalışma	Yazın aşırı sıcak, kışın daha rahat çalışma koşulları, Sıcak ortamın pasifleştirici etkisi, Yetersiz havalandırma

Tablo 4’te sunulduğu üzere, mutfak alanındaki fiziksel risk ve tehlikelere ilişkin gürültü ve termal konfor üzere 2 alt tema belirlenmiştir. Katılımcıların birçoğu mutfak ortamının gürültü bir yer olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar, söz konusu gürültülü ortamın bir süre sonra yorgunluğa yol açtığını dile getirmiştir:

“Evet, mutfak gürültülü bir ortam. Gerçekten sanki hep insanın kulağında bir ses varmış gibi oluyor, etkiliyor.” (K2)

“Mutfak ortamı gürültülü. Yani, makinaya bağlı aslında eski sürüm makinelerden çok fazla ses çıkar bazılarında çıkmaz. Ama personel açısından baktığınız zaman gürültülü değil, stresli bir ortam olduğu için kimse yüksek sesle konuşmaz, öyle davranmaz ama makineler eskirse makine seslerinden bazen insan çok şey oluyor yoruluyor sesten bile yoruluyor.” (K5)

Termal konfor açısından ise, katılımcıların birçoğu kışın çalışma ortamlarının daha rahat olduğunu ancak özellikle yaz aylarında mutfak içerisinde kullanılan fırın, ocak ve ızgara gibi ekipmanların ortamın sıcaklığını daha da arttırdığı için çalışma koşullarının zorlaştığını ifade etmiştir:

“Mutfakta kışın çalışmak daha iyi. Çünkü yazın baya sıcak oluyor. Fırın çalışıyor, ocak çalışıyor, ızgara çalışıyor.” (K3)

“Mutfakta yazın daha çok sıcak oluyor. Kışın daha güzel ve hoş geçiyor tabi soğuk olunca mutfaktaki malzemelerin mesela fırın gibi mutfak ısıtınca dengeli bir ısınma oluyor ama yazın hem fırın olunca hem işte tava sıcaklığı olunca bir de hava koşulları işin içine girdi mi çok kötü bir sıcaklık oluyor.” (K5)

Ayrıca K5, sıcak ortamın kendisini çalışma açısından pasif bir hale getirdiğini şöyle ifade etmiştir:

“Bizim çalışmamızı nasıl etkiliyor bizi biraz pasifleştiriyor sıcaklık. Yoruluyor, insan terliyor. Hani bir yandan siparişlerle bir yandan da kendinle uğraşman gerekiyor. Ter konusunda çok dikkatli olmamız gerekiyor çünkü. Hem kendinle uğraşıyorsun hem mutfakla uğraşıyorsun o yüzden biraz daha pasif kalabiliyoruz işimizde.” (K5)

K3 ise, yazın havalandırma sisteminin yetersiz kaldığını ve sıcak ortamın kendisini daha yorgun hissetmesine yol açtığını dile getirmiştir:

“Tabi, tabi. Kesinlikle, havalandırma açtığımız halde bile etki etmiyor. Ama kışın mutfakta çalışmak daha güzel. Yazın olmuyor çünkü hem güneşin sıcaklığı olsun hem fırının sıcaklığı olsun, ocağın, ızgaranın. Yorucu oluyor yani insanı düşürüyor, halsiz yapıyor.” (K3)

Tablo 5. Mutfak Alanında Kimyasal Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Temizlik Kimyasalları	Porçöz, asperox, yüzey temizleyiciler	Mutfak temizliğinde kullanılan güçlü kimyasal maddeler
Izgara Dumanı	Duman, köz dumanı, kimyasal duman	Izgaradan çıkan dumanın solunum yoluyla zararları
LPG Kullanımı	Gaz kokusu, gaz zehirlenmesi, is	LPG kullanımı sırasında ortaya çıkan gaz ve isin zararları

Tablo 5'e göre, mutfak alanındaki kimyasal risk ve tehlikelere yönelik; temizlik sürecinde kullanılan kimyasal maddeler (porçöz, vb.), ızgara dumanı, LPG kullanımı (gaz kokusu), olmak üzere 3 alt tema bulgulanmıştır. Mutfak temizlik sürecinde yoğun olarak kullanılan kimyasallar çalışan sağlığı açısından risk taşımaktadır. Nitekim, K3 ve K4 mutfaktaki temizlik sürecini şöyle açıklamıştır:

“Mutfak genel olarak yani günde iki kez bütün fayansları porçözle veya asperoxla (temizleyici kimyasal) siliyoruz. Aynı şekilde ocağımızı aynı şekilde yerlerimizi yüzey temizleyicilerle. Her zaman mutfakımızın temiz-hoş kokmasını istiyoruz. Kirli görüntü vermiyoruz.” (K3)

“Dezenfekteyi şöyle günlük olarak bakım yapıyoruz. Mesela davlumbazıdır, havalandırmasıdır bunları günlük olarak veya en geç hani çok fazla ihtiyaç olmadığı zaman bazen iki günde bir, üç günde

bir mutlaka davlumbazları bir kenarlarını, mesela sürekli ocağın içi temiz onları zaten günlük olarak hatta anlık olarak da temizliyoruz.” (K4)

Katılımcılar, mutfaktaki kimyasal risklere yönelik özellikle ızgara dumanı ve gaz kokusuna dikkat çekmiştir:

“Sağlık açısından riskli bir iş. Tavadan çıkan dumanlar baya insanı etkiliyor.” (K5)

“Izgara dumanı çok riskli bir şey. Közleri zaten ilk yaktığınızda o közlerden çıkan ilk duman kimyasal, gerçekten çok tehlikeli bir duman. Tedbir alınmazsa direkt bayıltır yani zehirler.” (K3)

“İnsan sağlığı açısından çok risk var. Mesela sürekli bir gaz şeyinde çalışıyorsun, sürekli yüksek ateşte gaz kokusudur, dumandır, isidir, mesela yağın buharıdır baya insanı etkiliyor.” (K4)

Ayrıca K4, mutfakta çalışanların özellikle gaz kaynaklı oluşabilecek zehirlenmelere karşı dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamıştır:

“Zehirlenme mesela şöyle, bir ocağın alttan şeyleri vardır tüplü ocakların ayarları vardır, alev ayarı. Onlar da bile zehirlenme oluyor. Mesela gaz fazla çıkıyor ya gaz fazla çıkınca duman yapar is yapar, o is insanı direkt olarak zehirler. İnsanın dikkat etmesi lazım.” (K4)

Tablo 6. Mutfak Alanında Biyolojik Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Hijyen Olmayan Çalışma Ortamı	Kirli ortam, yetersiz temizlik, kontrol eksikliği	Temizlik standartlarına uyulmaması, denetim eksikliği
Bakteri ve Virüsler	Gıda kaynaklı hastalıklar, bulaş riski, çapraz kontaminasyon	Gıdalardan kaynaklanan mikroorganizmaların yayılması
Dezenfeksiyon ve Haşere Kontrolü	Kimyasal dezenfektanlar, haşere ilaçları, depo temizliği	Mutfak ve depo alanlarının temizliği ve haşerelerden arındırılması
Islak ve Nemli Ortam	Sürekli ıslak zemin, nemli hava, bulaşık alanı	Su ve nemin yoğun olduğu çalışma koşulları

Tablo 6’da görüleceği üzere, mutfak alanındaki biyolojik risk ve tehlikelere yönelik, hijyen olmayan çalışma ortamı, bakteri ve virüsler, dezenfeksiyon-haşere kontrolü ve ıslak-nemli ortamda çalışma olmak üzere 4 alt tema belirlenmiştir. Örneğin, K1 işletmede hijyen bir ortamın sağlanması gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Tabii. Bizim için güvenlikten sonra en önemli şey hijyen. Yani eğitimlerde de öyledir. Önce güvenlik, sonra hijyen ondan sonra işte yemek pişirme olayı. Biz hijyeni sağlamazsak bizde orada hastalanırız. Müşterilere de istediğimiz sağlıkta yemek veremeyiz. Yani bu işletmelerde belli oluyor. Bir işletmeye gittiğiniz zaman yediğiniz yemekten personelin üzerindeki elbiseden sakalından işte içeride çalışan ustanın kepinden tutun üzerindeki önlüğe kadar tırnağına kadar. Biz bunların hepsini tek tek kontrol ediyoruz. Bunlar bizim kontrollerimiz altında.” (K1)

Bunun yanı sıra K1, özellikle kahvaltı servisinden kalan gıdaların tekrar kullanımının personel ve müşteri sağlığı açısından taşıdığı bakteri ve virüs kaynaklı bulaş riskine vurgu yapmıştır:

“Ama tabi müşterinin önünden gelen herhangi bir ürünü asla ve asla kullanmıyoruz. Özellikle ben bu memlekette aşçılık yaptığım sürece ben kahvaltı olayına çok dikkat ediyorum. Kahvaltıda geri dönüşüm çok oluyor. Ve bu geri dönüşüm asla kullanılmaması gereken bir üründür. Mesela insanların nefesiyle temas edebiliyor ya da eliyle temas edebiliyor. Yüzde yüz bulaşıyor. Ben kendim kullanmıyorum (artık ürün) diğer yerlerin de kullanacağını tahmin etmiyorum, kullanmasınlar da.” (K1)

Mutfak alanlarının ve depolarının hijyeninin ve temizliğinin sağlanması için çalışanlar tarafından dezenfektan malzemeleri kullanılmaktadır. Bu malzemelerin sürekli kullanımı uzun vadede çalışan sağlığı açısından risk oluşturabilir. Burada esas amaç ise, söz konusu alanların haşerelerden uzak tutulmasıdır:

“Tabii temizleniyor, dezenfekte ediliyor. Özellikle mutfak içi çok titizlikle temizlenmesi lazım özellikle depolarda olan malzemelerin herhangi bir hayvanın bulunmaması için gereken dezenfektanın kullanılması önem gerektiriyor. Onu dikkatli yapmamız lazım ki biz çok yaptık çok dikkatli her gün hemen hemen her gün olmasa da iki üç günde bir biz temizleyip kontrol ederdik. Herhangi bir hayvanın içinde bulunmaması için.” (K5)

Biyolojik tehlike ve riskler kapsamında değerlendirilen ıslak-nemli ortamda çalışma daha çok bulaşık görevlilerinin yaşadığı bir sorundur. Nitekim, aşçı yardımcılığı öncesinde bulaşık görevliliği tecrübesi olan K2, bu konuda yaşadığı sorunları (iltihaplanma sonucu hastalık) dile getirmiştir:

“Evet, insan çok hasta oluyor. Çok ıslanıyoruz. Yani, çok ıslandım diye benim şey olmuştu iltihaplanma olmuştu bende.” (K2)

Tablo 7. Mutfak Alanında Ergonomik Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Tekrarlı Hareketler	Aynı hareketlerin tekrarı, belirli doğrama hareketleri, tavaları sallama	Yoğun iş dönemlerinde benzer siparişlerin hazırlanması
Ağır Kaldırma	Kazan taşıma, tüp değiştirme, un çuvalı taşıma	Kuvvet gerektiren işler, büyük ve ağır malzemelerin taşınması
Mutfak Alanı	Dar mutfak, geniş mutfak, personel sayısı	Mutfak alanının büyüklüğü ve personel sayısı arasındaki ilişki

Tablo 7’de sunulduğu üzere, mutfak alanındaki ergonomik tehlike ve risklere yönelik olarak; tekrarlı hareketler, ağır kaldırma ve mutfak alanı (dar veya geniş olması) olmak üzere 3 alt tema belirlenmiştir. Katılımcılar, özellikle yoğun iş dönemlerinde benzer siparişlerin hazırlanmasında tekrarlı hareketler yaptıklarını (örneğin, belirli doğrama hareketleri gibi) ve bu sürecin yorucu olduğunu ifade etmiştir:

“Tabi, aynı belirli hareketleri mesela siparişi çıkardıktan sonra aynı sipariş geldiğinde tabi malzemelerin yeri aynı olduğu için gel-git aynı oluyordu. Yaptığın işlem aynı oluyordu. Yaptığın yemek de zaten aynı olunca aynı şeyleri yapmak zorunda kalıyordun. Sürekli aynı hareket.” (K5)

“Tabii ki yoruluyoruz çünkü bazı şeyleri sürekli tekrar etmek zorundayız. Mesela tavaları sallarken sürekli kuvvet uygulamak zorundayız, büyük tencereler var. Bunları indirip kaldırmak zorundayız. Diğer ekip arkadaşları da zorlanıyor. Bulaşıkçı mesela kocaman tencereleri yıkıyor hiç durmadan bulaşık yıkıyor makineler devreye girmeyince.” (K1)

Katılımcılar, mutfaktaki belirli kazanların ve büyük tencerelerin taşınması, 50 kg civarı un çuvalarını taşıma, tüp değiştirme gibi durumlarda kuvvet harcadıklarını ve ağır kaldırmak durumunda olduklarını dile getirmiştir:

“Kuvvet uygulamak zorunda olduğumuz işler kazanlar vardı. Tüp gaz vardı tabi onları değiştirince hani bazı kesimlerde yerleri farklı oluyordu biz de kaldırıp indiriyorduk, bir masanın üzerinde bırakıyorduk göz önünde bulunması için onda baya bir zorlanıyorduk.” (K5)

Mutfak alanının genişliği de çalışanların açısından önemlidir. Katılımcılar, genelde geniş alanda çalışmanın daha rahat olduğunu ifade etmiştir. Personel sayısı da mutfak alanına göre ayarlanmalıdır:

“Yani şöyle tabi işletmeden işletmeye göre değişiyor, benim kendi mutfağım geniş bir mutfak. Ne kadar mutfak geniş olursa bir personel sayısını da ona göre arttırıyoruz. Ama mutfak dar ise personel sayısını ona göre düşük kullanmak zorundayız. Ama bizim genelde geniş ne kadar geniş olursa bizim hareket alanımız genişliyor.” (K1)

“Geniş alan, alanımız geniş. Yani, rahatça işimizi yapabiliyoruz. Fazla dar bir alan değil.” (K2)

Dar mutfak alanları ise iş kazası riskini arttırmaktadır. Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Tabi etkiliyor yani. Ufak olması etkiliyor. Büyük olması daha da çok etkiliyor. Büyük olması bence daha da rahat çünkü nasıl söyleyeyim dar bir mutfakta çalışırsanız herhangi kesici bir şey varsa bir yerinize batar ya da ne bileyim iş arkadaşlarınızla çarpışırsınız üzerine bir şey dökülür.” (K3)

“Tabi, kesinlikle daha tehlikeli, dar alanda personel fazlaysa daha çok tehlike saçıyor.” Çünkü çarpma çok fazla oluyor, bıçak kullanırken mesela bazen bıçağı yıkamak için acele edip lavaboya gittiğimizde karşına hemen arkadaşın çıkabiliyor. O konuda çok tehlike arz ediyordu.” (K5)

Tablo 8. Mutfak Alanında Psiko-Sosyal Risk ve Tehlikeler

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Stres	İş yoğunluğu, sipariş yetiştirme, müşteri memnuniyeti, zihinsel yorgunluk	Yoğun çalışma temposu, müşteri beklentileri, ekip içi iletişim sorunları
Ekip İçi İletişim Sorunları	Tartışmalar, yanlış siparişler, iletişim eksikliği	İş yoğunluğuna bağlı olarak artan gerginlik, yanlış anlaşılmalara
Zihinsel Yorgunluk	Sürekli düşünme, uyku sorunları, dinlenememe	İş stresi nedeniyle zihinsel olarak tükenme

Tablo 8’de görüleceği üzere, mutfak alanında psiko-sosyal risk ve tehlikeler kapsamında stres, ekip içi iletişim sorunları ve zihinsel yorgunluk olmak üzere 3 alt tema ortaya çıkmıştır. Bu noktada, en önemli bulgu “stres” olarak saptanmıştır. Katılımcıların tamamı mutfak ortamında çalışmanın stresli olduğunu ifade etmiştir. Stres, yoğunlukla iş yoğunluğuna (sipariş yetiştirme vb.) bağlı olarak ortaya çıkmaktadır:

“Stres yoğunluktan kaynaklanıyor, üst üste binen siparişlerden kaynaklanıyor tabi üst üste binince de bazen biz karıştırabiliyoruz siparişleri, yanlış gönderebiliyoruz. Hata yapabiliyoruz ondan dolayı baya bir stres oluyor mutfakta.” (K5)

“Sipariş çıkartırken insan çok stres oluyor. İnsanın o strese sabırlı olması lazım. Bir mutfak elemanı insanın sabırlı olmazsa kesinlikle siparişleri çıkartamaz. Stres ve sabır bu çok önemlidir.” (K4)

İş yoğunluğunun yanı sıra müşteri memnuniyet çabası da çalışanlar üzerinde stres yaratmaktadır:

“Aşıcılığı neden stresli buluyorum? Aşıcılık çok tempolu bir iş yani bu 12 saat olunca, çalışma süresi uzun olunca baya bir insanı etkiliyor, stres oluşturuyor tabi. Özellikle de çok yoğun bir işletme olursa bu daha çok insanı etkiliyor. Bazen hata yaptığımız için stres geliyor, bazen müşterilerden farklı bir istekleri olduklarında ve yemekleri beğenmediklerinde insan kendine stres yapabiliyor. Bu sadece mutfak için de geçerli değil. Müşteri memnuniyeti de bizim için çok önemli olduğundan dolayı stres de üzerine biniyor.” (K5)

Ayrıca K4, iş stresinin mutfak çalışanları ile servis çalışanları arasında tartışmalara (yanlış sipariş vs. nedenler) yol açabildiğini ifade etmiştir:

“Bazen sipariş yoğunluğu olduğunda iş çok stresli oluyor. Servis elemanlarıyla bile tartışma yaşayabiliyoruz.” (K4)

K4, iş stresinin zihinsel yorgunluğa yol açtığını ise şöyle dile getirmiştir:

“İşten çıktıktan sonra kafam o kadar yoğun oluyor ki kimseyle konuşmak istemiyorum. Özellikle ertesi güne bir rezerve (özel gün) durumu varsa daha stresli oluyor. Acaba her şey tamam mı bir sorun var mı diye sürekli düşünüyorsun. Hatta gece rüyana bile giriyor o işin stresiyse.” (K4)

Tablo 9. Mutfakta Çalışma ve Meslek Hastalıkları

Alt Tema	Kodlar	Açıklamalar
Kas-İskelet Rahatsızlıkları	Kol yorulması, bel ağrısı, ödem, ağırlık kaldırma kaynaklı sorunlar	Ağır kaldırma, tekrarlı hareketler ve yoğun çalışma temposu nedeniyle oluşan kas ve iskelet sistemi sorunları
Solunum Hastalıkları	Ciğer problemleri, solunum yolu tahrişi	Sürekli ocak başında çalışma, yağ buharı ve dumanına maruz kalma nedeniyle oluşan solunum yolu sorunları
Cilt Hastalıkları	Saç dökülmesi, yüz ve cilt tahrişi	Isı, yağ ve kimyasal maddelere maruz kalma nedeniyle oluşan cilt sorunları

Mutfak alanındaki özellikle ergonomik, kimyasal ve biyolojik risk ve tehlikeler bazı meslek hastalıklarına yol açabilmektedir. Tablo 9’da görüleceği üzere söz konusu hastalıklara yönelik, kas-iskelet rahatsızlıkları, solunum hastalıkları ve cilt hastalıkları olmak üzere 3 alt tema ortaya çıkmıştır. K1 ve K4, sürekli olarak ocak başında çalışmanın saç dökülmesi, yüz ve cilt tahrişi gibi sorunların yanı sıra insanın ciğerleri açısından da sorun yaratabildiğini şöyle açıklamıştır:

“Tabii ki dediğim gibi yani sürekli ocak başında çalışan bir insanın o yağıdan ve ısıdan dolayı saçları dökülebiliyor ya da ciğerlerinde problem yaşayabiliyor.” (K1)

“Hastalıklara yol açıyor. Baya mesela en ufak bir şey diyeyim saç dökülmesine yol açıyor insanın yüzü veya cildinin tahriş olmasına yol açıyor.” (K4)

K5 ise, mutfakta ağır kaldırma ve yoğun çalışma sonucunda bir çalışma arkadaşının kas-iskelet rahatsızlığı yaşadığını şu örnek üzerinden açıklamıştır:

“Tabi ki mesela kol yorulması oluyordu, bel ağrısı oluyordu. Genelde un, 50 kilogramlık unlar geliyordu bize bizim o unları boşaltmamız için tabi ki kaldırmak gerekiyordu o yüzden baya bir yoruluyorduk.” (K5)

“Bir şefim vardı çok çalıştığı için kolunda bir ödem çıkmıştı bir o vardı. Aşırı derecede tempoda çalıştığı için kolunda bir ödem vardı tabi onun için 2 ay tedavi görmesi gerekti. O ödem yani o kolunu çok fazla kullanmaktan oluyor, hareketten oluyor, kaldırıp bırakmaktan oluyor, ağırlık kaldırıp bırakmaktan oluyor. Onda oluşmuştu.” (K5)

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, mutfak çalışanlarının en sık kızgın yağ ve fırın yanıkları ile bıçak kesikleri gibi iş kazaları yaşadığını ortaya koymuştur. Bu kazaların başlıca nedenleri arasında çalışanların dikkatsizliği, iş yoğunluğu ve iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin eksikliği yer almaktadır. Nitekim birçok katılımcı, bu konuda eğitim almadığını ve eksiklik hissettiğini dile getirmiştir. Bu bulgular, Mayhew ve Quinlan’ın (2002) mutfak çalışanlarında en yaygın iş kazalarının kesici alet yaralanmaları ve yanıklar olduğu yönündeki çalışmasıyla da örtüşmektedir. Bu sonuçlar, aynı zamanda, İlhan vd.’nin (2017) turizm sektöründeki tüm çalışanlara temel hijyen kuralları, bulaşıcı hastalıklardan korunma yolları ve kişisel koruyucu ekipman (eldiven, gözlük vb.) kullanımı gibi konularda sağlık eğitimi verilmesi gerektiğine dair yaptığı vurguyu destekler niteliktedir.

Mutfak çalışanlarının iş sürecinde fiziksel etmenler (gürültü ve termal konfor), kimyasal etmenler (temizlik sürecinde kullanılan porçöz vb. kimyasal maddeler, ızgara dumanı ve LPG kullanımı/gaz kokusu), biyolojik etmenler (hijyen olmayan çalışma ortamı, bakteri ve virüsler, depo vb. alanları dezenfekte etme ve ıslak-nemli ortamda çalışma), ergonomik etmenler (tekrarlı hareketler, ağır kaldırma ve mutfak alanı/dar veya geniş olması) ve psiko-sosyal etmenler (stres) bakımından risk ve tehlikeler yaşadıkları belirlenmiştir. Biyolojik tehlike ve riskler kapsamında değerlendirilen ıslak-nemli ortamda çalışma daha çok bulaşık görevlilerinin yaşadığı bir sorun olarak saptanmıştır. Psiko-sosyal risk ve tehlikeler kapsamında değerlendirilen stres konusunda ise, iş yoğunluğu ve uzun çalışma saatlerine bağlı ortaya çıkan iş stresinin yanı sıra müşterileri memnun etme çabasının da ayrıca stres yarattığı belirlenmiştir. Bu durum, Yücel'in (2024) yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanları etkileyen farklı stres kaynaklarının olabileceğine ve bu faktörlerin çalışanların performansını olumsuz etkileyebileceğine dikkat çektiği çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ergonomik, kimyasal ve biyolojik risk ve tehlikelerin bazı meslek hastalıklarına yol açtığı bulgulanmıştır. Söz konusu hastalıklar, kas-iskelet rahatsızlıkları, solunum hastalıkları ve cilt hastalıkları olarak belirlenmiştir. Katılımcılar, iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik işletmelerin ve kendilerinin bazı önlemler almaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Örneğin; portör muayeneleri, hepatit ve tetanos aşılı, gaz kaçağı önleme sistemleri, havalandırma sistemleri, eldiven, maske, bone kullanımı ve daha dikkatli davranmaya çalışma bu önlemlerden bazılarıdır. Ancak, özellikle yoğun iş dönemlerinde işi yetiştirme kaygısıyla önlemlerin göz ardı edilebildiği bulgulanmıştır. Ayrıca, havalandırma sistemlerinin özellikle sıcak yaz aylarında yetersiz kalabildiği belirlenmiştir.

Bu araştırma kapsamında mutfak çalışanlarının yaşadıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik ortaya çıkan bulgular, literatürdeki birçok araştırmanın sonuçlarıyla (Mayhew ve Quinlan, 2002; Köse ve Bilici, 2016; İlhan vd., 2017; Dinçer ve Utlu, 2017; Olcay, 2019; Çakır ve Zağralı Çakır, 2021; Yücel, 2024) benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada literatürdeki benzer araştırmalardan farklı olarak nitel araştırma yöntemleri tercih edilerek mutfak çalışanlarının doğrudan görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca, çalışmada iş sağlığı ve güvenliğine yönelik denetim durumları da incelenmiştir. Birçok katılımcı, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan denetimlerin daha çok ürün (son kullanma tarihi vb.) ve işletme hijyenine yönelik gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. İş sağlığı ve güvenliği kapsamında belirlenen bir diğer sorun ise, çalışma saatleridir. Katılımcıların hepsi günde ortalama 12 saat çalıştıklarını belirtmiştir. Ancak, iş yoğunluğuna bağlı olarak bu çalışma saatleri 15 saate kadar çıkabilmektedir. Uzayan çalışma saatleri katılımcılar üzerinde hem fiziksel hem de zihinsel yorgunluğun artmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında yiyecek-içecek işletmelerinde mutfak çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği açısından belirli sorunlar yaşadıkları ortaya konulmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, sektör yöneticilerine ve işletme sahiplerine yönelik şu öneriler getirilebilir:

- Öncelikle işletmeler çalışma ortamlarının daha güvenli hale gelmesi için çaba göstermelidirler. Bunun için İSG profesyonellerinden destek alınmalıdır.
- Çalışma ortamındaki riskler belirlenmeli ve çalışanlara bu riskler hakkında bilgi verilmelidir.
- Acil durumlarda uygulanacak eylem planı hazırlanmalı ve çalışanlara bu konuda bilgi verilmelidir.
- Çalışanlara güvenli bir çalışma ortamı sağlanmalı ve kişisel koruyucu donanımlar temin edilmelidir.
- Bunun yanı sıra iç denetim mekanizmaları aracılığıyla kişisel koruyucu donanım kullanımları arttırılmalıdır. Örneğin çalışanların, maske ve eldiven gibi koruyucu donanım kullanımları arttırılmalıdır.
- Periyodik sağlık kontrolleri mutlaka yapılmalıdır.
- Çalışma saatlerine yönelik düzenlemeler, vardiyalı çalışma sistemleri ve iş temposunun düzenlenmesi de sorunların azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

- İlgili kurum ve kuruluşlar, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin denetimlerini de daha sık yapmalıdırlar.
- İş kazaları ve ramak kala olay bildirimleri mutlaka işletmede yapılmalıdır. Böylece önleyici ve düzeltici faaliyetler değerlendirilebilir.
- Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı'na göre iş sağlığı ve güvenliği çeşitli düzeylerde mesleki ve akademik eğitime entegre edilerek güvenlik kültürüne katkıda bulunulmalı. İşletmeler, çalışanların iş sağlığı ve güvenliğine yönelik farkındalıklarını arttırıcı çalışmalar ve eğitimler planlamalıdır. İSG eğitimi, güvenli çalışma için gerekli olan bilgi, içgörü, beceri ve tutumları öğrenmeyi ve geliştirmeyi sağladığı için iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önemli ölçüde azaltmaya katkıda bulunacaktır.

6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunun amacı, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir. İlgili Kanuna göre, işveren iş yerinde mesleki risklerin önlenmesi için çalışmalar yapmalı ve iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin tedbirlerin alınıp alınmadığını izlemelidir. Bu bağlamda, alınan önlemler ile yiyecek içecek işletmeleri 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda yer alan yükümlüklerini eksiksiz olarak yerine getirerek, çalışanlara güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı sağlayacaktır. Bu araştırmanın sonuçları, Hakkâri merkez bölgesinde yer alan yiyecek-içecek işletmelerindeki mutfak çalışanlarının (aşçı ve aşçı yardımcıları) görüşleri ile sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda, daha farklı ve büyük illerde yer alan yiyecek-içecek işletmelerindeki çalışanlar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bulaşıkhaneciler çalışanları ile servis çalışanları da örnekleme dahil edilebilir. Nitekim, büyük illerde yer alan ve daha büyük kapasiteli işletmelerde istihdam edilen çalışanların iş süreçleri ve yaşadıkları sorunlar farklılaşabilir. Ayrıca, özellikle Ege ve Akdeniz gibi kıyı bölgelerinde yer alan resort otel işletmelerindeki mutfak personelleriyle de görüşmeler gerçekleştirilerek farklı bir örneklem üzerinde çalışılabilir.

Kaynakça

- Ahmad, A., Hussain, A., Saleem, M.Q., Qureshi, M.A.M. ve Mufti, N.A. (2015). Workplace stress: a critical insight of causes, effects and interventions. *Tech J*, 20: 45-55.
- Ahmad, I., Qadir, S., Muhammad, Yasir, Irfanullah, M., Khan, M.A, vd., (2014). Knowledge, Attitude and Practice related to occupational health and safety among textile mills workers in Dera Ismail khan. *Gomal J Med Sci*, 10:1-5.
- Alli, B.O. (2001). *Fundamental principles of occupational health and safety 2nd Edn*. Geneva: International Labour Organization (2008).
- Aslan, A. (2011). *Turist-Çalışan cinsel ilişkilerinin eleştirel gerçeklikle incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çakır, H. A., ve Zağralı Çakır, E. (2021). Otel Mutfaklarında Çalışanların İş Sağlığı Ve Güvenliği İle Mutfak Ergonomisi Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 23-34.
- Çavuş, H. ve Akkuş, G. (2015). Turizm Sektöründe İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41): 1194-1202.
- Çiçek, Ö. ve Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi, *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (11): 107-129.
- Dempsey, P.G. ve Filiaggi, A.J. (2006). Cross-sectional investigation of task demands and musculoskeletal discomfort among restaurant wait staff. *Ergonomics*, 49(1): 93-106. <https://doi.org/10.1080/00140130500415225>
- Dinçer, Ö., ve Utlu, Z. (2017). Restoran Sektöründe Yaşanan İş Kazalarını Önlemede İş Sağlığı ve Güvenliğinin Önemi. *Aydın Gastronomy*, 1(2): 41-50.
- Esen, O. (2025). Kat Hizmetleri Departmanı Çalışanlarında İş Sağlığı ve Güvenliği: Kavramsal Bir İnceleme. *Review of Tourism Administration Journal*, 6(1): 88-98.

- EU-OSHA, European Agency for Safety and Health at Work, (2008). *Protecting Workers in Hotels, Restaurants and Catering, Working Environment Information* (EN 5), EU-OSHA Publishing, Belgium.
- Güler, H. (2014). *Patron Baba ve İşçileri: İşçi Sınıfı, Köylülük ve Paternalizm* 1. İstanbul: İletişim.
- Hawkins, D., Davis, L., ve Kriebel, D. (2021). COVID-19 deaths by occupation, Massachusetts, March 1-July 31, 2020. *American journal of industrial medicine*, 64(4), 238-244. <https://doi.org/10.1002/ajim.23227>
- İlhan, M. N., Gözükar, M. G., ve Aksu, E. (2017). Turizm Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği İle İlgili Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2): 1-8.
- Kasapoğlu, A. (2015). Sosyolojide Temellendirilmiş Kuram Geliştirme. Kasapoğlu, A. (Ed.), *Özne Hayatı Konuşunca*, (ss. 15-39). İstanbul: Ayrıntı.
- Kavouras, S., Vardopoulos, I., Mitoula, R., Zorpas, A. A., ve Kaldis, P. (2022). Occupational Health and Safety Scope Significance in Achieving Sustainability. *Sustainability*, 14(4): 2424. <https://doi.org/10.3390/su14042424>
- Köse, S., ve Bilici, S. (2016). Mutfak ve Yemekhane Çalışanlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Risklerinin Değerlendirilmesi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 44(3): 239-247.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- Layder, D. (2015). *Sosyolojik Araştırma Pratiği: Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi* (çeviren: Serdar Ünal) 2. Ankara: Heretik.
- Lippert, J., Rosing, H. ve Tendick-Matesanz, F. (2020). The health of restaurant work: A historical and social context to the occupational health of food service. *Am J Ind Med.*, 63: 563-576. <https://doi.org/10.1002/ajim.23112>
- Mayhew, C. ve Quinlan, M. (2002), Fordism in the fast food industry: pervasive management control and occupational health and safety risks for young temporary workers. *Sociology of Health & Illness*, 24: 261-284. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.00294>
- Mostafa, N.S. ve Momen, M. (2014). Occupational Health and Safety Training: Knowledge, Attitude and Practice among Technical Education Students. *Egyptian J Occup Med.*, 38:153-65.
- MÜSİAD, (2025). *Yeni yüzyılda gastronomi yiyecek-içecek sektöründe değişim ve dönüşüm*, Hizmetler sektör kurulu raporu. <https://www.musiad.org.tr/> Erişim Tarihi: 03.05.2025.
- Olçay, Z. F. (2019). Mutfakta İş Sağlığı ve Güvenliği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(53): 21-34.
- Şen, M. (2015). İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Dayanakları. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1: 117-142.
- TÜİK, (2024). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.05.2025.
- UN, (2025). Birleşmiş Milletler. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> Erişim Tarihi: 30.04.2025.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Ed). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online*, 9(1): 79-92.
- Yücel, H. (2024). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Koruyucu Ergoterapi Yaklaşımları. *TOĞÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2): 235-48.
- 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2013). T.C. Resmi Gazete, 28339, 30 Haziran 2012. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm> Erişim Tarihi: 30.04.2025.

Sanatçı Gözüyle Bitlis İlinin Tarihi ve Turistik Mekanları

Historical and Touristic Places of Bitlis Province Through the Artist's Eyes

Ümit ÖZKANLI^a ve Tuba ŞEVGIN^b

^a Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Bitlis, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7735-2010

^b Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Bitlis, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7286-3348

Özet

Bitlis ilinin tarihi mekânları ve doğası turizme önemli derecede katkı sağlamaktadır. Bitlis'in tarihi, mimari yapıları kentin kimliğini yansıtmakla beraber özgün üslubuyla, formuyla estetik yönden dikkat çekicidir. Sanatçı, dikkatini çeken bu yapıların formunu kendi bakış açısı ve yorumuyla eserlerinde yansıtır. Sanat eseri estetik biliminde estetik obje olarak geçmektedir. Tarihi yapılar sanatçı tarafından bilgi objesi olarak kavranır ve estetik objeye dönüştürülür. İzleyici ise estetik objeden haz alarak estetik tavır sergiler.

Bu araştırmanın amacı Bitlis ilinin tarihi ve turistik mekanlarını sanatçının bakış açısı farkıyla tanıtımının yapılmasını sağlamaktır. Bu nedenle çalışma Bitlis ilinin tarihi ve turistik mekanlarını yansıtan resimlerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda örnek olarak Matrakçı Nasuh, Jules Laurence, Olfert Dapper gibi sanatçıların Bitlis temalı eserleri ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışma sürecinde niteliksel araştırma yöntemi uygulanmış olup, Bitlis'e dair makaleler, kitaplar ve Evliya Çelebi ile Xavier Hommaire de Hell'in seyahatnameleri incelenip doküman analizi ve literatür taraması yapılmıştır. Eser görselleri internetten ve seyahatnamelerin sayfalarından taranıp alınmıştır. Estetikle ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara Bitlis ilimizin tarihi ve turistik mekânları birçok sanatçının eserinde estetik objeye dönüşmüş ve bu eserlerin kitaplarda ve seyahatnamelerde birer belge olarak kullanıldığı görülmüştür. Sonuç olarak bu mekânların sanat eserleri üzerinden anlatılması Bitlis'in tanıtımına önemli derecede katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanatçı, Bitlis, Turizm, Sanat Eseri.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 26.07.2025
Kabul Tarihi 24.09.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Abstract

Bitlis province attracts tourists with its historical sites and natural beauty. Its architecture reflects the city's unique identity and aesthetic appeal. Artists reflect and interpret structures in their art, which are then considered aesthetic objects in aesthetics. Artists transform historical structures into aesthetic objects, which viewers appreciate aesthetically.

The aim of this research is to promote the historical and touristic sites of Bitlis province from the artist's perspective. Therefore, the study is limited to paintings depicting Bitlis's historical and touristic sites. In this context, Bitlis-themed works by artists such as Matrakçı Nasuh, Jules Laurence, and Olfert Dapper are examined and evaluated. Qualitative research methods were employed throughout the study, including a review of articles, books, and the travel books of Evliya Çelebi and Xavier Hommaire de Hell, along with document analysis and a literature review. Artwork images were scanned from the internet and the travelogues themselves. A literature review on aesthetics was conducted.

The findings reveal that the historical and touristic sites of Bitlis have become aesthetic objects in the works of numerous artists, and these works have been used as documentation in books and travelogues. Consequently, depicting these sites through artwork will significantly contribute to the promotion of Bitlis.

Keywords: Artist, Bitlis, Tourism, Artwork.

Sorumlu Yazar

Ümit ÖZKANLI
umitozkanli@gmail.com

Önerilen Atıf:

Özkanlı, Ü. ve Şevgin, T., (2025). Sanatçı Gözüyle Bitlis İlinin Tarihi ve Turistik Mekanları. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 65-76.

1. GİRİŞ

Bir şehrin kimliği, o şehrin kültürü, tarihi dokusu, doğal güzellikleri, gelenek görenekleri ve yaşam tarzıyla oluşur. Çok çeşitli medeniyetlerin gelip geçtiği bir şehir olan Bitlis ili bu medeniyetlerden izler taşımaktadır. Şehri ziyaret eden seyyahlar ve kaşifler kitaplarında bu özellikleri kaleme alıp şehrin kimliği hakkında okuyucularına önemli bilgiler vererek şehri tanıtmaktadır. Seyahatnamelerde Bitlis ili yazılı olarak anlatılırken, yazıları desteklemek için ressamlar tarafından yapılan resimler kullanılmış, böylece bu resimler birer belge niteliği kazanmışlardır.

Bir varlığı tanımlamada fiziksel yapı o varlık hakkındaki bilgiyi en etkili bir biçimde sunduğu için görsel materyaller yazıdan daha çok tercih edilmektedir. Çünkü algılamada ilk önce göz aktif olarak devreye girmektedir. Sanatçı, resminde bilgiyi kendi ifade ve yorumlarıyla bireye sunarken birey bilgiyi görsel algı yoluyla kavramaktadır. Bir birey olarak sanatçı eserlerini oluştururken estetik yönden izleyicinin ilgisini çekmek ister. Bitlis iliyle ilgili bilgileri görsel olarak yansıtan sanatçı belge niteliğinde resimler yaparken gördüğü biçimleri doğru bir şekilde aktarmalıdır.

Bitlis ili tarihi yapıları ve doğal güzellikleriyle sanatçının estetik algısını harekete geçirirken sanatçı ürettiği estetik obje (sanat eseri) aracılığıyla izleyicinin estetik algılarına hitap etmekte ve estetik obje içerisindeki nesnelerin güzelliğinin etkisiyle bu nesnelerden de estetik haz almalarını sağlamaktadır. Bu bakımından sanatçı tarafından üretilen eser, estetik bir haz verme yoluyla kompozisyon içerisindeki varlıkların tanıtımını yapar.

Bitlis ili birçok ressamın eserlerine konu olmuştur. Bu sanatçılardan en çok bilinen ve en eski sanatçılardan birisi 16. yüzyılda Bitlis minyatürü yapan Matrakçı Nasuh'tur. Sonraki yıllarda Bitlis'i ziyaret eden seyyahların gözlemleri ışığında gravür resim yapan birçok sanatçı bulunmaktadır. Bu sanatçılar genellikle Bitlis ilinin fiziki görünümüyle ilgili bilgiler vermiş, yapıların konumlarını, biçimlerini kendi dönemlerinin sanatsal estetik anlayışı çerçevesinde anlatmışlardır. Çalışmada bu sanatçıların eserlerinden örnekler yer almaktadır. Elbette Bitlis ilinin tarihi ve turistik mekanları bu ressamların eserlerindeki kadar sınırlı değildir. Bitlis ilinin kültür ve inanç tarihi bakımından çok sayıda mimari eserleri bulunmaktadır.

Bitlis ilinin ev sahipliğini yaptığı pek çok medeniyetin inanç, toplumsal gelenek, eğitim gibi değerlerin yapısını yansıtan tarihi mimari eserlere sahip oluşu kültürel miras olarak zenginliğini arttıran bir özelliktir. Camiler, medreseler, türbeler, kümbetler, mezarlar ve tapınaklar bu eserlerin başında yer almaktadır. Böylece Bitlis şehri başta olmak üzere diğer ilçeler de turizm potansiyeli bakımından zenginlik kazanmıştır (Altınalp, 2024: 64)

Kültür tarihi bakımından mimari eserler;

El Aman Hanı, Hatuniye (Hazo) Hanı, Baş Han, Hüsrev Paşa Kervansarayı, Saray Hamamı, Paşa Hamamı, Han Hamamı, Ahlat Emir Bayındır Köprüsü, Bitlis Kalesi, Tatvan Kalesi, Ahlat Sahil Kalesi, Adilcevaz Sahil Kalesi, Adilcevaz Kef Kalesi, Şerefiye Külliyesi, Hatibiye Medresesi, İhlasiye Medresesi, Yusufiye Medresesi.

İnanç tarihi bakımından mimari eserler;

Usta Şagirt Kümbeti, Emir Bayındır Kümbeti, Abdurrahman Gazi Türbesi, Küfrevi Türbesi, Çifte Kümbet, Emir Ali Kümbeti, Üryan Baba Türbesi, Bitlis merkezde yer alan Hz. Zülküf Peygamberin mezarı. Ahlat ilçesinde Harabeşehir' de bulunan Anadolu'nun ilk Budist tapınağı, (Olca ve Araboğa, 2018: 947)

Sanatçıların bu tarihi yapıları birer bilgi objesi olarak değerlendirip ürettikleri sanat eseri denilen estetik obje üzerinden izleyiciye aktarması Bitlis ilinin tanıtılması için önem taşımaktadır.

2. GÖRSEL VE ESTETİK ALGILAMA BAKIMINDAN SANATÇININ BİTLİS İLİNE YAKLAŞIMI

Bitlis ilinin doğal ve tarihi güzellikleri her birey gibi sanatçının ilgisini de çekmektedir. Ancak; sanatçının en çok ilgisini çeken, doğal güzelliklerden ziyade Bitlis ilinin kimliğini yansıtan, geçmişten günümüze miras olarak kalan tarihi mimari yapılardır. Bu anlamda sanatçı bütün coğrafyayı ele almak yerine algıda seçici davranarak sadece Bitlis ilinin kimliğini yansıtan biçimlere odaklanır. Bitlis'in Nemrut Krater Gölü doğal bir güzelliktir ve sadece Bitlis'te bulunur, eşi benzeri yoktur. Ancak, Bitlis'te yaşamış olan medeniyetler hakkında bilgiler veren, dönemin estetik anlayışını yansıtan ve özgün olan yapılar sanatçının estetik algısını eser üretiminin ilk safhasında harekete geçirir. Böylece algıda seçici olarak davranan sanatçı yapıtında yorumlarını da katarak izleyiciye eseri üzerinden bu mekânlara farklı bir bakış açısı sunar.

Algının oluşumu bütün varlıkları duyular aracılığıyla kavrama esnasında gerçekleşir. Türk Dil Kurumu'nda algı bir olayın veya bir nesnenin varlığını duyu organlarımızla kavramamız; idrak etmemiz olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2025). Herhangi bir nesnenin, olgu, kavram gibi uyarıcıların sezgiler ve beş duyu organ aracılığıyla zihinsel yapıda belirmesi, anlaşılması, tanınması ve tanımlanması ve yorumlanması olayı ise algılamayı tanımlamaktadır (Olçay ve Araboğa, 2018: 947). Estetik algı ise duyularımızla hissettiğimiz varlıkların yapısı karşısında güzelliğinin farkına varmamız ve bir haz olarak o varlığı kavrama olayıdır.

Birey olarak sanatçı tarihi mekânlara yaklaşıırken sanat eserini oluşturan plastik değerleri (özellikle resimde dikkat edilen form, leke, ışık- gölge, birlik-çokluk, renk, vb. değerler) yapılar üzerinde hissedip algılanan yapıların bütünü üzerinde seçici davranır ve estetik olarak algıladığı biçimler üzerine odaklanır. Birey, nesnelerin varlığından gözleri aracılığıyla haberdar olur. Bu aşamada birey, görünen şekillere anlam vermeye, onları tanımaya çalışırken algılama olayı gerçekleşir. Biçimlerin görüntüsünün algılanması görsel algıyla ilişkilidir. Görsel algı ve görsel düşünme aynıdır (Arnheim, 2018: 28). Görme, bir nesnenin sanatsal açıdan algılanması sürecinde duyuların içerisinde en önemlisidir. Bir yapıtı görmek, yapıtı algılama, yapıtın varlığının bilincine varma ve kavrama için ön koşuldur. Görsel algıda nesneler renk ve biçim olarak bir bütün şeklinde algılanmaktadır (Beyoğlu, 2015: 336). Görsel algı diğer algı türlerine oranla çok daha güçlü bir etkiye sahiptir. Bir varlığın sesini duymak, dokunmak veya koklamak bize o varlık hakkında onu görmek kadar çok bilgi vermez (Altunay, 2009). Bu nedenle coğrafi konumu nedeniyle Bitlis ilinin birçok bölgeye geçiş güzergâhı olmasından dolayı Bitlis ilinden geçen Evliya Çelebi, Philippe Avril, Tavernier, Hommaire De Hell gibi seyyahlar seyahatnamelerini yazarken birçoğu ressamın çizimleriyle, anlattıklarını destekleme yoluna gitmişlerdir. Böylece seyyahlar seyahatnamelerinde sanatçıların görsel, estetik algıları yoluyla ürettikleri eserlerden faydalanarak Bitlis ilinin tarihi ve mimari yapıları, kaleleri, şehrin coğrafi özellikleri hakkında okuyucuya etkili bir şekilde bilgi vermişlerdir.

3. SANATÇILARIN BİTLİS TASVİRLERİNİN BELGE OLARAK KULLANIMI

Bitlis şehrinde yaşamış olan birçok medeniyet geçmişten günümüze miras olarak çok sayıda tarihi eser bırakmıştır. Bitlis ili tarihsel olaylara ve büyük devletlerin oluşmasına tanıklık etmiştir. Bu nedenle Bitlis; Selçuklu, Urartu ve Osmanlı'nın tarihi yapılarıyla birlikte kültür değerlerini taşıyan bir şehirdir (Olçay ve Araboğa, 2018: 947).

Bitlis ilini ziyaret eden seyyahlar Bitlis'in coğrafyasını, mekânlarını, fiziki yapısını, medreselerini, kümbetlerini, camilerini, ticaret merkezlerini, kültürünü yaptıkları araştırmalarla, gözlemleriyle ve edindikleri bilgi ve tecrübeleriyle seyahatnamelerinde anlatmışlardır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bitlis Kalesi'nin yapısını anlatırken; kalenin, Dehdivan Dağı ve Avih Dağı'nın çevrelediği geniş taşlığın içerisinde, solda Avis, sağda İskender Deresi olmak üzere iki tatlı su nehrinin karıştığı alanda her biri fil büyüklüğünde yontulmuş taşlarla çok yüksek kayalığın üzerinde çok dayanıklı bir biçimde inşa edildiğinden söz etmiştir. Evliya Çelebi Bitlis Kalesi'nin kapısına 600 adımla ulaşıldığını, yürünmesinin çok zor bir yolunun olduğundan bahsetmiş, yüksek

tepelerle ve onu çevreleyen iki nehirle bir adayı andırıldığından söz etmiştir (Kahraman ve Dağlı, 2010: 2017). Evliya Çelebi, kalenin şeklinin doğudan batıya doğru uzanan bir kare biçiminde olduğunu, aşağı derede Cehennem Çukuru “Derk-i Esfel” denilen çok tehlikeli bir çukuru, kalenin doğu tarafında Kanlı Kule ve Kanlı Burç ismi verilen bir kulenin bulunduğu çok yüksek bir burcunun olduğunu yazmıştır (Küçüktağ, 2013: 49). Tarihte Bitlis ilini tanıtan çok sayıda gravür ve fotoğrafın olmasına rağmen en eski resim olarak Matrakçı Nasuh’un “Beyan-ı Menazil” isimli eserinde yer alan Bitlis minyatürüdür (Tokat, 2024: 550). Minyatür, eski el yazmalarındaki metinlerin görsel biçimde açıklanması amacına dönük resim türü olarak bilinir (Ün, 2012: 3). Minyatür sanatında perspektif kurallarının uygulanmaması nedeniyle uzaktaki nesneler yakındaymış gibi gösterilerek nesnelerin biçimsel bilgisi, özellikleri hakkında bilgi almak kolaylaşmaktadır. Matrakçı Nasuh, Bitlis minyatürünü 1535 yılında Bitlis ilinin Osmanlı’nın eline geçtiği zaman kente geldiği sırada yapmıştır (Tokat, 2024: 551). Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde anlattığı Bitlis Kalesi ve kalenin iç kısımlarında bulunan mimari yapılar bu minyatürde belirgin bir biçimde görülmektedir.

Matrakçı Nasuh’un bu dönemde yaptığı minyatürler peyzaj özelliği taşımaktadır (Geçen ve Kösem, 2019: 367). Minyatürde İç Kale, sur dışı ve aşağı şehir yerleşimleri betimlenmiş, Bitlis ilinin geniş bir alan kaplayan nitelikteki kentsel dokusu işlenmiştir (Tokat, 2024: 550). Surlarla çevrili olan Bitlis şehri bir hamam, iki camii, bir zaviye ve kemerli şekilde resmedilmiş ticaret alanları, dükkânlar ve konutların görüntüsü minyatüre Bitlis ilinin 16. yüzyılda nasıl görüldüğüne dair belgesel bir nitelik kazandırmıştır. Minyatürde bu tarihi yapıları saran surların güney ve kuzeyde bulunan kapılarıyla dışarıya doğru açıldığı görülebilmektedir. Surlara tekrar biçimindeki dendanlarla hareket verilirken burçlarla da destek sağlanmıştır. Bu minyatür resim incelendiğinde dış kalenin kuzeybatısında sol üst köşede sivri yapılı külâhı bulunan bir kulenin de resmedildiği görülecektir (Tokat, 2024: 552) (Şekil 1).

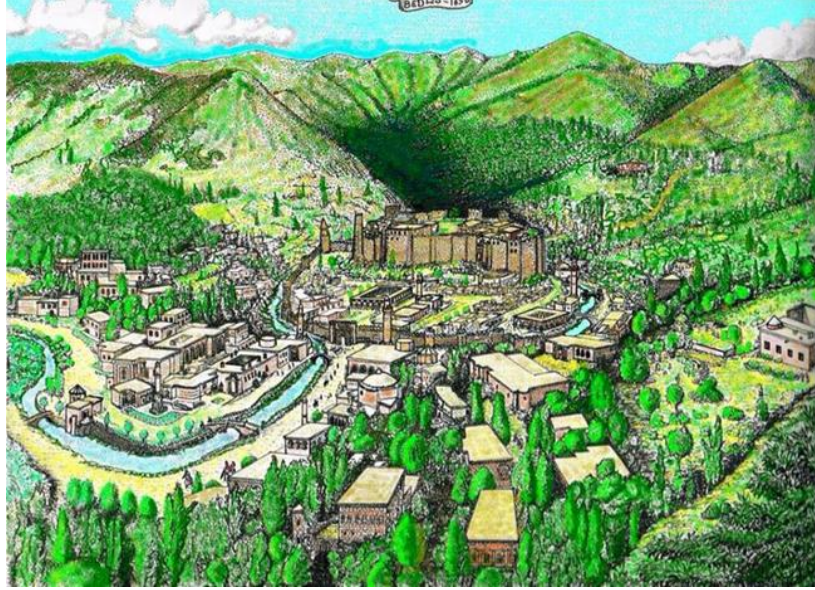

Şekil 1. Bitlis Minyatürü, 1535, Matrakçı Nasuh (Nasuhü’s Silahi), (Yurdaygın, 2014).

Evliya Çelebi seyahatnamesinde o yıllarda Bitlis’te 2.100 adet dükkân ve 10.000 adet bahçe olduğunu yazmıştır (Alkan, 2022: 61). Seyahatnamede ayrıca Bitlis’te hanlar, hamamlar, saraylar ve camilerin olduğu anlatılırken kentin içerisinde ter temiz berrak suların aktığından bahsedilmiştir.

Evliya Çelebi gibi Bitlis'i ziyaret eden diğer bütün seyyahlar Bitlis'in mimari yapılarını överek kentte 4 adet medrese, 70 adet okul, 110 adet namaz kılınacak ibadet yerinin olduğundan bahsetmişlerdir.

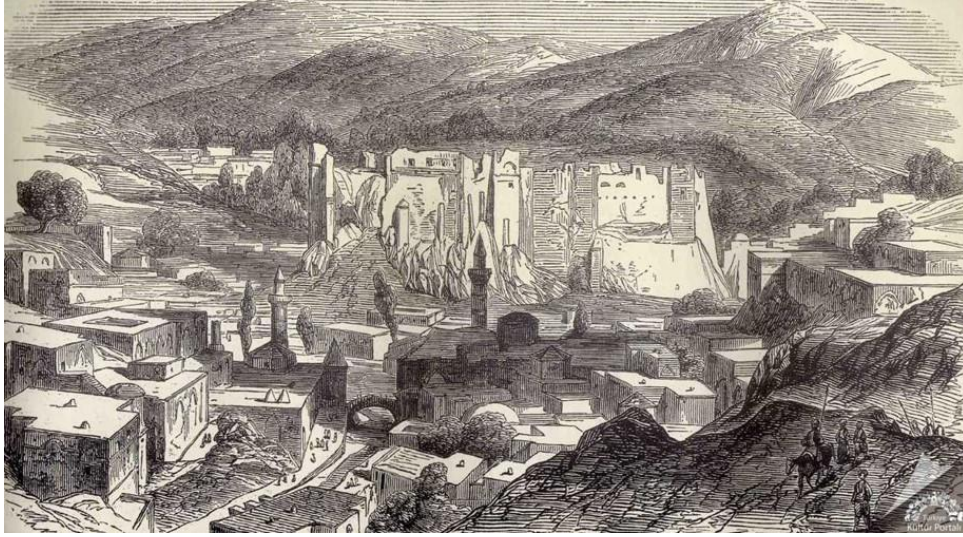
Evliya Çelebi'yle aynı dönemde yaşamış olan Fransız Seyyah Jean Baptiste Tavernier, hareketli ve birbirine eklemeli köprülerle ulaşılabilen, Bitlis beyine ait bir saraydan söz etmiştir (Tuncel, 1996: 105). Bitlis beyinin sarayının kalenin içindeki iki büyük avluyu geçtikten sonraki üçüncü avluda olduğunu yazmıştır (Yerasimos, 2006: 289). Fransız Seyyah Jean Baptiste Tavernier 1655 yılında Bitlis ilini ziyareti sırasında meyve bahçelerini övgüyle anlatmıştır. Bitlis'in meyve bahçelerinin güzelliğini ve nefis elmalarını öven diğer bir kişi de Jaquet'tir. Sanatçısı bilinmeyen "Bedlis 1650" isimli resim Bitlis ilinin bu yıllarını canlandıran görsel bir belge niteliğindedir (Oto, 2019) (Şekil 2).

Şekil 2. Bedlis 1650, Bitlis ilinin 1650 yılındaki görünümünü anlatan renkli gravür resim, (Oto, 2019).

19. yüzyılda Anadolu'nun birçok şehrini gezen seyyah Xavier Hommaire De Hell, Bitlis iliyle ilgili gözlemlerini aktardığı 1846-1848 tarihli "Voyage en Turquie et en Perse" adlı seyahatnamesinde ressam Jules Laurence'in Bitlis gravürü yer almaktadır (Baş, 2010:390). Bu gravür Bitlis ilinin 19. Yüzyılın ortalarındaki görünümünü görsel bir kayıt olarak sunduğundan dolayı hem sanatsal hem de tarihi açıdan önemli bir belge niteliğindedir. O yıllarda seyahatnamelerde görsel olarak kayıt oluşturmak için gravür tekniği çok sık kullanılıyordu (Eyice, 1963:72). Gravür matbaacılıkta ve sanat eseri üretiminde kazıma ve oyma yöntemiyle yapılan bir baskı türüdür. Ahşap, metal ya da taş levhanın elle kazınarak veya asitle yedirme tekniği kullanılarak oluşturulan görüntünün baskısını almak için levhaya mürekkep sürülür. Levha temizlendikten sonra mürekkep, yüzeyin kazınan yerlerinde kalır, sonra kâğıt, levhaya bastırılarak görüntü alınır (Wikipedia, 2025).

Jules Laurence'in Bitlis gravüründe dağ ve nehir gibi doğa manzarası görünümünün yanı sıra Bitlis Kalesi ve surları, önemli yapılar ile savunma sistemleri, evler, camiler, dar sokaklar, küçük yapılar gibi yerleşim yerleri görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Jules Laurence'in Bitlis gravürü, (Hommaire de Hell, Voyage en Turkue et en Perse, 1846-1848 Pl.49), (Türkiye Kültür Portalı, 2025).

Bitlis ilinin abartılı bir şekilde tasvir edildiği Olfert Dapper'ın 1681 tarihli Bitlis gravüründe şehri saran dış surların silindirik biçimde burçlarla desteklendiği, nehirlerin doğal bir hendek şeklinde olduğu görülmektedir. Bu resim 19. yüzyılda yapılmış diğer resimlerle karşılaştırıldığında aralarında birçok farklılığın olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl gravürlerinde İç Kale'nin büyük bir kısmının yıkıldığını ve aşağı şehrin etrafındaki surların da zayıfladığını görmek mümkündür (Tokat, 2024: 1353) (Şekil 4).

Şekil 4. Olfert Dapper'ın Bitlis Tasviri, 1681, (Wikimedia Commons, 2025).

Arkeolog ve Kâşif Austen Henry Layard, 1856 tarihli "Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon" (Ninova ve Babil Harabelerinde Keşifler) adlı kitabında Bitlis yolculuğu sırasındaki gözlemlerini şöyle açıklamıştır:

"Ahlat'ın üzerindeki tepelerden aşağı doğru inerken görünen ilk manzara olağanüstü güzellikteydi. Derin maviliğe sahip büyük bir iç deniz (Van Gölü) doğuda birbiri üzerine yükselen tırtıklı, karla kaplı dağ sıralarıyla çevriliydi. Dağların altında, suyun üzerinde karanlık bir gölge gibi uzaktan görülebilen kutsal Akdamar Adası bulunuyordu. Daha uçta Süphan Dağı'nın konik yapısı yükseliyor ve doğu kıyıların alt kısmı boyunca çeşitli biçimlerde Nemrut Dağı uzanıyordu. Göle

yaklaşıldığında ayaklarımızın dibinde, eğik minareleri ve sivri türbeleriyle (Şekil 5) antik Ahlat şehrinin bahçeleri vardı.” (Layard, 1859: 18).

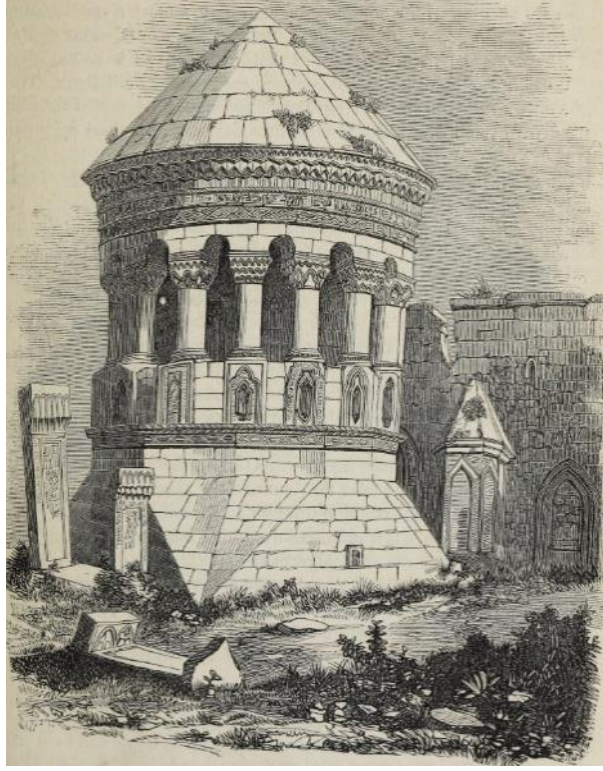
Şekil 5. Austen Henry Layard’ın 1856 tarihli “Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon” adlı kitabında yer alan Ahlat’taki Erken İslam dönemine ait bir türbenin gravür tekniğiyle çizimi, (Layard, 1856).

Layard ağaçların arasından geçerken kırmızı renkte yedi veya sekiz metre yüksekliğinde dik taşlardan oluşan Ahlat Selçuklu Mezarlığını kusursuz bir ormana benzetmiştir. Bu taşların, Erken İslam sanatının karakterini yansıtan arabesk süslemeler ve yazıtların son derece zarif ve güzel bir şekilde oyulduğunu anlatmıştır. Mezarlığın ortasında, yer yer zarif oymalarla kaplı, güzel şekilli konik bir türbenin yükseldiğinden bahsetmiştir (Layard, 1856: 18). Layard,’ın anlatımına göre; “mezarlar hâlâ sağlamdı ve yıkılmış bir şehrin anıtları haline gelmiş durumdaydı. Meyve bahçeleri ve bostanların arasında, yer yer eski yerleşimlerin kalıntılarından kabaca inşa edilmiş alçak evler ve ekili alanların etrafına yığılmış korniş ve heykel parçaları bulunuyordu.” (Layard, 1856: 18).

Layard, Ahlat Selçuklu Mezarlığından geçip Sultan (Emir) Bayındır Kümbeti’ni gördükten sonra kümbetin biçimsel özelliklerini şöyle anlatmıştır:

“Bahçelerden çıkıp büyük mezarlığın bir kısmını geçince, koyu kırmızı taştan yapılmış, güneş ışınlarıyla parlayan, iyi korunmuş bir türbeye rastladım. Sütunları, kemerleri ve konik bir çatısı olan kümbet, dua eden insanların yüzlerini kibleye doğru yönlendiren bir yerin üzerine kurulmuştu. Kümbet doğu zevkinin tüm zenginliği ve zarafetiyle süslenmişti. Çatıyı destekleyen kornişlerin her biri birbirinden farklı olsa da aynı derecede zarif birçok süs şeridinden oluşuyordu. Sütunlar yerden yaklaşık dokuz fit yükselen bir kaide üzerinde duruyordu. Sütunların üst kısmı her biri farklı şekillerde ve farklı desenlerle çok açılı girintiler içeren panellerle süslenmiş, alt kısmı ise yapının geri kalanıyla açılı bir çıkıntı oluşturunuyordu.”

Kümbetin, 15. yüzyılda İran sınırlarını geçen Tatar halkının lideri olan Sultan (Emir) Bayındır’ın mezarı olduğu bilinmektedir. Bu kümbetin yakınında, daha az korunmuş, ancak zarif ve çeşitli süslemeleriyle aynı derecede dikkat çeken, konik çatıları kırmızı taşa oyulmuş zarif oymalarla bezeli başka türbeler de görülmüştür (Şekil 6). Yerel kaynaklara göre bunlar Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tatarlarının sultanlarına aittir (Layard, 1856: 20).

Şekil 6. Austen Henry Layard 'ın 1856 tarihli “Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon” adlı kitabında yer alan Sultan (Emir) Bayındır Kümbeti çizimi, (Layard, 1856).

Yukarıda verilen bilgiler seyahatnamelerde yazılmış olan gözlemlerin ressamların çizimlerinde görsel olarak anlatıldığını ve bu çizimlerin birer belge olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

4. BİLGİ OBJESİ OLARAK BİTLİS İLİNİN TARİHİ MEKÂNLARININ ESTETİK BİR OBJEYE DÖNÜŞÜMÜ

Temelde kentsel mekânlar bir kenti kent yapan başlıca unsurlar arasında yer alır. Bu mekânlar kentin nefes aldığı, insanları bir araya toplayan ortak anıların, yaşanmışlıkların ve izlerin biriktiği alanlardır. Tarihi mekanlar aynı zamanda bireylerin mekânla kurduğu kişisel ilişkilerin, kendine özgü tarihlerin inşasına kültürel bir zemin sunmaktadır. Mekânlar sahip oldukları fiziksel ve sosyal özellikleri sayesinde kentin tarihine, kimliğine ve silüetinin inşasına önemli katkılar sağlamaktadır. Kent mekânları tarihsel ve toplumsal izleri, çeşitli kültürlerin renklerini gün yüzüne çıkarır. Her mekânın kendine özgü bir hikâyesi vardır. Her mekân hayata dair birçok cevap ve duruş sergiler. Bu alanlarda süregelen ilişkilerin niteliği, yaşamın nasıl ve ne ölçüde deneyimlendiğini ortaya koyar. Bu bağlamda kent mekânları, yalnızca gündelik yaşam alanı olmaktan öte; kimlik, bellek, kültür, tarih gibi kavramlarla yakından ilişkilidir (Aytaç, 2013: 140).

Dönemin gereksinimlerine ve estetik anlayışına uygun, geleneksel malzemelerle doğaya ve çevreye saygıyla oluşturulmuş mekanlar kent dokusunu oluşturur. Kent dokusu sahip olduğu tarihsel değerlerin yanı sıra kentin görüntüsüne de fayda sağlamaktadır. Tarihi yapıların bir arada oluşu yerleşim dokuları, dönemin sosyal yapısı, ticari faaliyetleri, niteliği, şehircilik anlayışı, işlevsel dağılışı ve birbiriyle olan bağı hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olur (Eriçok, Güler ve Özdemir, 2021: 210).

Bitlis, Güneydoğu Toros Dağı'nın geçit verdiği, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi arasında geçişe olanak tanıyan bir konuma sahiptir. Bundan ötürü tarih boyunca medeniyetlerin yaşam alanı ve kervanların ise konaklama noktası olmuştur. Bitlis şehir merkezindeki yapıların dokusuyla farklı sebeplerle birçok topluluğa da ev sahipliği yapmıştır (Oğuz ve Aksulu, 2016: 64).

Bir kent ne kadar eski bir yerleşim ise barındırdığı tarihi miras ta bir o kadar zengindir. Bu bağlamda antik bir yerleşim merkezi olan Bitlis'in günümüze taşıdığı değerler oldukça kıymetlidir. Seyahatnameler Bitlis'i tanımamızı ve bilgi sahibi olmamızı sağlayan edebi kaynaklar içerisinde yazılmış eserlerdir. Tarih kitaplarından farklı olarak bu seyahatnameler bize şehrin yaşayan yönünü, mekanları, olayları, insanları tanıtmaktadır. Kadim şehir Bitlis'e çok sayıda yabancı seyyah gelmiş ve 18. yüzyıldan başlayarak özellikle 19. yüzyılda bu sayı giderek artmıştır (Kayaoğlu, 2014: 52). Bitlis'in geçmişteki durumunu yerli ve yabancı gezginler kendi üslup ve fikirleriyle yazılarında anlatmışlardır.

Estetik ve felsefe bilimlerinde obje karşısında etkileşim içerisinde olup aktif biçimde yer alan birey süje olarak tanımlanmıştır. Tarihi yapıları izleyen bireyi de bu anlamda süje olarak değerlendirmek mümkündür. "Süje" terimi bir bilgiyi kavrayan unsur olarak değerlendirilmektedir. Bilinç sahibi bir varlık olan insan, kendisi dışındaki objeleri kavradığı gibi kendi varlığını, kendi bilincini de kavrar. Bu kavram "bilme" olarak adlandırılır. Bilme eyleminde kavrayan ve algılayan bilinç varlığına, ben'e "süje", kavranan ve algılanana ise "obje" denir (Tunalı, 1998: 23). Bu doğrultuda estetik bilimine göre Bitlis'in tarihi yapıları, algılanan konumda olan obje olarak değerlendirilebilir.

Her bilgi, süje ve obje arasındaki ilgiye dayanır. Bir yanda bilinçli varlık olan insan yer alırken öte yanda bu varlığın yanı sıra insan dediğimiz süjenin düşünme, tasarlama, algı, hayal etme gibi bilme edimleri ile ilişki kurduğu düşünceler ve nesnelerin obje alanı bulunur. Bu yüzden bilgi, bir süjenin var olanı, bir nesneyi kavrama eylemidir. Bu kavrayış sayesinde insan, varlık dünyasının tamamını anlama imkanına sahip olur. Her sanat yapının türü ne olursa olsun kendine has bir obje dünyası, bir varlık düzlemi vardır. Sanat bu varlıkları yorumlar, anlatır. Özetle varlık hakkında bir şeyler söyler. Başka bir deyişle her sanat yapıtı bize varlığı anlatır, varlık ile alakalı bilgi sunar. Bu yönüyle sanat yapıtı sadece varlığın bir bilgisini ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda bu bilgide, sanatın gerçeklik ve varlık anlayışını da yansıtır. Aslında her sanat yapıtı varlığa dair bir yorumdur, her sanat eseri kendine özgü yorumlanmış, kavranmış bir gerçekliği, bir bilgi objesini görünür kılar (Tunalı, 2019: 37-47). Her sanat eserinin temelinde sanatçının kavradığı, algıladığı ve gerçeklik olarak işaretlediği varlığa dair bir bilgi yer alır (Tunalı, 1976: 99). Bu anlamda değerlendirildiğinde; Matrakçı Nasuh'un Bitlis minyatürü, Bedlis 1650, Jules Laurence'in Bitlis Gravürü, vb. eserler, Bitlis ilinin varlıkları bu sanatçılar tarafından bilgi objesi olarak kavranıp yorumlanarak görselleştirilmiş halleridir.

İsmail Tunalı'ya göre bilgi objesinin estetik objeye dönüşüm süreci şöyle ilerlemektedir:

Her sanat etkinliği sanatçı olan süje ile herhangi bir obje arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Bu ilgi sanatçının nesneyi, doğa parçasını ya da yöneldiği herhangi bir varlığı kavramasını ve yorumlamasını ifade eder. Örneğin sanatçının tuval üzerinde biçimlendirdiği obje temelde bir bilgi objesidir. Tabloda resmedilen bu obje doğrudan bir bilgi objesi olmayıp estetik obje niteliği kazanır. Tuval üzerinde biçimlendirilmeden önce bir bilgi objesi olarak bilinir. Bilgi objesi olma niteliği estetik obje özelliğinden önce gelmektedir. Bu öncelik zamansal ve ontolojik bir önceliktir. Estetik obje niteliği kazanan tuval üzerindeki nesne, resmedilmeden önce tabiatla gördüğümüz, yorumladığımız, algıladığımız bilgi objesidir (Tunalı, 1970: 3). Bu anlamda Bitlis'in kümbetleri, camileri, kalesi, Selçuklu Mezarı, vb. tarihi mekânları sanatçı tarafından bilgi objesi olarak kavrandıktan sonra tuval, kâğıt, vb. yüzey üzerine aktarıldığı zaman bilgi objesi niteliğindeki yapılar sanat eserine yani estetik objeye dönüşüm süreci içerisine girer.

Bu dönüşüm sürecinde sanatçı yöneldiği obje ile arasındaki ilgiyi sadece duyular aracılığıyla kurmaz; aynı zamanda hayal gücü de bu ilişkide etkin rol oynar. Sanatçı bir nesneyi sadece görmekle yetinmez, onu hayal gücüyle de dönüştürür, zenginleştirir ve bu şekilde ifade eder. Bu nedenle sanat bilgisi, sıradan bir bilgi edinme sürecinin ötesine geçer ve kendine has bir estetik bilgi biçimine dönüşür (Tunalı, 2019: 48). Günümüz sanatçısı eserini oluştururken artık kuralcı ve durağan yapının dışında teknolojik gelişmelerin getirdiği yenilikleri de kullanarak, mekân ile olan

bağına yeni açılımlar ekleyerek, sanatı ve estetiği, güncel bilgilerle beslemektedir (Altıntaş ve Eliri, 2012: 68).

5. ESTETİK OBJE ÜZERİNDEN İZLEYİCİNİN ESTETİK TAVRI

Grekçe estetik kelimesi “aisthanesthai” ya da “aisthanesthai” sözcüğünden gelir. “Aisthesis” kelimesi duyulur, duyum, algı anlamını yansıttığı gibi “aisthanesthai” kelimesi de algılamak ile duyu anlamına gelmektedir. Bu anlamda estetik, duyulur algının, duyusallığın yönettiği bilgi ile alakalı bir bilim olarak düşünülür. Kelimenin kökenindeki bu duyusallık, estetik denilen bilimin isminin dışında da bu kelimenin yaşadığını gösterir (Tunalı, 1998: 13).

Bir manzarayı seyretmek ilk adımda duyusal bir olay olarak görünürken bu manzara karşısında keyif almak estetik bir yaşantıdır. Bir resim, bir manzara görme duyusuyla algılandıktan sonra bu estetik yaşantının olması mümkündür. Duyular aracılığıyla edindiğimiz duygusal tepkiler estetik tavır almayı oluşturur (Tunalı, 1998: 32). Öznel olan estetik yargı bir diğer adıyla beğeni yargısı, öznenin nesne karşısında büründüğü tavrın, bu yaşantının bir deneyimidir (Soykan, 2022: 52). Estetik tavır, objeden bir karşılık beklemeden ondan haz duymak amacıyla ona yönelmesi özetle estetik tavrın kontemplativ olması, farklı bir yönden daha tamamlanmalıdır. Bu yön estetik tavrın kavramsal bilgisel tavidan olan ayrılığıdır (Tunalı, 1998: 28).

Bir nesnenin estetik bir objeye dönüşebilmesi için ilk önce algılanması gerekir. Bu anlamda algının, estetik tavır için öncelikli bir değeri vardır (Tunalı, 1998: 34). Bu bağlamda estetik algıyla estetik nesne birbirleriyle uyum sağlayan iki ayrı gerçekliktir. Yapıttaki anlam sanatçının ortaya koyduğu ile sınırlı kalmaz; izleyicinin yapıtta gördüğünü de dahil etmektedir (Timuçin, 2011: 82). Çünkü estetik obje, diğer adıyla sanat yapıtı, oluşturulma sürecinde ilk öncelik anlam yoğunluğudur. Sanat yapıtının insanı yadırgayan asıl özeliği yoğunluğudur. Tüm sanat yapıtı anlam bakımından sıkıştırılmış bir yapı sergiler. Sanat yapıtının hepsi olduğundan çok daha fazlasıdır. Sanat yapıtı söylemek istediğinden fazlasını anlatmakla yükümlüdür. Bundan ötürü de sanat yapıtı dünyaya açılan bir pencereye benzetilir. İzleyici ile yapıt arasındaki ilişki her zaman diyalektik ilişkidir (Timuçin, 2011: 81). Estetik obje, öznenin estetik bir tutum sergilemesiyle kavranabilir. Bu tutumu geliştirebilmesi için ise, öznenin estetik bir beğeniye erişmesi gereklidir (Soykan, 2022, s.48). Bu bakımdan Bitlis temalı sanat eserleri izleyicinin beğenisini alarak eser içerisindeki yapıların tanıtımına görsel ve estetik yoldan da katkı sağlayabilmektedir.

6. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Turizm açısından çok önemli tarihi yapılara sahip olan Bitlis ili, geçmişte yaşamış olan birçok medeniyetten izler taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı Bitlis ilinin sanat eserleri üzerinden, sanatçıların estetik anlayışı, bakış açısı, kısacası sanatçının gözüyle izleyiciye tanıtımının yapılmasını ve bu anlamda turizme katkıda bulunmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılarak Bitlis ilini ziyaret eden yerli ve yabancı kâşiflerin kitapları, seyyahların seyahatnameleri, bu seyahatnamelerde bulunan resimler araştırılmış, dergiler ve kitaplar taranmış, doküman analizi yapılmıştır. Seyahatnamelerine Bitlis’e dair gözlemlerini aktaran Evliya Çelebi, Jean Baptiste Tavernier, Xavier Hommaire De Hell’in yazıları, Austen Henry Layard’ın 1856 tarihli “Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon” adlı kitabı incelenmiştir. Bu kitaplardaki bilgilere paralel olarak Matrakçı Nasuh’un Bitlis minyatürü, Bedlis 1650 isimli resim, Jules Laurence, Olfert Dapper gibi sanatçıların Bitlis gravürleri ele alınıp değerlendirilmiştir.

Bitlis’i sanat eserleri aracılığıyla tanıtabilmek için eserlerin Bitlis’in coğrafik yapısıyla birlikte tarihi ve turistik yapıların görüntüsünü bire bir yansıtmaları kriter olarak belirlenmiştir. Bu anlamda özellikle Matrakçı Nasuh’un Bitlis Minyatürü’nün seçilmesinde resmin kentin o dönemdeki coğrafi yapısını, tarihi yapıların biçimlerini ve konumlarını göstermesi önemli bir etkidir. Fotoğraf makinesinin henüz icat edilmediği yıllarda yapılar hakkında detaylı görsel bilgiyi verebilmek için sanatçıların yaptıkları gravür resimler hem dönemin sanatsal üslubu hem de kentin fiziki görünümünü yansıttığından dolayı incelenmeye değer görülmüştür. Bu nedenle Bitlis’le ilgili

gözlemlerini eserlerine aktaran sanatçıların resimlerine başvurma ihtiyacı duyulmuştur. Bu doğrultuda dergilerden, kitaplardan ve internetten araştırmalar yapılmıştır.

Bir sanat eserinin iyi ve güzel görünmesi estetik bilimini yakından ilgilendirdiğinden dolayı estetikle ilgili kaynak kitaplar da taranmıştır. İsmail Tunalı'nın "Estetik", Alper Altunay'ın "Görsel Estetik", Rudolf Arnheim'in "Görsel Düşünme", Ömer Naci Soykan'ın "Estetik ve Sanat Felsefesi", Afşar Timuçin'in "Estetikte Anlam ve Yorum" adlı kitaplarından yararlanılmıştır.

7. SONUÇ

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Bitlis; sokak dokusuyla, camileriyle, medreseleriyle şehrin kültürel kimliğini oluşturmıştır. Bu yapılara sadece tarihsel bir belge olarak değil; estetik değere sahip unsurlar olarak da bakılmaktadır. Bitlis'in tarihi yapıları sadece fiziki ve tarihi bir belge olmanın ötesinde aslında bir bilgi objesidir. Kültürel belleği besleyen ve koca bir tarihin izlerini taşıyan yapılar sanatçının ele almasıyla bilgi objesi olmaktan çıkar ve artık bir estetik objeye dönüşür. Bu dönüşüm tuval üzerinde yeniden yorumlanarak sanatçının ona yüklediği anlamla estetik bir değere evrilir. Bu kültür varlıkları birer anlatı unsuru olmaktan öte sanatçının bakış açısıyla da şehrin büyüsunü görünür kılar.

Bilgi objesinin estetik objeye dönüşümü bireyin, sanatçının yorumlayıcı ve üretici yönünün bir yansımasıdır. Her bilgi nesnesi barındırdığı anlam süresince estetik bir dönüşüm potansiyeline sahiptir. Bu sayede bilgi objesi sadece öğrenilen bir içerik olmanın ötesinde; duyuşal, sezgisel ve estetik bir bakış açısıyla yeniden anlam kazanır.

Sanatçı kadar izleyicinin yorumu ve tutumu da önemlidir. İzleyicinin sanat eserine yönelimi yani estetik tavrı, yapıta verilen değerin ve anlamın katılmasında temel etkindir. Estetik obje diye bahsedilen kavram var olan bilgi objesini sanatçının düşünsel ve estetik çabasıyla yorumlamasıdır. Aynı zamanda izleyiciyi de düşünerek estetik bir deneyim yaşatma amacını da gütmektedir. Estetik bir yapıt yalnız sanatçının dokunuşuyla değil, izleyicinin ona yaklaşımı ve tavrına da bağlıdır. İzleyicinin yapıt karşısında duyuşal bağ kurması ya da kişisel deneyimlerinden yola çıkarak gözlemlemesi yapıtta yeni anlam katmanlarını oluşturur. Bu nedenle estetik tavır, sanat yapıtı için aktif bir üretim ve dönüşüm sürecidir. İzleyici karşısındaki estetik obje yeniden anlam bulur, canlanır ve beslenmeye başlar. Sanatçı, Bitlis ilinin tarihi ve turistik mekânlarını bu bilgiler ışığında bir bilgi objesi olarak kavrar, obje üzerinde edindiği bilgileri kendi deneyimleriyle yorumlayıp sanat yapıtını estetik objeye dönüştürür. Sanatçısının gözünden üretilen estetik obje böylece izleyiciye estetik hazlar vererek resmedilen tarihi ve turistik mekânları bire bir görme isteği uyandırarak tanıtır.

Kaynakça

- Alkan, A. (2022). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Bitlis Şehri Yer Adları. *Journal Of Literature And Humanities*, 61
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *İdil Dergisi*, 1(5), 61-74.
- Altunay, A. (2009). *Görsel Estetik*. A. Altunay (Ed.), *Görsel Algı ve Görsel Estetik Değerler (S.74 – 94) İçinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009
- Arnheim, R. (2018). *Görsel Düşünme*. (Çev. Ögdül, R.). İstanbul: Metis Yayıncılık (Orijinal Çalışmanın Yayın Tarihi, 1997).
- Aytaç, Ö. (2013). *Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu*. İdealkent, 4(9), 138-169
- Baş, G. (2010). Gelenek ve Gelecek Arasında Sıkışan Bir Tarihi Kent: BİTLİS, *Journal Of History*, Cilt: 2, Sayı:2, S. 390
- Beyoğlu, A. (2015). Sanat Eğitiminde Algı, Görsel Algı ve Yanılsama: Victor Vasarely'nin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17,333-348.

- Eriçok, A. K., Güler, E. ve Özdemir, Ö. F. (2021). Geleneksel Kent Dokularının Korunmasında, Koruma Amaçlı İmar Planlarının Öneminin Bitlis Örneğinde İrdelenmesi. *İdealkent*, 12(32), 208-241.
- Eyice, S. (1963). X. Hommaire De Hell ve Ressam Jules Laurens Müşterek Türkiye Seyahatnamelerinin Değerlendirilmesi Yolunda Bir Araştırma. *Belleten*, Cilt: 27, Sayı: 105, S: 72
- Geçen, F. ve Kösem, A. (2019). Osmanlı Minyatür Eserlerinde Yer Alan Manzara Tasvirleri İçerisindeki Mimari Öğelerin Değerlendirmesi, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, S.367
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2010). Bitlis Kalesinin Şekli ve Büyüklüğü, Evliya Çelebi Günümüz Türkçesiyle, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, Yapı Kredi Yayınları, 4. Kitap, Cilt: 1, Mayıs 2010, S. 217.
- Kayaoğlu, İ. (2014). Batılı Gezinlerin Bitlis İzlenimleri. *Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı-Betav*, 52-62.
- Küçüktağ, S. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Bazı Kaleler ve Diğer Kaynaklarla Mukayeseli İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kültür Portalı, Bitlis Kalesi, <https://www.kulturportalı.gov.tr/portal/bitlis-kalesi>, Erişim: 18.08.2025
- Layard, A.H. (1856). *Discoveries In Theruins Of Nineveh And Babylon*, Harper & Brother Publishers, New York, 1856
- Oğuz, G. P. ve Aksulu, I. B. (2016). Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler. *Megaron*, 11(1), 63-77.
- Olca, A. ve Araboğa, Y. (2018). Bitlis İlinin Turizm Potansiyeli ve Yerel Halkın Turizm Olgusuna Bakış Açısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 57, Haziran 2018, S. 947
- Oto, R. (2019). 1650 Yılında Bitlis "BEDLİS 1650", Bitlis Bülten, <https://www.Bitlisbulten.Com/Makale/1650-Yilinda-Bitlis-Bedlis-1650/2497>, Erişim 4.05.2025
- Soykan, Ö. N. (2022). *Estetik ve Sanat Felsefesi*. Bilge Kültür Sanat
- Timuçin, A. (2011). *Estetikte Anlam ve Yorum*. Bulut Yayınları.
- Tokat, M. E. (2024). Bitlis Şehir Surları Üzerine Bir Değerlendirme, 26. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 638 Bilimsel Toplantılar Dizisi: 215, S. 1353
- Tokat, M. E. (2024). Matrakçı Nasuh'un Bitlis Minyatüründe Kentin Mimari Dokusu, Sanat Yazıları, Kasım 2024, Sayı 51, Sayfa 552
- Tunalı, İ. (1970). Soyut Sanatta Realite Kavrayışı. Felsefe Arşivi, (17).
- Tunalı, İ. (1976). Mârxist Estetikte Gerçeklik, Obje ve Süje Problemi. Felsefe Arşivi, (20).
- Tunalı, İ. (1998). *Estetik*. Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (2019). *Marksist Estetik*. Ayrıntı Basımevi.
- Tuncel, M. (1996). Bitlis Şehri, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.105, Ankara 1996.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Algılamak, <https://sozluk.gov.tr/?ara=alg%C4%B1lamak>, Erişim: 06.07.2025
- Ün, H.İ. (2012). *Minyatür Sanatı I*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi, S.3
- Wikipedia Commons, File: Betlis, Olfert Dappel.png, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Betlis,_Olfert_Dappel.png, Erişim: 20.08.2025
- Wikipedi (2025), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gravür>, Erişim 23.08.2025
- Yerasimos, S. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi / Jean-Baptiste Tavernier*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, S. 289
- Yurdaydın, G. H. (2014), *Bitlis*, Nasuhü's Silahi Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 100.

Adıyaman'ın İnanç Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi

SWOT Analysis of Faith Tourism Potential of Adıyaman

Güray KARACIL^a

^a Öğr. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Hatay, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8691-0395

Özet

Tarih boyunca inancın, insan yaşamını şekillendiren temel unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Arkeolojik bulgular, insanlık tarihindeki ilk yapıların inanca dayalı merkezler olduğunu göstermektedir. Nitekim Göbeklitepe, bu durumu kanıtlayan en önemli kalıntılardan biridir. Günümüzde inanç turizmi, bireylerin kendi inançlarına veya farklı inançlara sahip toplumların kutsal mekânlarını ziyaret etmeleriyle ortaya çıkan önemli bir alternatif turizm türüdür. Arkeolojik çalışmalar, Adıyaman'da ilk yerleşim kalıntılarının 40 bin yıl öncesine kadar uzandığını ortaya koymuştur. Hitit, Asur, Pers, Makedon, Kommagene, Roma, Bizans, Abbasi, Emevî ve Osmanlı gibi 19 farklı medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu bölge, tarihi, kültürel ve dini miras açısından zengin bir açık hava müzesi niteliğindedir. Adıyaman, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginliklerle birlikte çeşitli turizm olanakları sunmakta ve inanç turizmi potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Adıyaman'ın inanç turizmi potansiyelini SWOT analizi aracılığıyla değerlendirmektir. Bu doğrultuda, ilin inanç turizmi potansiyelinin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin tespit edilmesinde ilgili literatürün incelenmesi neticesinden bulgular elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular, Adıyaman'ın inanç turizmi alanındaki güçlü yönlerini ve fırsatlarını öne çıkararak turizmin gelişmesine ve politika oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, ilin inanç turizmine dair zayıf yönleri ve tehditleri tespit edilerek turizm politikalarının şekillendirilmesine rehberlik edilmesi hedeflenmektedir. Araştırma sonucunda Adıyaman'ın, Nemrut Dağı Tümülüsü, Perre Antik Kenti ve Karakuş Tümülüsü gibi antik dini merkezlerinin yanı sıra Safvan Bin Muattal, Abuzer Gaffari ve Mahmut el-Ensari Türbeleri ile Ulu Cami, Kap Cami ve Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi gibi ibadethanelerle zengin bir inanç turizmi arz kaynağına sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, tanıtım yetersizliği, tesis ve alt-üst yapı eksikliği gibi sorunlar zayıf yönler olarak ortaya konmuştur. Bu çalışma, Adıyaman'ın inanç turizmi potansiyelinin bilimsel bir yaklaşımla analiz edilerek turizm politika yapıcılarına ve araştırmacılara yol göstermeyi amaçlamaktadır. Bulgular, bölgedeki turizm planlaması ve gelişim stratejileri için değerli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İnanç Turizmi, Adıyaman, SWOT Analizi.

Abstract

Religion has been one of the fundamental elements shaping human life throughout history. Archaeological findings have shown that the first buildings in human history were faith-based centers. Göbeklitepe is one of the most important ruins that can prove this fact. Today, religious tourism is considered to be an important alternative tourism type. It can be defined as the practice of individuals visiting the holy places of their own faith or the holy places of societies with different faiths. Archaeological studies have revealed that the first settlement remains in Adıyaman date back to 40 thousand years ago. This region, which has been home to 19 different civilizations such as Hittite, Assyrian, Persian, Macedonian, Commagene, Roman, Byzantine, Abbasid, Umayyad, and Ottoman, is an open-air museum rich in historical, cultural, and religious heritage. Adıyaman offers various tourism opportunities with its natural and cultural richness and draws attention with its potential for religious tourism. The main purpose of this study is to evaluate Adıyaman's religious tourism potential through SWOT analysis. In this context, the research findings were obtained by analyzing the relevant literature to determine the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the province's religious tourism potential. The research aims to contribute to the development of tourism and policy-making by highlighting Adıyaman's strengths and opportunities in the field of religious tourism. At the same time, it also aims to guide the shaping of tourism policies by identifying the weaknesses and threats of religious tourism in the province. As a result of the research, it has been determined that Adıyaman possesses a rich religious tourism potential, encompassing both ancient religious sites—such as the Mount Nemrut Tumul, Perre Ancient City, and Karakuş Tumul—and significant tombs, including those of Safvan Bin Muattal, Abuzer Gaffari, and Mahmut al-Ansari. Additionally, the province features important places of worship, such as the Great Mosque, Kap Mosque, and Mor Peter-Mor Paul Church. However, weaknesses have been identified in areas such as insufficient promotion, inadequate facilities, and underdeveloped infrastructure. In summary, this study aims to guide tourism policy makers and researchers by analyzing Adıyaman's religious tourism potential with a scientific approach. The findings of the study have presented valuable implications for tourism planning and development strategies in the region.

Keywords: Tourism, Religious Tourism, Adıyaman, SWOT Analysis.

Önerilen Atıf:

Karacıl, G., (2025). Adıyaman'ın İnanç Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 77-90.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 06.08.2025

Kabul Tarihi 19.09.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Sorumlu Yazar

Güray KARACIL

guray.karacil@mku.edu.tr

1. GİRİŞ

21. yüzyılın en önemli endüstrilerinden biri olan turizm, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyümenin/kalkınmanın en önemli endüstrilerinden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında büyük sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymadan büyümenin/kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi açısından politika yapıcılar tarafından önem verilen endüstri konumundadır. Bununla birlikte, temel gelir kaynağı turizm olan ada ülkeleri (Barbados, Dominik Cumhuriyeti, Fiji, Bahamalar, Maldivler gibi) için turizm endüstrisi ekonomik büyümenin/kalkınmanın ana unsurunu oluşturmaktadır (Karacıl & Çınar, 2024; Rhama, 2022). Dünya Turizm Örgütüne göre; 2019 yılında uluslararası turist hareketliliği yaklaşık 1.5 milyar kişi, dünyadaki turizm geliri ise 1.5 milyar dolar civarındadır (UNWTO, 2020).

Kişilerin seyahatlerini kararlaştırma süreçleri karmaşık ve çok yönlüdür. Farklı birçok unsur (seyahat edip etmeme, nereye seyahat etme, ne yapma, ne zaman seyahat etme, kiminle seyahat etme, ne kadar kalma ve ne kadar harcama yapma) kişilerin seyahat etmelerinde etkili olmaktadır (Oppewal vd., 2015). Uluslararası turizm hareketliliğinde turistlerin seyahat motivasyonları üzerinde etkili olan temel iki güç faktörü bulunmaktadır. Bunlar turist motivasyonu ile doğrudan ilişkilendirilen itme faktörü ve turistlerin bir destinasyona gitmesini sağlayan varış yerinin belirli çekiciliklerini temsil eden çekim faktörüdür. İtme faktörleri turistleri evlerinden uzaklaştıran sebepler olarak tanımlanırken, çekme faktörleri turistleri bir varış noktasına doğru çeken sebeplerle ilgilidir (Qiu vd., 2018). Çekici motivasyon unsurları; etkinlikler, maliyet, temizlik, doğal ve tarihi faktörler olarak sıralanırken benlik saygısı, rahatlama, ego geliştirme, sosyalleşme gibi unsurlar da itici faktörler olarak sıralanmaktadır (Demir, 2019). Bu kapsamda değerlendirildiğinde bir Katolik Hristiyan için Vatikan, bir Müslüman için Mekke turist motivasyonu için çekici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde kişilerin belirli bir inanç ritüelini yerine getirmek amacıyla (Hac vazifesi gibi) seyahat etmesi itici bir seyahat motivasyonu olarak değerlendirilebilir.

Günümüz ziyaretçilerinde deniz, kum, güneş turizmi halen en önemli tatil motivasyonu olmasına rağmen farklılaşmış güneş ve deniz mekanlarına odaklanan kapsayıcı turlara olan ilgi daha fazla önem kazanmaya başlamaktadır. Destinasyonlardaki günlük yaşamı keşfetmek, deneyimlemek, katılmak, öğrenmek ve dahil olmakla daha fazla ilgilenmektedirler (Simone-Charteris ve Boyd, 2010). Turist motivasyonları, turizmin yalnızca yerel yerlerin görünümünü değil, aynı zamanda destinasyonlardaki çeşitli dini mekanlarla olan bağlantılarını da etkilemektedir (Patwardhan vd., 2020).

Dini motivasyonlu seyahat, insanlık tarihinin en eski ve en yaygın seyahat türünü oluşturmaktadır (Albayrak vd., 2018; Alvarado-Sizzo vd., 2017a; Balomenou vd., 2015; Griffin ve Raj, 2017; Timothy ve Olsen, 2006; Zouni ve Digkas, 2019). Bununla birlikte bu motivasyon günümüzde de hala hacim ve yaygınlık açısından dünyadaki en önemli turizm türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Simone-Charteris ve Boyd, 2010; Timothy ve Olsen, 2006). İnanç turizmine katılan turistlerin dini kurumlarla doğrudan teması nedeniyle ev sahibi çevre üzerinde doğrudan bir etki oluşmasının yanı sıra yerel ekonomi ve toplum üzerinde de dolaylı bir etkisi bulunmaktadır (Terzidou vd., 2008). İnanç turizmi, yurt içi ve yurt dışı turizminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dünya Turizm Örgütüne göre 300 milyon insan dini nedenlerle seyahat etmektedir (UNWTO, 2014). Bu büyüklükteki bir turizm hareketliliği ülkelerde turizm gelişimine ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmasının yanı sıra inanç turizm, turistler ile ev sahibi topluluklar arasında kültürel, politik, dini ve sosyal bağlantılar kurar. Bu nedenle inanç turizmi, çok paydaşlı ve çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir (Lin, 2021).

Bu araştırmada, inanç turizmine yönelik kavramsal çerçeveden bahsedildikten sonra Adıyaman ilinin mevcut inanç turizmi potansiyeline yer verilmiştir. Diğer bölümlerde araştırmanın yöntemi, bulguları ve sonuç başlıkları yer almaktadır. Araştırma kapsamında Adıyaman ilinin inanç turizmi potansiyelinin SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. İlin inanç turizmi potansiyelinin güçlü, zayıf yönleri ile tehdit ve fırsatlarının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda

ilin inanç turizmi potansiyelinin belirlenmesiyle inanç turizmine yönelik güçlü yönlerinin ve fırsatların ortaya çıkartılarak turizmin gelişimine ve politika oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, SWOT analizinin yapılmasıyla Adıyaman ilinin inanç turizmine yönelik güçlü yönleri üzerine inşa edilebilecek, zayıf yönleri ortadan kaldıracabilecek, fırsatları değerlendirebilecek veya tehditleri karşılayabilecek turizm politika ve stratejilerin geliştireceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnanç Turizmi

Anlamı “sıkıca bağlanmak” olan ve Latince “religare” kökünden Avrupa toplumlarına “religion” olarak geçen din sözcüğünün ne olduğu, nasıl, nerede ve ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl çeşitlendiği konularında ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır (Cengiz, 2024). Din, büyük bir inanç ve bağlılıkla daha yüce bir varlığa inanma sistemi olarak tanımlanmaktadır. Tüm dinlerde üstün bir varlığa dair evrensel bir inanç vardır (Balomenou vd., 2015). Özellikle inanç ve din tarih boyunca ortaya çıkan çeşitlilik şaşırtıcı boyutlardadır. Bu durum bazen tek tanrı, bazen çok tanrı, bazen ruh ve doğaüstü gibi birçok biçimde ortaya çıkmıştır. İnsan deneyimlerinin ve gücünün ötesinde bir alana sahip olan bu inanç, toplumların tarih boyunca yaşamlarında etkili olmuştur (Cengiz, 2024). Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre inanç; “Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; itikat”, “Birine duyulan güven, inanma duygusu”, “İnanılan şey, görüş, öğretisi” ve “din bilimi Allah'a, bir dine inanma; akide (İ), iman, itikat” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2024).

Tarih boyunca din ve inanç kişilerin seyahatlerinde önemli bir motivasyon unsurunu oluşturmaktadır (Henderson, 2011; Iliev, 2020; Lin, 2021; Zouni ve Digkas, 2019). Dünya genelinde herhangi bir dine inanan insanların sayısı 7 milyara yaklaşmış olup, bu oran dünya nüfusunun yaklaşık %85'ini oluşturmaktadır (Zurlo, 2025). İnanç turizmine ait yerler her yıl 300 milyondan fazla ziyaretçi çekmektedir. Ayrıca, inanç turizm endüstrisinin yıllık değeri yaklaşık 20 milyar ABD dolarıdır (Yang vd., 2019).

Dini amaçlarla yapılan seyahatler ve turizm faaliyetleri çoğunlukla; hac ziyaretleri, inzivalar, konferanslar, seminerler ve festivaller şeklinde gerçekleşir (Sharma ve Timothy, 2023; Shinde, 2022; Stausberg, 2012). Dini faaliyetler ticari ve ekonomik koşullar, kültür, siyasi çevre, din ve sosyal yapı açısından farklılık gösterdiğinden, paydaşlarının da dinler arasında farklılık göstermesi beklenir. İnanç turizmi üzerine daha önce yapılan çalışmalar Budizm, Hristiyanlık, Hinduizm ve İslam üzerine yoğunlaşmıştır (Lin, 2021). Bunun en temel nedeni bu dinlerin dünyada inananların yaklaşık %70'ini oluşturmalarıdır (Zurlo, 2025).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), inanç turizminin kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için en etkili araçlardan biri olabileceğini öne sürmektedir. Bunu yaparken inanç turizmin üç ana faydasını ifade etmektedir. Bunlar:

- İnanç turizmi, insanlığın ortak mirasına ilişkin farkındalığı artırır ve koruma için kaynaklar sağlar.
- Yerel kalkınmaya katkıda bulunabilir.
- Kültürel anlayışı geliştirir (Rifai, 2015a)

Önemli turizm destinasyonlarından olan dini mekanlar, yerel topluluklar için iş ve geçim kaynakları yaratarak sosyo-ekonomik kalkınma ve güçlenmelerine yol açan muazzam fırsatlar sunmaktadır. Ekonomik faydaların ötesinde turizm, toplulukların kendilerine özgü kültürlerine ve geleneklerine değer vermelerine yardımcı olarak öz saygılarını ve dünyadaki yerlerini hissetmelerini sağlar. Ancak inanç turizminin gelişmesiyle birlikte; dini alanların ve anıtların korunması, yerel geleneklere ve dini uygulamalara saygının sürdürülmesi ve yerel toplulukların kapsayıcı gelişimi dikkate alınmazsa inanç turizminin gelişimi destinasyonlarda kritik zorluklara sebep olacaktır (Rifai, 2015b).

Katedraller, tapınaklar ve camiler gibi inanç turizmi alanları, yalnızca manevi önemleri nedeniyle değil aynı zamanda yerine getirdikleri eğlence, eğitim ve kültürel amaçlar nedeniyle de dünya çapında giderek artan sayıda turisti çekmektedir. Tüm dini alanlar inanç turizmi alanı olarak düşünülmesine de birçoğu turizm cazibe merkezleri olarak gelişmektedir. İnanç turizmi, hem güncel ve/veya geçmişteki dini öneme sahip yerlere yapılan turizm olarak tanımlanmıştır (Yang vd., 2019).

İnanç turizmine yönelik yapılan ilk çalışmalara 1950'li yıllardan sonra rastlanmaktadır. Kavram olarak yeni olmasının temel nedeni inanç ve turizm kavramlarının birbirine zıt olarak görülmesidir (Alvarado-Sizzo vd., 2017). Nitekin inanç kavramı kişilerin zihninde kutsallık, kurtuluş, din gibi manevi ve merafizik unsurlarla ilişkilendirilirken; turizm kavramı daha çok eğlence, dünyevilik, küfür ve dünyalık yaşamın sıradan öğeleri ile bağdaştırılmıştır (Smith, 1992; Vukonić, 1998). Bu zıtlık inanç ve turizm kavramlarının akademik literatürde bir arada bulunmasını geciktirmiştir (Collins-Kreiner, 2010). Ancak hacıların turistik işletmelerin hizmetlerinden faydalanması ve turistlerin aynı zamanda inanç etkinliklerine katılmaları gibi faaliyetler inanç turizminin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur (Alvarado-Sizzo vd., 2017a). Kavram olarak inanç turizmi, dinsel nedenlerle yapılan her türlü seyahat olarak tanımlanmaktadır (Tkaczynski ve Arli, 2018). Farklı bir tanıma göre inanç turizmi, din ve diğer faktörler tarafından motive edilen dini yerlere ve varış noktalarına yapılan seyahatleri ifade eder (Romanelli vd., 2021). İnanç turizmi, kutsal kabul edilen ve yeryüzünde ilahi bir varlığa bağlı olan yerlere yapılan ziyaretlerin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Bu nedenle, İslam, Yahudilik, Budizm, Jainizm, Hinduizm ve Hristiyanlık gibi birçok dindeki önemli dini mekanlar en popüler inanç turizmi merkezleri içerisinde yer alır (Alvarado-Sizzo vd., 2017a; Balomenou vd., 2015). Özellikle din ve turizm arasındaki dinamik ilişki, deneyim (manevi ve eğlence) avcıları olarak dini turistlerin bir seyahat kariyerinin tatminini aramasına olanak tanır (Romanelli vd., 2021).

İnanç turizmi her yıl arttıkça, UNWTO, farklı inançlar ve kültürler arasında anlayış oluşturma kapasitesinin yanı sıra ülkelerin güçlü potansiyelini geliştirmelerini de teşvik etmektedir. (UNWTO, 2016). Dünya Turizm Örgütüne göre, dünya çapında her yıl 600 milyon kişi dini yolculuğun gerçekleştirmekte ve 300 ila 330 milyon kişinin dünyanın en önemli dini yerlerini ziyaret ettiğini tahmin etmektedir (UNWTO, 2014). Dünya çapında ünlü inanç turizmi destinasyonları; Vatikan Şehri (İtalya), Santiago de Compostela (İspanya), Lourdes (Fransa), Athos Dağı (Yunanistan), Kudüs (İsrail), Medjugorje (Bosna-Hersek), Hayfa'nın Bahai Bahçeleri (Hindistan), Mekke-Medine (Sudi Arabistan) olarak sıralanmaktadır (Balomenou vd., 2015; Simone-Charteris ve Boyd, 2010). Kişilerin inanç turizmine katılmalarını sağlayan nedenler şu şekilde sıralanmıştır (Güzel, 2016).

- Manevi bir rahatlık elde etmek için hac ibadetini yerine getirmek,
- Aynı dine sahip kişilerle tanışma ve görüşme isteği,
- Dinin emrettiği vazifeleri yerine getirmek,
- İnançları açısından kutsal ve önemli kabul edilen yerleri görme isteği,
- Günahlarından arınmak ve yaratıcıya dualarını bildirme isteğidir.

Kültür turizminin bir parçası olan inanç turizmi, turist davranışlarında zincirleme bir değişimi tetiklemektedir. Özellikle, dinin ekonomik büyüme için bir kaldıraç olabileceği de anlaşılmıştır. Bu büyüme fırsatları, özellikle de bir destinasyonda çok çeşitli kutsal mekânlar ve iyi korunmuş anıtlar varsa daha da önemli hale gelmektedir (Zouni ve Digkas, 2019). İnanç turizminin gelişimi yerel halkı dini mekanlarını ve festivallerini korumak için çaba göstermeye teşvik etmektedir. Bu çabalar sadece dini nedenlerle değil, aynı zamanda turist akışını güvence altına almak için de yapılmaktadır. Örneğin, Lizbon'da her yıl 13 Haziran'da Aziz Anthony bayramında Belediye Binası yoksul çiftlerin düğünlerine sponsorluk yapmaktadır. 2000 yılında, yaklaşık 2.000 çift Belediye Binası'nda evlenmiş, bunun yanında binlerce kişi de şehir genelindeki geçit törenleri ve diğer etkinliklere katılmıştır. Bu durum, söz konusu etkinliği şehrin turistik takviminde önemli bir etkinlik haline getirmiştir. Ancak inanç turizminin gelişmesiyle birlikte kültürel metalaşmanın gerçekleşmesi, inanç ritüellerinin

turistik ürünlere dönüşmesi, inanç merkezi alanlarının turistik tesislere çevrilmesi gibi bazı olumsuzluklarında yaşanmasına da neden olmaktadır (Terzidou vd., 2008).

2.2. Adıyaman ve İnanç Turizmi

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Adıyaman, tarihin en eski yerleşim yerlerinden biridir. İlin 8 km kuzeyinde yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde tarihi M.Ö. 40.000 yılına kadar dayandırılmaktadır (Adıyaman Valiliği, 2024) Bir açık hava müzesi konumunda olan ve farklı birçok medeniyetin egemenlik sahası içerisinde yer alan Adıyaman, zengin tarihi, kültürel ve doğal güzellikleri bünyesinde barındırmaktadır (Karacıl, 2019). Kronolojik olarak Adıyaman'da egemenlik kurmuş medeniyetlerin listesi Tablo 1'de gösterilmiştir (Adıyaman Valiliği, 2024).

Tablo 1: Adıyaman'da Egemenlik Kurmuş Medeniyetler

Sıra	Medeniyetler	Egemenlik Kurduğu Yıllar
1	Paleolitik	M.Ö. 40000- M.Ö. 7000
2	Neolitik	M.Ö. 7000- M.Ö. 5000
3	Kalkolitik	M.Ö. 5000- M.Ö. 3000
4	Hititler	M.Ö. 3000- M.Ö. 1200
5	Asurlular	M.Ö. 1200- M.Ö. 750
6	Frigler	M.Ö. 750- M.Ö. 600
7	Persler	M.Ö. 600-M.Ö. 334
8	Makedonlar	M.Ö. 334-M.Ö. 69
9	Kommagene Krallığı	M.Ö. 69-M.S. 72
10	Roma İmparatorluğu	72-395
11	Doğu Roma (Bizans)	395-670
12	Emeviler	670-758
13	Abbasiler	758 – 926
14	Hamdaniler	926- 958
15	Bizanslılar	958 –1114
16	Eyyubiler	1114 –1204
17	Anadolu Selçuklular	1204 –1298
18	Memlûklular	1298 –1516
19	Osmanlı İmparatorluğu	1516 –1923

Kaynak: (Adıyaman Valiliği, 2024)

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Hititler, Asurlular, Persle, Makedonlar, Komangene gibi farklı birçok kadim medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Memlûkluar gibi İslam dünyasının önemli devletlerinin de egemenlik sahası içerisinde yer almıştır. Bu farklı medeniyetler Adıyaman'da birçok kültürel varlığı ve sit alanını miras olarak bırakmıştır. 2023 yılı sonu itibarıyla Adıyaman ilinde bulunan Sit Alanlarının ve Taşınmaz Kültür Varlıklarının sayısı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Adıyaman ilinde bulunda Sit Alanları ve Taşınmaz Kültür Varlıkları

Sit Alanı Türü	Adet
Arkeolojik Sit Alanı	237
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	1
Toplam	238
Taşınmaz Kültür Varlıkları	Adet
Anıt ve Abideler	2
İdari Yapılar	2
Askeri Yapılar	6
Mezarlıklar	18

Kalıntılar	25
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	7
Sivil Mimarlık Örneği	8
Dinsel Yapılar	54
Kültürel Yapılar	46
Toplam	168

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025)

Tablo 2’de görüldüğü üzere Adıyaman’da 238 sit alanı bulunmaktadır. Bununla birlikte, 168 taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Bu taşınmaz kültür varlıklarının 54’ü dinsel yapılar, 18’i mezarlıklar ve 2’si de anıt ve abidelerdir. İnanç turizmi kapsamında değerlendirildiğinde 74 inanç turizmi arz varlığı bulunmaktadır.

Zengin bir inanç turizmi potansiyelini bünyesinde barındıran Adıyaman, adı İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerimde geçen ve Kahta-Gerger yolu üzerinde bulunan Hz. Üzeyir Peygamberin makamı, yeri kesin olarak bilinen iki sahabeden biri olan Safvan Bin Muattal türbesi (diğeri Eyyüb El Ensari-İstanbul/Eyüp) birçok ziyaretçi tarafından her yıl ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte; Abdurrahman Erzincani, Abuzer Gaffari, Mahmut el-Ensari ve Gazihan Dede Türbesi gibi İslam alimlerinin makamları bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye’deki en önemli Nakşibendi tarikatı olan ilin Kahta ilçesinde bulunan Doruk Köyü (Menzil) milyonlarca kişi tarafından her yıl ziyaret edilmektedir (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014).

Abuzer Gaffari, Mahmut el-Ensari ve Abdurrahman Erzincani makamları Adıyaman’ın manevi hayatına yön veren İslam alimleridir. Kahta yakınlarında Nakşibendi tarikatının önde gelen merkezlerinden birisi olan Doruk Köyü (Menzil) her yıl milyonlarca kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Adıyaman tarihi kent merkezinde bulunan Ulu Camii, Kap Camii, Eskisaray Camii, Yenipınar Camii ve Musalla Camii dini mimarinin önemli örneklerindendir. Tarihi Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi de Metropolitlik olarak bölge illerinde yaşayan Süryani cemaati tarafından halen kullanılmaktadır. Tarihi Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi bölgedeki Süryani cemaatlerce aktif olarak kullanılmakta ve önemli bir ibadet merkezi olarak görülmektedir (Baltacı ve Aytemir, 2024). Adıyaman’da bulunan bazı önemli inanç turizmi merkezleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Adıyaman’da Bulunan Bazı Önemli İnanç Turizmi Merkezleri

Türü	İnanç Turizmin Adı	Bulunduğu Yer
Antik Dönem İnanç Merkezleri	Nemrut Dağı Tümülüsü	Adıyaman-Kahta
	Perre Antik Kenti	Adıyaman-Merkez
	Karakuş Tümülüsü	Adıyaman-Kahta
	Sofraz Tümülüsü	Adıyaman-Besni
	Arsemia Ören Yeri	Adıyaman-Kahta
Türbe ve Makamlar	Sahabe Safvan Bin Muattal Hz	Adıyaman-Samsat
	Hz. Üzeyir Türbesi	Adıyaman-Gerger
	Abuzer Gaffari Türbesi	Adıyaman-Merkez
	Gazihan Dede Türbesi	Adıyaman-Merkez
	Mahmud el-Ensari Türbesi	Adıyaman-Merkez
	Ulubaba Türbesi	Adıyaman-Çelikhan
	Şeyh Abdurrahman Erzincani (Zey) Türbesi	Adıyaman-Merkez
İbadethaneler	Ulu Camii	Adıyaman-Merkez
	Musalla Camii	Adıyaman-Merkez
	Kap Camii	Adıyaman-Merkez
	Eskisaray Camii	Adıyaman-Merkez
	Yenipınar Camii	Adıyaman-Merkez
	Adıyaman Süryani Kadim Metropolitliği (Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi)	Adıyaman-Merkez

Kaynak: (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2014)

Tablo 3'te görüldüğü üzere Adıyaman ilinde antik dönemden günümüze kadar birçok inanç turizmi merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerden Nemrut Dağı Tümülüsü UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almakta ve Dünyanın 8. Harikası olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte İslam inancına ait birçok türbe, makam ve ibadethanenin bulunmasının yanı sıra aktif Süryani kilisesi de bölgedeki Süryanilerin önemli inanç merkezlerinden biridir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı, Adıyaman ilinin sahip olduğu inanç turizmi potansiyelini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, inanç turizminin kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Adıyaman ilindeki inanç turizmi merkezleri belirlenmeye çalışılmış ve ilin mevcut inanç turizmi potansiyeli ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması kullanılmıştır. Daha önceden Adıyaman turizmi ile ilgili çalışmalar doküman incelemesi tekniği ile incelenmiştir. Adıyaman ilinin inanç turizmi potansiyeli, ilgili akademik çalışmalardan elde edilen veriler ışığında analiz edilmiştir. Adıyaman'ın turizm potansiyeline yönelik yapılmış akademik araştırmalar, tezler, makaleler ve bildiriler vb. değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar aracılığıyla Adıyaman'ın turizmde güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehdit unsurları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler SWOT analizi çerçevesinde sistematik bir biçimde sınıflandırılmıştır. Analiz sürecinde öncelikle Adıyaman'ın genel turizm potansiyeli üzerine yapılmış çalışmalardan elde edilen güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit unsurları belirlenmiş, ardından bu unsurlar inanç turizmi bağlamında yeniden değerlendirilerek SWOT matrisine dahil edilmiştir.

SWOT analizi, bir organizasyonun güçlü ve zayıf yönleri ile çevredeki fırsatları ve tehditleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Dyson, 2004). İngilizce; Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) kelimelerinden baş harflerinden oluşan SWOT analizi bir organizasyonun stratejik planlama sürecinde kullanılan yöntemlerden biridir (Phadermrod vd., 2019). Dünyada kullanılan stratejiler içerisinde en eski ve en yaygın olarak benimsenen strateji araçlarından biri olan SWOT analizi akademik çevrelerde yaklaşım, çerçeve, matris, model, teknik veya araç gibi kavramlarla birlikte kullanılmasına rağmen sıklıkla SWOT analizi olarak kullanılmaktadır (Puyt vd., 2023). SWOT analiz, iç ve dış faktörleri değerlendirerek güçlü bir strateji belirlemeye yardımcı olur. İç faktörler; güçlü ve zayıf yönleri içermektedir. Bu iç faktörler doğrudan organizasyonun kontrolü altındadır ve iç kaynaklarda, beceriler, süreçler ve stratejiler değerlendirilir. Dış faktörler ise fırsatlar ve tehditlerden oluşmakta ve bu faktörler organizasyonun kontrolü dışındadır ve dış çevrede meydana gelen değişikliklere dayandırılır (Dyson, 2004).

Bu araştırmadan elde edilen bulguların Adıyaman'ın inanç turizmi potansiyelini sistematik olarak ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca SWOT analizi kapsamında güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin değerlendirilmesi, ileride yapılacak saha araştırmaları ve politika önerileri için yol gösterici nitelik taşıyacağı düşünülmektedir.

4. ADIYAMAN İLİNİN İNANÇ TURİZMİ SWOT ANALİZİ

Adıyaman ilinin inanç turizmi potansiyelinin SWOT analizi yapılmadan önce ilin turizm potansiyeli ile ilgili literatür incelenmiştir. Gerçekleştirilen literatür ve doküman incelemeleri neticesinde Adıyaman ilinin SWOT analizine dair bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır. Tablo 4'te görüldüğü üzere Adıyaman ilinin inanç turizminin güçlü yanlarına bakıldığında, antik dönemlere ait inanç merkezlerinin varlığı (Nemrut Dağı Tümülüsü, Perre Antik Kenti, Sofraz Tümülüsü) ilin inanç turizminin güçlü yanları içerisinde yer almaktadır. Antik dönem doğu ile batı tanrılarının (Nemrut Dağı Tümülüsü) ve krallarının (Arsemia Ören Yeri) bir arada sergilendiği eserleri bünyesinde barındıran Adıyaman inanç merkezlerinin kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Tümülüsler, antik dönemlerde inşa edilmiş ölümlerin gömüldüğü anıt mezarlardır (Frie, 2020). Ancak bu yapılar sadece bir mezar olmayıp aynı zamanda dönemin inanç sistemleri, dini ritüelleri ve ölümden sonraki yaşamda dair bilgilerin edinildiği mekanlardır (Davies, 2017). Bu açıdan tümülüsler doğrudan bir inanç merkezi olmamasına rağmen inançla ilgili ritüelleri bünyesinde barındırdığından ve antik

dönem inançları ile bağlantı olduğundan günümüzde önemli turizmi merkezleri içerisinde yer almaktadırlar (Baltacı ve Aytemir, 2024; Ekinci, 2012; Hazarhun ve Çetinsöz, 2023). 1881 yılında keşfedilen Nemrut Dağı Tümülüsünde dönemin Kommagene Kralı I. Antiochos'un mezarı ve tanrılara armağan olarak yaptırdığı düşünülen dev heykeller yer almaktadır (Özkan vd., 2019). Türkiye'de yeri kesin olarak bilinen iki sahabeden biri olan Safvan Bin Muattal'ın türbesi (Diğeri Ebu Eyyûb el-Ensari Türbesi-İstanbul) bulunması (Arıca vd., 2019) ve Abuzer Gafari, Gazihan Dede, Mahmud el-Ensari, Ulubaba ve Şeyh Abdurrahman Erzincani (Zey) Türbelerinin varlığı ile önemli inanç turizmi alanları içerisinde yer almaktadır. Farklı inançlara ait ibadethanelerin bulunması (Ulu Camii, Musalla Camii, Eskisaray Camii, Yenipınar Camii, Adıyaman Süryani Kadim Metropolitliği-Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi) ve ilde birçok alternatif turizm çeşidinin yer alması (Kültür, Av, Sağlık, Yamaç Paraşütü, Ekoturizm, Dağ Turizmi gibi) ilin inanç turizminin güçlü yanları içerisinde yer almaktadır (Güven ve Kaygın, 2015; Ukav, 2012). Bununla birlikte, ilin 19 farklı medeniyetin egemenlik sahası içerisinde yer alması ve bu medeniyetlere ait birçok eserin günümüze kadar ulaşması (Adıyaman Valiliği, 2025), yerel gastronominin gelişmiş olması (Cam, 2023), yerel halkın hoşgörülü olması (Öztürk vd., 2019) ve inanç turizmi merkezlerinin birçoğunun birbirine yakın mesafede olması (birçoğu Kahta ilçesinde yer almaktadır) Adıyaman'ın inanç turizminin güçlü özellikleri içerisinde yer almaktadır. Çünkü bir destinasyonda gelişen bir turizm için alt-üst yapı, yerel gastronomi, toplumun turizmi kabulü gibi unsurlarında gelişmiş olması gerekli olmaktadır (Sgroi, 2021).

Adıyaman ilinin inanç turizminin zayıf taraflarına bakıldığında; tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu (Akçi ve Uluşık, 2016; Baltacı ve Aytemir, 2024; Cam, 2023; Dönbak ve Sabbağ, 2020; Güven ve Kaygın, 2015; Özkan vd., 2019; Ukav, 2014) yerel rehber eksikliği (Akçi ve Uluşık, 2016; Baltacı ve Aytemir, 2024; Sabbağ, 2011), konaklama tesislerinin yetersiz olması (Akçi ve Uluşık, 2016; Cam, 2023; Sabbağ, 2011; Ukav, 2014), alt yapı imkanlarının yetersiz oluşu (Arıca ve Çorbacı, 2019; Cam, 2023; Sönmez ve Avcı, 2011), üst yapı imkânlarının yetersiz oluşu (Arıca ve Çorbacı, 2019; Cam, 2023), inanç turizmi alanlarında tesis sayılarının yeterli olmaması (Arıca ve Çorbacı, 2019; Ukav, 2014), turizm alanlarındaki mevcut tesislerde çevre düzenlemesinin yetersiz olması (Arıca ve Çorbacı, 2019; Cam, 2023), sosyal tesislerin yetersiz olması (Arıca ve Çorbacı, 2019; Cam, 2023; Ceren ve Çelik, 2015; Sabbağ, 2011; Sabbağ ve Aksoy, 2011), ilin inanç turizmi potansiyelinin yeterince bilinmemesi ve Seyahat acentelerinin bu hususa ilgisiz kalması (Arıca ve Çorbacı, 2019), ilin inanç turizmi hakkında yeterli akademik çalışmanın olmaması (Ukav ve Çetinöz, 2015) ve kapsamlı bir inanç turizmi envanterinin olmaması şeklinde sıralanmıştır.

Adıyaman ilinde inanç turizminin gelişmesinde ilin güçlü taraflarına bakıldığında; alternatif turizm (kültür turizmi, av turizmi, gastronomi turizmi, macera turizmi, doğa turizmi gibi) potansiyelinin yüksek olması (Baltacı ve Aytemir, 2024; Karakuş, 2023; Sabbağ, 2011; Ukav ve Çetinöz, 2015), Nemrut Dağı'nın UNESCO Dünya Mirasında yer alması (Karakuş, 2023; Rüzgar, 2016; Sabbağ, 2011), Doruk (Menzil) Köyü ve Safvan Bin Muattal'ın il sınırlarında yer alması (Karakuş, 2023) farklı inanç (İslamiyet, Hristiyanlık), mezhep ve medeniyetlere ait inanç turizmi potansiyelinin yüksek olması (Baltacı ve Aytemir, 2024; Rençber, 2014; Ukav ve Çetinöz, 2015), çevresindeki inanç turizmi potansiyeli yüksek iller sayesinde inanç turizmi rotasına dahil edilebilecek potansiyelde olması (Baltacı ve Aytemir, 2024; Karakuş, 2023), yerel halkın turizmi desteklemesi (Baltacı ve Aytemir, 2024), alternatif (Kara, Demir ve Hava) ulaşım yolları ile ulaşma imkânının bulunması (Karakuş, 2023; Rüzgar, 2016), zengin kültürel ve gastronomik potansiyele sahip olması (Karakuş, 2023; Rüzgar, 2016) şeklinde sıralanmıştır.

İlin inanç turizminin gelişmesindeki engellere bakıldığında; ilin deprem bölgesinde yer alması (Aksoy vd., 2023; Güven ve Kaygın, 2015; Yalçın ve Sabah, 2018), önemli inanç turizmi potansiyeline sahip illere komşu olması (Şanlıurfa, Diyarbakır, Malatya gibi) (Baltacı ve Aytemir, 2024; Güven ve Kaygın, 2015), turizm politika yapımcılarının inanç turizme yeterli önemi vermemesi (Arıca vd., 2019; Öztürk vd., 2019), sürdürülebilir politikaların benimsenmemesi (Akçi ve Uluşık, 2016; Öztürk vd., 2019; Ukav, 2012), yatırım faaliyetlerinin yeterli olmaması (Arıca vd., 2019; Güven ve Kaygın, 2015; Karakuş, 2023; Sabbağ, 2011; Ukav, 2012), turistlerin tur dışında zaman geçirecekleri mekanların

yetersiz olması (Arıca ve Çorbacı, 2019; Cam, 2023; Ceren ve Çelik, 2015; Sabbağ, 2011; Sabbağ ve Aksoy, 2011) şeklinde sıralanmaktadır. İlgili literatür incelendikten sonra Adıyaman ilinin inanç turizmine yönelik gerçekleştirilen SWOT matrisi Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Adıyaman İlinin İnanç Turizmi SWOT Matrisi

Güçlü Yönler (Strengths)	Zayıf Yönler (Weaknesses)
- Antik dönemlere ait inanç merkezlerinin varlığı, - UNESCO Dünya Mirasında yer alan Nemrut Dağı Tümülüsüne sahip olması, - Antik dönem doğu ile batı tanrılarına ve krallarına ait heykellerin bir arada sergilenmesi, - Yeri kesin olarak bilinen sahabe türbesine (Safvan Bin Muattal) sahip olması, - Farklı inanç ve mezheplere ait türbe, camii, kiliseye sahip olması, - Farklı birçok alternatif turizm potansiyeline sahip olması, - Yerel gastronominin gelişmiş olması, - Farklı medeniyetlere ait birçok esere sahip olması, - Yerel halkın hoşgörülü olması, - İnanç turizmi merkezlerinin birbirine yakın mesafede yer alması.	- Tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olması, - Yerel rehber eksikliği, - Konaklama tesislerinin yetersiz olması, - Alt yapı imkanlarının yetersiz olması, - Üst yapı imkanlarının yetersiz olması, - İnanç turizmi alanlarında tesis sayılarının yetersiz olması, - İnanç turizmi alanlarındaki mevcut tesislerde çevre düzenlenmesinin yetersiz olması, - Sosyal tesislerin yetersiz oluşu, - İlin inanç turizmi potansiyelinin yeterince bilinmemesi, - Seyahat acentelerinin inanç turizmine ilgisiz kalması, - İlin inanç turizmine yönelik yeterli akademik çalışmanın olması, - İlin kapsamlı bir inanç turizmi envanterinin olmaması.
Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
- Alternatif turizm potansiyelinin yüksek olması, - Nemrut Dağının UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması, - Doruk (Menzil) Köyü ve Safvan Bin Muattal Türbesinin il sınırları içerisinde yer alması, - Farklı inanç, mezhep ve medeniyetlere ait inanç merkezlerinin olması, - Çevresinde inanç turizmi potansiyeli illerin bulunması ve inanç turizmi rotalarına dahil edilebilmesi, - Yerel halkın turizmi desteklemesi, - İle alternatif ulaşım yolları ile ulaşım imkanlarının bulunması, - Zengin kültürel ve gastronomik potansiyele sahip olması.	- İlin deprem bölgesinde yer alması, - İlin önemli inanç turizmi potansiyeline sahip illere komşu olması, - Turizm politika yapımcılarının inanç turizmine yeterince önem vermemesi, - Sürdürülebilir politikaların benimsenmemesi, - Yatırım faaliyetlerinin yeterli olmaması, - İli ziyaret eden turistlerin tur dışında zaman geçirecekleri sosyal mekanların yetersiz olması,

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Adıyaman farklı birçok medeniyetin egemenlik sahası içerisinde yer almıştır. Bu medeniyetlerin bırakmış olduğu kültürel birikim ve tarihi eserler günümüzde Adıyaman'ın önemli turizm destinasyonları içerisinde yer almasını sağlamıştır. Sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal güzellikleri ile zengin bir turizm potansiyelini bünyesinde barındıran Adıyaman, farklı birçok alternatif turizm (kültür, kırsal, doğa, macera, av, yamaç paraşütü, gastronomi, tarım vb.) potansiyeline sahiptir (Karacıl, 2019; Sabbağ, 2011; Ukav, 2012, 2014). Bu alternatif turizm potansiyellerinden biride inanç turizmidir. Bu çalışmada Adıyaman ilinin inanç turizmi potansiyeli ve buna bağlı olarak ilin inanç turizmi potansiyelinin SWOT analizi yapılmıştır.

Gerçekleştirilen SWOT analizi neticesinde Adıyaman'ın (Hitit, Asur, Frig, Pers, Komangene, Roma, Emevi, Abbasi, Osmanlı gibi) 19 farklı medeniyete ((Karacıl, 2019), inanç hristiyanlık ve İslamiyet ve mezheplere ait (Arıca vd., 2019; Sabbağ, 2011) inanç turizmi alanlarını bünyesinde barındırdığı görülmüştür. Nemrut Dağı Tümülüsü her yıl yerli ve yabancı birçok turisti çekmektedir (Ekinci, 2012). Bir kültür turizmi ögesi olarak algılanmasına rağmen sahip olduğu yapı itibarıyla (mezar ve tanrı heykelleri) aynı zamanda bir inanç turizmi ögesidir. Türkiye'de farklı birçok ilde sahabelere ait türbeler bulunmaktadır (Güler, 2014; Haspolat, 2013; Özüpekçe, 2021). Ancak Adıyaman ilinin Samsat ilçesindeki Safvan Bin Muattal türbesi ile İstanbul'un Eyüp ilçesindeki Eyyüb El Ensari Türbesi yeri kesin olarak bilinen iki sahabedir (Arıca vd., 2019; Öztürk vd., 2019; Rüzgar, 2016). Bu açıdan bakıldığında İslam dininin önemli ziyaret mekanları içerisinde yer alan sahabe türbelerinden en önemlilerden birinin Adıyaman'da yer alması ilin inanç turizmi açısından güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca her yıl binlerce insanın ziyaret ettiği Nakşibendi tarikatının önemli merkezlerinden biri olan Doruk (Menzil) Köyü (Adıyaman'ın Kahta içesi sınırları içerisinde) önemli inanç turizmi çekim merkezlerindendir (Rüzgar, 2016).

Adıyaman ilindeki birçok inanç merkezinin tanıtımının yeterince yapılmamış olması, alt-üst yapı imkanlarının yetersiz olması, sosyal tesislerin yeterli düzeyde olmaması gibi zayıf inanç turizmi unsurları ildeki inanç turizminin gelişimine engel olmaktadır. Yerel yöneticilerin ve özellikle turizm politika yapımcılarının bu hususlara yönelik almış gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu açıdan ulusal ve uluslararası platformlarda ilin inanç turizmi potansiyeliyle ilgili tanıtım faaliyetleri yapmaları, inanç turizmi özelinde ve ildeki alt-üst yapı eksikliklerinin giderilmesine yönelik girişimleri artırmalı ya da gerçekleştirmelidirler. Özellikle ili ziyaret eden turistlerin hem seyahat ettikleri alanlarda hem de seyahatten arta kalan boş zamanlarında zaman geçirecekleri sosyal aktivitelerin, sosyal tesislerin sayısının artırılması önerilmektedir. Bu şekilde ili ziyaret eden turistlerde hem destinasyon memnuniyeti hem de ildeki kalış sürelerinde artışların yaşanacağı düşünülmektedir. İlin inanç turizminin zayıf özellikleri içerisinde; yerel rehber eksikliği ve yeterli düzeyde akademik çalışmanın olmaması yer almaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler ile üniversite arasında iş birliği geliştirilmesi önerilmektedir. Be şekilde hem kapsamlı bir inanç turizmi literatürünün oluşmasında hem de ilin ihtiyaç duyduğu yetişmiş kalifiye rehber ihtiyacının karşılanacağı düşünülmektedir. Ayrıca nitelikli konaklama tesislerinin sayısının artırılması ve kurumsal seyahat acentelerinin Adıyaman'a inanç turizmi turlarının düzenlenmesi konusunda teşvik edici faaliyetlerde bulunulması önerilmektedir.

Adıyaman'daki inanç turizminin gelişmesindeki fırsatlara bakıldığında; birçok alternatif turizmi bünyesinde barındırdığı, UNESCO Dünya Miras Listesindeki Nemrut Dağına sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda farklı alternatif turizm türleri ile inanç turizminin dahil edildiği karma turizm rotalarının oluşturulması, özellikle Nemrut Dağı için ziyaret eden turistlere alternatif inanç turizmi rotaları ile seyahat etmeleri teşvik edilmelidir. Öyle ki Rüzgar (2016) yapmış olduğu çalışmada Adıyaman'da yapılabilecek rekreasyon ve turizm faaliyetleri içerisinde inanç turizmin diğer alternatif turizm türleri içerisinde en önemli turizm türü olduğu sonucuna ulaşmıştır (Rüzgar, 2016). Çevre illerdeki yerel yönetimlerle ve turizm politika yapımcıları ile iş birliği kurularak Adıyaman'ın da içerisine dahil edildiği inanç turizmi rotalarının oluşturulması ve geliştirilmesi önerilmektedir. Bu araştırma çoğunlukla literatür taraması ve doküman incelemesine dayanmaktadır. Dolayısıyla saha araştırması, anket ya da mülakat gibi birincil veri toplama yöntemleri kullanılmamıştır. Gelecekteki çalışmalarda birincil verilerden elde edilecek çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışma yalnızca Adıyaman ili ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda elde edilen sonuçların bölge için genellenemeyeceği görülmektedir.

Kaynakça

- Adıyaman Valiliği. (2024). *Adıyaman Tarihi*. <http://www.adiyaman.gov.tr/adiyaman-tarihi>
- Adıyaman Valiliği. (2025). *T.C. Adıyaman Valiliği - Adıyaman Tarihi*. <http://www.adiyaman.gov.tr/adiyaman-tarihi>

- Akçi, Ya. ve Uluişik, Ö. (2016). Marka Şehir Oluşturma: Şehirde Oturanların Değerlendirmeleri Üzerine Bir Uygulama (Adıyaman Örneği). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/24545/259975>
- Aksoy, E., Akgun, E., Softa, M., Kocbulut, F., Sozbilir, H., Tatar, O. ve Erol, S. C. (2023). 6 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) depreminin Doğu Anadolu Fay Zonu Erkenek ve Pazarcık Segmentleri Üzerindeki Etkisi: Çelikhane-Gölbaşı (Adıyaman) Arasından Gözlemler. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 5(1), 85-104. <https://doi.org/10.46464/TDAD.1280408>
- Albayrak, T., Herstein, R., Caber, M., Drori, N., Bideci, M. ve Berger, R. (2018). Exploring religious tourist experiences in Jerusalem: The intersection of Abrahamic religions. *Tourism Management*, 69, 285-296. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2018.06.022>
- Alvarado-Sizzo, I., Propin Frejomil, E. ve Sánchez Crispín, Á. (2017a). Religious tourism in southern Mexico: Regional scopes of the festival of the Immaculate Conception. *Geoforum*, 83, 14-25. <https://doi.org/10.1016/J.GEOFORUM.2017.04.016>
- Alvarado-Sizzo, I., Propin Frejomil, E. ve Sánchez Crispín, Á. (2017b). Religious tourism in southern Mexico: Regional scopes of the festival of the Immaculate Conception. *Geoforum*, 83, 14-25. <https://doi.org/10.1016/J.GEOFORUM.2017.04.016>
- Arıca, R. ve Çorbacı, A. (2019). Turizm Sektöründe Müşterilerin Bilgi Üretici Rolü: Adıyaman'daki Turistik Çekiciliklere Yönelik Tripadvisor Sitesinde Yer Alan Yorumlar Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 437-455. <https://doi.org/10.24010/SOİD.655292>
- Arıca, R., Boğan, E. ve Arıca, E. (2019). Adıyaman'da İnanç Turizmi Açısından Önemli Bir Değer: Sahabe Safvân Bin Muatta. 2 Nd INTERNATIONAL HALAL TOURISM CONGRESS.
- Balomenou, C., Poulaki, P. ve Lagos, D. (2015). *Religious Tourism in Greece and regional development: The case of Samos Island*. <https://www.econstor.eu/handle/10419/124677>
- Baltacı, M. ve Aytemir, Ş. (2024). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin inanç turizminin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Cam, O. (2023). Gastronomi Turizmi Kapsamında Adıyaman Mutfağının İncelenmesi. In *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi* (Vol. 12, Issue 2, pp. 6-43). Türkiye Otel, Lokanta ve Dinlenme Yerleri İşçileri Sendikası. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turar/issue/81861/1348386>
- Cengiz, T. (2024). Bin Tanrılı Zamanlarında Anadolu'da Din. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 109, 455-468. <https://doi.org/10.60163/TKHCBVA.1447340>
- Ceren, A. ve Çelik, S. (2015). Kentsel Yoksulluğun Çözümünde Kamu-Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliği: Adıyaman Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015(20), 572-613. <https://doi.org/10.14520/ADYUSBD.98223>
- Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and Transformations. *Annals of Tourism Research*, 37(2), 440-456. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2009.10.016>
- Davies, D. (2017). Death, Ritual and Belief. In *Death, Ritual and Belief: The Rhetoric of Funerary Rites*. Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.1080/713685891>
- Demir, D. (2019). *Turizm Motivasyonu*. <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/turizm-motivasyonu>
- Dönbak, E. R. ve Sabbağ, Ç. (2020). Yiyecek İşletmeleri Çalışanlarının Bakış Açısı ile Destinasyon İmajı, Tanıtımı ve Davranışsal Niyet İlişkisi: Adıyaman Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 143-156. <https://doi.org/10.37847/TDTAD.780592>
- Dyson, R. G. (2004). Strategic development and SWOT analysis at the University of Warwick. *European Journal of Operational Research*, 152(3), 631-640.
- Ekinci, D. (2012). The Mountains of Turkey. *International Journal of Arts & Sciences*, 5(4). https://www.researchgate.net/profile/Deniz-Ekinci-2/publication/383148961_THE_MOUNTAINS_OF_TURKEY/links/66be5217145f4d35535d026f/THE-MOUNTAINS-OF-TURKEY.pdf
- Frie, A. C. (2020). The Multiple Temporalities of a Burial Monument: The Tumulus at Hrib. *Field Notes: A Journal of Collegiate Anthropology*, 4(1), 129-143. <https://minds.wisconsin.edu/handle/1793/94575>

- Griffin, K. ve Raj, R. (2017). *The Importance of Religious Tourism and Pilgrimage: reflecting on definitions, motives and data*. <https://arrow.dit.ie/ijrtp/vol5/iss3/2>
- Güler, B. (2014). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Anadolu'da Sahâbiler. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32(32), 104-130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/harranilahiyatdergisi/issue/26268/276735>
- Güven, B. ve Kaygın, E. (2015). ADIYAMAN İLİ SWOT ANALİZİ. Siyahinci Akademi. https://www.kitantik.com/product/ADIYAMAN-ILI-SWOT-ANALIZI_1br9qfwlwxerzxbt11qo?srsitid=AfmBOoqTok9T69v5nVLGZAieNCVdIeP7rQOPUIDsUZavaPlxHaOlnrRQ
- Güzel, Ö. (2016). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 87-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/23022/246163>
- Haspolat, Y. K. (2013). *Peygamberler, Sahabeler, Eviyalar Kenti Diyarbakır*. AMAÇ MATBAACILIK VE CİLTLEME.
- Hazarhun, E. ve Çetinsöz, B. C. (2023). Determination of Faith Tourism Routes in the Context Touristic Product Diversification: A study on Manisa Province. In Muharrem Tuna, Özlem Köroğlu, Gamze Kaya, Eda Hazarhun, Hasret Ulusoy Mutlu ve Nuray Yıldız (Eds.), *Anatolian Landscape And Faith Tourism: Ancient Times To Present*. University of South Florida (USF) M3 Publishing.
- Henderson, J. C. (2011). Religious tourism and its management: the hajj in Saudi Arabia. *International Journal of Tourism Research*, 13(6), 541-552. <https://doi.org/10.1002/JTR.825>
- Iliev, D. (2020). The evolution of religious tourism: Concept, segmentation and development of new identities. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 131-140. <https://doi.org/10.1016/J.JHTM.2020.07.012>
- İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2014). *Adıyaman İnanç Turizmi Raporu*. <https://ika.org.tr/dokuman-merkezi/arastirma-raporlari/adiyaman-inanc-turizmi-raporu>
- Karacıl, G. (2019). Adıyaman'ın Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanlarının Kültür Potansiyeli Kapsamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*.
- Karacıl, G. ve Çınar, K. (2024). Turizm Eğitiminde İnovasyon. *Turkish Studies-Educational Sciences*, null(Volume 16 Issue 2), 895-920. <https://doi.org/10.47423/TURKISHSTUDIES.49185>
- Karakuş, M. (2023). *Adıyaman İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Rota Planlaması* [Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi]. <http://acikerisim.harran.edu.tr:8080/xmlui/handle/11513/3520>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025). *İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği*. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-istatistigi.html>
- Lin, C. P. (2021). The salience of stakeholders in religious tourism: A case study of the Dajia Mazu pilgrimage. *Annals of Tourism Research*, 86, 103091. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2020.103091>
- Oppewal, H., Huybers, T. ve Crouch, G. I. (2015). Tourist destination and experience choice: A choice experimental analysis of decision sequence effects. *Tourism Management*, 48, 467-476. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2014.12.016>
- Özkan, E., Curkan, S. C. ve Salar, D. (2019). A Qualitatives Study of Tourism Potantial in Adıyaman Province and Mount Nemrut National Park. *Eurasian Education & Literature Journal*, 9, 19-29.
- Öztürk, E., Olgun, C. K. ve Toprak, M. A. (2019). *Şehrim Adıyaman: Adıyaman Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*. Gazi Kitabevi.
- Özüpekçe, S. (2021). Bir Şehirsel Toponimi Araştırması: Kilis'te Cadde ve Sokak İsimlerinin Sınıflandırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/62244/819248>
- Patwardhan, V., Ribeiro, M. A., Woosnam, K. M., Payini, V. ve Mallya, J. (2020). Visitors' loyalty to religious tourism destinations: Considering place attachment, emotional experience and religious affiliation. *Tourism Management Perspectives*, 36, 100737. <https://doi.org/10.1016/J.TMP.2020.100737>

- Phadermrod, B., Crowder, R. M. ve Wills, G. B. (2019). Importance-Performance Analysis based SWOT analysis. *International Journal of Information Management*, 44, 194–203.
- Puyt, R. W., Lie, F. B. ve Wilderom, C. P. M. (2023). The origins of SWOT analysis. *Long Range Planning*, 56(3), 102304.
- Qiu, R. T. R., Masiero, L. ve Li, G. (2018). The psychological process of travel destination choice. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(6), 691–705. <https://doi.org/10.1080/10548408.2018.1435332>
- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevlerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 7–18. <https://doi.org/10.18403/EMAKALAT.46961>
- Rhama, B. (2022). The halal tourism – alternative or mass tourism? Indications of traditional mass tourism on crescent rating guidelines on halal tourism. *Journal of Islamic Marketing*, 13(7), 1492–1514. <https://doi.org/10.1108/JIMA-07-2020-0199/FULL/PDF>
- Rifai, T. (2015a). *Bethlehem Declaration - International Conference on Religious Tourism: Fostering sustainable socio-economic development for host communities | UN Tourism*. <https://www.unwto.org/archive/middle-east/event/bethlehem-declaration>
- Rifai, T. (2015b, June 15). “Fostering sustainable socio-economic development in host communities” . *International Conference on Religious Tourism*.
- Romanelli, M., Gazzola, P., Grechi, D. ve Pollice, F. (2021). Towards a sustainability-oriented religious tourism. *Systems Research and Behavioral Science*, 38(3), 386–396. <https://doi.org/10.1002/SRES.2791>
- Rüzgar, H. (2016). Adıyaman ili ve yakın çevresinin turizme yönelik rekreasyonel peyzaj potansiyelinin belirlenmesi üzerine bir çalışma [Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi]. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/handle/11772/257>
- Sabbağ, Ç. (2011). Adıyaman Turizminin Güçlü, Zayıf, İle Fırsat ve Tehditlerine İlişkin Turizm İşletme Yöneticilerinin DEğerlendirmeleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 206–222. <https://openurl.ebsco.com/contentitem/asn:90572333?sid=ebsco:plink:crawler&id=ebsco:asn:90572333&crl=c>
- Sabbağ, Ç. ve Aksoy, E. (2011). Üniversite Öğrencileri Ve Çalışanların Boş Zaman Etkinlikleri: Adıyaman Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 10–23. <https://doi.org/10.20875/SB.79782>
- Sgroi, F. (2021). Food products, gastronomy and religious tourism: The resilience of food landscapes. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 26, 100435. <https://doi.org/10.1016/J.IJGFS.2021.100435>
- Sharma, N. ve Timothy, D. J. (2023). Endurance rituals, performativity and religious tourism. *Annals of Tourism Research*, 100, 103552. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2023.103552>
- Shinde, K. (2022). The spatial practice of religious tourism in India: a destinations perspective. *Tourism Geographies*, 24(4–5), 902–922. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1819400>
- Simone-Charteris, M. T. ve Boyd, S. W. (2010). The development of religious heritage tourism in Northern Ireland: Opportunities, benefits and obstacles. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 58(3), 229–257.
- Smith, V. L. (1992). Introduction: The quest in guest. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 1–17. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(92\)90103-V](https://doi.org/10.1016/0160-7383(92)90103-V)
- Sönmez, M. E. ve Avcı, S. (2011). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalkınmayı geciktiren beşeri kökenli sorunların Göksu çayı havzası (Adıyaman) özelinde değerlendirilmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 28–56. <https://doi.org/10.2/JQUERY.MIN.JS>
- Stausberg, M. (2012). Religion and tourism: Crossroads, destinations and encounters. *Religion and Tourism: Crossroads, Destinations and Encounters*, 1–292. <https://doi.org/10.4324/9780203854785>
- TDK. (2024). *İnanç ne demek TDK Sözlük Anlamı*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Terzidou, M., Styliadis, D. ve Szivas, E. M. (2008). Residents’ Perceptions of Religious Tourism and its Socio-Economic Impacts on the Island of Tinos. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 5(2), 113–129. <https://doi.org/10.1080/14790530802252784>

- Timothy, D. J. ve Olsen, D. H. (2006). Conclusion : Whither religious tourism? In D. J. Timothy & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, Religion and Spiritual Journeys* (pp. 271-278). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203001073-20>
- Tkaczynski, A. ve Arli, D. (2018). Religious tourism and spiritual leadership development: Christian leadership conferences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 75-84. <https://doi.org/10.1016/J.JHTM.2018.03.004>
- Ukav, İ. (2012). Adıyaman'ın Kırsal Turizm Potansiyeli. In *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (Vol. 2012, Issue 2, pp. 77-81). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10213/125509>
- Ukav, İ. (2014). Adıyaman İlinde Kırsal Turizm Potansiyeli ve Geliştirme Fırsatları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51). <https://doi.org/10.17755/ESOSDER.71778>
- Ukav, İ. ve Çetinöz, B. C. (2015). Adıyaman İlinde Çiftçilerin Tarım Turizmi Üzerine Algılamaları. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 4(1), 1-13. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbd/issue/34070/377059>
- UNWTO. (2014). *Tourism can protect and promote religious heritage | UN Tourism*. <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2014-12-10/tourism-can-protect-and-promote-religious-heritage>
- UNWTO. (2016). *Religious tourism, a catalyst for cultural understanding | UN Tourism*. <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2016-11-14/religious-tourism-catalyst-cultural-understanding>
- UNWTO. (2020). International Tourism Highlights, 2020 Edition. In *International Tourism Highlights, 2020 Edition*. World Tourism Organization (UNWTO). <https://doi.org/10.18111/9789284422456>
- Vukonić, B. (1998). Religious Tourism: Economic Value or an Empty Box? *Zagreb International Review of Economics & Business*, 1(1), 83-94.
- Yalçın, C. ve Sabah, L. (2018). CBS Tabanlı Bulanık Mantık Ve AHP Yöntemleri Kullanılarak Adıyaman İlçelerinin Deprem Tehlike Analizinin Oluşturulması. *Adıyaman Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 5(8), 101-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyumbd/issue/37212/363717>
- Yang, X., Hung, K., Huang, W. J. ve Tseng, Y. P. (2019). Tourism representation by DMOs at religious sites: A case of Shaolin Temple, China. *Tourism Management*, 75, 569-581. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2019.06.017>
- Zouni, G. ve Digkas, D. (2019). Marketing suggestions for multi-religious tourism development: The case of Thessaloniki. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, 5(2), 36-42. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3601675>
- Zurlo, Gina. A. (2025, September). *World Religion Database | Brill*. <https://worldreligiondatabase.org/citations/>

Konaklama İşletmelerinde Etik Liderlik, Örgütsel Bağlılık ve Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Relationship Between Ethical Leadership, Organizational Commitment and Performance in Accommodation Businesses

Yiğit FAKABASMAZ^a ve Hüseyin ÖZDEMİR^b

^a Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Ilgaz Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Çankırı, Türkiye. ORCID: 0009-0008-9056-821X

^b Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Çankırı, Türkiye. ORCID: 0000-0002-9598-6938

Özet

Araştırmanın amacı, otel çalışanlarının etik liderlik algıları ile örgütsel bağlılık ve performans düzeyleri arasındaki anlamlı ilişkileri incelemek ve aynı zamanda örgütsel bağlılık ile performans düzeyleri arasındaki istatistiksel ilişkileri belirlemektir. Araştırmanın evrenini, Antalya'nın Alanya ilçesinde faaliyetine devam eden Turizm İşletme Belgesine sahip bir otel işletmesinde görev yapan personel oluşturmaktadır. Araştırmada nicel yöntemlerden biri olan anket tekniği kullanılmış ve dört bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Konaklama işletmesinde görev yapan toplam 150 çalışanın tamamına anket formları dağıtılmış, hatalı ve eksik doldurulan anket formları ile hiç doldurulmayan anket formları ayıklandıktan sonra 126 geçerli anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma evreninin yaklaşık %84'üne ulaşılmıştır. Araştırma katılımcılarının doldurduğu anket formları verileri, IBM SPSS 25 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmaya katılanların demografik bilgileri betimsel istatistiklerle sunulurken, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; etik liderlik algısı ile çalışan performansı ve örgütsel bağlılık ile performans arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak, etik liderlik algısı ile örgütsel bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Etik liderliğin bağlamsal performans üzerinde görev performansına göre daha fazla etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca normatif bağlılığın görev ve bağlamsal performans üzerinde duygusal ve devam bağlılığına göre daha fazla etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Örgütsel Bağlılık, Performans.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 07.08.2025

Kabul Tarihi 20.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Abstract

The purpose of the research is to examine the significant relationships between hotel employees' perceptions of ethical leadership and their organizational commitment and performance levels, as well as to determine the statistical relationships between organizational commitment and performance levels. The research population consists of employees working at a hotel operating in Alanya district of Antalya, which holds a Tourism Operation License. A survey technique, one of the quantitative methods, was used in the research, and a four-part survey form was prepared. Survey forms were distributed to all 150 employees in the accommodation business. After eliminating incorrect, incomplete, and completely unfilled forms, 126 valid survey forms were evaluated. Approximately 84% of the research population was reached. Data from the survey forms completed by the research participants were analyzed using the IBM SPSS 25 package program. Demographic information of the participants was presented using descriptive statistics, and correlation analysis was used to determine the relationships between variables. According to the research findings, significant and positive relationships were identified between ethical leadership perception and employee performance, as well as between organizational commitment and performance. However, no statistically significant relationship was found between ethical leadership perception and organizational commitment. Ethical leadership was found to have a greater impact on contextual performance than on task performance. Normative commitment was also found to have a greater impact on task and contextual performance than affective and continuance commitment.

Keywords: Ethical Leadership, Organizational Commitment, Performance.

Sorumlu Yazar

Hüseyin ÖZDEMİR

huseyinozdemir@karatekin.edu.tr

Önerilen Atf:

Fakabasmaz, Y. ve Özdemir, H., (2025). Konaklama İşletmelerinde Etik Liderlik, Örgütsel Bağlılık ve Performans İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 91-108.

1. GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında işletme amaçlarına ulaşılması çalışanların göstereceği performansa bağlıdır. İşletme imkanlarının çalışanlarına eşit dağıtıldığı, çalışanların adil ve eşit muamele gördüğü bir işletme ortamında çalışanların performansının da yüksek olması beklenmektedir. Etik değerler ve dürüstlük gibi temel özelliklere sahip liderlerin çalışanlarına karşı etik davranışı adil ve ahlaki kararların alınmasına olanak sağlamaktadır (Büyükbeşe ve Gündoğdu, 2021: 1085). Etik liderlik, doğru olanı yapmaya odaklanan, profesyonel davranışlar sergileyen ve dürüstlük, adalet, açıklık gibi temel değerlere bağlı kalarak hareket eden bireyler şeklinde tanımlanmaktadır (Walumbwa vd., 2008: 102). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, etik liderliğin işletmelerde çeşitli faktörleri doğrudan ya da dolaylı yollarla etkileyebileceği ifade edilebilir (Dedeoğlu vd., 2016: 51). Liderlerin benimsedikleri liderlik tarzları, çalışanların örgütün değerlerine ve hedeflerine olan bağlılıklarını artırma potansiyeline sahiptir. Liderlerin, çalışanlarının bağlılıklarını artırma potansiyeli, çalışanlarının beklenti ve ihtiyaçlarına duyarlılık göstermeleri, çalışanları ile etkin bir etkileşim içerisinde olmaları ile yakından ilişkilidir (Karahana, 2008: 146). Örgütsel bağlılık ise, çalışanların örgütte kalma isteği, örgütün amaçlarını benimsemeleri ve bu amaçlara ulaşmak için gönüllü olarak çaba göstermeleri şeklinde tanımlanabilir (Bakan, 2018: 10). Allen ve Mayer (1990), örgütsel bağlılığı normatif bağlılık, duygusal bağlılık ve devam bağlılığı olmak üzere üç temel boyutta incelemişlerdir. Bu bağlamda bağlılık düzeyleri, bireylerin örgüt içindeki davranışlarını etkileyen kritik bir unsur olarak değerlendirilebilir (Şekerli, 2017: 1). Çalışan performansı ise, bireyin sahip olduğu beceri ve kişisel niteliklere uygun bir işi, belirlenen süre içinde istenen standartlara uygun şekilde yerine getirme düzeyini ifade eder. Performans, görevlerin ne ölçüde başarıyla yerine getirildiğini gösteren bir ölçüttür ve çalışan performansı, bu süreçte harcanan tüm çabaların toplamı olarak tanımlanabilir (Özen, 2011: 6). Otel çalışanlarının etik liderlik algıları ile örgütsel bağlılık ve performans düzeyleri arasında ve örgütsel bağlılıkları ile performans düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığının araştırılması araştırmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada otel çalışanlarının etik liderlik algılarının örgütsel bağlılık ve performans düzeylerine etkisi ile otel çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının iş performanslarına etkisi araştırılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırma konusunu oluşturan değişkenler ile bu değişkenleri konu alan araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2.1. Etik Liderlik

Lider, belirli bir amacı gerçekleştirmek için insanları bir araya getiren, sahip olduğu motivasyon ve kişisel özelliklerle insanları etkileyebilen, onların düşüncelerini değiştirebilme ve harekete geçirebilme gücüne sahip olan kişidir (Akman vd., 2015: 130-131). Etik lider ise, doğruyu yapmaya yönelik bir arayış içinde olan, profesyonel bir tutum sergileyen ve dürüstlük, adalet, doğruluk ile açıklık gibi değerler doğrultusunda kararlar alan bireyler olarak tanımlanır (Walumbwa vd., 2008: 102). Etik liderlerin hem örgüt içindeki bireylere hem de paydaşlara ve topluma fayda sağlamak amacıyla, etik ve ahlaki değerler çerçevesinde örgütsel hedeflere yönelik rehberlik yapmaları beklenir (Tuna ve Yeşiltaş, 2013: 192).

2.2. Örgütsel Bağlılık

“Örgüt İnsanı” başlıklı araştırma ile Whyte (1956) tarafından araştırma literatürüne kazandırılan örgütsel bağlılık kavramı, ilerleyen süreçte Porter’ın yanı sıra Allen, Meyer, Mowday, Becker ve Steers gibi birçok araştırmacı tarafından kuramsal olarak geliştirilmiştir (Gül, 2003: 73; Çöl, 2004: 40; Balay, 2014: 15). Allen ve Meyer (1990), üzerinde çalıştıkları örgütsel bağlılığı normatif bağlılık, devam bağlılığı ve duygusal bağlılık olmak üzere üç temel boyutta incelemişlerdir. Duygusal bağlılık, çalışanların çalıştıkları işletmeyi benimseme düzeylerini, örgüte üye olmaktan

duydukları tatmini ve örgüte karşı hissettikleri güçlü aidiyet duygusunu yansıtır. Çalıştıkları işletmeye duygusal olarak daha yüksek bağlılığı olan işletme çalışanları, işletmenin hedeflerine ulaşması için daha fazla gönüllü çaba göstermeye eğilimlidir ve bu özellikleri onları tercih edilen çalışanlar hâline getirebilir. Devam bağlılığı, bireylerin örgütle kurdukları uzun vadeli ilişkinin getirdiği maddi ve manevi kazanımları (emek, zaman, maaş, kıdem, sosyal güvenlik ve emeklilik gibi) kaybetme endişesiyle örgütte kalmayı sürdürmeleri şeklinde tanımlanır. Allen ve Meyer (1990) normatif bağlılığı, çalışanın örgüte karşı ahlaki sorumluluk hissi olarak açıklamaktadır. Normatif bağlılık, bireyin örgüte karşı hissettiği etik ya da ahlaki sorumluluk duygusudur. Araştırmada normatif bağlılık örgütsel değerlerin içselleştirilmesiyle oluşan gönüllü bağlılık olarak ele alınmıştır. Bu bağlılık türü, çalışanların işe alım sürecinden itibaren eğitim ve gelişimlerine yapılan yatırımları karşılıksız bırakmama düşüncesiyle örgütte kalmaları gerektiği yönünde bir yükümlülük hissi geliştirmelerine neden olmaktadır (Özdemir, 2021: 230; Uygur, 2015: 209; Gül, 2002: 45).

2.3. Performans

Performans, bir görevin yerine getirilme düzeyi ya da bu süreçte sarf edilen tüm çabaların toplamı olarak tanımlanmaktadır (Özen, 2011: 6). Çalışan performansı ise, bireyin sahip olduğu yetenek ve kişisel niteliklerine uygun bir görevi, belirlenen koşullar ve kabul edilebilir ölçüler çerçevesinde yerine getirmesi sonucunda, belirli bir zaman diliminde ortaya koyduğu mal, hizmet, ürün ya da çıktı olarak ifade edilmektedir (Özen, 2011: 6). Literatürde performans kavramına bakıldığında tanımlamaların daha çok görev performansı ve bağlamsal performans olarak iki temel boyutta ele alındığı görülmektedir. Daha önceden belirlenen koşul ve kriterleri kapsayacak ve karşılayacak şekilde görevin yerine getirilmesi olarak tanımlanan görev performansı yapılan işin daha çok teknik ve uzmanlık gerektiren yönü olarak görülmektedir (Bağcı ve Mohan Bursalı, 2015: 75). Çalışanların mesleki yeterlilik düzeyleri ile birlikte çalışma ortamının uygunluğu ve net, açık, anlaşılır görev tanımları yüksek görev performansının önemli unsurları olarak görülmektedir (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 59). İkinci boyut olan bağlamsal performans ise işlerin başarısı için gönüllülük, işletmenin kural ve usullerine uymak, işletme amaçlarını benimsemek, savunmak ve desteklemek gibi çalışanın niyet ve kişiliğinden kaynaklanan ve görev tanımı içerisinde yer almadığı halde görev performansının desteklendiği davranışlar olarak tanımlanmaktadır. (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 61).

2.4. Etik Liderlik, Örgütsel Bağlılık ve Performans İlişkisi

Liderlik tarzı, çalışanların hem örgütsel bağlılık düzeyleri hem de iş performansları üzerinde belirleyici rol oynayan temel değişkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalarda liderlik tarzı ve örgütsel bağlılık arasında Güler ve Cinnioğlu (2021), Dağdeviren vd., (2020), Işık ve Çetin (2020), Demirbolat vd., (2017), Asrar-ul-Haq ve Kuchinke (2016), Madenoğlu vd., (2014), Uğurlu vd., (2013), Esmer (2013), Uğurlu vd., (2011) ve çalışanların performansları ile Neba vd., (2024), Büyükbeşe ve Gündoğdu (2021), Cinnioğlu, (2021), Güler ve Cinnioğlu (2021), Şeker ve Büyükyılmaz (2021), Turan ve Cinnioğlu (2020), Aktaş ve Özgenel (2020), Khanijou (2020), Basit vd., (2017), Aunga ve Masare (2017), Asrar-ul-Haqve Kuchinke (2016), Akman vd., (2015), Kehinde ve Banjo (2014) ve Özdevecioğlu ve Kanıgür (2009) doğrusal yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların örgüt amaçlarına ulaşılması açısından daha fazla çaba gösterdiği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda örgütsel bağlılık ve çalışan performansları arasında Güler ve Cinnioğlu (2021), Özdemir vd., (2018), Ahmetoğulları ve Kahraman (2017), Erdirençelebi ve Yazgan (2017), Demirbolat vd., (2017), Özdemir ve Yaylı (2014) doğrusal yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki sonucuna ulaşılmıştır.

3. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Antalya ili Alanya ilçe merkezinde faaliyetine devam eden ve araştırmaya katılmayı kabul eden Turizm İşletme Belgeli bir otel işletmesinde görev yapan çalışanların, etik liderlik algıları, örgütsel bağlılık düzeyleri ve iş performans düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığının ve bu değişkenlerin birbirlerini etkileme düzeylerinin araştırılmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, örgütsel bağlılıklarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 1a: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, duygusal bağlılıklarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 1b: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, devam bağlılıklarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 1c: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, normatif bağlılıklarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 2a: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, görev performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 2b: Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları, bağlamsal performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Araştırma katılımcılarının örgütsel bağlılıkları, performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3a: Araştırma katılımcılarının duygusal bağlılıkları, görev performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3b: Araştırma katılımcılarının duygusal bağlılıkları, bağlamsal performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3c: Araştırma katılımcılarının devam bağlılıkları, görev performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

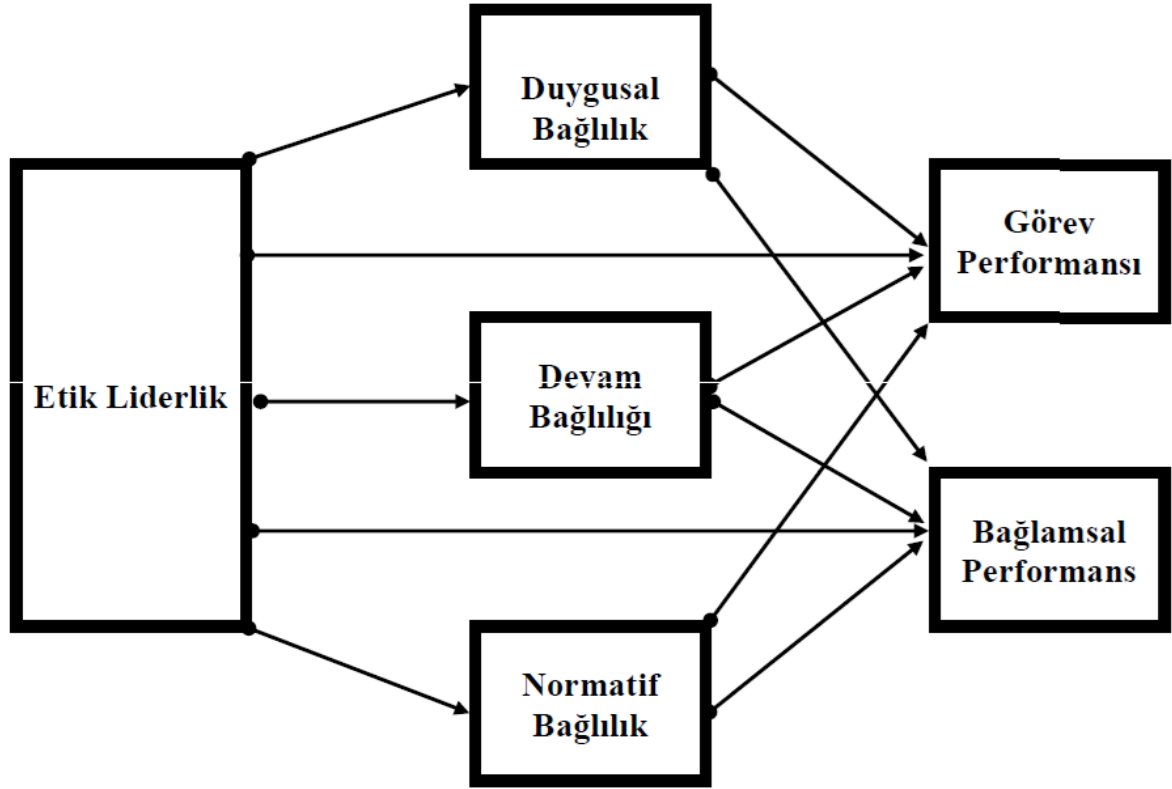
Hipotez 3d: Araştırma katılımcılarının devam bağlılıkları, bağlamsal performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3e: Araştırma katılımcılarının normatif bağlılıkları, görev performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3f: Araştırma katılımcılarının normative bağlılıkları, bağlamsal performanslarını etkilemektedir ve değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişki vardır.

4. MODEL

Araştırma değişkenlerine ilişkin model aşağıda Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

5. KAPSAM

Yapılan araştırmanın evrenini, Antalya ilinin Alanya ilçe merkezinde faaliyet gösteren ve araştırmaya katılmayı kabul eden Turizm İşletme Belgeli bir otel işletmesinde görev yapan toplam 150 otel çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma, 2025 yılının bahar döneminde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında 150 otel personeline anket formu dağıtılmış; eksik, hatalı ya da boş bırakılan formlar elendikten sonra, analizlerde kullanılmak üzere 126 geçerli anket formu elde edilmiştir. Bu durum, araştırma evreninin yaklaşık %84'üne ulaşılması anlamına gelmektedir.

6. SINIRLILIK VE VARSAYIM

Araştırma Antalya ilinin Alanya ilçe merkezinde faaliyet gösteren ve araştırmaya katılmayı kabul eden Turizm İşletme Belgeli tek bir otel işletmesinde ve bu otel işletmesinde çalışanlara ile sınırlıdır. Araştırma da araştırma katılımcılarının araştırma sorularını doğru ve tarafsız olarak algıladıkları, herhangi bir etki ve tesir altında kalmadan kendi hür iradeleri ile cevapladıkları varsayılmıştır.

7. YÖNTEM

Yapılan çalışmada, araştırma amacına uygun birincil verileri hızlı ve etkili şekilde toplamak için nicel araştırma yöntemi olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Anket formu, dört bölümden meydana gelmektedir. Hazırlanan anket formunun ilk bölümünde, araştırma katılımcıların kişisel özelliklerinin belirlenmesine yönelik soruların yanı sıra, mevcut oteldeki çalışma süresi ile genel olarak turizm sektöründeki çalışma sürelerinin belirlenmesini sağlayacak sorular sorulmuştur. Anket formunun ikinci bölümünde, araştırma katılımcılarının çalıştıkları işletmeye olan bağlılık

düzeylerini ölçmeye yönelik olarak Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen ve Türkçeye çevrilmesi ile güvenilirlik ve geçerlilik analizleri Dağlı vd., (2018) tarafından yapılan, üç boyuttan (normatif, devam ve duygusal bağlılık) oluşan 18 maddelik Örgütsel Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun üçüncü bölümünde, araştırma katılımcılarının performans düzeylerini değerlendirmek amacıyla Beffort ve Hattrup (2003) ile Borman ve Motowidlo (1993) 'nun araştırma literatüre kattığı Performans Ölçeği kullanılmıştır. Türkçeye çevrilmesi ile güvenilirlik ve geçerlilik analizleri Karakurum (2005) tarafından yapılan, Performans Ölçeği 11 madde, iki boyuttan (bağlamsal performans ve görev performansı) oluşmaktadır. Anket formunun dördüncü ve son bölümünde ise, araştırma katılımcılarının etik liderlik algılarını ölçmek amacıyla Brown vd. (2005)'in araştırma literatüre kattığı 10 madde ile oluşturulan Etik Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevrilmesi ile güvenilirlik ve geçerlilik analizleri Tuna vd. (2012) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin tamamında yer alan ölçek maddeleri 5 dereceli Likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum dan 5=Kesinlikle Katılıyorum a doğru derecelendirilmiştir). Aritmetik ortalamalara göre puan aralıkları 4.21–5.00 puan aralığı “Kesinlikle katılıyorum”, 3.41–4.20 arası “Katılıyorum”, 2.61–3.40 puan aralığı “Ne katılıyorum ne katılmıyorum”, 1.81–2.60 puan aralığı “Katılmıyorum” ve 1.00–1.80 puan aralığı “Kesinlikle katılmıyorum” olarak yorumlanmaktadır. Anket formu aracılığıyla elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen alpha değerleri (bkz. Tablo 2), kullanılan ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir ($0.80 \leq \alpha < 1.00$) (Can, 2013: 343; Ural ve Kılıç, 2013: 280). Örneklem yeterliliğini değerlendirmek amacıyla uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucunda elde edilen 0.809'luk değer, örneklem yeterliliğinin “iyi” düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. KMO değeri 0.50'nin altındaysa “yetersiz”, 0.50–0.70 arası “yeterli”, 0.70–0.89 arası “iyi” ve 0.90 ve üzeri “mükemmel” olarak değerlendirilmektedir (Kalaycı, 2014: 322; Can, 2013: 277; Çokluk vd., 2012: 207;). Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan örneklem büyüklüğünün analizler için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplamda 39 maddeden oluşan veri toplama araçlarıyla yürütülen bu çalışmanın etik kurul onayı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu'nun 24.04.2025 tarihli ve 52 sayılı toplantısında alınmıştır.

8. BULGULAR

Araştırma katılımcılarının doldurduğu anket form verilerinden elde edilen bulgular bu bölümde tablolar ve tablo yorumları olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Otel Çalışanlarına İlişkin Demografik Özellikler

Demografik Özellikler	Kategori	n	%
Cinsiyet	Erkek	112	88,9
	Kadın	14	11,1
Medeni Durum	Bekâr	104	82,5
	Evli	22	17,5
Yaş	19 – 22 Yaş Arası	47	37,3
	23 – 26 Yaş Arası	38	30,2
	27 Yaş ve Üzeri	41	32,5
Eğitim Durumu	İlköğretim	33	26,2
	Lise	91	72,2
	Lisans	2	1,6

Çalıştığı Bölüm	Servis	50	39,7
	Mutfak	35	27,8
	Güvenlik	14	11,1
	Teknik Servis	10	7,9
	Kat Hizmetleri	8	6,
	Ön Büro	4	3,2
	Meydancı	4	3,2
	Animatör	1	0,8
Otelde Çalışma Süresi	1 Yıl ve Altı	69	54,8
	2 Yıl ve Üzeri	57	45,2
Sektörde Çalışma Süresi	1 Yıl ve Altı	51	40,5
	2 Yıl ve Üzeri	75	59,5

Araştırma katılımcılarının demografik özelliklerinin verildiği tablo 1 incelendiğinde, cinsiyet değişkeni açısından çalışanların büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Erkek çalışan sayısı %88,9 (112 kişi) iken, kadın çalışan sayısı %11,1 (14 kişi) olarak belirlenmiştir. Medeni durum değişkeni dağılımına bakıldığında ise, bekâr çalışanlar çoğunluktadır, sayıları

%82,5 (104 kişi) olup, evli çalışan sayısı ise %17,5 (22 kişi) olarak belirlenmiştir. Yaş gruplarına göre dağılımda, en fazla çalışan 19-22 yaş arası grupta yer almaktadır. Bu yaş grubundaki çalışan sayısı %37,3 (47 kişi) iken, 23-26 yaş arası çalışan sayısı %30,2 (38 kişi), 27 yaş ve üzeri çalışan sayısı ise %32,5 (41 kişi) olarak belirlenmiştir. Eğitim durumu açısından, çalışanların büyük çoğunluğu lise mezunudur, bu grup %72,2 (91 kişi) ile öne çıkarken, ilköğretim mezunu (ilkokul ve ortaokul mezunları) çalışan sayısı %26,2 (33 kişi), lisans mezunu çalışan sayısı ise sadece %1,6 (2 kişi) olarak belirlenmiştir. Çalışanların görev aldıkları bölümler incelendiğinde, en fazla çalışan servis bölümünde yer almakta olup, sayıları %39,7 (50 kişi)'dir. Bunu mutfak bölümü takip etmekte ve çalışan sayısı %27,8 (35 kişi)'dir. Güvenlik bölümünde çalışan sayısı %11,1 (14 kişi), teknik servis bölümünde çalışan sayısı ise %7,9 (10 kişi)'dir. Diğer bölümler, kat hizmetleri (%6,3, 8 kişi), ön büro (%3,2, 4 kişi), meydancı (%3,2, 4 kişi) ve animatör (%0,8, 1 kişi) şeklinde sıralanmıştır. Otel çalışma süresi açısından, 1 yıl ve daha kısa süreyle çalışanlar %54,8 (69 kişi) oranına sahipken, 2 yıl ve üzeri süreyle çalışanlar %45,2 (57 kişi) olarak belirlenmiştir. Buradan otel çalışanlarının büyük çoğunluğunun 1 yıl ve daha kısa süreyle çalışanlar olduğu görülmektedir. Sektörde çalışma süresi ise, sektörde 1 yıl ve daha kısa süreyle çalışanlar %40,5 (51 kişi), sektörde 2 yıl ve üzeri süreyle çalışanlar ise %59,5 (75 kişi) olarak belirlenmiştir. Buradan sektörde çalışma süreleri açısından 2 yıl ve üzeri olanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Ölçek / Boyut	Madde Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach Alpha	KMO
Etik Liderlik	10	4,1167	,52623	,952	,809
Örgütsel Bağlılık	18	3,1596	,57795	,920	
Performans	11	4,0570	,42791	,930	

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmada kullanılan Etik Liderlik Ölçeği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,952, Örgütsel Bağlılık Ölçeği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,920 ve Performans Ölçeği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,930 olarak hesaplanmıştır. Her üç ölçek için de Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının $(0,80 \leq \alpha < 1,00)$ aralığında olduğu görülmektedir. Buradan da araştırmada kullanılan ölçekler Yüksek Derecede Güvenilir olarak yorumlanmaktadır. Tablo 2’den KMO (Kaiser- Meyer-Olkin) değerinin ,809 olduğu görülmektedir. KMO (Kaiser- Meyer-Olkin) değerinin $(0,70 \leq KMO < 0,90)$ arasında bulunması örneklem yeterliliği için İyi olarak yorumlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin puan ortalaması için Tablo 2’ye bakıldığında etik liderlik ölçeğinin 4,1167 ile en yüksek puan ortalaması ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Performans ölçeği puan ortalaması 4,0570 ve örgütsel bağlılık puan ortalaması ise 3,1596 olarak bulunmuştur. Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan (2018)’ın araştırmalarında bir yıldan az süredir çalışanlarda örgütsel bağlılığın diğer yaş gruplarına göre en düşük olduğu, işletmede geçirilen süre ile birlikte takım arkadaşları ile olan ilişkilerin, çalışam ortamına olan uyumun ve çalışılan işletmeye yönelik örgütsel bağlılığın arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 2’de örgütsel bağlılık puan ortalamasının diğer değişkenlere göre en düşük olması bu araştırmayı destekler niteliktedir. Tablo 1’e göre otelde çalışma süresi değişkeni açısından 1 Yıl ve Altı çalışanların oranı %54,8 ile ilk sıradadır. Puan ortalaması açısından ise örgütsel bağlılığın puan ortalaması 3,1596 puan ile 2.61–3.40 puan aralığında ve “Ne katılıyorum ne katılmıyorum” olarak çekimser ya da kararsız olarak tanımlandıkları aralıkta oldukları görülmektedir.

Tablo 3. Etik Liderlik ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi

Pearson Korelasyon Matrisi		Örgütsel Bağlılık	Duygusal Bağlılık	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılık
Etik Liderlik	Pearson Correlation	,018	,025	,004	,029
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000
	N	126	126	126	126

Etik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık ilişkisini gösteren Tablo 3’e göre yapılan Korelasyon analizi sonucunda araştırmaya katılan otel çalışanların etik liderlik algıları ile örgütsel bağlılıkları ve örgütsel bağlılıklarının alt boyutları olan normatif bağlılık, devam bağlılığı ve duygusal bağlılık boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

$(-1 \leq r \leq +1)$ aralığında bir değer alan ve küçük “r” harfiyle gösterilen korelasyon katsayısının ± 1 değerine yaklaşması ilişkinin güçlenmesi demektir. Korelasyon katsayısının 0,90 – 1 aralığındadeğer alması durumunda ilişki düzeyi Çok Yüksek, korelasyon katsayısının 0,70 – 0,89 aralığındadeğer alması durumunda ilişki düzeyi Yüksek, korelasyon katsayısının 0,50 – 0,69 aralığındadeğer alması durumunda ilişki düzeyi Orta, korelasyon katsayısının 0,26 – 0,49 aralığındadeğer alması durumunda ilişki düzeyi Zayıf ve korelasyon katsayısının 0 – 0,25 aralığındadeğer alması durumunda ilişki düzeyi Çok Zayıf olarak yorumlanmaktadır.

Tablo 4. Etik Liderlik ile Performans İlişkisi

Pearson Korelasyon Matrisi		Performans	Görev Performansı	Bağlamsal Performans
Etik Liderlik	Pearson Correlation	,429**	,371**	,438**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	126	126	126

Etik Liderlik ve Performans İlişkisini gösteren Tablo 4'e göre araştırmaya katılan otel çalışanların etik liderlik algıları ile performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 4'teki $r=,429$ değeri, araştırmaya katılan otel çalışanların etik liderlik algıları ile performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları ile görev performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 4'teki $r=,371$ değeri, araştırmaya katılan otel çalışanların etik liderlik algıları ile görev performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma katılımcılarının etik liderlik algıları ile bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 4'teki $r=,438$ değeri, araştırmaya katılan otel çalışanların etik liderlik algıları ile bağlamsal performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları, araştırmaya katılan otel çalışanlarının etik değerlere saygı gösteren liderler altında performanslarının da arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. Etik Liderliğin Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Performans	Sabit (Constant)	2,622	,274		9,578	,000
	Etik Liderlik	,348	,066	,429	5,281	,000
$F_{(1-125)} = 27,894$; $r^2 = 0,184$; $r = 0,429$						

Etik Liderliğin Performansa Etkisini gösteren Tablo 5'e göre, araştırma katılımcılarının etik liderlik algılarının performans üzerinde 0, 429' lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların etik liderlik algıları, performanslarında ki değişimin %18,4'ünü açıklamaktadır. Etik Liderlik Algı puanındaki 1 birimlik yükseliş Performans puanında 0,348'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Performans} = 2,622 + 0,348 \times \text{Etik Liderlik}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Tablo 6. Etik Liderliğin Görev Performansına Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Görev Performansı	Sabit (Constant)	2,703	,308		8,764	,000
	Etik Liderlik	,331	,074	,371	4,455	,000
$F_{(1-125)} = 19,847$; $r^2 = 0,138$; $r = 0,371$						

Etik Liderliğin Görev Performansına Etkisini gösteren Tablo 6'ya göre, araştırma katılımcılarının etik liderlik algılarının görev performansları üzerinde 0, 371' lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların etik liderlik algıları, görev performanslarında ki değişimin %13,8'ini açıklamaktadır. Etik Liderlik Algı puanındaki 1 birimlik yükselişin Görev Performans puanında 0,331'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Görev Performansı} = 2,703 + 0,331 \times \text{Etik Liderlik}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Tablo 7. Etik Liderliğin Bağlamsal Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Bağlamsal	Sabit (Constant)	2,526	,283	,438	8,931	,000
Performans	Etik Liderlik	,369	,068		5,419	,000
F ₍₁₋₁₂₅₎ =29,369; r ² =0,191; r=0,438						

Etik Liderliğin Bağlamsal Performansa Etkisini gösteren Tablo 7'ye göre, araştırma katılımcılarının etik liderlik algılarının bağlamsal performans üzerinde 0,438' lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların etik liderlik algıları, bağlamsal performanslarında ki değişimin %19,1'ini açıklamaktadır. Etik Liderlik Algı puanındaki 1 birimlik yükselişin Bağlamsal Performans puanında 0,369'luk birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Bağlamsal Performans} = 2,526 + 0,369 \times \text{Etik Liderlik}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Örgütsel Bağlılık ve Performans İlişkisini gösteren Tablo 8'e göre araştırmaya katılan otel çalışanların örgütsel bağlılıkları ile performansları ve görev performansları ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 5'teki $r=,396$; $r=,383$ ve $r=,354$ değerleri sırası ile, araştırmaya katılan otel çalışanların örgütsel bağlılıkları ile performansları arasında zayıf düzeyde, araştırmaya katılan otel çalışanların örgütsel bağlılıkları ile görev performansları arasında zayıf düzeyde ve araştırmaya katılan otel çalışanların örgütsel bağlılıkları ile bağlamsal performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma katılımcılarının duygusal bağlılıkları ile görev performansları ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 5'teki $r=,346$ ve $r=,360$ değerleri sırası ile, araştırmaya katılan otel çalışanların duygusal bağlılıkları ile görev performansları arasında zayıf düzeyde ve araştırmaya katılan otel çalışanların duygusal bağlılıkları ile bağlamsal performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma katılımcılarının devam bağlılıkları ile görev performansları ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 5'teki $r=,257$ ve $r=,230$ değerleri sırası ile, araştırmaya katılan otel çalışanların devam bağlılıkları ile görev performansları arasında çok zayıf düzeyde ve araştırmaya katılan otel çalışanların devam bağlılıkları ile bağlamsal performansları arasında çok zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma katılımcılarının normatif bağlılıkları ile görev performansları ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur. Tablo 5'teki $r=,438$ ve $r=,367$ değerleri sırası ile, araştırmaya katılan otel çalışanların normatif bağlılıkları ile görev performansları arasında zayıf düzeyde ve araştırmaya katılan otel çalışanların normatif bağlılıkları ile bağlamsal performansları arasında zayıf düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları, araştırmaya katılan otel çalışanlarının örgütsel bağlılıkları ile birlikte performanslarının da arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. Örgütsel Bağlılık ile Performans İlişkisi

Pearson Korelasyon Matrisi		Performans	Görev Performansı	Bağlamsal Performans
Örgütsel Bağlılık	Pearson	,396**	,383**	,354**
	Correlation	,000	,000	,000
	Sig. (2-tailed)			
	N	126	126	126
Duygusal Bağlılık	Pearson	,376**	,346**	,360**
	Correlation	,000	,000	,000
	Sig. (2-tailed)			
	N	126	126	126
Devam Bağlılığı	Pearson	,262**	,257**	,230**
	Correlation	,000	,000	,000
	Sig. (2-tailed)			
	N	126	126	126
Normatif Bağlılık	Pearson	,435**	,438**	,367**
	Correlation	,000	,000	,000
	Sig. (2-tailed)			
	N	126	126	126

Tablo 9. Örgütsel Bağlılığın Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Performans	Sabit (Constant)	3,131	,196		15,966	,000
	Örgütsel Bağlılık	,293	,061	,396	4,800	,000
$F_{(1-125)}=23,043$; $r^2=0,157$; $r=0,396$						

Örgütsel Bağlılığın Performansa Etkisini gösteren Tablo 9'a göre, araştırma katılımcılarının örgütsel bağlılıklarının performans üzerinde 0,396'lık anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların örgütsel bağlılıkları, performanslarında ki değişimin %15,7'sini açıklamaktadır. Örgütsel Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Performans puanında 0,293'lük birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Performans} = 3,131 + 0,293 \times \text{Örgütsel Bağlılık}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 10. Örgütsel Bağlılığın Görev Performansına Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Görev Performansı	Sabit (Constant)	3,084	,216		14,263	,000
	Örgütsel Bağlılık	,311	,067	,383	4,615	,000

$$F_{(1-125)}=21,302; r^2=0,147; r=0,383$$

Örgütsel Bağlılığın Görev Performansına Etkisini gösteren Tablo 10'a göre, araştırma katılımcılarının örgütsel bağlılıklarının görev performansı üzerinde 0,383' lük anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların örgütsel bağlılıkları, görev performanslarında ki değişimin %14,7'sini açıklamaktadır. Örgütsel Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Görev Performans puanında 0,311'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Görev Performansı} = 3,084 + 0,311 \times \text{Örgütsel Bağlılık}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 11. Örgütsel Bağlılığın Bağlamsal Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Baglamsal	Sabit (Constant)	3,187	,207		15,375	,000
Performans	Örgütsel Bağlılık	,272	,065	,354	4,213	,000
$F_{(1-125)}=17,746; r^2=0,125; r=0,354$						

Örgütsel Bağlılığın Bağlamsal Performansa Etkisini gösteren Tablo 11'e göre, araştırma katılımcılarının örgütsel bağlılıklarının bağlamsal performans üzerinde 0,354' lük anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların örgütsel bağlılıkları, bağlamsal performanslarında ki değişimin %12,5'ini açıklamaktadır. Örgütsel Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Bağlamsal Performans puanında 0,272'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Bağlamsal Performansı} = 3,187 + 0,272 \times \text{Örgütsel Bağlılık}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 12. Duygusal Bağlılığın Görev Performansına Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Görev	Sabit (Constant)	3,295	,192		17,165	,000
Performansı	Duygusal Bağlılık	,237	,058	,346	4,103	,000
$F_{(1-125)}=16,837; r^2=0,120; r=0,346$						

Duygusal Bağlılığın Görev Performansına Etkisini gösteren Tablo 12'ye göre, araştırma katılımcılarının duygusal bağlılıklarının görev performansı üzerinde 0,346' lük anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların duygusal bağlılıkları, görev performanslarında ki değişimin %12,0'sini açıklamaktadır. Duygusal Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Görev Performans puanında 0,237'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Görev Performansı} = 3,295 + 0,237 \times \text{Duygusal Bağlılık}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 13. Duygusal Bağlılığın Bağlamsal Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Bağlamsal Performans	Sabit (Constant)	3,287	,181		18,186	,000
	Duygusal Bağlılık	,234	,054	,360	4,292	,000
F ₍₁₋₁₂₅₎ =18,422; r ² =0,129; r=0,360						

Duygusal Bağlılığın Bağlamsal Performansa Etkisini gösteren Tablo 13'e göre, araştırma katılımcılarının duygusal bağlılıklarının bağlamsal performansı üzerinde 0,360'lık anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların duygusal bağlılıkları, bağlamsal performanslarında ki değişimin %12,9'unu açıklamaktadır. Duygusal Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Bağlamsal Performans puanında 0,234'lük birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Bağlamsal Performansı} = 3,287 + 0,234 \times \text{Duygusal Bağlılık}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 14. Devam Bağlılığının Görev Performansına Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Görev Performansı	Sabit (Constant)	3,506	,194		18,110	,000
	Devam Bağlılığı	,183	,062	,257	42,959	,004
F ₍₁₋₁₂₅₎ =8,755; r ² =0,066; r=0,257						

Devam Bağlılığının Görev Performansına Etkisini gösteren Tablo 14'e göre, araştırma katılımcılarının devam bağlılıklarının görev performansı üzerinde 0,257'lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların devam bağlılıkları, görev performanslarında ki değişimin %6,6'sını açıklamaktadır. Devam Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Görev Performans puanında 0,183'lük birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Görev Performansı} = 3,506 + 0,183 \times \text{Devam Bağlılığı}$$

olarak formülize edilmiştir.

Tablo 15. Devam Bağlılığının Bağlamsal Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Bağlamsal Performans	Sabit (Constant)	3,571	,185		19,349	,000
	Devam Bağlılığı	,155	,059	,230	2,631	,010
F ₍₁₋₁₂₅₎ =6,923; r ² =0,053; r=0,230						

Devam Bağlılığının Bağlamsal Performansa Etkisini gösteren Tablo 15'e göre, araştırma katılımcılarının devam bağlılıklarının bağlamsal performansı üzerinde 0,230'lık anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların devam bağlılıkları, bağlamsal performanslarında ki değişimin

%5,3'ünü açıklamaktadır. Devam Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Bağlamsal Performans puanında 0,155'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Bağlamsal Performans} = 3,571 + 0,155 \times \text{Devam Bağlılığı}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Tablo 16. Normatif Bağlılığın Görev Performansına Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Görev	Sabit (Constant)	2,962	,207		14,313	,000
Performansı	Normatif Bağlılık	,348	,064	,438	5,428	,000
$F_{(1-125)}=29,468$; $r^2=0,192$; $r=0,438$						

Normatif Bağlılığının Görev Performansına Etkisini gösteren Tablo 16'ya göre, araştırma katılımcılarının normatif bağlılıklarının görev performansı üzerinde 0, 438' lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların normatif bağlılıkları, görev performanslarında ki değişimin %19,2'sini açıklamaktadır. Normatif Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Görev Performans puanında 0,348'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Görev Performansı} = 2,962 + 0,348 \times \text{Normatif Bağlılık}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Tablo 17. Normatif Bağlılığın Bağlamsal Performansa Etkisi

Değişken		B	Standart Hata	Beta	t	p
Bağlamsal	Sabit (Constant)	3,171	,253		15,640	,000
Performansı	Normatif Bağlılık	,276	,063	,367	4,388	,004
$F_{(1-125)}=19,258$; $r^2=0,134$; $r=0,367$						

Normatif Bağlılığının Bağlamsal Performansa Etkisini gösteren Tablo 17'ye göre, araştırma katılımcılarının normatif bağlılıklarının bağlamsal performansı üzerinde 0, 367' lik anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırma katılımcıların normatif bağlılıkları, bağlamsal performanslarında ki değişimin %13,4'ünü açıklamaktadır. Normatif Bağlılık puanındaki 1 birimlik yükselişin Bağlamsal Performans puanında 0,276'lik birim yükselişe neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etkileşim;

$$\text{Bağlamsal Performansı} = 3,171 + 0,276 \times \text{Normatif Bağlılık}$$

olarak formülüze edilmiştir.

Tablo 18. Hipotez Sonuç Tablosu

HİPOTEZ			SONUÇ
Hipotez 1	Hipotez 1a	Reddedildi	Reddedildi
	Hipotez 1b	Reddedildi	
	Hipotez 1c	Reddedildi	

Hipotez 2	Hipotez 2a	Kabul Edildi	Kabul Edildi
	Hipotez 2b	Kabul Edildi	
Hipotez 3	Hipotez 3a	Kabul Edildi	Kabul Edildi
	Hipotez 3b	Kabul Edildi	
	Hipotez 3c	Kabul Edildi	
	Hipotez 3d	Kabul Edildi	
	Hipotez 3e	Kabul Edildi	
	Hipotez 3f	Kabul Edildi	

Tablo 6'ya göre Hipotez 1 (Hipotez 1a, Hipotez 1b ve Hipotez 1c) Reddedilmiştir. Hipotez 2 (Hipotez 2a, Hipotez 2b ve Hipotez 2c) ve Hipotez 3 (Hipotez 3a, Hipotez 3b, Hipotez 3c, Hipotez 3d, Hipotez 3e ve Hipotez 3f) Kabul Edilmiştir.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre araştırma katılımcılarının etik liderlik algısı ile örgütsel bağlılık, normatif bağlılık, devam bağlılığı ve duygusal bağlılık ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Araştırma sonucu literatürdeki benzer araştırmalardan Güler ve Cinnioğlu (2021), Dağdeviren vd., (2020), Işık ve Çetin (2020), Demirbolat vd., (2017), Asrar-ul-Haqve Kuchinke (2016), Madenoğlu vd., (2014), Uğurlu vd., (2013), Esmer (2013), Uğurlu vd., (2011) elde edilen sonuçlardan farklı çıkmıştır. Literatürdeki benzer araştırmalar ile çelişen bu sonuç, araştırmanın yapıldığı otelin mevsimsel istihdam politikalarından kaynaklanan yüksek personel devir hızıyla açıklanabilir. Tablo 1'de de görüleceği üzere hem otelde çalışma süresi değişkeni açısından hem de sektörde çalışma süresi değişkeni açısından 1 Yıl ve Altı çalışma süresine sahip araştırma katılımcıları sayısının oldukça yüksek olduğu, ve araştırma katılımcılarının %67'sinin yaş ortalamasının 26 yaş ve altında olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma katılımcılarında liderlik algısının ve örgütsel bağlılığın henüz istenilen seviyede olmadığını göstermektedir. Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan (2018)'in araştırmalarında bir yıldan az süredir çalışanlarda örgütsel bağlılığın diğer yaş gruplarına göre en düşük olduğu, işletmede geçirilen süre ile birlikte takım arkadaşları ile olan ilişkilerin, çalışam ortamına olan uyumun ve çalışılan işletmeye yönelik örgütsel bağlılığın arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre araştırma katılımcılarının etik liderlik algısı ile görev performans ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucu literatürdeki benzer araştırmalardan Neba vd., (2024), Büyükbeşe ve Gündoğdu (2021), Cinnioğlu, (2021), Güler ve Cinnioğlu (2021), Şeker ve Büyükyılmaz (2021), Turan ve Cinnioğlu (2020), Aktaş ve Özgenel (2020), Khanijou (2020), Basit vd., (2017), Aunga ve Masare (2017), Asrar-ul-Haqve Kuchinke (2016), Akman vd., (2015), Kehinde ve Banjo (2014) ve Özdevecioğlu ve Kanıgür (2009) elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırma sonuçlarına göre araştırma katılımcılarının örgütsel bağlılık, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıkları ile görev ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucu literatürdeki benzer araştırmalardan Güler ve Cinnioğlu (2021), Özdemir vd., (2018), Ahmetoğulları ve Kahraman (2017), Erdirençelebi ve Yazgan (2017), Demirbolat vd., (2017), Özdemir ve Yaylı (2014) elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında yapılan Korelasyon analizinden elde edilen sonuçlara göre, çalışanların etik liderlik algısı ile çalışanların bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak

çalışanların etik liderlik algısı ile çalışanların görev performanslarından daha yüksek derecede anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan Korelasyon analizinden elde edilen sonuçlara göre, çalışanların normatif bağlılıkları ile çalışanların görev ve bağlamsal performansları arasında istatistiksel olarak, çalışanların devam bağlılıkları ile çalışanların görev ve bağlamsal performanslarından ve yine benzer şekilde çalışanların duygusal bağlılıkları ile çalışanların görev ve bağlamsal performanslarından daha yüksek derecede anlamlı ve doğrusal yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Bu araştırmanın bulgu ve sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

- Araştırmada Antalya ili Alanya ilçesi özelinde turizm işletme belgeli otel çalışanları araştırma evrenini oluşturmuştur. Genellenebilir sonuçlar için daha fazla sayıda otel çalışanının ve daha fazla sayıda otel işletmesinin araştırmaya dahil edilmesi önerilmektedir.
- Araştırmada etik liderlik tarzı ile örgütsel bağlılık ve çalışan performansı değişkenleri araştırılmıştır. Benzer konularda çalışmak isteyen araştırmacılara daha farklı liderlik tarzları ile daha farklı değişkenlerin karşılaştırmasının yapılması önerilmektedir.
- Araştırmada Antalya ili Alanya ilçesi özelinde turizm işletme belgeli otel çalışanları araştırma evrenini oluşturmuştur. Otel işletmeleri dışında kalan diğer turizm işletmeleri çalışanları üzerinden de çalışma yapılarak karşılaştırmaların yapılması önerilmektedir.
- Araştırmada nicel yöntemler kullanılmıştır. Gelecek çalışmalarda nitel araştırmalar (örneğin yöneticiler ile görüşmeler) ya da karma yöntemler kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahmetoğulları, K. ve Kahraman, Ç. (2017). STK mensuplarının etik iklim algısının örgütsel bağlılık aracılığıyla bireysel performanslarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20): 283-313.
- Akman, V., Hanoğlu, M. ve Kızıl, C. (2015). Liderlik ile personel performansı arasındaki ilişki üzerine bir şirket incelemesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 130-145.
- Aktaş, A. ve Özgenel, M. (2020). Okul müdürlerinin liderlik stillerinin öğretmen performansına etkisi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 1-18.
- Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1): 1- 18.
- Asrar-ul-Haq, M. ve Kuchinke, K. P. (2016). Impact of leadership styles on employees' attitude towards their leader and performance: Empirical evidence from Pakistani banks. *Future Business Journal*, 2(1), 54-64.
- Aunga, D. A. ve Masare, O. (2017). Effect of leadership styles on teacher's performance in primary schools of Arusha district Tanzania. *International Journal of Educational Policy Research and Review*, 4(4), 45-52.
- Bağcı, Z. ve Mohan Bursalı, Y. (2015). Duygusal emeğin iş performansı üzerindeki etkisi: Denizli ilinde hizmet sektöründe görgül bir araştırma. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 69-90.
- Bakan, İ. (2018). Örgütsel stratejilerin temeli örgütsel bağlılık, kavram, kuram, sebep ve sonuçlar (2. baskı). Gazi Kitabevi.
- Balay, R. (2014). Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık (2. baskı). Pegem Akademi.
- Basit, A., Sebastian, V. ve Hassan, Z. (2017). Impact of leadership style on employee performance (a case study on a private organization in Malaysia). *International Journal of Accounting & Business Management*, 5(2), 112- 130.

- Befort, N. & Hatturp K. (2003). Valuing task and contextual performance: experience, job roles and ratings of the importance of job behaviors. *Applied H.R.M. Research*, 8(1): 17-32.
- Borman, W.C. ve Motowidlo S.M. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. N. Schmitt ve W.C. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations* (p. 71-98). CA: Jossey-Bass.
- Brown, M. E., Treviño, L. K. ve Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: a social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134.
- Büyükbeşe, T. ve Gündoğdu, H. (2021). Örgütsel adaletin bağlamsal performans üzerine etkisinde etik liderliğin aracı rolü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 1080-1101.
- Can, A. (2013). Spss ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. Pegem Akademi.
- Cinnioğlu, H. (2021). Hizmetkâr liderlik davranışının örgütsel özdeşleşme ve işgören performansı üzerine etkisi: Restoran çalışanları üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2902-2911.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lirselle uygulamaları (2. baskı). Pegem Akademi.
- Çöl, G. (2004). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *E-İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2):40-60.
- Dağdeviren, A., Kara, M. ve Özdemir, H. (2020). Otel çalışanlarında örgütsel bağlılık ve etik liderlik: Ordu il merkezinde bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(1), 117-131.
- Dağlı, A., Elçiçek, Z. ve Han, B. (2018). Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1765-1777.
- Dedeoğlu, B., Çelik, S., İnanır, A. ve Altay, H. (2016). Etik liderlik, örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkide: cinsiyet ve çalışma süresinin farklılaştırıcı (moderate) rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14 (4), 45-70.
- Demirbolat, A.O., İhtiyaroğlu, N. ve Köse, E.K. (2017). An investigation of the relationship between the affective, normative, and continuance commitment of teachers and levels of effectiveness. *European Journal of Education Studies*, 3 (7), 38-56.
- Erdirencelebi, M. ve Yazgan, A.E., (2017). Mobbing, örgütsel sinizm, örgütsel bağlılık ve bunların algılanan çalışan performansı üzerine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2): 267-284.
- Esmer, Y. (2013). Banka işletmelerinde etik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Ziraat Bankası Örneği. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 41-61.
- Gül, H. (2002)i Örgütsel bağlılık yaklaşımlarının mukayesesi ve değerlendirmesi. *Ege AkademikBakış Dergisi*, 2(1): 37-56.
- Gül, H. (2003). Davranışsal bağlılık yaklaşımı ve değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1): 73-83.
- Güler, M. ve Cinnioğlu, H. (2021). Algılanan otantik liderlik davranışının çalışanların örgütsel bağlılık ve performans düzeylerine etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 3(2), 124-139.
- Işık, M. ve Çetin, M. (2020). Okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki. *IZU Journal of Education*, 2(4), 155-173.
- Kalaycı, Ş. (2014). Faktör analizi. Ş. Kalaycı (Ed.). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde* (s. 321-331). Asil Yayın Dağıtım.
- Karahan, A. (2008). Hastanelerde liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 145-162.
- Karakurum, M., (2005). The effects of person-organization fit on employee job satisfaction, performance and organizational commitment in a turkish public organization. [Unpublished master thesis]. Middle East Technical University.

- Kehinde O. ve Banjo H. (2014). A test of the impact of leadership styles on employee performance: A study of department of petroleum resources, *International Journal of Management Sciences*, 2(3), 149-60.
- Khanijou, S. (2020). Leadership styles and organizational performance: leading in the 21st century. *Journal of Public and Private Management*, 27(1), 27-27.
- Madenoglu, C., Uysal, Ş., Sarier, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20 (1), 47-69.
- Neba N.B., Ibrahima, Negou E. ve Elangwe E.B. (2024) Leadership styles and organisational performance: Case of small businesses in Cameroon size businesses in Buea Municipality, *International Journal of Small Business and Entrepreneurship Research*, 12(1), 24-46.
- Özdemir, H. (2021). Örgütsel bağlılık. M. Ak (Ed.), *Örgütsel davranış üzerine literatürel analiz ve ölçekler içinde* (s. 227-249). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdemir, H., Dağdeviren, A. ve Kara, M. (2018 27-28 Aralık). Örgütsel bağlılık, iş tatmini ve performans ilişkisi: Güvenlik personeli üzerine bir araştırma [Bildiri sunumu]. 4. Uluslararası Ekonomi Yönetimi ve Pazar Araştırmaları Kongresi, Ankara.
- Özdemir, H.ve Yaylı, A., (2014). Çalışanın örgütsel bağlılığını, performansı ve işte ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 1(1): 48 - 58.
- Özdevecioğlu, M. ve Kanıgür, S. (2009). Çalışanların ilişki ve görev yönelimli liderlik algılamalarının performansları üzerindeki etkileri. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 53-82.
- Özen, P. (2011). Performans, eğitim ilişkisinin irdelenmesi ve çalışan performansının eğitimin rolünün betimlenmesine yönelik bir araştırma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Şeker, E. Ö. ve Büyükyılmaz, O. (2021). KOBİ yöneticilerinin liderlik özelliklerinin çalışan performansına ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 1-14.
- Şekerli, E. B. (2017). Duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutlarının işten ayrılma eğilimi üzerindeki etkisinin meta analiz ile araştırılması. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 60-77.
- Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2), 143-155.
- Tuna, M. ve Yeşiltaş, M. (2013). Liderliğin etik boyutu: etik liderliğin otel işletmelerindeki işgörenler tarafından algılanması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 184-209.
- Turan, H.Y. ve Cinnioğlu, H. (2020). Otel işletmeleri çalışanlarının algıladıkları liderlik tarzının performans düzeyine etkisi: Antalya örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1227-1245.
- Uğurlu, C.T., Sincar, M. ve Çınar, K. (2013). Ortaöğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 266-281.
- Uğurlu, C. T. ve Üstüner, M. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 434-448.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi (4. baskı). Detay Yayıncılık.
- Uygur, A. (2015). Bir araştırma ile örgütsel bağlılık ve işe bağlılık. BarışKitap.
- Walumbwa, F., Avolio, B., Gardner, W., Wernsing, T. ve Peterson, S. (2008). Authentic leadership development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34 (1), 89-126.
- Yıldız Bağdoğan, S. ve Sarpbalkan, D. (2018). Çalışanların örgütsel bağlılığını etkileyen bir faktör olarak dönüşümcü liderlik algısı. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 335-352.

Tarihi ve Kültürel Miras Olarak Van Ernis Köy Enstitüsünün Bütüncül Koruma ile Turizme Kazandırılması

Introducing Van Ernis Village Institute as a Historical and Cultural Heritage to Tourism Through Holistic Protection

Yaşar SUBAŞI DİREK^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Van, Türkiye.
ORCID:0000-0001-7846-0478

Özet

Yeni geçim kaynakları ve ekonomik faaliyetler yaratan turizm, son yıllarda tarihî çevrelerde ekonomik bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyetin önemli kazanımlarından olan ve günümüzde modern mimarlık mirası olarak değerlendirilen eğitim yerleşkelerinden olan Van Ernis köy enstitüsü ele alınmakta ve turizm açısından mevcut potansiyelini irdelemek amaçlanmaktadır. Cumhuriyet sonrası ülkede eğitim ve kırsal kalkınma amacıyla açılan 21 köy enstitüsünden sonuncusu olan Van Ernis Köy Enstitüsü, eğitime açıldığı 1948 yılından 2011 Van depremlerine kadar eğitim için kullanılan bir yerleşkedir. Bu çalışmanın amacı hem ulusal bir hazine hem de kültürel ve tarihi mimari miras olarak kabul edilen bu yerleşkeyi tanıtmak ve Cumhuriyet dönemi ve eğitim açısından büyük önem taşıyan bu alandaki sürdürülebilir turizm olanaklarının potansiyeli konusunda farkındalık yaratmaktır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 2000 yılında tescil edilen, dokuz yapı ve 150 dönümlük araziden oluşan ve hala ayakta kalmaya çalışan bu yarımada şeklindeki yerleşim alanı, ne yazık ki kaderine terk edilmiştir. Çalışmada, yerinde inceleme, ölçüm, fotoğraflama ve gözlem gibi nitel yöntemlerin yanı sıra, tarihi alanların turizme kazandırılması konusunda yapılan çalışmalara ilişkin literatür taraması da yapılmıştır. Konumu, doğal peyzajı ve tarihi öneme sahip yapıları nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan ulusal ve çağdaş mimari mirasımızın turizme kazandırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi ve Kültürel Miras, Eğitim Mirası, Bütüncül Koruma, Sürdürülebilir Turizm, Van Ernis Köy Enstitüsü.

Abstract

Tourism, which creates new livelihoods and economic activities, has emerged as an economic asset in historical environments in recent years. This study examines the Van Ernis Village Institute, an educational campus considered a significant achievement of the Republic and a modern architectural heritage, and aims to examine its current tourism potential. The Van Ernis Village Institute, the last of the 21 village institutes established in the country for educational and rural development purposes after the Republic, was a campus used for education from its opening in 1948 until the 2011 Van earthquakes. The aim of this study is to introduce this campus, considered both a national treasure and a cultural and historical architectural heritage, and to raise awareness of the potential for sustainable tourism opportunities in this area, crucial for both the Republican era and for education. Registered by the Diyarbakır Cultural Heritage Preservation Board in 2000, this peninsula-shaped settlement, encompassing nine structures and 150 acres of land that still struggle to survive, has unfortunately been abandoned to its fate. The study employed qualitative methods, including on-site surveys, measurements, photography, and observation, as well as literature research on studies conducted on the revitalization of historical sites for tourism. This aims to reclaim our national and modern architectural heritage, which is on the verge of extinction, for tourism purposes, thanks to its location, natural landscape, and structures with historical significance.

Keywords: Historical and Cultural Heritage, Educational Heritage, Holistic Preservation, Sustainable Tourism, Van Ernis Village Institute.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 09.08.2025
Kabul Tarihi 30.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Sorumlu Yazar

Yaşar SUBAŞI DİREK
yasarsu@yyu.edu.tr

Önerilen Atıf:

Direk, Y. S., (2025). Tarihi ve Kültürel Miras Olarak Van Ernis Köy Enstitüsünün Bütüncül Koruma ile Turizme Kazandırılması. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 109-127.

1. GİRİŞ

Kültürel miras, geçmişle bugün arasında köprü kurarak, günümüze ait değerlerin geleceğe taşınmasına katkı sağlar. Bu süreç, bireylerde bir topluma, kültüre ya da millete ait olma bilincini geliştirirken, birlikte yaşamı destekleyen ortak bağların güçlenmesine de olanak tanır. Yeni geçim kaynakları ve ekonomik faaliyetler yaratan turizm, son yıllarda tarihi çevrelerde ekonomik bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğindeki artış, mevcut geleneksel binaların yeniden kullanımını ve bunlara ilaveten de yeni faaliyetler için uygun binalar inşa etme ihtiyacını yaratır. Bu nedenle, yapı ve restorasyon faaliyetlerine ilişkin doğru ilkelerin bütüncül koruma yaklaşımları dikkate alınarak geliştirilmesi tarihi çevreler için kritik önem taşımaktadır.

Yerleşimlerin, sahip oldukları kültürel ve özgün kimlik özellikleriyle birlikte, bütünsel bir yapı içinde korunmasına yönelik ilk önemli yaklaşım, 1975 yılında yayımlanan Amsterdam Bildirgesi ile gündeme gelmiş ve “bütüncül koruma” anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca tarihi doku ve doğal çevrenin tüm fiziksel unsurlarını korumayı değil, aynı zamanda yerel halkın sosyal ve ekonomik koşullarını gözeten; istihdam olanakları sunan ve bölgeye katma değer sağlayan stratejileri de içeren yasal ve yönetsel tedbirlerin alınmasını hedeflemektedir. Doğru ilkeler geliştirmek için binalar ve açık alanlarda somutlaşan kültürel uygulamalar ve anlatımlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunlara atfedilen anlam ve değerleri bütüncül olarak anlamak ve belgelemek gerekir.

Tarihi yapılar ve çevreleri yaşayan bir belge niteliğinde olup, kendi dönemlerinin sosyo-kültürel ve ekonomik niteliklerini günümüze kadar taşımaktadır. Son dönemlerde yaşanan kültürel turizm de bu tarihi alanları sadece mekan olarak değil, yaşanmışlıklarla birlikte deneyimlemeye dayanmaktadır. Bu amaçla belirlenen koruma türüne bütüncül koruma denilmektedir.

Gerek tarihiyle gerekse doğal ve kültürel zenginliği ile Van, tarihi ve kültürel miras olarak bütüncül bir şekilde korunması ve turizme kazandırılması gereken birçok değere sahiptir. Bunlardan biri de Köy Enstitüsüdür. Tarihi çevrelerin doğal, tarihi ve kültürel kimliğinin gelecek nesillere aktarılması için, tanıtılmaları ve korunmaları gerektiği kaçınılmazdır.

Eğitim geçmişi çok eskilere dayanan ülkemizde, Cumhuriyetle birlikte tüm ülkenin kalkınmasının sanayi ve eğitimden geçtiği görüldüğünden, eğitim ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Kırsal nüfusun fazla olduğu ve eğitim açısından dezavantajlı olduğunun belirlenmesinden sonra, topyekûn kalkınma için kırsal nüfusun eğitimi önemsenmiş ve bu amaçla köy enstitüleri kurulmuştur. Köy enstitüleri ülke genelinde, her birinin kapsamına 3-4 il girecek şekilde 21 adet olarak planlanmıştır. İçinde köy için gerekli tüm eğitimleri içeren ve yatılı olan bu enstitüler hem kolayca ulaşılabilen hem de çok gelişmeyen kırsal alanlar üzerine yerleşke şeklinde konumlandırılmıştır.

Bu enstitülerden sonuncu olan Van Ernis köy enstitüsü, Van’ın Erciş ilçesi Ünseli köyü yakınında, göl kıyısında bir yarımada üzerinde yer almaktadır. Son açılan ve bölge kırsalındaki öğrencilerin eğitimine ve köy kalkınmasına katkı veren bu enstitü, farklı zamanlarda farklı isimler alarak, ama uzunca bir süre eğitim amacıyla işlev veren bir yerleşke şeklindedir. Ancak 2011 yılında ardarda iki kez yaşanan Van depremlerinden sonra yerleşke kendi kaderine terk edilmiştir. Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 2000 yılında tescillenen ve halen ayakta kalmak için direnen dokuz yapı ve 150 dönüm alanı kapsayan yarımada şeklindeki bu yerleşke, içinde barındırdığı somut ve soyut tarihi ve kültürel eğitim mirasıyla, bütüncül olarak korunma ve yeniden işlevlendirilerek turizme kazandırılma potansiyeline sahiptir. Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyetin önemli kazanımlarından olan ve günümüzde modern mimarlık mirası olarak değerlendirilen eğitim yerleşkelerinden olan Van Ernis köy enstitüsü ele alınmakta ve turizm açısından mevcut potansiyelini irdelemek amaçlanmaktadır. Metodoloji olarak Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışma kapsamında alanda yerinde inceleme, ölçüm, fotoğraflama, gözleme ek olarak, tarihi özellikteki mekanların turizme kazandırılması üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili literatür araştırması yapılmıştır.

2. TARİHİ ÇEVRELER VE BÜTÜNCÜL KORUMA YAKLAŞIMI

Tarihi çevreler, geçmiş toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerini yansıtan, insan-doğa ve yapı-insan ilişkileri açısından önemli izler taşıyan alanlardır. Sahip oldukları çeşitlilik ve kültürel birikim sayesinde bu çevreler, bireylerin yaşamına değer katmakta, eğitsel ve toplumsal gelişimlerine katkı sunmaktadır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre "koruma"; taşınmaz kültürel ya da doğal mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bakım, onarım, restorasyon gibi müdahaleleri ve gerektiğinde kullanım amacının değiştirilmesini kapsamaktadır (KTVK, 1983). Taşınır kültürel varlıklar için de benzer biçimde bu tür işlemler öngörülmektedir. Genel tanımıyla koruma, tarihsel ya da sanatsal öneme sahip yapıların, doğal unsurların veya kent dokusunun özgün niteliklerini kaybetmeden varlıklarını sürdürebilmeleri için alınan teknik ve yönetsel önlemleri ifade eder (Hasol, 1995).

Geçmişte tarihi yapıların onarımı, genellikle fiziksel bütünlüklerinin korunmasına ve işlevselliğinin sürdürülmesine yöneliktir; bu süreçte eksik bölümler yeniden inşa edilir ve ihtiyaçlara göre yeni işlevler kazandırılırdı. Ancak günümüzde bu yapılar yalnızca korunacak fiziksel varlıklar olarak değil, aynı zamanda bulundukları dönemin kentsel planlamasını, mimari tarzını, yapı tekniklerini ve toplumsal yaşamını yansıtan tarihsel belgeler olarak da değerlendirilmektedir (Ahunbay, 1996).

Günümüzde kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlarda "bütüncül koruma" anlayışı ön plana çıkmakta ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde temel bir ilke olarak kabul görmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca anıtsal ve sanatsal değeri yüksek yapıların değil, aynı zamanda zaman içinde kültürel kimlik kazanan daha mütevazı eserlerin de korunmasını öngörür. Ayrıca bu tür yapıların, bulundukları çevresel bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiği fikri, ilk kez 1964 yılında düzenlenen II. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Kongresi'nde kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde açıkça vurgulanmıştır (Ahunbay, 1996, s.150).

XX. yüzyılın başlarından itibaren kültürel mirasın korunmasına ilişkin geliştirilen uluslararası sözleşmeler, başlangıçta tekil yapıların korunmasına odaklanmıştı. Ancak zamanla bu yaklaşımlar evrilmiş, sadece yapıların kendisiyle sınırlı kalmayan, çevresel bağlamlarını ve alan ölçeğini de dikkate alan daha geniş ve bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kan & Binan, 2014, s.94).

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi (CIVVIH) tarafından benimsenen Washington Tüzüğü (1987) ve Nairobi Tavsiyesi (1976), kültürel mirasın yalnızca dar kapsamlı kentsel alanlarla sınırlı değerlendirilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu belgeler aracılığıyla koruma kavramına daha geniş, bölgesel bir perspektiften yaklaşılması teşvik edilmekte; kimlik, süreklilik, kamusal alanların toplumsal işlevi, çevresel bütünlük ve sosyo-ekonomik etkileşimler gibi maddi olmayan değerlerin de korunması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Ahunbay, 1996).

2.1. Eğitim Mirası

Tarihi yapılar olarak yakın zamana kadar daha çok kültürel miras olarak ve tek yapı ölçeğinde ele alınan eğitim bina ve kampüsleri, 2013 yılından bugüne ICOMOS tarafından Eğitim mirası olarak tanımlanmış ve bütüncül olarak korunması gerektiğine dair bildirge yayınlanmıştır.

Eğitim mirası, eğitimle bağlantılı somut ve soyut değerleri kapsayan bir kavramdır. Bu bağlamda, tarihi eğitim binaları, eğitim araçları, mobilyalar ve benzeri taşınabilir kültürel varlıklar eğitim mirasının temel unsurlarını oluşturur. Kültürel mirasın önemli bir parçası olarak görülen eğitim mirası, son yıllarda dünya çapında daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır; 2013 yılında ICOMOS'un Anıtlar ve Sitler Günü temasının "Eğitim Mirası" olarak seçilmesi bu farkındalığı artırmıştır. Eğitim mirasının kapsamlı biçimde ele alınması, özgün koruma sorunlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda çözüm önerilerinin geliştirilmesi için eğitim yapılarının ayrı bir

kategori olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de eğitim mirasının önemi üzerine yapılacak çalışmalar, kültürel varlıkların korunmasına katkı sağlamakla kalmayıp, eğitim ve mimarlık alanında da bu özelleşmiş kavramın yaygınlaşmasını destekleyecektir. Ülkemizde mevcut çalışmalar, genellikle eğitim yapılarının bireysel düzeyde korunması ve kentsel ya da kırsal alanda tespiti üzerine yoğunlaşmış olsa da eğitim mirası kapsamında yapıların mimari özellikleri ve koruma sorunlarını bütüncül şekilde ele alan kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamıştır.

2.2. Köy Enstitüleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim alanında en büyük sorunlardan biri, mevcut okul sayısına kıyasla yeterli sayıda öğretmenin bulunmamasıydı. Türkiye’deki öğretmen yetiştiren okulların mezun sayısı, ülkenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalıyordu. O dönemde kırsal bölgelerde ve köylerde sadece yaklaşık %10 oranında okul ve öğretmen mevcuttu. Bu eksikliği gidermek amacıyla devlet, köy eğitimleri sistemini devreye soktu. Kırsal kesimde yaşayan çocukların yanı sıra köylülerin de eğitim alması hedeflenmiş; ayrıca tarım ve hayvancılık gibi alanlarda uzmanlaşmış öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik eğitim kurumları açılması fikri gelişti (Ortaş, 2005, s.3). Köy öğretmenlerinin yanı sıra köyün diğer ihtiyaçlarını karşılayacak unsurların da bulunacağı bu yeni eğitim kurumlarına “Köy Enstitüleri” adı verildi. TBMM’de yürütülen çalışmalar neticesinde, 17 Nisan 1940’ta kabul edilen 3803 sayılı “Köy Enstitüleri Kanunu” ile bu enstitülerin kurulması resmîyet kazandı. Kanunun birinci maddesinde, “Köy öğretmeni ve köyde ihtiyaç duyulan diğer meslek sahiplerini yetiştirmek üzere ziraata uygun arazilerde Maarif Vekâleti tarafından Köy Enstitüleri açılır” ifadesi yer almaktadır (Kartal, 2008, s.27).

Köy Enstitülerinde, marangozluk, demircilik, tarla ve bahçe ziraatı, tavukçuluk, hayvancılık gibi hem teorik hem uygulamalı derslerin yanı sıra kız öğrenciler için dikiş ve çocuk bakımı gibi programlar da yer almaktaydı. Bu sebeple, Köy Enstitüleri geleneksel anlamda sadece bir okul değil; geniş bir alana yayılan, birçok farklı birim ve çalışma alanını içinde barındıran kapsamlı eğitim işletmeleri olarak tasarlanmıştır (Aysal, 2005, s.276).

Bu kurumlar, köy ilkokullarından mezun olan çocukları alıp beş yıl boyunca eğitim verirken, mezun olan öğretmenler döndüklerinde köylerde eğitim ve öğretimin tüm yönlerinden sorumlu olacaklardı. Ayrıca, bu öğretmenlere Bakanlık tarafından tahsis edilen tarıma elverişli arazilerde örnek tarla, bağ, bahçe ve atölye gibi tesisler kurularak, köylülere rehberlik etmeleri ve onların bu kaynaklardan faydalanmalarını sağlamaları hedeflenmiştir (Aydoğan, 1997, s.26).

2.3. Van Ernis Köy Enstitüsü

Bu araştırma kapsamında, Cumhuriyet döneminin önemli eğitim yatırımlarından biri olarak kabul edilen ve günümüzde modern mimarlık mirası niteliği taşıyan Van Ernis Köy Enstitüsü ele alınmakta; kurumun turizm potansiyeli incelenmektedir.

Sabahattin Eyüboğlu’nun (1999) ifadesiyle, “Köy Enstitüleri, Türk eğitimciliğinin ilk özgün büyük eseri ve köy çocuklarının yaratıcılık destanıdır.” Bu yapıların son halkasını ise Van Ernis köy Enstitüsü oluşturmuştur. Böylece, Türkiye genelinde Köy Enstitülerinin sayısı 21’e ulaşmıştır.

Cumhuriyet sonrası ülkede eğitim ve kırsal kalkınma amacıyla açılan 21 köy enstitüsünden sonuncusu olan Van Ernis Köy Enstitüsü, eğitime açıldığı 1948 yılından 2011 Van depremlerine kadar eğitim için kullanılan bir yerleşkedir (Şekil 1).

Şekil 1. Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesinin Konumu

Muradiye ile Erciş arasındaki karayolunun ortasında konumlanan Ernis'te, Ernis Garnizon Komutanlığı'na ait eski yapılardan bazılarının hâlâ kullanılabilir olduğu görülmüştür. Bu binalar her ne kadar küçük ve yıpranmış olsa da enstitünün kurulması için yeterli görülmüştür. Ernis'in imar faaliyetleri için uygun bir alana sahip olması ve Erciş'e yalnızca 20 kilometre uzaklıkta bulunması avantaj olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, buraya bir iskele yapılması durumunda, Van ve Tatvan ile yıl boyunca ulaşımın mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede, kurulacak olan Ernis Köy Enstitüsü'nün donanımı için gerekli olan tüm malzemeler, Erzurum'daki Pulur Köy Enstitüsü'nden temin edilerek bölgeye sevk edilmiştir. Ordu tarafından Ernis'te yapılmış olan yaklaşık 41 kerpiç bina ve arsalarının da burada kurulan Köy Enstitüsü'ne verilmesi kararlaştırılmıştı (Subaşı Direk, 2023).

İçinde 30-40 civarında irili ufaklı birçok yapının yer aldığı yerleşke, önceleri Rus tersanesi, ardından askeri kışla olarak kullanılmıştır. Yerleşkedeki yapıların mimar veya mühendislerine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Daha sonra Gemi işletmeleri müdürlüğüne devredilen alan tersane ve iskele olarak bir süre kullanılmıştır (Şekil 2).

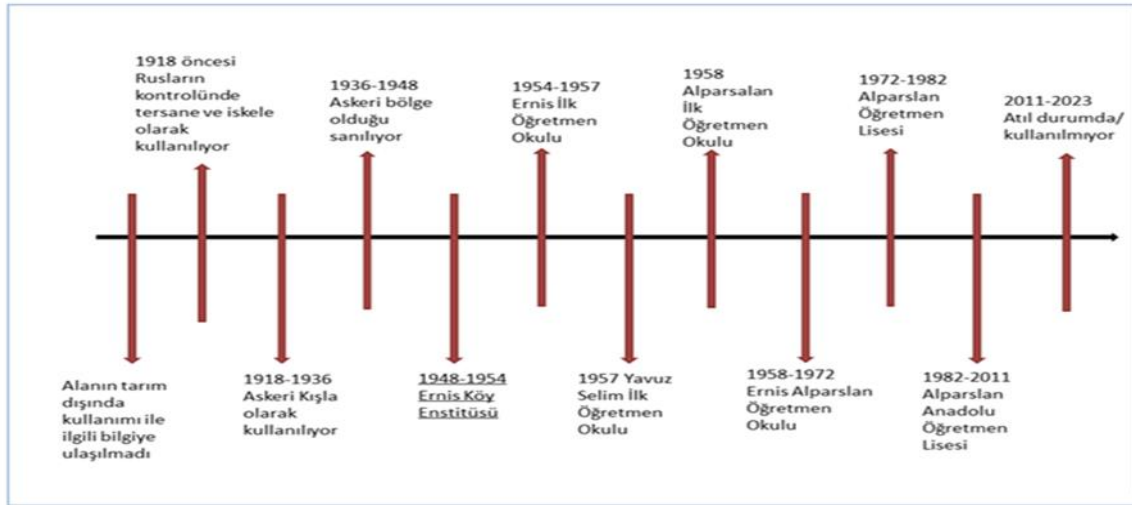
Şekil 2. 1934 yılında Van Ernis Tersane sahasının görünümü

Van Ernis Köy Enstitüsü 1948 yılında Köy Enstitüsü olarak kullanılmaya başlayan, ama aslında içindeki yapıların çok daha önceden yapıldığı ve kullanıldığı bir yerleşkedir, Yerleşke Van gölünün kuzey ucunda, Van'dan 80 km, Erciş ilçesine 20 km, Muradiye ilçesine 24 km uzakta, yaklaşık 150 dönümlük bir alanda bulunmaktadır (Şekil 2). Üç tarafı Van Gölü ile çevrili yarımada içinde yer almaktadır (Subaşı Direk, 2023).

Şekil 3. Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesinin Genel Görünümü (Subaşı Direk, 2013)

Köy Enstitüsü olarak 1948 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılmıştır. Çok kısa bir süre sonra Köy Öğretmen Okuluna, ardından sırasıyla Ernis İlk öğretmen Okulu, Alpaslan ilk öğretmen Okulu, Muradiye Alpaslan Anadolu Lisesi ve son olarak da Muradiye Alpaslan Fen Lisesine dönüştürülerek eğitim yerleşkesi olarak 2011 yılına kadar kullanılmıştır (Şekil 4). Van ve çevresinde yaşanan 2011 depremi sonrasında yerleşkedeki yapıların hasar görmesi, bazılarının yıkılması sonucu yerleşke terk edilmiştir.

Şekil 4. Yerleşkenin Farklı Dönemlerde Kullanılan Zaman Çizelgesi

Günümüzde içinde barındırdığı somut ve soyut tarihi ve kültürel mirasına rağmen atıl ve terk edilmiş durumdadır. Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 2000 yılında tescillenen ve halen ayakta kalmak için direnen dokuz yapı ve 150 dönüm alanı kapsayan yarımada şeklindeki bu yerleşke, ne yazık ki günümüzde kaderine terk edilmiş durumdadır. Çalışmanın amacı hem milli servet hem de kültürel ve tarihi mimarlık mirası sayılan bu yerleşkeyi tanıtmak ve gerek Cumhuriyet dönemi gerekse de eğitim için çok önemli bu alanın sürdürülebilir turizm için, kullanılabilirliği üzerine dikkat çekerek farkındalık oluşturmaktır. Bulunduğu konumuyla, içinde yer alan doğal peyzajıyla, aynı zamanda nitelikli tarihsel özellik gösteren yapılarıyla yok olma aşamasına gelen milli ve modern mimarlık mirasımızı sürdürülebilir turizm amacıyla yeniden

kullanıma kazandırmak gereklidir. Bu nedenle çalışma kapsamında sürdürülebilir turizm konusu detaylı incelenmiştir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

Sürdürülebilir turizm, son yıllarda hem medya hem de akademik çevreler tarafından büyük ilgi gören bir turizm biçimidir. Sürdürülebilir turizmin gelişimi, sürdürülebilir kalkınma fikrinin gündeme gelmesiyle mümkün olmuştur. Sürdürülebilirlik, çeşitli alanlarda uygulanan prensip, hedef ve stratejilere sahip disiplinler arası bir kavramdır. Doğal kaynakların tükenmesi, iklim krizleri, hızlı nüfus artışı, savaşlar, atık sorunları ve sanayi faaliyetlerinin doğaya verdiği zararlar, sürdürülebilirlik düşüncesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu kavram, çevresel, ekonomik ve toplumsal faktörlerin birbirleriyle dengeli bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılar. (Rodwell, 2008, Garrod & Fyall, 1998, alıntılanan Gedik, 2024, 46).

Sürdürülebilir turizmin tarihi 1980'lere kadar uzanmakta ve sürdürülebilirlik ve kalkınma üzerine en eski, en çok kabul gören tanım, Birleşmiş Milletler tarafından 1987 yılında Brundtland Raporu'nda yayınlanmış olup, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir turizm kavramı, ilk kez 1988 yılında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından ele alınmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir turizm, ziyaretçilerin, turizm sektörünün, çevrenin ve ev sahibi toplulukların gereksinimlerini karşılamakla kalmayıp, ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini hem günümüzde hem de gelecekte kapsamlı şekilde dikkate alan bir turizm biçimidir (Trevisan, 2018). Ayrıca, sürdürülebilir turizmin önemi 1995 yılında İspanya'nın Lanzarote şehrinde gerçekleştirilen Birinci Dünya Sürdürülebilir Turizm Konferansı ile vurgulanmış ve burada Sürdürülebilir Turizm Şartı kabul edilmiştir (Ferreira, 2013). Bu yaklaşım, turizm faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltma amacına dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler ise, 2017 yılını Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Yılı ilan etmiştir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'ne göre sürdürülebilir turizm:

1. Turizm gelişiminde temel bir unsur olan çevresel kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını sağlamak, temel ekolojik süreçleri sürdürmek ve doğal mirasın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olmak.
2. Ev sahibi toplumların sosyo-kültürel özgünlüklerine saygı gösterin, inşa edilmiş ve yaşayan kültürel miraslarını ve geleneksel değerlerini koruyun ve kültürlerarası anlayış ve hoşgörüye katkıda bulunun.
3. Tüm paydaşlara adil bir şekilde dağıtılan sosyo-ekonomik faydalar sağlayan, istikrarlı istihdam ve gelir getirici fırsatlar ile ev sahibi topluluklara sosyal hizmetler sunan ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan sürdürülebilir, uzun vadeli ekonomik faaliyetleri güvence altına almak (Ibnou-Laaroussi vd., 2020).

Literatürde sürdürülebilir turizm, eko turizm veya yeşil turizm olarak da adlandırılmakla birlikte, kavramsal anlamda birçok tartışmaya konu olmuş ve henüz evrensel bir tanımı üzerinde tam bir uzlaşa sağlanmamıştır (Hardy vd., 2002). 1980'lerde popülerlik kazanan eko turizm, genellikle sürdürülebilir turizmle karıştırılır; ancak sürdürülebilir turizm, turizm sektöründe uzun vadeli devamlılığı hedefleyen ve ekonomik, sosyal ile çevresel boyutları kapsayan daha geniş bir kavramdır. Buna karşılık, eko turizm daha çok doğa temelli deneyimlere ve çevrenin korunmasına odaklanan, daha sınırlı bir yaklaşımdır (Sharma, 2023). Yeşil turizm ise çevre dostu turizmi ifade eder ve sürdürülebilir turizmin bir bileşeni olarak kabul edilir (Budiasa vd., 2019). Aynı zamanda yeşil turizm, sürdürülebilir turizm gelişiminin gerçekleşmesi için aktif bir yaklaşım olup, bu gelişimin temel anahtarlarından biridir (Tran ve Xuan, 2021).

Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınmanın temel prensiplerini gözeterek, çevreye, insanlara, ekonomiye ve yerel kültüre saygı gösteren bir yaklaşımla, bir ülke, bölge veya turistik

destinasyonda turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin geliştirilmesini mümkün kılar (Juganaru vd., 2008).

Sürdürülebilir turizm, olumlu etkilerin olumsuz etkilerden daha ağır basmasına olanak tanıyan stratejileri izleyerek, karşılığında başarılı kalkınma yaratacak olumlu hareketleri etkiler. Turizm sektörünün hızla büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Bu durum, turizmin yol açtığı olumsuz etkilerin de artacağı anlamına gelmektedir. Bu etkilerin sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla dikkatlice yönetilmesi ve azaltılması için acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Günümüzde Amazon ormanlarının derinliklerinden Avustralya kırsalına kadar, dünyada seyahat ve turizm sektörü hızla büyümektedir. Dolayısıyla bu durum doğal kaynakların, yerel ekonomilerin ve yerli halkların zararına yol açabilmektedir.

Dünyanın pek çok ülkesinde sürdürülebilir turizm, ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelerde önemli bir itici güç olarak kabul edilmektedir. Bu turizm türü, yerel girişimcilik kapasitesinin artırılması, bölgesel bütçelerin gelir seviyelerinin yükseltilmesi, işsizliğin azaltılması ve sosyal altyapının güçlendirilmesi gibi alanlarda kayda değer katkılar sağlamaktadır (Lagodiienko vd., 2022). Bunun yanı sıra, ev sahibi toplumlar üzerinde sosyal açıdan da olumlu etkiler yaratmakta; olumsuz algıların azaltılması, farklı kültürlerle karşı saygı, hoşgörü ve takdirin geliştirilmesi ile yeni sosyal bağların kurulmasına yardımcı olmaktadır (GhulamRabbany vd., 2013).

3.1. Sürdürülebilir Turizmin Avantajları

Sürdürülebilir turizmin birçok faydası vardır. Turizmle, doğayla ve yaşamla ilgili otoriteler, sürdürülebilir turizmi uygulamanın bir tercih değil, olmazsa olmaz olduğunu savunur. Ancak kısaca, sürdürülebilir turizmin temel avantajları aşağıda sıralandığı şekilde özetlenebilir.

Çevresel Faydalar

Sürdürülebilir turizm, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve kollarını teşvik ederek turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltır. Ayrıca, çevre dostu ulaşım ve konaklama imkânlarının kullanımını teşvik ederek karbon ayak izini ve diğer kirleticileri azaltır.

Sosyal Faydalar

Sürdürülebilir turizm, yerel topluluklar için iş fırsatları ve gelir yaratarak yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, turistleri yerel kültür ve geleneklerle tanıştırmakla kültürel anlayış ve saygıyı teşvik eder.

Ekonomik Faydalar

Bu turizm türü, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkıda bulunarak kârlı ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir sektör olabilir. Yerel ürün ve hizmetleri tanıtarak yerel işletmeleri ve ekonomileri destekler.

Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması

Sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm uygulamalarını teşvik ederek ve koruma çabalarını destekleyerek doğal ve kültürel miras alanlarının gelecek nesiller için korunmasına yardımcı olabilir

Eğitim ve Farkındalık

Sürdürülebilir turizm, çevresel ve sosyal konularda farkındalığı artırabilir, insanları eğitebilir ve daha sürdürülebilir uygulamalara doğru davranış değişikliğini teşvik edebilir. Ayrıca, turistlere yerel kültür ve gelenekler hakkında bilgi edinmeleri için eğitim fırsatları sunar.

Geliştirilmiş Seyahat Deneyimi

Sürdürülebilir turizm, turistlerin yerel topluluklar ve kültürlerle sorumlu bir şekilde etkileşime girmelerini sağlayarak daha anlamlı ve otantik bir seyahat deneyimine yol açabilir.

Genel olarak sürdürülebilir turizm, çevreye, topluma ve ekonomiye saygılı, sorumlu ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik ederek hem turistlere hem de yerel topluluklara fayda sağlayabilir (Gedik, 2024).

Sürdürülebilir Turizmin faydaları genel olarak Tablo 1’de, yarattığı fırsatlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Sürdürülebilir Turizm Faydaları

Katkı/Uygulama	Açıklama
Karbon Ayak İzinin Azaltılması	LED aydınlatma, güneş enerjisi ve enerji verimliliği sağlayan uygulamalarla katkı sağlar.
Uzun Vadeli Maliyet Tasarrufu	Yağmur suyu toplama, su tasarruflu armatürler ile maliyetler azaltılır.
Yerel İstihdam ve Ekonomik Kalkınma	Yerel ekonomiyi canlandırır, işsizlik oranını düşürür.
Kültürel ve Mimari Mirasın Korunması	Yerel kültür ve mimari değerlerin korunmasına saygı gösterilir.
Çevresel Kaynakların Optimum Kullanımı	Doğal kaynaklar ve biyolojik çeşitlilik korunur, çevresel etkiler en aza indirilir.
Yerel Topluların Turizme Entegrasyonu	Yerel halk turizm faaliyetlerine katılır, sorumlu tüketim teşvik edilir.
Farkındalık Yaratma	Sosyal, siyasi ve çevresel konularda bilinçlendirme yapılır.
Altyapı İyileştirmeleri	Yollar, telekomünikasyon, su ve kanalizasyon gibi altyapı geliştirilir.
Koruma ve Restorasyon	Arkeolojik ve mimari yapıların korunması ve restorasyonu desteklenir.
Yerel ve Doğal Ürünlerin Tüketimi	Bölgesel ürünlerin tercih edilmesi sağlanır.
Plastik Atıkların Azaltılması	Plastik kullanımı azaltılır.
Nesli Tükenmekte Olan Türlerin Korunması	Tehlike altındaki canlılar korunur.
Çevre Dostu Faaliyetlerin Teşviki	Kuş gözlemciliği, organik çiftlik ziyaretleri, yaban hayatı turları gibi aktiviteler sunulur.
Kültürlerarası Anlayış ve Hoşgörünün Artırılması	Farklı kültürler hakkında farkındalık artırılır, hoşgörü teşvik edilir.
Su ve Hava Kalitesinin İyileştirilmesi	Ağaçlandırma, arazi koruma ve atık geri dönüşümü ile çevre kalitesi artırılır.

Kaynak: Biosphere, 2017; King, 2022; Sentrum, 2024; Glion, 2024; Baloch vd., 2023, aktaran Gedik, 2024.

Tablo 2. Sürdürülebilir Turizmin Yarattığı Fırsatlar

Katma Değer - Turizmde farklılaşma ve rekabet avantajı - Marka değeri ve pozitif sosyal imaj - Alternatif turizm çeşitlerinin yaygınlaştırılması(örn. Eko-turizm, agro-turizm vb.) - Bölgesel kaynakların verimli kullanımı ve pazarlaması - Sürdürülebilir ve yeni tasarımlar, teknoloji ve bio-ürünler - Güvenli seyahat prensibi ve sigorta şirketlerinin artan önemi	Altyapı - Doğa ile dost tesislerin inşası - Engelli ve 3. yaş gurupları için gerekli altyapı ve ulaşım yatırımları ve teknolojik inovasyon fırsatları - Kendi tükettiğini üretmek prensibi ile az ve yeşil enerji tüketen bölgelerin oluşturulması
Verimlilik - Su ve enerji kullanımının düzenlenmesi ve azaltılması - Katı ve sıvı atık seviyesinin aşağıya çekilmesi, yeniden kullanımı ve geri kazanımı - Tesislerde geri dönüşümlü malzeme ve izolasyon/yalıtım ile enerji verimliliği - Alternatif ve yenilenebilir enerji kullanımı ile düşük maliyetin sağlanması	Ekolojik ve Kültürel Hizmetler - Sürdürülebilirlik alanında yeni iş alanlarının ortaya çıkması (örn. Sertifikasyon, danışmanlık ve denetleme hizmetleri) - Arazi kullanım yönteminin ve şehir planlamasının yeni iş alanları olarak ön plana gelmesi - Eko-tarım uygulamalarının yeni bir ürün ve organik tarım pazarı oluşturması - Doğal ürün pazarında canlanmanın sağlanması - Yerel insan kaynaklarının eğitim olanaklarından faydalanmaları ile istihdam havuzunda kalite artışının gerçekleştirilmesi

Kaynak: Gündüz 2016: 17.

3.2. Sürdürülebilir Turizmin Dezavantajları

Sürdürülebilir turizmin birçok faydası olsa da dikkate alınması gereken bazı potansiyel dezavantajları da vardır.

Daha Yüksek Maliyetler

Sürdürülebilir turizm, genellikle çevre dostu teknolojilere ve uygulamalara daha fazla yatırım yapılmasını gerektirir; bu da turizm işletmelerinin maliyetlerini artırabilir ve potansiyel olarak turistler için daha pahalı hale getirebilir.

Sınırlı Turist Sayısı

Sürdürülebilir turizm, çevre ve yerel topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak için genellikle turist sayısının sınırlandırılmasını gerektirir; bu da turizm işletmelerinin ekonomik faydalarını sınırlayabilir ve potansiyel olarak bazı turistlerin erişimini azaltabilir.

Sınırlı Geliştirme

Sürdürülebilir turizm uygulamaları, doğal ve kültürel miras alanlarını korumak amacıyla belirli bölgelerde turizm altyapısının geliştirilmesinin sınırlandırılmasını gerektirebilir; bu durum yerel topluluklar için ekonomik büyümeyi ve kalkınma fırsatlarını sınırlayabilir.

Kültürel Değişimler

Sürdürülebilir turizm, turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yerel kültürel uygulamalarda ve geleneklerde değişiklik yapılmasını gerektirebilir; bu da potansiyel olarak kültürel erozyona ve miras kaybına yol açabilir.

Standardizasyon Eksikliği

Sürdürülebilir turizm uygulamaları, destinasyonlar ve turizm işletmeleri arasında büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, kalite ve standardizasyonda tutarsızlıklara yol açarak sürdürülebilir turizm uygulamalarının genel etkinliğini azaltabilir.

Uygulamada Zorluk

Sürdürülebilir turizmin uygulanması ve yönetimi zor olabilir, farklı paydaşlar arasında ortaklıklar ve uzun vadeli planlama ve yönetim gerektirir.

Ancak, bu potansiyel dezavantajların, sürdürülebilir turizm uygulamalarının tüm paydaşlar için etkili ve faydalı olmasını sağlamak amacıyla dikkatli turizm planlaması, işbirliği ve izleme yoluyla azaltılabileceğini belirtmek önemlidir.

3.3. Sürdürülebilir Turizm Örnekleri

Sürdürülebilir turizme dair ilk örneklerden biri Gambiya'daki Footsteps Ecolodge'dur. Turizm yoluyla Gambiya'nın ticaretini geliştirmeyi ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan Footsteps Ecolodge'un hedeflerinden biri, Footsteps'in yalnızca yerel köylerden istihdam sağlaması ve yalnızca yerel ürünler satın almasıdır (Şekil 5). Ayrıca, güneş enerjisiyle çalışan elektrikten kompost tuvaletlere kadar birçok çevre dostu girişime sahip, ana turistik bölgelerden uzakta olması, otantik bir tatil için avantaj olarak görülüyor (Url 1).

Şekil 5. Gambiya'daki Footsteps Ecolodge (Url 1)

Eden Projesi sürdürülebilir turizmin bir diğer güzel örneğidir (Şekil 6). Bitkilerin insanlar için önemini göstermek ve bitkiler ile insanlar arasındaki hayati ilişkilerin anlaşılmasını teşvik etmek amacıyla inşa edilmiştir. Birleşik Krallık ve yurtdışından çok çeşitli turistleri ağırlayan devasa bir komplekstir. Proje, 2017 yılında bir milyondan fazla ziyaretçi çekmiştir (Url 2).

Şekli 6. Eden Projesi (Url 2)

Ranch Margot, Kosta Rika'da bulunan çiftlik şeklinde olan sürdürülebilir turizmin güzel örneklerinden biridir (Şekil 7). Rancho Margot'nun kurucusu Juan Sostheim'ın 2004 yılında 400 dönümlük bir mera satın almasıyla başlayan ve bugün teslim ettiği gıdadan enerji üretimine ve kullanılan ulaşım kadar sürdürülebilir üretime ve yaşama odaklanana bir yerleşim birimidir. Rancho Margot'un sürdürülebilirlik misyonu Brundtland Raporu ile örtüşmektedir. "Sürdürülebilir operasyonları başarmak ve sürdürmek için, gelecek nesillerin yaşam kalitesini tehlikeye atmadan ihtiyaçlarımızı karşılamamızın daha iyi yollarını bulmak için çalışıyoruz" (Url 3).

Şekil 7. Rancho Margot Çiftliği (Url 3)

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışma, sürdürülebilir turizm uygulamalarını analiz eden nitel bir araştırma yaklaşımı kullanmıştır. Çalışmada alanda yerinde inceleme, ölçüm, fotoğraflama, gözlem yöntemlerine ek olarak, tarihi özellikteki mekanların turizme kazandırılması üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili literatür araştırması yapılmış ve günümüzde bu alanın turizm için kullanımına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Yapılan literatür çalışmaları tarihi ve kültürel miras, eğitim mirası ve bu kapsamda köy enstitüleri genelinden Van Ernis köy enstitüsüne kadarki süreç özetlenmiştir. Çalışma alanında ayakta olan yapılar tek tek incelenmiştir. Çalışmanın amacı, günümüzde âtil durumda olan yarımada şeklindeki bu özel yerleşmeye dikkat çekmek ve sürdürülebilir turizm için kullanım potansiyelini incelemek olduğundan, sürdürülebilir turizm ayrıca detaylı irdelenmiştir.

5. BULGULAR

Sürdürülebilir Turizm için kullanılan mekanların da sürdürülebilir olması gerekir, bu da sürdürülebilir mimari konusunu kapsamaktadır.

Sürdürülebilir mimarinin temel amacı, enerji tüketimini en aza indirirken çevreye olabilecek en düşük zararı veren yapılar tasarlamaktır. Bu yaklaşımın en belirgin özelliklerinden biri, yenilenebilir enerji kaynaklarının öncelikli olarak kullanılması ve mevcut enerjinin bulunduğu

ortamda etkin şekilde değerlendirilmesidir. Sürdürülebilir mimari, malzeme seçimi, enerji kullanımı, yapı alanlarının planlanması ve genel olarak ekosistemle uyumlu hareket ederek binaların çevresel etkilerini minimize etmeyi hedefler. Aynı zamanda, inşa edilen çevrenin tasarımında enerji verimliliği ve ekolojik koruma ilkelerini benimseyen bilinçli bir yöntemdir. İklim, bulunduğu coğrafyaya, alana, çevresindeki yapı malzemelerine dikkat edilerek oluşturulan yapı sürdürülebilir mimaridir. Bu kapsamda sürdürülebilir mimariye sahip yapılarda olması gereken kriterler aşağıdaki gibi sıralanabilir. Van Ernis Köy Enstitüsü özelinde, bütün köy enstitülerinin ekolojik ve sürdürülebilir mimari açısından istenen kriterlere uygunluk gösterdiği söylenebilir.

Sürdürülebilir mimariler incelendiğinde; yerel malzeme kullanımına, doğaya zarar vermeden doğadan beslenen sistemlerin kullanımına, yerleşkelerin ve yapıların konumlanışına, güneşten referans alarak mekânların biçimlenmesine kadar pek çok veriye ulaşılmaktadır. Çevresel açıdan ekosisteme bütünlüğü sağlayan, bulunduğu coğrafyayı ve doğayı bozmayan, minimum müdahalelerle ve çevreye zarar vermeyen ekolojik yapı malzemeleriyle yapılan yerleşkeler, Çevresel sürdürülebildiğin sağlandığının en önemli göstergeleridir. Yine bu proje yaygın bilgisizlikle mücadele etmek, köylerin ekonomik ve sosyal yapısında eğitim kanalıyla düzenlemeler ve gelişmeler sağlamakla birlikte ülkemizin tam anlamıyla çağdaşlaşma ve modernleşme projesidir. Enstitünün bulunduğu çevreye kattığı katkılar ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirliğin de göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu kriterlerin izlerini Köy enstitülerinin tamamında ve Ernis Köy Enstitüsü yerleşkesinde de görebilmek mümkündür (Tablo 3).

Tablo 3. Van Ernis Köy Enstitü Binalarının Sürdürülebilir Mimariye Uygunluğu

<i>Yapı Adı</i> Kriterler	<i>Çok Amaçlı Salon</i>	<i>1. Yatakhane</i>	<i>2. Yatakhane</i>	<i>Hamam ve Fırın</i>	<i>Lojmanlar</i>
Ekoloji	*Ekolojik mimari yapılar için örnek oluşturacaktır.				
Enerji	*Organik bazlı atıklardan enerji *Odun				
Ekonomi	*Eski yapının yeniden işlevlendirilerek dönüştürülmesi *Geri dönüştürülebilir malzeme *Yakın çevreden temin edilen malzeme *Pasif sistemler				
İç Mekân Çevre Kalitesi	*Malzeme seçimi *Yapının yönlenmesi *Pencere büyüklükleri *Tepe pencereleri				
Sağlık Refah	*Katkı maddesi bulunmayan doğal ürünler ile beslenme				
Arazi kullanımı	* Çevresinde yeşil alan ve göl bulunması *150 bin m2 ortak yeşil alan ve tarım alanı bulunması *Ayrık nizam konumlanması				
Ulaşım	*Yerleşkeye Van-Erciş anayolu 630 m uzaklıkta, *Van gölünden gemiyle ulaşım *Birbirlerine yakın binaların konumu				
Yenilenebilir Teknoloji	*Organik bazlı atıklardan enerji *Odun *Enerji tasarrufu yapılması				

Su	*Kaynaklarının kullanımında tasarruf yapılması, *Yağmur ve kar sularının biriktirildiği kuyular *Çeşme *Su depoları
Atık	*Yapıda kullanılan malzemelerin doğaya zarar vermemesi geri dönüştürülebilmesi *Taş, ahşap ve toprak malzemenin tekrar tekrar kullanılabilmesi
Malzeme	*Doğaya zarar vermeyen malzemelerin seçilmesi

Van Ernis Köy Enstitüsü binaları, genelde yapıldıkları dönemin mimari stiline uygun planlanan, genellikle taş olan yerel malzemeler kullanılarak oluşturulan bir yerleşkedir. Bu alanda köy enstitüsü döneminde tarım ve hayvancılık faaliyetlerine ek olarak gemicilik de öğretilmiş ve uygulanmış, hatta bir süre bu alan Van gölü tersanesi olarak hizmet vermiştir. Günümüzde yerleşke girişinde bir bölüm özel bir işletmeye devredilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Van Ernis Köy Enstitüsü Girişindeki İşletme (Url 4)

Bu işletme çadırlarla, at sürme alanlarıyla, bir tür turizm işletmesi şeklinde çalışmaktadır. Ancak alanda yeterli güvenlik önlemi olmadığından, tüm yerleşke kontrolsüz ve denetimsiz olarak insanların bilinçsiz kullanımına maruz kalmaktadır (Şekil 9).

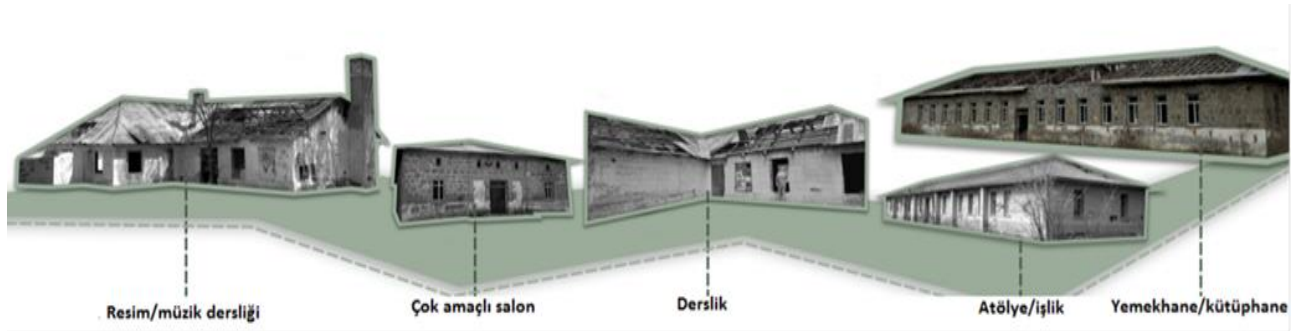
Şekil 9. Yerleşkedeki Yapıların İçlerinin Kötü Kullanımı Sonucu Oluşan Tahrifatlar

Bu alanın düzenlenerek sürdürülebilir turizme açılması mümkündür. Bu alan sürdürülebilir turizm örneklerden olan Rancho Margot Çiftliği gibi hem tarımsal hem de yaşamsal etkinliklerin yapıldığı, bitki yetiştirilen, hayvanlarla birlikte içiçe yaşamın olduğunu gösteren ekolojik çiftlik gibi düzenlenebilir (Şekil 10). Permakültür uygulamalarını öğrenmek, çiftçilik veya kendi kendine yeterlilikle ilgilenmek isteyen herkes için son derece uygun, sakinleştirici atmosferi, bozulmamış doğal yapısı ile, balık tutmaktan ata binmeye, kano ve yürüyüşe kadar yapılabilecek birçok etkinliğe imkan sunan bir yerleşkeye dönüşebilir.

Şekil 10. Van Ernis Köy Entitüsü Yerleşkesi Açık Alanından Bir Görünüm

Alanda yer alan yapıların her biri farklı boyutlarda olduğundan, sürdürülebilir turizm için farklı işlevlerle kullanıma uygundur (Şekil 11).

Şekil 11. Enstitünün Farklı Boyut ve İşlevlerdeki Taş Binalarının Bir Kısım

Örneğin konaklama, yemek yeme, el sanatlarını ve yerel yemekleri yapma, yılın belirli zamanlarda etkinlikler düzenleme için Enstitü döneminde yatakhane ve atölye olarak kullanılan binalar yeniden işlevlendirilebilir. Ayrıca çok amaçlı salon sanatsal etkinlikler için, hamam ve fırın yine kendi işlevlerine uygun spa vb şeklinde kullanılabilir (Şekil 12).

Şekil 12. Van ernis Köy Enstitüsü Çok Amaçlı Salon ve Hamam Yapıları

Büyük bir peyzaj alanına ve yaklaşık 70-80 yıllık ağaçlara sahip olan yerleşkede at sürme, su sporları veya farklı meditasyonlar yapma için son derece uygun alanlar yer almaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Yerleşkede Farklı İşlevler İçin Uygun Alanlar

Şekillerde görüldüğü gibi halen ayakta kalmaya direnen bu yapılar ve yerleşkede yer alan tarıma uygun alanlar da amacına uygun kullanılabilir. Böylece mevcut ekosistem de korunmuş ve sürdürülebilir olabilir. Yarımada şeklinde olması ve üç tarafının Vangölü ile çevrili olması, karşısında karla kaplı dağların yer alması, yerleşkede çok güzel manzaraların, dalga sesleriyle işitsel peyzajın da uyumunu göstermektedir (Şekil 14)

Şekil 14. Yerleşkenin Van Gölü Kıyılarından Bir Görünüm

Yine son zamanlarda yaygın olan tarihi ve otantik mekanların film platosuna dönüşme sürecinde, bu yerleşke de böyle bir amaçla da kullanılabilir (Şekil 15). Aynı zamanda yerel kültürlerin tanıtılması da bu anlamda gerçekleşebilir.

Şekil 15. Van Ernis Köy Enstitüsü yerleşkesinden Bir Görünüm

Köy enstitülerinin yapıldığı dönem verdikleri eğitim, köy için gerekli her türlü işi yaparak öğrenme mantığıyla olduğundan, bu alanın bütüncül korunmasında bu işlevlerin tekrar ama bu kez turizm amaçlı kullanımı şeklinde olması son derece önemlidir. Böylece hem eğitim mirası bütüncül olarak korunmuş, hem de sürdürülebilir turizm ile geleceğe aktarılan ve bulunduğu yörenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında katkısı olan bir milli değer tekrar kazanılmış olur.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sürdürülebilir turizm, çevre, toplum ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirirken, olumlu etkileri en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir turizm yaklaşımıdır. Bu turizm, doğal ve kültürel miras alanlarının korunmasına yardımcı olabileceği, yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabileceği, sorumlu seyahat uygulamalarını teşvik edebileceği ve biyolojik çeşitliliğin ve ekosistem hizmetlerinin korunmasını destekleyebileceği için önemlidir.

Sürdürülebilir turizm uygulamalarına örnek olarak çevre dostu ulaşım ve konaklama imkânları kullanmak, yerel işletmeleri ve toplulukları desteklemek, doğal kaynakları korumak ve yerel kültürlerle saygı göstermek gösterilebilir. Turistler, karbon ayak izlerini azaltarak, yerel işletmeleri ve toplulukları destekleyerek, yerel kültürlerle saygı göstererek ve doğal kaynakları koruyarak sürdürülebilir turizmi gerçekleştirebilirler

Köy enstitüleri bulundukları yerlerde gerek köylerin gerekse kentlerin gelişimine katkı sağlayan modern ve toplumu uygarlık seviyesine taşımak için önemli eğitim kurumlarıydı. En son açılan ve ne yazık ki kısa ömürlü olan Van Ernis Köy Enstitüsü, kısa sürece rağmen bulunduğu çevreye son derece katkı sağlayan günümüzde de simgesel değeri yüksek olan Cumhuriyet mimarlık mirasını oluşturan yapılar topluluğunu kapsamaktadır. Bu kurumun taş ile yapılan bazı binaları, Enstitüden günümüze kalan ve dışardan bakılınca cephe bütünlüğünü koruyan orijinal yapılardır. Bu çalışma kapsamında Van Ernis Köy Enstitüsü yapılarının sürdürülebilir mimari açılarından mevcut durumları belirlenmeye çalışılmış ve günümüzde sürdürülebilir turizm için uygunluğu ele alınmıştır. Atıl halde olan ve bazı yapısal hasarları da bulunan bu yapılar, bugün bakıldığında Köy Enstitüleri genelinde, sürdürülebilirlik kapsamında geçerli kabuller olan çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkelerine uygun oldukları; ekolojik mimariye uygun eğitim yerleşkeleri olarak planlandıkları söylenebilir. Günümüzde geçerli olan sürdürülebilir turizm için bir kaynak oluşturan yerleşkenin yeniden düzenlenerek, yapıları restore edilerek, peyzaj alanlarında da uygun düzenlemelerle sürdürülebilir turizm için hizmete devam etmesi, hem yöre, hem de ülke geleceği için katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM yayınevi
- Akyüz, Y. (1989). *Türk eğitim tarihi: Başlangıçtan 1988'e*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 160
- Aydoğan, M. (1997). *Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi İle İlgili Yazıları, Konuşmaları*, I. B. İstanbul, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi* S 35-36
- Baloch, Q., Shah, S., Iqbal, N., Sheeraz, M., Asadullah, M., Mahar, S., & Khan, A. (2023). Impact of tourism development upon environmental sustainability: A suggested framework for sustainable ecotourism. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(3), 5917-5930.
- Biosphere (2017, February 27). 22 benefits of sustainable tourism. 14.07.2025 tarihinde <https://www.biospheretourism.com/en/blog/22-benefits-of-sustainable-tourism/94> adresinden erişildi.
- Çakılcıoğlu M. (2002). "Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin; Sürdürülebilir Turizm", *10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi*. 17-18 Ekim 2002
- Çalikoğlu, M. (2001), "Sürdürülebilir Turizm" 19.07.2025 tarihinde <http://www.geocities.com/adaturizm/kentli1.html> adresinden erişildi
- Erdoğan Hatice (2024) Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı İle Bursa Turizminin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2024
- Eyüboğlu, S. (1999), Köy Enstitüleri Üzerine, İstanbul, *Cumhuriyet Yayınevi*, İstanbul
- Ferreira, D. (2013). The evolution of sustainable tourism development: A timeline from 1995 till 2015. *Proceedings of International Scientific Conference Tourism for Sustainable Future*, Veliko Tarnovo/Sofia, Bulgaria
- Garrod, B., & Fyall, A. (1998). Beyond the Rhetoric of Sustainable Tourism? *Tourism Management*, 19(3), 199-212.
- Gedik, Y.(2024). "Turizmin Yeşil Yüzü: Sürdürülebilir Turizm Faydaları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl:13 Sayı:25 (2024) DOI: 10.58635/ufuksbederg60.1489323
- Glion (2024). Eco-friendly hotels explained: *Why they matter*. 14.07.2025 tarihinde <https://www.glion.edu/magazine/eco-friendly-hotels-explained/> adresinden erişildi.
- Ghulam Rabbany, M., Afrin, S., Rahman, A., Islam, F., & Hoque, F. (2013). Environmental effects of tourism. *American Journal of Environment, Energy and Power Research*, 1(7), 117-130.
- Gündüz, C. (2016) Sürdürülebilir Turizmin İlke, Amaç ve Hedefleri" Sürdürülebilir (Temel Kavramlar ve İlkeler) Turizm Kitabı, Editör Hüseyin Çeken, *Detay Yayınları* :778, Ankara, İsbri: :978-605-9440-25-7
- Hardy, A., Beeton, R., & Pearson, L. (2002). Sustainable tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualisations of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(6), 475-496.
- Hasol, D. (1995), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınları
- Ibnou-Laaroussi, S., Rjoub, H., & Wong, W.K. (2020). Sustainability of green tourism among international tourists and its influence on the achievement of green environment: *Evidence from North Cyprus*. *Sustainability*, 12(14), 5698.
- Juganaru, I., Juganaru, M., & Anghel, A. (2008). Sustainable tourism types. *Annals of University of Craiova-Economic Sciences Series*, 2(36), 797-804.
- Kan, T., & Binan, D. (2016). İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye için Bir Yönetim Modeli Önerisi. *Tasarım + Kuram*, 10(17), 94-119. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239602>
- Kardaş, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950). Doktora Tezi. *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, 2012, Erzurum.

- Kartal, S. (2008). Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*
- Kılınçarslan, Ş., Şimşek, Y., Uygun, E., Akoğlu, M., Cesur, B., Tufan, M. Z., & Turan, U. (2019). Sürdürülebilir yapı malzemeleri açısından bina sertifikasyon sistemlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sürdürülebilir Mühendislik ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 1-14.
- KTVK (1983), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, *Resmî Gazete*.23.07.1983 Resmî Gazete Sayısı: 18113
- Lagodienko, V., Sarkisian, H., Dobrianska, N., Krupitsa, I., Bairachna, O., & Shepeleva, O. (2022). Green tourism as a component of sustainable development of the region. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(3), 254-262.
- Ortaş, İ. (2005). Ülkemizin Kaçırıldığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri, *Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı*
- Rodwell, D. (2008). *Conservation and Sustainability in Historic Cities*. John Wiley & Sons
- Subaşı Direk, Y. (2023). Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesi, Docomomo, *Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları*, 2023, Ankara
- Tokat, M. U., (2010). Küreselleşme Sürecinde Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Kavramlarına Yaklaşım ve Mimarlık Alanındaki Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Tran, A., & Xuan, H. (2021). Green tourism-sustainable tourism development in Phu Quoc Island district. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 8(1), 21-24.
- Tufan, M.Z., Özel, C. (2018). Sürdürülebilirlik Kavramı ve Yapı Malzemeleri İçin Sürdürülebilirlik Kriterleri. *Uluslararası Sürdürülebilir Mühendislik ve Teknoloji Dergisi*
- UNWTO, (1998). Guide for Local Authorities on Developing Sustainable tourism. (<http://www.unwto.org>).
- Url-1: 30.07.2025 tarihinde <https://www.booking.com/hotel/gm/footsteps-eco-lodge.tr.html?activeTab=photosGallery> adresinden erişildi.
- Url-2: 30.07.2025 tarihinde <https://www.stivesbythesea.co.uk/blogs/st-ives/the-eden-project-cornwall-2021> adresinden erişildi
- Url-3: 30.07.2025 tarihinde https://www.tripadvisor.com.tr/Hotel_Review-g1075684-d655993-Reviews-Rancho_Margot-El_Castillo_Arenal_Volcano_National_Park_Province_of_Alajuela.html adresinden erişildi
- Url-4: 30.07.2025 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/atayurdunu-van-golu-kiyisina-kurdular,Pb7AVWV7ckuVjBclddygoA> adresinden erişildi

Kültürel Miras Kapsamında Ahlat Müzesindeki Haçkarlar

The Khachkars in the Ahlat Museum within the Scope of Cultural Heritage

Hüseyin ŞAN^a, Yalçın KARACA^b ve Mehmet KULAZ^c

^a Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2385-8360

^b Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1642-2331

^c Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4800-7028

Özet

Ahlat, tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve bu nedenle zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur. Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alan bu kadim şehir, özellikle Orta Çağ'dan itibaren Anadolu, Kafkasya ve Asya arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Bölgede Selçuklu, Osmanlı ve Ermeni kültürlerinin izleri hâlâ canlılığını korumaktadır. Bu izlerden biri de Ahlat Müzesi'nde sergilenen haçkarlardır. Haçkarlar, Ermeni kültürüne özgü, taş üzerine oyulmuş haç motifleri ve çeşitli süslemelerle bezenmiş anıt niteliğindeki eserlerdir. Genellikle mezar taşlarında ve mimari yapıların cephe yüzeylerinde kullanılmış olan haçkarlar, sadece birer anıt değil, aynı zamanda Ermeni sanatının, inanç dünyasının ve taş işçiliğinin en özgün örnekleri arasında yer almaktadır. Orta Çağ ve sonrası boyunca Ermeni ustaları tarafından büyük bir titizlikle işlenen bu taşlar, estetik ve dini öğeleri bir araya getiren semboller olarak öne çıkmaktadır. Van Gölü Havzasında Orta Çağ ve sonrasında İslam toplumuyla birlikte varlığını devam ettiren Ermenilerin olması bölgedeki birçok haçkarın günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Ahlat Müzesi'nde yer alan haçkarların tarihsel gelişimi, sanatsal özellikleri, kültürel bağlamı ve korunması üzerine detaylı bir inceleme yapılmıştır. Ahlat Müzesi'ndeki haçkarlar, üzerlerindeki detaylı işlemleri, motifleri ve kitabeleriyle dikkat çekmektedir. Bu taşlar, epigrafik bilgilerle birlikte geometrik desenler, madalyonlar ve bitkisel motifler gibi unsurları barındırarak, sanat tarihçileri için önemli bilgiler sunmaktadır. Müzede bulunan 4'ü mezar taşı 7'si mimari parça olmak üzere toplamda 11 adet haçkar çalışılmıştır. Bu haçkarlar kendi aralarında form ve süsleme bakımından değerlendirilerek bölgedeki diğer haçkarlarla karşılaştırılmış ve Ermeni haçkarlarının daha estetik yapıldığı sonucuna varılmıştır. Haçkarların bölgedeki tarihi miras içindeki yerine değinilerek, farklı medeniyetlerin ortak miras alanında nasıl bir etkileşim içinde olduğu ele alınmıştır. Kültür ve inanç turizmi açısından da bu araştırmanın bilim dünyasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Haçkar, Ermeni, Ahlat Müzesi, Kültürel Miras.

Abstract

Ahlat has been home to various civilizations throughout history and therefore possesses a rich cultural heritage. Located northwest of Lake Van, this ancient city has served as a bridge between Anatolia, the Caucasus, and Asia, especially since the Middle Ages. Traces of Seljuk, Ottoman, and Armenian cultures are still alive in the region. One of these traces is the khachkars exhibited at the Ahlat Museum. Khachkars are monuments unique to Armenian culture, carved into stone with cross motifs and various decorations. Often used on gravestones and the facades of architectural structures, khachkars are not only monuments but also among the most original examples of Armenian art, religious beliefs, and stonework. These stones, meticulously carved by Armenian masters throughout the Middle Ages and beyond, stand out as symbols that combine aesthetic and religious elements. The presence of Armenians in the Lake Van Basin alongside Islamic society during the Middle Ages and beyond ensured that many khachkars in the region survived to the present day. This study provides a detailed examination of the historical development, artistic characteristics, cultural context, and preservation of the khachkars housed in the Ahlat Museum. The khachkars in the Ahlat Museum are notable for their intricate carvings, motifs, and inscriptions. These stones contain epigraphic information along with elements such as geometric patterns, medallions, and plant motifs, providing important information for art historians. A total of 11 khachkars were studied, including 4 gravestones and 7 architectural pieces found in the museum. These khachkars were evaluated in terms of their form and decoration and compared with other khachkars in the region, leading to the conclusion that Armenian khachkars are more aesthetically pleasing. The place of khachkars within the region's historical heritage is discussed, examining how different civilizations interacted within a shared heritage area. We believe this research will contribute to the scientific community in terms of cultural and religious tourism.

Keywords: Khachkar, Armenian, Ahlat Museum, Cultural Heritage.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 11.08.2025
Kabul Tarihi 01.10.2025

Sayı Editörü

Hacer ARSLAN KALAY

Sorumlu Yazar

Hüseyin ŞAN
huseyinsan@yyu.edu.tr

Önerilen Atf:

Şan, H., Karaca, Y. ve Kulaz, M., (2025). Kültürel Miras Kapsamında Ahlat Müzesindeki Haçkarlar. *Journal of Academic Tourism Studies*, 6(Özel Sayı): 128-142.

1. GİRİŞ

Van Gölü'nün batısında bulunan Bitlis'in Ahlat ilçesi Doğu Anadolu'nun önemli bir kenti olarak bilinmektedir. Coğrafi konumu sayesinde stratejik bir duruma sahip olan bölgede birçok medeniyetin izleri görülmektedir. Yapılan araştırmalarda bölge sırasıyla Hurri - Mitanni, Asur, Urartu, Med, Pers, Roma, Part, Sassani devletlerinden sonra Ermeni krallıkları tarafından yönetilmiştir (Erzen, 1987; Akurgal, 2017). Ancak 640 yılında Ahlat İyaz Bin Ganem tarafından fethedilerek İslam ordularının eline geçmiştir. Bu tarihe kadar bölgede Hristiyan kültürü baskınken İslam inancının hızla yayılmasıyla birlikte İslam kültürü de yayılmaya başlamıştır. Hoşgörü ortamında Müslümanlarla bir arada yaşamaya devam eden Ermeniler 1915 yılına kadar imar faaliyetlerine devam etmiş ve günümüze kadar sağlam gelebilen birçok kültür varlığı bırakmıştır. Bu kültür varlıklarından bazıları da bugün Ahlat Müzesi'nde teşhir ve tanzimi yapılan Ermeni Hristiyanlarına ait haçkarlardır.

Haç, yatak ve dikey olarak iki düz çizginin birbirini bir noktada keserek oluşan şekildir. Batı dillerinde farklı isimlerle anılan haç terimi Türkçeye Farsça veya Ermenice geldiği düşünülmektedir (Eren, 2020:171). Haç sembolü Hristiyanlık öncesi ve sonrasında da dünyanın farklı yerlerinde çeşitli anlamlar yüklenmiştir (detaylı bilgi için bkz. Gül, 2008:39). Hristiyanlıkta *Haç* kültünün dini bir sembol haline gelmesi M.S. 313 yılında Büyük Konstantin döneminde olmuştur. Konstantin Milona Fermanı'nı ilan ederek *Haç* kültünü Hristiyanlığa özgü bir sembol haline getirmiştir (Albayrak, 2004:117; Eusobius'tan aktaran Taş ve Özcan, 2015:249-250). Haç sembolü bütün Hristiyanlarda olduğu gibi Ermeni kültüründe de dini ve manevi bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermenilere özgü olan haçkarlar “խաչ (khaç)” ve “քար (khar)” sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir (Nersessian, 2001: 110). Bu kelimelerin Türkçedeki karşılığı *Haçtaş* veya *haç işlemeli taş* olarak anlamlandırılmıştır. Tarih öncesinde Ermeni coğrafyasında balık veya ejder şeklindeki dikili taşların varlığı Ermeni haçkarlarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir (Petrosyan, 2001: 63). Bunun dışında Urartu stelleri de haçkarların oluşumunda bir başka etken olabilir (Donabedian, 2014: 155). Haçkarlar biçim olarak aşağıdan yukarıya doğru hiyerarşik bir düzende yapılmış hayat ağacını temsil etmektedir. Erken dönemlerde iki yana açılan kanatlarla yapılmış sonraki dönemlerde alt kaidelere evreni temsil eden dairesel rozetler eklenmiştir. Üst kısımlarda da cenneti sembolize eden bitkisel ve geometrik süslemeler yerleştirilmiştir. Orta bölümde evreni ve cenneti birleştirme gücüne sahip olduğuna inanılan haç motifi yer almaktadır (Mnatsakanyan, 2017: 55; Sağır, 2024: 620). Süslemeler dışında bazı haçkarlarda yazıt olduğu gibi bazılarında da herhangi bir yazıt bulunmayabilir. Mimari yapılarla bağlı ya da bağımsız bir şekilde yapılan haçkarlar 30-40 cm'den başlayıp 5-6 metreye kadar ulaşabilmektedir. Haçkarların yapılış amaçları arasında birçok neden bulunmaktadır. En çok yaygın olanı ruhların kurtuluşu için mezar taşı olarak yapılan haçkarlardır. Bununla birlikte yapıların inşasında, kötü ruhlardan korunma, şefaath, tarihi olaylar, şehitler, aşıklara vb. tanıklık etmek için yapılmıştır.

4. yüzyılın başlarında Hristiyanlığı kabul eden Ermeniler 4. - 7. yüzyılları arasında ahşap malzemeden yapılan haçlar dikmişlerdir (Azarian, 1973, 27-28). 7. Yüzyıldan itibaren bu ahşap malzeme taş malzemeye dönüşmeye başlamıştır (Aydın, 2023, 4). Haçkarlar aynı tarihlerde aynı tipoloji görülmeyebilir bu yüzden tipolojik bir bütünlük bulmak zor olsa da araştırmacılar genel olarak 7.-9. yüzyıllarda Emevi ve Abbasi etkisinin görüldüğü asma yapraklar, palmetlerle birlikte bazen hayvan figürleri de görülmüştür. 9. yüzyıldan sonra bitkisel süslemeler, 10.-11. yüzyıldan sonra ise geometrik desenler ağırlıklı olarak tercih edilmiştir (Thiery & Donabedian, 1989: 124, 204-207). 12.-13. yüzyıllarında haçkar sanatı en parlak dönemine ulaşmıştır. Buradaki haçkar motiflerinin alt kısımlarında rozetler, yan ve üst kenarlarında altlı-üstlü geçmeler yapılarak bir sonsuzluk görünümü verilerek yoğun bir süsleme programı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu dönemde bazı bölgelerdeki haçkar yüzeylerinde İncil sahneleri, müjde ve vaftiz konulu figürlü anlatımlar da eklenmiştir (Petrosyan, 2022: 60-61). 14. - 17. yüzyıl haçkarları daha basit işçilikle

önceki haçkarları ve takip etmiştir. Özellikle 14.yüzyılda haçkar sanatında bir çöküş yaşanmıştır (Thiery & Donabedian, 1989: 312; Petrosyan, 2022: 62; Sağır).

Bu makalede, Kültürel Miras Kapsamında Ahlat Müzesi'ndeki Haçkarlar incelenmiştir. Çalışmanın amacı söz konusu haçkarların yapılış amaçlarını, tarihsel gelişim süreçlerini ve sanatsal özelliklerini Ermeni, Gürcü, Nasturi ve Süryani toplumlarındaki haçkarlarla karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

2. KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA AHLAT MÜZESİNDEKİ HAÇKARLAR

Kültürel Miras: Geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eser ile topluma ait değerler bütünüdür (Çalışma Raporu, 2009. 3). Geçmişten günümüze gelen ve insan yapımı somut kültürel miraslar, sanat değeri taşıyan en büyük tarihi yapılardan en küçük el sanatlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Fikri düşüncelerin somutlaştırılmasıyla ortaya çıkan sanat eserleri, bazen tarihi bilgiler ve savaşları ve bazen de dönemin yaşam tarzını yansıtarak geleceğe önemli bilgiler aktarmaktadır. Kültürel miras kapsamındaki bu önemli tarihi eserleri her türlü zarara karşı korumak amacıyla müzeler önemli bir rol üstlenmektedir. Müzeler somut kültürel mirasın birer parçası olan taşınabilir el sanatları ürünlerini, mimari parçaları, mezar taşlarını, arkeolojik ve sanat değeri taşıyan nesneleri koruma altına almak, sergilemek ve tarihsel gerçekliklerini belirlemek gibi temel misyonları bulunmaktadır. Bu önemli görevi üstlenen müzelerden biri de bölge müzesi niteliğinde olan Ahlat Müzesi'dir. Ahlat Müzesi 2014 yılında inşa edilerek hizmete açılmıştır. Müzede tarih öncesinden günümüze gelen birçok kültüre ait eserin teşhir ve tanzimi yapılmaktadır. Kültürel miras kapsamında değerlendirilen Ermenilere ait haçkarlar da bu eserler arasında değerlendirilmektedir.

2.1. Mezar Taşları

Örnek: 1

Bazalt taşından yapılan haçkar taşı 184 x 69 cm. ölçülerine sahip bir mezar taşıdır. Taşın ön yüzünün iki yan kenarında baştan aşağı zencirek motifli bir sıra bordür yer almaktadır. Üst kısımdan birbirine paralel 5 sıra bordür kuşağı bulunmaktadır. Bu bordürlerin yüzeyinde kuş figürleri, örgü ve entralaks motifleri görülmektedir. Taşın merkezi büyük bir haç motifi ile hareketlendirilmiştir. Haçın kollarının uçları üç dilimli palmetler ile sonlandırılmıştır. Haçın alt kolunun ortasından başlayan ve aşağı doğru uzayan bir örgü motifi vardır ve en altta dairesel bir madalyona oturmaktadır. Madalyonun iki yanında iki adet daha küçük boyutlu haç oyulmuştur (Foto 1).

Haçkarın arka ve sol yan yüzeyinde herhangi bir süslemeye ve yazıta yer verilmeden sade tutulmuştur. Sağ yan yüzeyinde ise 19 satırdan oluşan bir Ermenice yazıt kazınmıştır (Foto 2). Yazıt üzerinde çözümleme çalışmaları devam etmektedir. Okunduğu kadarıyla miladi 1204 tarihine yapıldığı anlaşılmıştır.

Foto 1-2. 1 Numaralı örneğin Ön ve Yan Yüzey Görünümü

Örnek: 2

Andezit tüf taşından yapılan haçkar taşı 170 x 70 cm ölçülerinde bir mezar taşıdır. Kalınlığı 21 cm.'dir. Taşın ön yüzeyini dış kenarları üç yönden zikzak motifli bir bordür ile çevrenmiştir. Bu bordürden sonra ikinci bordür süslemesiz olup sade tutulmuştur. Haçkarı hareketlendiren bölümlerden bir tanesi olan üçüncü bordür sırası ortadaki haç motifinin iki yanına altı köşeli yıldızlarla oluşan altıgen motifleridir. Bu her iki bordürün üstü birer çarkıfelek motifi ile süslenmiştir. Taşın alt ve üst kısmında da birbirine paralel olarak devam eden altıgenler bulunmaktadır. Üsteki altıgenlerin altında Latin rakamlarıyla 1900 tarihi yazılmıştır. Tarihin altında kolları eşit uzunlukta olan basit bir haç motifi yer almaktadır. Haçın kollarının arasına Ermenice rab, tanrı, isa, mesih isimleri kazınmıştır. Haç motifinin alt kısmında bir madalyon içerisinde altı kollu yıldız işlenmiştir (Foto 3).

Taşın en alt kısmında dört sıradan oluşan bir Ermenice yazıt yer almaktadır. Yazıtta; Խա(չ)ս Լաւն(կն)եցաւ բարեխօս առ Ա(ստուա)ծ վասն փրկութ(իւն) հոգոյն Գրիգորիւն *"Bu haç, Grigor'un ruhunun kurtuluşu için tanrıyla arabuluculuk yaptı"* yazısı yazılmıştır.

Daha önce gerçekleştirdiğimiz bir çalışmada (Karaca, Şan, 2019: 329-354), söz konusu taş üzerindeki çarkıfelek motifinden yola çıkılarak yaklaşık bir tarih belirlenmiş ve taşta yer alan 1900 tarihinin sonradan kazınmış olabileceği ifade edilmiştir. Ancak son yıllarda haçkarlara yönelik yürüttüğümüz araştırmalarda, 19. yüzyıl sonrasında yapılan pek çok haçkarda Latin rakamlarıyla tarih verildiği tespit edilmiştir (Şan, 2024: 439). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, incelenen haçkarın da 1900 yılında yapıldığı kanaatine varılmıştır.

Foto 3. 2 Numaralı Örneğin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 3

Bazalt taşından yapılan haçkar 240 x 76 cm. ölçülerine sahip bir mezar taşıdır. Kalınlığı 36 cm'dir. Sol üst köşesi kırılmıştır. Taşın ön yüzeyini üç yönden çeviren bir bordür bulunmaktadır. Bordür yüzeyine meander ve zikzak motifleri işlenmiştir. Taşın merkezine denk gelecek şekilde büyük bir haç motifi yerleştirilmiştir. Haçın orta merkezinden kol uçlarına doğru genişleyerek her kolun uç kısımları çift yönlü üç dilimli birer palmet motifi ile bitirilmiştir. Üstteki haç kolunun her iki yanına birer gülbezek motifi bezenmiştir. Alttaki haç kolunun ucundan başlayarak en alt kısımda çokgen bir kaideye oturan bir sütun formu yapılmıştır. Sütun formunun yüzeyi balıksırtı motifi, alttaki kaidenin yüzeyi ise bir çiçek motifi ile bezenmiştir. Sütun formunun her iki yanına iki küçük haç motifi daha yapılmıştır. Taşın ön yüzeyi hariç diğer yüzeylerinde süsleme bulunmamaktadır (Foto 4).

Haçkarın üzerinde kesin tarih belirtecek herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Ancak örnek 1'deki ve Van Müzesinde bulunan bir mezar taşına benzerliğinden söz konusu haçkarın aynı dönemde yapılmış olması yüksek ihtimaldir (Foto 5). Dolayısıyla bu haçkarın 12. Ve 13. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülmektedir.

Foto 4-5. 3 Numaralı Örneğin Görünümü ile Çizimi ve Van Müzesindeki Haçkar Örneği (Şan, 2024:303)

Örnek: 4

Kırık bir şekilde müzeye getirilen bu haçkar 75 x 72 cm ölçülerinde bir mezar taşıdır. Andezit tüf taşından yapılan haçkarın kalınlığı 20 cm.'dir. Alt kısmı kırık olduğu için günümüze gelememiştir. Taşın ön yüzeyi, üç yönden beş sıra halinde işlenmiş entrelak örgü (hasır örgü) motifiyle çevrelemektedir. Üst kısımdaki ikinci bordürde birbirine düğüm motifleriyle bağlanan dokuz üzüm salkımı yer almaktadır. Merkezde konumlanan haç motifinin alt kolu taşın kırık olması sebebiyle günümüze ulaşamamıştır. Haç kolları merkezde dar, uçlara doğru genişleyen bir formda olup uçları çift yönlü stilize palmetlerle sonlandırılmıştır. Kollar üzerinde yer alan rumi motifleri kompozisyona hareket kazandırmakta; orta yüzeylerinde ise inci dizileri görülmektedir. Haçın üst kolunun ucundan yatay kollara doğru yayılan ve uçlara ulaşan kanat motifi ince işçilikli olup konturlarında inci dizileriyle zenginleştirilmiştir. Süsleme unsurları sadece ön yüzeyde yer almaktadır (Foto 6).

Taş üzerinde herhangi bir yazıtın bulunmaması eserin kesin yapım tarihinin tespitini güçleştirmektedir. Ancak haçkarların tipolojik özellikleri dikkate alındığında söz konusu eserin 10. ile 11. yüzyılları arasına tarihlendirmesi mümkündür.

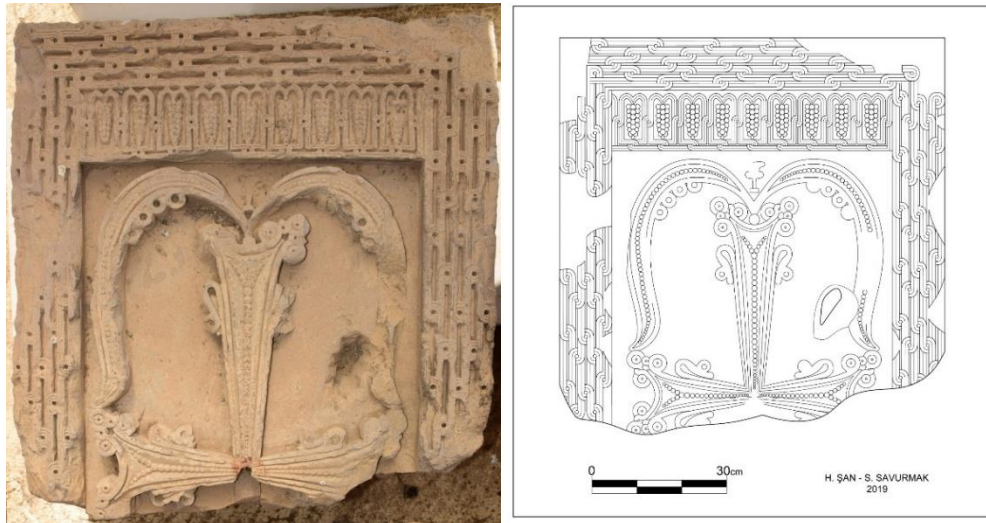

Foto 6. 4 Numaralı Örneğin Görünümü ve Çizimi

2.2. Mimari Parçalar

Örnek: 1

Mimari parçalar arasındaki en önemli haçkardır. 47 x 71 cm. ölçülerine sahip olup kireç taşından yapılmıştır. Taşı üç yönden çeviren bir sıra bordür sırası bulunmaktadır. Bordürün yüzeyinde şeritlerle oluşturulmuş bir örgü kompozisyonu mevcuttur. Taşın merkezine büyük bir haç motifine yer verilerek etrafı geometrik, bitkisel motifler ve alt kısımda madalyon ile süslenmiştir. Bu taşı önemli kılan alt kısımda kazınan Ermenice yazıttır. Yazıt üzerinde taşın hangi kiliseye ait ve ne amaçla yapıldığı noktasında bilgi vermesi önem arz etmektedir. Dört satırlık Ermenice yazıtın anlamı: “Aziz (Surb) Astvatsatsin Kilisesi’nde Tanrının yardımıyla iki küçük sunak inşa edildi ve 1155 (1706) yılında başrahip teolog Mesrop tarafından halkın da desteğiyle dört köşe tamamen onarıldı.” (Foto 7).

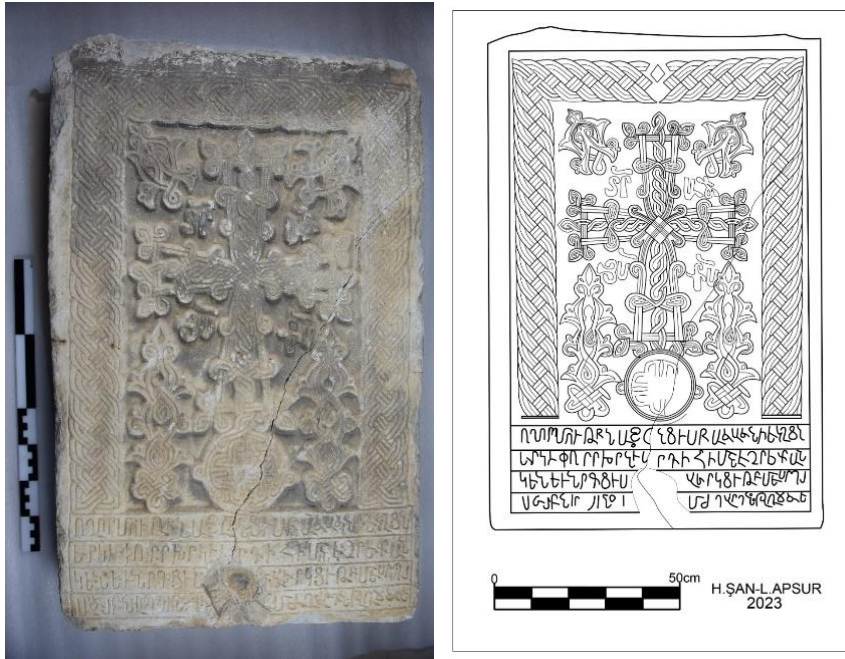

Foto 7. 1 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 2

31 x 51 cm. ölçülerindeki haçkar diktörgen boyutunda olup kireç taşından yapılmıştır. Taşı üç yönden çeviren bir sıra bordür kuşağı bulunmaktadır. Taşın merkezine bir haç motifi işlenmiştir. Haç kollarının uçları birer palmet motifi sonlandırılmıştır. Alttaki haç kolunun altına dairesel bir madalyona yer verilmiştir. Madalyonun içine elips şeklindeki halkalarla geometrik bir düzenleme oluşturulmuştur. Haçın etrafında bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazılarının harfleri yazılmıştır. Taşın en alt kısmında üç satırlık Ermenice dua yazıtı yer almaktadır. Yazıtın anlamı: “Bu haç, 1155 (1706) yılında Rahip (ter) Karapet ve eşi Gozal ile ebeveynleri, kardeşleri, oğulları ve kızları için Tanrıya şefahtçi olarak dikilmiştir.”

Foto 8. 2 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 3

Bu haçkar 38 x 30 cm. ölçülerinde kireç taşından yapılmıştır. Taşı üç yönden çeviren bir sıra bordür kuşağı yer almaktadır. Bordür yüzeyi şeritlerin birbirini altlı üstlü geçmesiyle bir örgü kompozisyonu oluşturulmuştur. Taşın merkezi bir haç motifi ile hareketlendirilmiştir. Alttaki haç kolu bir kaide üzerine oturtulmuştur. Haç motifinin etrafı bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazıları yazılmıştır. Taşın en alt bölümünde Ermenice dua yazıtı yer almaktadır. Yazıtın anlamı: “Bu haçkar 1155 (1706) yılında Gozal ve Kocası Manuk ve Kızları Sara Zımrut için bir yalvaran olarak inşa edildi.”

Foto 9. 3 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 4

Kireç taşından yapılan haçkar 46 x 33 cm. ölçülerinde dikdörtgen formdadır. Haçkarın ön yüzeyinde taşı üç yönden çevreleyen bir bordür sırası bulunmaktadır. Bordür yüzeyi örgü motifi ile bezenmiştir. Taşın merkezine bir haç motifi işlenmiş haçın alt kolu hariç diğer kol uçları palmet motifi ile süslenmiştir. Alttaki haçın uç kolu üç basamaklı bir kaideye oturtulmuştur. Kaidenin yüzeyi örgü kompozisyonu ile yapılmıştır. Haç motifinin etrafında bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazıları yazılmıştır. Taşın en alt bölümünde üç satırlık Ermenice dua yazıtı kazınmıştır. Yazıtın sol alt köşesi kırık olduğundan dolayı tarihlendirme 17... okunabilmiştir. Ancak taşın form ve süsleme bakımından diğer taşlara olan benzerliğinden ötürü 1706 tarihinde yapılmış olduğunu göstermektedir. Yazıtın anlamı: “Bu

haçkar 11... (17...) yılında Sargis ve Eşi Sara ve oğulları Hovhannes ve Golamir için bir yalvaran olarak inşa edildi.”

Foto 10. 4 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 5

Dikdörtgen formda yapılmış olan haçkar 47 x 36 cm. ölçülerinde kireç taşından yapılmıştır. Haçkarı üç yönden çeviren bir bordür kuşağı yer almaktadır. Bu kuşağın yüzeyinde örgü kompozisyonu işlenmiştir. Taşın orta kısmına denk gelecek şekilde bir haç motifine yer verilmiştir. Haç kolları örgü motifi şeklinde yapılmış olup palmet motifleriyle sonlandırılmıştır. Alttaki haç kolu entrelak motifli dairesel bir madalyona oturtulmuştur. Haç motifinin etrafında bitkisel süslemeler yer almaktadır. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazıları yazılmıştır. Taşın en alt bölümünde üç satırlık bir Ermenice dua yazıtı kazınmıştır. Yazıtın anlamı: “Bu haçkar 1155’te (1706) Miham ve karısı Salvar ve erkek kardeşleri Margar ve Ebeveynleri için bir yalavaran olarak inşa edildi.”

Foto 11. 5 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 6

Bu haçkar 26 x 22 cm. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen formludur. Kireç taşından yapılmıştır. Taşı üç yönden çeviren bordür örgü kompozisyonu ile süslenmiştir. Taşın merkezine bir haç motifi işlenmiştir. Haçın merkezi madalyon şeklinde olup merkezden dört ana yöne doğru kollar genişlemektedir. Haçın etrafında bitkisel motifler işlenmiştir. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazılarının harfleri yazılmıştır. Taş alt bölümünde iki satırlık Ermenice dua yazıtı yer almaktadır. Yazıtın anlamı: “Bu haçkar 1155’te (1706) Bahro anısına inşa edildi.”

Foto 12. 6 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

Örnek: 7

38 x 33 cm. ölçülerindeki taş dikdörtgen formludur ve kireç taşından yapılmıştır. Taşı üç yönden çeviren bir bordür bulunmaktadır. Bordür yüzeyine örgü kompozisyonu işlenmiştir. Taşın merkezinde bir haç motifine yer verilmiştir. Haç kollarının kesiştiği noktada dairesel bir madalyon mevcuttur. Haç kolları uçları doğru üçgen olacak şekilde genişlemektedir. Altta haç kolunun iki yanına birer çiçek motifi ve rumi motifleri işlenmiştir. Haç kollarının arasına Ermenice Rab, Tanrı, İsa, Mesih yazılarının harfleri yazılmıştır. En alt bölümde de üç satırlı Ermenice yazıt kazınmıştır. Yazıtın anlamı: “Bu aziz haçkar 1167’de (1718) zanaatkar Gharip, Yeghia, Khachatur ve Mkhitar için yalvaran olarak inşa edildi.”

Foto 13. 7 Numaralı Mimari Parça Örneğinin Görünümü ve Çizimi

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ahlat Müzesinde yer alan haçkar örnekleri, sadece Ermeni taş işçiliğinin seçkin örneklerini sunmakla kalmamakta, aynı zamanda bölgenin çok kültürlü yapısına dair önemli veriler de sunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu haçkarlar, biçimsel süsleme özellikleri, yazıtlar ve malzeme bağlamında ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Her bir örneğin estetik yapısı, tipolojik özellikleri ve tarihi bağlamı ayrı ayrı ele alınarak, bu taşların hem mezar taşı ve mimari parça özelliklerini taşıdığı hem de inanç, sanat ve kimlik aktarımını sağlayan birer kültürel sembol örnekleri olduğu tespit edilmiştir. Makale kapsamında incelenen dört mezar taşı örneği ve yedi

haçkar, işçilik, ikonografik çeşitlilik ve epigrafik veriler açısından oldukça zengindir. Haç motiflerinin yerleşimi bordür süslemeleri ve kullanılan bitkisel ve geometrik öğeleri farklı dönemlere ait sanatsal üslupların izlerini taşımaktadır. Bu yönüyle Ahlat'taki haçkarlar, hem Ermeni sanatının hem de bölgedeki kültürel etkileşimlerin ve birlikte yaşamın da izlerini taşımaktadır. Özellikle 10. - 13. yüzyıllara tarihlenen örnekler, haçkar sanatının klasikleşmiş biçimlerini yansıtırken; 1706 yılına tarihlenen mimari parçalar ise 17. yüzyıl ve sonrasında Van Gölü Havzası'nda Ermeni mimarisinde başlayan Rönesans etkisini, taşlardaki yüksek işçilikle gözler önüne sermektedir.

Hem mezar taşlarında hem de mimari parça haçkarlarında süslemelerin ana teması, taşların ana merkezine yerleştirilmiş bir haç motifidir. Haç motiflerinin etrafındaki geometrik ve bitkisel süslemelerin yoğunluğu ve estetik görünümü, dönemin ekonomik, siyasi ve sanat anlayışıyla ilişkilidir. Örneğin mezar taşı olarak yapılan, 1204 tarihli 1 numaralı haçkar örneği; form ve süslemeler bakımından dönemin sanat anlayışını yansıtmaktadır. Fransız araştırmacı Jean Michel Thierry, 17. yüzyılda Van Gölü Havzasında Ermeni mimarisinde bir Rönesans sürecinin başladığını belirtmektedir (Thierry; 1986). 1706 ve 1718 tarihli mimari parça örneklerinin form ve süslemelerinin yüksek kalitede işçilikle yapılmış olması Thiery'nin bahsetmiş olduğu Rönesans sürecini desteklemektedir.

Araştırmada ele alınan örneklerin bazıları üzerinde yer alan Ermenice yazıtlar, hem tarihlendirme hem de dini inançlar ve dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında da bilgi sunmaktadır. Bu yazıtların çözümlemeleri, haçkarların sanatsal, epigrafik ve tarihsel birer belge niteliği taşıdığını göstermektedir. Mezar taşları üzerindeki yazıtlar, ölen kişilere dair bilgiler sunarak taşların kime ait olduğunu ve hangi tarihlerde yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Mezar taşları dışında mimari parçaların üzerindeki yazıtlar da önemli veriler sunmaktadır. 1 numaralı mimari parça üzerindeki yazıt, bu haçkarın Surb Astvatsatsin Kilisesine ait olduğunu göstermektedir. Bu taş üzerindeki yazıta göre, 1706 yılında kilisede Başrahip Teolog Mesrop ve halkın desteğiyle birtakım onarımlar yapılmıştır. 2, 3, 4, 5 ve 6 numaralı haçkar örneklerinin tarihlendirme, form ve süsleme açısından benzer özellikler taşıması, bu haçkarların da Surb Astvatsatsin Kilisesine ait olduğunu göstermektedir (Karaca, Şan, 2023: 1138-1150). Ayrıca üzerinde bulunan yazıtların içeriğinde birtakım aile ve zanaatkâr isimleri geçmektedir. Yüksek ihtimalle bu isimler, 1 numaralı haçkarda sözü edilen kilisenin onarımına destek veren halkın, kendi adlarına yaptırdıkları haçkarlardır.

Van Gölü Havzası, Anadolu ve Anadolu dışındaki Ermeni coğrafyasında çok sayıda haçkar örneği görmek mümkündür. Van gölü çevresindeki önemli haçkar örnekleri; Van Varagavank (yedi kilise) Manastırı, Saint Georges (Lim) Manastırı, Saint Jean (Ktouts) Manastırı Saint Jean Baptiste Kilisesi ve Akdamar Manastırı'nın çan kulesinde yer almaktadır (Foto 14-16) Kars Anı'deki Horomos Manastırında ve Meryem Ana Katedrali'nde de haçkar örnekleri bulunmaktadır (Foto 17,18). Anadolu dışında Ermenistan'da da çok sayıda haçkar örneği vardır (Foto 19). Gürcüler ve az sayıda Nasturi de Ermeni haçkarlarına benzer haç işlemeli taşlar yapmıştır. Bugün Van Müzesinde teşhir edilen, 1702-1703 tarihli Mar Moşe Nasturi Kilisesi'ne ait inşa kitabesindeki haç işlemeli taş, Ermeni etkisini açıkça yansıtmaktadır (Foto 20). Benzer bir diğer örnek ise, Artvin'deki İşhan Manastırı Kilisesi'nin cephe yüzeyinde yer almaktadır (Foto 21). Süryani sanatında haç işlemeli taşlar Ermeni haçkarlarına göre çok daha sade olduğu görülmüştür (Foto 22). Yapılan karşılaştırma sonucunda Ermeni haçkarlarının Gürcü, Nasturi ve Süryani haçkarlarına göre daha kaliteli işçilik ve estetik görünüme sahip olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, Ahlat Müzesi'nde korunan haçkarlar, hem sanat tarihi hem de kültürel miras çalışmaları bakımından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu eserlerin daha yakından tanıtılması, korunması ve bilimsel alanda değerlendirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın, hem akademik çevrelerde hem de kültür ve inanç turizmi politikalarında farkındalık yaratacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akurgal, E., (2017). *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Albayrak, K. (2004), Dinsel Bir Sembol Olarak Haçın Tarihi, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 105-129.
- Aydın, A., (2023). Adana Müzesi'ndeki Haçkarlar. *Art-Sanat Dergisi*, (20), 1-25.
- Azarian, L. (1973). *Khatchkars Armeniens / Armenian Khatchkars*. Facolta Di Architectura Del Politecnico Di Milano.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009). *Kültürel Miras ve Müzecilik, Çalışma Raporu*.
- Donabedian, P. (2014). Le Khatchkar, Un Art Emblématique De La Specificité Armenienne, *L'Église arménienne entre Grecs et Latins fin XIe – milieu XVe siècle içinde* (151-168). Paris: Archives Ouvertes.
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erzen, A. (1984). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gül, A. (2018). *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Gül, E. (2019). Midyat Süryani Dini Mimarisinde Süsleme, Eserler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Y. ve Şan, H. (2019). Ahlat Müzesi'nde Bulunan Çarkifelek Motifli Bir Haçkar (Mezar Taşı), Güler Yılmaz, Rafet Çavuşoğlu, Mehmet Kulaz (Ed.). *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları içinde* (329-354). İstanbul: Hiperyayın
- Karaca, Y. ve Şan, H. (2023). Ahlat Müzesi'nde 18. Yüzyılın Başına (1706) Tarihlendirilen Bir Grup Haçkar (Haç İşlemeli Taş). Fırat Ünsal (Ed.). *Cumhuriyetin 100. Yılında Uluslararası Tarih, Dil ve Sanat Bağlamında Bitlis içinde* (1138-1150).
- Eriş Kızgın, E., (2018). Van Yedikilise Manastırı (Varagavank) Saintcroix Kilisesi Haçkar Örnekleri. *The Journal Of Social Sciences Institute*, No.40, 319-348.
- Korkut, T. (2017). İşhan Manastır Kilisesi'nin Geometrik Plastik Bezeme Programı. *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, vol. 2, 835-851.
- Mnatsakanyan, L. (2017). *The Stone Lab: Decoding Shikahogh Khachkars* (PHD). London: University of Westminster.
- Nersessian, V. (2001). *Treasures from the Ark. 1700 Years of Armenian Christian Art*. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.
- Petrosyan, H. (2001). Symbols of Armenian Identity: The Khachkar or Cross-Stone. Levon Abrahamian, Nancy Sweezy ve Sam Sweezy (Eds). *Armenian Folk Arts, Culture and Identity içinde* (60-70). Bloomington: Indiana University Press
- Petrosyan, H., (2022). Khachkar, Khachik A. Harutyunyan (eds.). *Historical and Cultural Heritage Of Armenian içinde* (57-63) Yerevan: Scientific Research Center of Historical and Cultural Heritage.
- Sağır, G., (2024). Ermeni Sanatında Haçkar/Haçtaşı. 26. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı* (ss.615-630). Ankara.
- Şan, H. (2024). Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Müzelerde Bulunan Hristiyan Konulu Taş Eserler (Basılmamış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şan, H. ve Karaca, Y. (2024). Van Müzesi'nde Ender Görülen Süsleme Özellikleriyle Bir Nasturi Kitabesi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 5(1): 129-138.
- Taş, T., Özcan, F., (2015). MS. 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 247-275.
- Thiery, J. M. (1986). La Renaissance Architecturale Du XVII Siecle Au Vaspurakan, *Armenian Etudes Armeniennes In Memoriam Haiğ Berberian* 793-827.
- Thierry, J. M. ve Donabedian, P. (1989). *Armenian Art*, New York.
- Yıldız, E. (2020). Van Gölü Çarpanak Adası'ndaki Saint Jean Baptiste Kilisesi'nin Yazıt Çözümlemeleri ile Birlikte Taş Bezemeleri, *History Studies*, 12 (6), 3425-3457.

Yıldız, E. (2021). Van'daki Manastır Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımında Haç İşlemeli Taş (Haçkar) Örnekler, *Social Sciences Studies Journal*, 7 (86), 3355-3372.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/horomos-manastiri>-Erişim Tarihi: 25.09.2025

Ekler

Foto 14. Van Varagavank (yedi kilise) Manastırı Haçkar Örneği (Eriş Kızgın, 2018: 341)

Foto 15. Saint Jean Baptiste Kilisesi Haçkar örneği (Yıldız, 2020: 3450)

Foto 16. Van Akdamar manastırı Çan Kulesindeki Haçkar Örnekleri (Yıldız, 2021: 3369)

Foto 17. Ani Meryem Ana Katedrali Haçkar Örneği

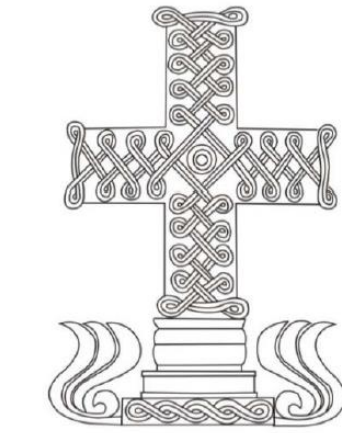
Foto 18. Horomos Manastırı Haçkar Örnekleri (www.kulturportali.gov.tr)

Foto 19. Ermenistan/Yerevan Şehrindeki Arinj Mezarlığında Haçkar Örnekleri (Petrosyan 2022: 57).

Foto 20. Van Müzesindeki Haç işlemeli Nasturi Kitabesi (Şan, Karaca, 2024: 134).

H. Vardi - T. Korkut
2009

Foto 21. İşhan Manastır Kilisesindeki Haçkar Örneği (Korku, 2017: 848-850)

Foto 22. Midyat Bağlarbaşı Köyü Mor Kuryakos Kilisesi Haçkar örneği (Gül, 2019: 232)